
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01324331 6

DET MODERNE GJENNEMBRUDS MÆND.

DET MODERNE GJENNEMBRUDS MÆND.

EN RÆKKE PORTRÆTER

AF

GEORG BRANDES.

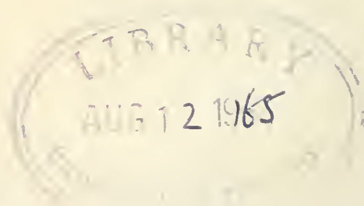

KJØBENHAVN.

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN).

GRÆBES BOGTRYKKERI.

1883.

LIBRARY
AUG 12 1965

Forord.

Læseren husker maaské Bjornsons Vers med et Portræt-Album «Til en Gudsøn», hvilket begynder: «Her faar Du den Konstellation at skue, hvorunder dit Lys blev tændt». Noget Lignende har det været min Mening at sige Ungdommen med den Bog, hvis første Række af Portræter her foreligger. Det har været min Hensigt at karakterisere en storre Gruppe af de Mænd, som her i Norden have hidført og fremmet den moderne literære Bevægelse, saaledes at hverken mit personlige Forhold til Begivenhederne eller mit personlige Kjendskab til Forfatterne virkede forstyrrende paa Fremstillingens Objektivitet. Jeg har bestræbt mig for at sé paa Mændene og deres Værker saa uhildet, som tilhørte de et fremmed Folk.

Et enkelt Essay — det om E. Brandes — vil rimeligvis vække nogen Forundring; jeg har

skrevet det absolut som jeg vilde skrive om en Forfatter, der ikke stod i Slægtskabsforhold til mig, og jeg tror det her staar paa sin rette Plads. Da for et Par Aar siden en Del af den danske Presse løftede et Forargelsens Skrig i Anledning af, at jeg i et tysk Lexikon havde skrevet én Linje om min Broder, lovede jeg mig selv ved given Lejlighed at skrive et helt lille Essay om ham for at sé, hvilke Kolbøtter man i den samme Presse da vilde slaa.

Jeg har i Rækkefølgen fulgt den Tidsorden, i hvilken Forfatterne ere traadte frem for det danske Publikum. Anden Række vil som den første indbefatte norske og danske Skribenter, desuden mindst én svensk.

Iøvrigt maa Samlingen tale for sig selv. Til den unge Læser kan jeg sige med Bjørnsons Ord:

Først faar Du samle,
saa skille dem —
saa faar Du famle
dig længer frem.

G. B.

INDHOLD.

BJØRNSTJERNE BJØRNSON.

(1882.)

I sin Tale ved Afsløringen af Wergelands Statue den 17de Maj 1881 sagde Bjørnson:

«I har vel Allesammen hørt om, at Henrik Wergeland i en Tid af sit Liv gik med Lommerne fulde af Træfrø og kastede en Næve ud nu og da paa sine Spasereture og vilde have sine Kammerater til at gjøre det Samme, — for Ingen kunde vide, hvad som groede efter det.» Dette er et saa troskyldigt og rørende Digt om Fædrelandskjærlighed, at det i Virkning kommer i Højde med det Største, han har skrevet.

Hvad der her fortælles om Wergeland, det kan i højere Forstand siges om Bjørnson. Han er Norges store Sædemand. Landet er et Klippeland, nøgent og uopdyrket. Mangt et Sædekorn falder paa Stengrund og blæses bort af Vinden;

men Jorden er modtagelig, hvor der er Jord, Udsæden er rig, og Bjørnson fortsætter sin Virksomhed uden at trættes. Meget, han har saaet, er allerede kommet op, og han tænker ikke ved sit Arbejde paa den nulevende Slægt alene.

Det Kapitel, med hvilket Bjørnson aabner »Arne« og dermed den samlede Udgave af sine Noveller, indeholder som bekjendt Æventyret om, hvorledes Træerne og Lyngen beslutte at klæde det nøgne Fjæld, der ligger for dem. Ikke for Intet har Bjørnson gjort Brud paa sine Fortællingers Tidsorden og derved faaet dette Kapitel til at staa i Spidsen. Det udtrykker hans Livs Grundtanke, den, efter Evne at opdyrke, civilisere sit Land. Paa den beror det, at han, som er i Stand til at skrive en saa fin og sart Poesi, ikke holder sig for god til det groveste Arbejde, Journalistens og Folketalerens, naar det gjælder om, ved Bekæmpelse af en Fordom eller Vildfarelse, ved Udbredelsen af en simpel, endnu uerkjendt Sandhed — eller af hvad der for ham staar som dette — at fremme det norske Folks sædelige og politiske Opdragelse. Han har aldrig betragtet sig blot som en Digter. Han har tidlig havt det mere omfattende Kald for Øje.

I.

Man behøver kun at have skimtet Bjørnson for at se, hvor fortræffelig han af Naturen var rustet til den hede Dyst, som det literære Liv i Reglen er. Man sér sjældent saa kraftig en Skikkelse; som skabt til at hugges ud i Granit. Der gives maaské intet Arbejde, der i den Grad som Forfattervirksomhed vækker alle Livsaander, angriber Sanserne, forfiner og svækker Nervesystemet. Men der var ingen Fare for, at den digteriske Produktions Anstrængelser hos ham skulde slaa sig paa Lungerne som hos Schiller og Keats eller paa Ryggen som hos Heine, ingen Fare for, at fjendtlige Artikler skulde slaa ham som hans Halvdan i »Redaktøren« ihjel. Med Marven i denne Ryg var der Ingenting i Vejen, i disse Lunger var der intet Støv og ingen Hoste, disse Skuldre vare skabte til at bære de Stød, Verden giver, og til at give drøje Puf tilbage. Og nu Nerverne! Dersom Bjørnson personligt, af egen Erfaring har forstaaet, hvad man mener med Nerver — og det er rimeligt nok, thi man er ikke ustraffet sit Aarhundredes Barn — saa er han i det Mindste som Digter aldrig nervøs, ikke naar han er fin, ikke engang naar han imellemstunder er sentimental: han han har intet af den Overforfinelse, som en

let Grad af Sygelighed eller Anstrængthed meddeler.

Stærk som det Rovdyr, hvis Navn to Gange forekommer i hans, stiger han op for Erindringen med det mægtige Hoved, den sluttede Mund og det hvasse Blik bag Brillerne. Hans Ydre røber Præstesønnen, hans Stemme, Minespil og Haandbevægelser en Skuespillerbegavelse, mere udpræget end den, som Digtere ofte have. Literære Fjendskaber vilde umuligt kunne fælde ham, og hvad den største Fare for Skribenten angaar, den, at der kunde tilvejebringes Tavshed om hans Navn — en Fare, der flere Aar igjennem truede hans store Medbejler Henrik Ibsen — saa var den udelukket; thi han traadte allerede som ung Teaterrecensent og Politiker saa kamplysten ind i Literaturen, at der stod Larm og Drøn omkring ham. Han havde, som Thorbjørn i «Synnøve Solbakken», i sin tidlige Ungdom den Stærkes Slagsbrodertilbøjelighed og sloges, som Sigurd i «Sigurds Flugt» først og fremmest for at øve sine Kræfter, dernæst af en naiv og levende, om end ofte fejlgribende Retsfølelse. Han forstod i ethvert Tilfælde fra Grunden af den Kunst at gjøre opmærksom paa sig.

Det vil sige, at han, sangvinsk og solkjær, som han er anlagt, følte sig tilpas i Livets fulde

Dagslys. Han havde intet af den Lysrædsel, som er et saa hyppigt Temperaments- eller Karaktertræk hos mere sky eller tilbageholdne Naturer, der altid have Noget at overvinde, naar de stille deres legemlige eller aandelige Personlighed til Skue. Ibsen har i sit Digt «Lysræd» skildret denne Følelse:

Nu er det Dagens Trolde,
nu er det Livets Larm,
der drysser alle de kolde
Rædsler i min Barm.

Jeg gjemmer mig under Fligen
af Mørkets Skræmselsslør,
da ruster sig al min Higen
saa ørnedjærv som før.

Dog fattes mig Nattens Foerværk,
jeg véd ej mit arme Raad,
ja øver jeg engang et Storværk,
saa blir det en Mørkets Daad.

Intet Naturel er Bjørnsons fjærnere end det, som har skildret sig i disse smukke og modige Ord, der synes at pege hen paa «Et Dukkehjem» og «Gjengangere».

Han er efter sit Væsen halvt Clanhøvding, halvt Digter, han forener i sin Person de to Hovedskikkelser i det gamle Norge, Høvdingen og Skjalden. Han er i sin Tankegang halvt

Folketribun, halvt Lægprædikant, ɔ: han forener i sin offenlige Optræden sine Landsmænds politiske og religiøse Pathos, og det i endnu højere Grad efter at han har løsrevet sig fra Orthodoxien end før. Han er i endnu højere Grad Missionær og Reformator efter sit Frafald end tidligere; thi forhen tog det sig ofte ud, som var hans eget Selv ham det Vigtigste; nu gaar hans Selv helt op i hans Sag.

En Forfatter kan have store og sjældne Evner og dog ved sin Begavelses tilsyneladende Uoverensstemmelse med hans Folks Nationalejendommeligheder eller dens virkelige Uoverensstemmelse med Folkets Udviklingstrin i lang Tid være forhindret fra at trænge igjennem. Mange af de Største have lidt derunder. Mange som Byron, Heine, Henrik Ibsen have forladt deres Land, endnu langt flere, der ere blevne i Hjemmet, have følt sig forladte af deres Folk. Med Bjørnson forholder det sig ganske anderledes. Han er vel aldrig bleven fredelig anerkjendt af det hele norske Folk, først ikke, fordi hans Form var saa ny, senere ikke, fordi hans Ideer vare saa udfordrende, men dog har han sit Folk med sig og bag sig som blandt nulevende Digtere maaské kun Victor Hugo. Og Hugo er ikke saa fransk som Bjørnson er norsk; naar man nævner hans Navn, er det som hejste

man den norske Fane. Han er i sine Fortrin og Fejl, sit Geni og sine Svagheder saa udpræget national som Voltaire eller Schiller. Det kunde maaske synes, som om Ibsen med sit sære og sky, alvorsfulde og sluttede Væsen var mere national end den lyse Fremtidsbebuder Bjørnson. Men at ogsaa det Aabne, Aabenmundede og Hojmælende, ogsaa det Frejdige og Muntre er norsk, det har det attende Aarhundredes norske Digterskole og Wergeland tilfulde bevist, og Bjørnson har alt det Ordknappe, Bundne, Sky og Tunge i sin Kunst, i sine digtede Figurer. Hans Aabenhjærtighed som Menneske og hans Ordknaphed som Kunstner, hans pirrelige norske Nationalfølelse paa den ene Side og den levende Bevidsthed om dette Folks Ensidighed og aandelige Tarv og Trang paa den anden — denne Bevidsthed, der har drevet ham til Skandinavisme, til Pangermanisme, til Verdensborgerfølelsen — Alt dette er i sin særegne Blanding saa udpræget nationalt, at han i sin Personlighed sammenfatter Folket. Han repræsenterer dets Selvkritik, ingen med Skorpioner piskende Kritik som Turgenjews eller Ibsens, men en skarp og modig Dom, baaren af Kjærlighed, fældet uden Melankoli. Thi han opviser aldrig en Brøst, paa hvis Bedring og endelige Helbredelse han ikke tror, aldrig en Last, om hvis Udryddelse

han fortvivler; han har en sand Kulsviertro paa det Gode i Menneskeverdenen og besidder en stor Sangvinikers hele uovervindelige Optimisme.

Ligesom intet andet Land havde kunnet frembringe ham, saaledes vilde han endnu mindre end andre Forfattere kunne trives udenfor Fædrelandet. Da i Aaret 1880 det Rygte gik gjennem tyske Blade, at han kjed af de hjemlige Stridigheder vilde tage Ophold i München, skrev han i et Privatbrev: «Jeg vil bo i Norge; jeg vil prygle og prygles i Norge; jeg vil synge og dø i Norge — vær vis paa det!»

At føle sig i saa inderlig en Sammenhæng med sit Fædreland er en Lykke, naar man bliver sympathetisk forstaaet af det. Det bliver Bjornson paa Grund af Forhold, der ligge dybest i hans Natur. Han, der sværmer saa stærkt for den indesluttede, ensomme Michel Angelo, er en Aand af ganske modsat Art, ikke ensom, selv naar han er mest alene (som siden 1873 paa sin Gaard i Gausdal), men en i højeste Grad samfundsagtig og folkelig Aand. Han beundrer Michel Angelo, fordi han overhovedet beundrer det Store, det Dybtalvorlige, det sorgfuldt Strænge i Menneskehjærtet og i Stilen, men han har Intet tilfælles med den store Florentiners Ensomhedsfolelse. Han er den fodte Partistifter og folte sig tidlig hendraget til strømmende

folkelige, partistiftende Aander som Wergeland og Grundtvig, hvor ulig han end er dem begge ved sin plastiske, figurdannende Kraft. Han trænger til at føle sig som et Midtpunkt eller Brændpunkt for Sympathier, og han danner uvilkaarligt et Forbund omkring sig, fordi han selv er et Samfunds, et Forbunds Spejl.

At han er national, beror da nærmere paa, at han er en folkelig Aand. Ogsaa det er en Temperamentsbestemmelse; han er folkelig, fordi han ikke er afsluttet og ikke forfinet, fordi der fra først af var noget Grovttilhugget eller som man i gamle Dage yndede at udtrykke det, Storslaaet, ved ham, Noget, som var i Slægt med de Mange. Der er Aander, som begynde deres Bane med at tale i de Manges Navn, og der er Aander, som til deres Død kun tale i eget Navn; der er Aander, som fra først af sige «vi», andre, der fra først til sidst sige «jeg», og atter andre, der begynde med at sige «jeg» og ende med at sige «vi» eller omvendt. Bjørnson har til Trods for sin stærke Selvstændighed altid følt sig som Organ, det har været ham, som om et helt Folk fik Mæle gjennem ham. Han har følt sig baaret af sit Folk, af dets Historie, dets Fortid, dets Bestræbelser rundt omkring ham, og han har talt i Kraft af denne Følelse.

Aander af denne Art have et fælles Præg. De sky ikke almene, anerkjendte Sandheder. Hvor ny deres Form, hvor oprindelig deres Fremstilling end er, det Indhold, som fremstilles, er fra først af det almindeligt antagne og anerkjendte. De kunne efter hele deres Væsen ikke afsky de religiøse, moralske, politiske Almensandheder, og paa dette hemmelige Forbund med det Almenmenneskelige beror deres oprindelige Virkning og Held. Aander som Kierkegaard paa det religiøse, Ibsen paa det moralske, Andræ paa det politiske Omraade have en Tvivl om Almensandhedens Paalidelighed blot fordi den er almen; med Bjørnson forholder det sig modsat; selv i sin hedeste Kamp mod det Vedtagne strider han i det Almenes Navn.

Herpaa beror den aandelige Sundhed, der er hans Styrke. Et altfor aristokratisk Følelsesliv, en altfor forfinet Intelligens, et altfor levende Had til det Vedtægtsmæssige er en Fare for en Forfatter. Fine Nerver bringe ingen Popularitet. Det, som er utilgængeligt, diskret og udsøgt, forsmaas eller oversés af Masserne. De fordre af Folketaleren en mægtig Røst, et bredt Lune, klare, simple Tanker, anskueligt udtrykte, af Folkedigteren en forskjønnende, forherligende Gjengivelse af deres Egenskaber,

en Gjenfremstilling af Folkets egne, naive Kunstformer. Og Alt hvad et Folk han fordre af den Art, har Bjørnson mangefold ydet.

II.

Bjørnstjerne Bjørnson fødtes den 8. December 1832 i en af Dovrefjældets Dale, i Kvikne, hvor hans Fader var Præst. Naturen er i denne Egn fattig og øde, Fjældene nøgne; der findes vel hist og her Gran og Birk, men Jorden er saa slet og Vejrliget saa raat, at Bonden kun kan regne paa ét Kornaar af fem. Ingen Ager kunde trives ved Præstegaarden. I den sparsomt befolkede Dal laa Husene langt fra hverandre. Om Vinteren laa Alt under Snedække og Sneen, der dannede en høj Vold om hvert Hus, indbød til Slædefarter og Skiløb.

Da den lille Bjørnstjerne var sex Aar gammel, blev Faderen forflyttet til Næsset i Romsdalen, en af de for Skjønhed berømteste Egne i Norge. Paa begge Sider af Dalen rejse sig Fjælde med dristigt formede Tinder, der, alt som Dalen sænker sig og man nærmer sig Fjorden, fremtræde i stedse mærkeligere Dannelser:

Hvor vidt jeg ogsaa lar Øjet vandre,
den ene Bærg-Kæmpe over den andre,

den enes Lænd ved den andens Skulder
og dette til yderste Himmel-Brynet.
Man staar og venter et Verdens-Bulder:
den evige Stilhed forstørrer Synet.

Somme staar hvide, andre staar blaa
med takkede, kappende, hidsige Tinder,
somme sig binder
sammen i Kjæder og fremad gaa.

Kun faa norske Dale kunne i rig Afvexling maale sig med Romsdalen. Egnen er dernæst frugtbar, forholdsvis stærkt bebygget, Gaardene smukke, mest med to Stokværk, Befolkningen trods al Ordknaphed aaben, livlig og lunefuld, hæftig og foranderlig, som præget af «Kastevindsfjordene», ved hvilke den bor. Forskjellen mellem dette Opholdssted og det tidligere var paafaldende og gribende; den lærte Barnet at tænke efter og sammenligne, at betragte sig selv med nye Øjne og blive sig sit Væsen bevidst. Den storladne Natur og det bevægelige Folkeliv fyldte Drengens modtagelige Sind med Billeder. Da han sendtes til den lærde Skole i den lille By Molde, organiserede han Foreninger mellem Drengene og blev snart en Art Anfører for Skoleungdommen. Han læste alt Historisk og Digterisk, som han kunde faa fat paa, Folke-Æventyrene, som Asbjørnsen, Folkesangene, som Landstad for ikke lang Tid

siden havde samlet, fik altsaa Indtrykkene af Folket, som Datidens Romantik betragtede det, men læste tillige Sagaerne og slugte Wergelands Digtninge. Sytten Aar gammel kom han til Christiania for at forberede sig til Studenterexamen, læste her især dansk Literatur, traadte i Venskabsforhold til Aasmund Vinje og Ernst Sars og førte et stærkt bevæget, overmodigt Ungdomsliv. Det dengang med megen Omhu ledede danske Theater i Christiania interesserede og paavirkede ham. Da han i 1852 vendte tilbage til Hjemmet og tilbragte et Aarstid dèr, viste Folkelivet sig i en ny, end mere tiltrækkende Belysning for ham, og han begyndte at skrive Sange i Folkevisestilen, som Bønderne sang.

Efter sin Tilbagekomst til Christiania gjorde han sig især gjældende som Kritiker, skrev med al den Voldsomhed, genial Ungdom plejer at medføre, desuden med en tilkommende Digters hele Uretfærdighed, og skaffede sig mange Fjender. Han læste nu fortrinsvis de danske Tænkere fra den da netop sluttende Literaturperiode, Heiberg, Sibbern, Kierkegaard, og begyndte noget senere at fordybe sig i Grundtvigs Følelsesliv. Grundtvigianismens Betoning af Livsglædens Ret overfor den mørke norske Pietisme og dens stærke Tro paa Nordens Evner og

Sendelse maatte nødvendigvis fængsle en med Evropa saa lidet bekjendt og saa udpræget nordisk Yngling. Indtil langt ind i Halvfjerdserne lader Grundtvigs Indflydelse sig spore hos ham. Han, Barnet fra den ensomme Præstegaard, Skoledrengen fra den ubetydelige Smaastad, Studenten fra et Universitet, hvor moderne filosofiske og sociale Anskuelser ikke vare repræsenterede, hvor der fandtes megen Fagdygtighed, men ingen evropæisk Bevidsthed, fandt i hin Tid i Grundtvigianismen alt det, som han bestandig har søgt, men sidenhen har fundet udenfor den: det Menneskelige i dets højeste Frihed og Skjønhed.

Et Par Udflugter til Nabolandene, først Deltagelsen i det skandinaviske Studentertog til Upsala 1856, umiddelbart derefter et længere Ophold i Kjøbenhavn, modnede Bjørnsons digteriske Anlæg. Efter at have gjort et første Udkast til »De Nygifte«, som han ej saa' sig i Stand til at gjennemføre, skrev han sit første dramatiske Arbejde, det lille Skuespil »Mellem Slagene«, hvis knappe, stejle Prosastil dannede en slaaende Modsætning til den Oehlenschlägerske Skoles ordrige Pathos. Det blev forkastet af Heiberg som Direktør for det kgl. Theater i Kjøbenhavn, opført i Christiania og først senere trykt. Hvor langt videre Bjørnson og den hele

senere poetiske Literatur ere komne ad den Vej, som her blev slaaet ind paa, mærker man bedst, naar man gjensér dette lille Drama, der ved sin Fremkomst frastødte ved Stoffets formentlige Vildhed og Behandlingens formentlige Haardhed, medens det allerede nu forekommer os ganske idyllisk og meget for følsomt.

Imidlertid sporede Bjørnson stedse større Drift til at skrive Bondefortællinger. Hans Ungdomsliv og Ungdomslæsning havde medført, at han kom til «at se Bonden i Sagaens Lys og Sagaen i Lys af Bonden». «Synnøve», «Faderen», «Ørnereden» fornyede Sagastilen. Og denne Stil, der i sin rolige Anskuelighed i Oldtiden blev skabt til Fortælleform for Manddrab, Retstrætter, Mordbrand, æventyrlig og haardhændet Bedrift, var her bevaret og fornyet og hævede ved sin Storhed det idylliske Stof, unge norske Bønders Kjærlighedsliv.

Bjørnson hører til de Lykkelige, der strax finde deres Form; «Synnøve Solbakken», hans ældste Novelle, var som Støbning uden Lyde. Han havde ikke haarde Kampe med et gjenstridigt Stof behov, før han formaaede at give sine Værker indre Ligevægt. De randt af Diglen i Formen og stode med plastisk Sikkerhed faste som Monumenter.

Hermed skal dog ikke være sagt, at Bjørn-

sons Digterliv har været forskaanet for Famlen og Omslag. Men hans Bane har ikke som saa mange Andres været en Fjældbestigelse i Taage, kronet af nogle Solskinstimer paa Højden; den har været en Stigen i skjønt Vejr, rig paa smukke Udblik. Nærmere har hans Udviklingsgang været denne: Trods oprindeligt faa og snevre Ideer begyndte han kunstnerisk med den højeste Fuldendthed for saa efterhaanden at nedlægge et stedse rigere Idéliv og stedse større Kjendskab til det menneskelige Hjærte i sine Værker. Han har vel ikke tabt Noget i poetisk Værdi under sin Fremgang, men han har ganske vist mistet Noget i plastisk og klassisk Ligevægt.

Med enstemmig Enthousiasme bleve Bjørnsons første Arbejder ikke hilste. Hans tidligste Noveller og Dramer stode i saa stærk Modsætning til det, som Publikum var vant til at beundre, at de umuligt kunde blive paaskjønnede uden Modsigelse. Mange af de literært og poetisk Dannede, der havde levet inderligt med den ældre Poesi, maatte nødvendigvis føle deres æsthetiske Trosbekjendelse anfægtet. Oehlenschlägers fuldttonende Pathos klang med sin Vellyd endnu i Alles Øren, hans Fremstilling af den nordiske Oldtid og Middelalder syntes Mændene af den gamle Skole om end udvortes mindre sand, saa dog indvortes sandere end

Bjørnsons; den uovertrufne Finhed og Ynde hos Henrik Hertz havde svækket Sansen for det Grundkraftige, og endelig savnede man i den nye norske Poesi den høje filosofiske Dannelse, som Heiberg havde vænnet Læseverdenen til at fordre af Digteren og finde hos ham. Jeg husker endnu tydeligt, hvor fremmedartede «Synnøve Solbakken» og «Arne» forekom mig, da de udgaves første Gang.

Alligevel blev Bjørnsons Digterry hurtigt grundfæstet, og Intet bidrog maaske mere dertil end den Omstændighed, at det herskende, nationalliberale og skandinaviske Parti i Danmark tog den nye Digtning under sin Beskyttelse. Paa hint Tidspunkt vare de Nationalliberale i Danmark og Skandinaverne i Norge endnu Bondevenner i Literaturen. Man elskede den abstrakte Bonde uden at kjende synderligt til den virkelige, konkrete. Man havde givet ham Valgretten, men var overbevist om, at han i en uoverskuelig Fremtid vilde vedblive at lade sig lede af dem, der havde givet ham «Friheden» i Haabet om, at han aldrig vilde bruge denne «Frihed» til Andet end til at vælge og følge dem selv og deres Lige. Derfor var Bonden endnu Folkets sunde Kjærne, man saa' i ham Ætlingen af Oldtidens Kæmper, smigrede og besang ham. Digterværker, der med Fin-

hed og i ny, stor Stil forherligede hans Liv, vare da i Danmark forud sikre paa en god Modtagelse, især naar de stammede fra et af Broderlandene, der vare den ægte Skandinavs Hjærte næsten endnu nærmere end hans Fædreland.

De blaserte Kjøbenhavnere havde desuden samme Forkjærlighed for Bjørnsons Skildringer af Bondelivet, som man ved det forrige Aarhundredes Hoffer havde havt for skrevne eller spillede Hyrdescener. Man var nu for kritisk til at fordre højhælede Hyrdinder, der førte Lam med røde Silkebaand om Halsen, men man fandt en Erstatning i norske Gutter og Jenter, hvis Følelsesliv var fuldt saa fint og dybt som nogen Students eller Dames.

Bondenovellen var ikke nogen i og for sig ny literær Afart. Steen Steensen Blicher havde i Begyndelsen af Trediverne indvarslet den med sine prægtige Billeder af jysk Folkeliv, 1839 begrundede Immermann den halvt ubevidst som Kunstart ved den i hans «Münchhausen» indflettede, mesterlige Novelle «Der Oberhof». 1843 udgav Auerbach «Schwarzwalder Dorfgeschichten», og først under hans Behandling blev Landsbynovellen en særegen Varietet; for første Gang fordybede en tysk Digter sig helt i de stille Landsbyers Karakterer og Begivenheder. Da George Sand, som var opfødt paa Landet og

som med sin Ungdoms poetisk-stormfulde Periode bag sig atter opholdt sig paa Landet, hørte fortælle om de Auerbachske Noveller, følte hun Drift til at vove et beslægtet Forsog og gav i «Jeanne» (1844), «La mare au diable», «François le champi» o. fl. Frankrig en lille Række af fine, idealistisk udførte, landlige Fortællinger.

Hverken Schwarzwalder Landsbyhistorierne eller de Digterværker, de fremkaldte, vare, hedder det, Bjørnson bekjendte, da han traadte op. Han havde i ethvert Tilfælde Lidet tilfælles med Auerbach. Især ved to Ejendommeligheder adskille de norske Bondenoveller sig fra de tyske. Auerbach er Epiker; han skildrer Landlivet i dets Bredde; vi se Bonden ved hans daglige Syssel i Mark og Stald, vi følge hans Livs Vane, dets Langsomhed, dets Bundethed til Sæd og Skik, medens hos Bjørnson Alt er sammentrængt, knapt, kun forekommer for Hjærtets Histories Skyld. For det Andet ere Auerbachs Landsbyhistorier skrevne ud fra en Livsanskuelse, som Digteren ikke deler med Bonden, ikke har tilfælles med sine Helte og Heltinder. Auerbach skrev ikke ud fra Barnesind og Barnetro. Han var en Lærd og en Tænker, han sad inde med den tyske Aands rige og mangesidige Dannelse i hine Dage. Han havde været en personlig Discipel af Schelling,

han havde debuteret med en Roman om Spinoza, hvis Værker han har oversat paa Tysk, og hvis Livsanskuelse han tidlig havde tilegnet sig for sit Liv igjennem at forkynde den. Han havde ganske vist omformet Spinozismen efter sit eget Behov og sine egne Sympathier — thi det er vel tvivlsomt, om Spinoza vilde have næret nogen Interesse for Fremstillingen af hine endelige Væsner, hine indskrænkede Intelligenser, som kaldes Bønder — men han opfattede Spinozas Lære som Naturens Evangelium, ham selv som Naturdyrkelsens og Naturfromhedens Apostel. Auerbach fremstilte med Forkjærlighed Bønderne, fordi de var ham et Stykke Natur og han opsøgte med Forkjærlighed i disse uudviklede Sjæle Spirerne til den Livsanskuelse, han ansaa' for den sande og snart sejrrige. Hans klassiske Novelle «Barfüssele» stiller mod den orthodoxe Moral den unge, barfodede Bondepiges, som har en saa levende Erhvervedrift, og som trods Skriftens Ord om at vende den venstre Kind til, naar hun slaas paa den højre, gaar med knyttede Hænder gjennem Livet uden at finde sig i nogen Uret og uden at ydmyges derfor. Den Stemning, af hvilken disse Bøger bæres, det er den politiske Lidenskab fra Fyrrerne i Tyskland, Lidenskaben for at hæve Menigmand op til at fatte de Dannedes Idealer i

Religion og Politik. Ganske anderledes forholdt i Bjørnsons Bondenoveller Fortælleren sig til sit Stof. Digteren havde i alt Væsenligt sit Fodfæste i den samme Livsbetragtning som hans Helte; han skrev ikke ud fra nogen som helst Filosofi. Et digterisk og kunstnerisk Geni, ingen overlegen Aand slog Læseren i Møde fra disse Blade. Deraf deres Begrænsning, men deraf ogsaa den mærkværdige Enhed i Stil og Tone.

Fortrinene vare rent digteriske. Den blødeste Følelse var stobt i den haardeste Form. Sjælen i denne Digtning var en lyrisk Inderlighed, der gjennemtrængte Alt og brød sig friere Vej i de talrige indstrøede Børne-, Folke- og Kjærlighedssange. En romantisk Grundtone klang igjennem Fortællingen. Novellen lod sig som i «Arne» utvungent indlede ved et Æventyr, og den var til Trods for enkelte Karakterers skarpe Realisme saa idyllisk, at smaa, indlagte Historier, hvor Huldren spillede en Rolle, uden Brud med de Handlendes Aand lode sig sammensmelte med Totalstemningen. Digteren var en god Iagttager; han havde som sin Arne Evnen til at holde paa de Forestillinger og Indtryk, Andre lade undslippe, og Iagttagelsen forsynede ham med et Magasin af Virkeligheds-Smaatræk. Men iøvrigt vare Saga,

Folkesang, Folke-Æventyr de Kilder, ved hvis Sammenstrømning hans Kunstform blev krystalliseret. Han skabte den ikke i ensom Storhed, han forholdt sig igjennem den paa utallige Maader til Folkeaanden.

«Synnøve» var den plastiske Harmoni indenfor det norske Bondelivs Skranker, og Helten Thorbjørn Typen paa den kraftige haarde Yngling, der trænger til at blidnes og mildnes for at komme til Ro. «Arne» var omvendt, Længden udad, opover Fjældene og bort, det lyriske, sværmende Hang i Folket, Vikingeblodets til Rejselængsler forvandlede Drift, og Helten Typen paa den bløde, drømmende Yngling, der trænger til at hærdes for at blive en Mand. «Den glade Gut» endelig, det var et Pust paa al den trykkende Tyngsel, der hviler over det norske Sind, den frejdige Livskrafts og Livslysts glade Budskab, en frisk, luftrensende Lattersang.

III.

Saa fulgte Dramaer og Digte. Den store Personlighed viklede sig efterhaanden ud af Folkeaandens Svøb. I «Mellem Slagene», «Sigurd Slembe», «Arnljot Gelline» overalt den samme store Type, født Høvding, skabt til Velgjører, men hvem man forholder hans Ret, og

som af den Uret, han lider, tvinges til — skjønt han vil det Bedste — at gjøre en hel Del Ondt paa Vejen til Maalet. Byer staa i Brand bag Sverre, hvor han farer frem, han klager selv derover i «Mellem Slagene». Sigurd har kun villet Norges Lykke, men hades og forfølges, fordi han, afvist fra den Trone, der tilkommer ham, er bleven til «en Konge i Hævnens Rustning, med Fortvivlelsens Øje og et flammende Sværd». Arnljot, som i Grunden af sin Sjæl er saa god og saa ydmyg, bliver Mordbrænder og Røver, saa længe til han som Olafs Mand finder Døden ved Stiklestad.

Disse Skikkelser grunde dybt i Digterens Sind. Han var selv tidligt bleven «et Tegn til Modsigelse». Med sin ubændige Ærgjerrighed, med det Voldsomme i sin Natur og det Kjærlige i sit Sind følte han sig i Slægt med disse Sagaskikkelser og nedlagde (saa tidt han følte sig misforstaaet eller forsmaaet af sit Folk) sin Trang til at løfte og ene dette Folk og til at smelte sammen med det, og Følelsen af den Spaltning, der fra Tid til anden kom imellem ham og det, i disse gamle Høvdinge, i denne Sigurd, der, naar han tirres, bliver «haard som en Staalfjeder», men som i sit Indre har et Overflødighedshorn fuldt af store Velfærdsplaner.

Meget maa Bjørnson have gjennemgaaet i

sit stille Sind for at kunne digte Sigurds Enetale i Stykkets næstsidste Scene, der begynder: «De Danske forlade mig? Slaget tabes? Hid og ikke længer?», hvor Planer til at samle Hær, at sejle ud, at blive Kjøbmand, blive Korsfarer o. s. v. opstaa og forkastes, til Ordet «Hid og ikke længer» vender tilbage som det frygtelige Omkvæd, som Tilintetgjørelsens Tanke og ikke mere som Spørgsmaal, men som Svar. Dog selv ud af Fortvivlelsen taler hos Sigurd endnu Kjærligheden til Fædrelandet, efter hvilket han i det Fjærne længtes som Børnene længes efter Jul, og som han dog har slaaet Saar paa Saar. Den store Personlighed er hos Bjørnson ikke afsluttet i ensom Michel-Angelosk Storhed, den vikler sig kun ud af Folkeaanden for at længes tilbage til den, vil flyde sammen med den og lider sin Tragedie, naar Sammensmeltningen forhindres.

Ibsen er efter sit Væsen ensom, bliver «ensom, langt borte». Han gaar i Dybden som Bjærgmanden:

> Bryd mig Vejen, tunge Hammer,
> til det Dulgtes Hjærtekammer.

Bjørnsons Væsen søger ikke nedad, men udad. Hans Genius har en aaben Favn.

En anden Modsætning mellem de to Digtere

knytter sig til denne og til disse nordiske Dramer; det er deres forskjellige Forhold til Naturen. Som født Dramatiker har Ibsen intet Hang, ingen Lyst til Naturbeskrivelse; hans ensomme Sind afslutter sig overfor Naturen som overfor Menneskene. Hans Hovedfigurer vare i hans Ungdom hyppigt Personifikationer af en Tanke og som Tankesyner næsten naturløse. Selv hvor Ibsen indfører Naturen og hvor den griber mægtigt, som «Iskirken» i «Brand», er den mere Symbol end Virkelighed. Bjørnsons mere skrankeløse Aand dvæler ved de norske Naturomgivelser og meddeler Indtrykket af dem endog i Dramaet. Scenen mellem Sigurd og Finnepigen, en af de skjønneste, Bjørnson har skrevet, er et Exempel. Hvor hun farer ind paa Scenen med sine Hunde, drager hun hele Nordlandenes Natur efter sig som sit Slæb. Hun aabenbarer sig i et Skjær af Nordlys, hendes Ord have Midnatssolens lyse Trolddom over sig; hendes lykkelige Kjærlighed til Livet, til Solen, til Sommeren, hendes uigjengjældte Kjærlighed til Sigurd, hendes Sorgs fine og flygtige Karakter — det er et Stykke levende Naturpoesi, som Sigurd føler.

Denne Natursans have alle Bjørnsons Fortids-Normænd. Han har givet dem sin egen, moderne. Tag f. Ex. «Arnljots Længsel mod

Havet, i hvis Rytmer man hører Havets ensformige Stigen og Fald:

> Fuldmaanen suger, Orkanen løfter,
> men Taget glipper, og Vandet strømmer.

Andre have malet Havet i dets Ubændighed og Ubønhørlighed, Bjørnson maler dets kolde Pande, som Solen stryger, dets isnende Flegma, dets dybe Melankoli, lader os høre Dødens Vuggevise i dets Brusen og Plasken. Og Arnljots Ord om Bølgen, der, naar han er død, «vil rulle hans Navn mod Stranden i store, maaneskinsklare Nætter,» ere saa særegent formede, at de kunne blive Digterens eget Eftermæle. Om hundrede Aar vil et elskende Par, der fra Stranden sér Havet komme rullende ind imod sig under Maanebroen, ved dette Syn mindes Bjørnsons Navn.

IV.

Bjørnson har to Gange været Theaterdirektør, 1857—59 i Bergen, 1865—67 i Christiania. I Efteraaret 1857 overtog han paa Opfordring af Ole Bull Ledelsen af Scenen i den livlige Provinsby og bragte Theatret i Vejret, medens han tilbragte lykkelige Ungdomsdage med Ole Bull, hvem «Arne» senere blev tilegnet.

Som Styrer af Theatret i Christiania havde han en gavnlig, men altfor kortvarig Indflydelse. Han har selv saa mange af en udmærket Skuespillers Egenskaber, at han afgiver en fortræffelig Regisseur. Havde han bidraget Sit til at fordrive den danske Skuespilkunst fra Norge, saa gjorde han til Gjengjæld Sit for at grundlægge en norsk National-Skueplads. Stor Skade er det, at han ikke er kommen til at bygge videre paa dette Grundlag. Stor Skade saavel for det norske Theater som for ham selv. Hans Erfaringer som Theaterbestyrer ere naturligvis komne ham til Gode som Skuespildigter; dog har han som saadan aldrig naaet det teknisk Fuldendte; rimeligvis netop fordi der ingen stadig Vexelvirkning har fundet Sted mellem Theatret og ham. Hans store, skjønne Trilogi «Sigurd Slembe» er ikke skreven for Scenen og er hidtil kun blevet spillet af Meiningerne, aldrig i noget skandinavisk Land. Den frembyder mange Scener af mægtig theatralsk Effekt, som f. Ex. dem, der følge paa Kongemordet, men er dog som Helhed et Læsedrama. Hans kraftige og vildtlidenskabelige Ungdomsværk «Halte Hulda» vinder Lidet ved Opførelsen. Dog have to Skuespil fra hans første Periode gjort overordentlig Lykke paa Scenen: Maria Stuart (1864) og «De Nygifte» (1865).

Maria Stuart er et rigt og mægtigt Arbejde, sprudlende af dramatisk Liv, men larmende theatralsk som et Melodrama. Dets Aktslutninger ere sande Katastrofer, de Scener, med hvilke anden og tredje Akt ende, have en Voldsomhed og efterlade en Spænding, der er af ægte dramatisk Art; til Gjengjæld er Stykkets Slutning svag eller rettere det slutter ikke. Alle Handlingens Enkeltheder, Rizzios Drab, Mordet paa Darnley, Bothwells Bortførelse af Maria, gribe fortræffeligt ind i hinanden og fremtræde som logiske Konsekvenser; der gaar gjennem det Hele et stormende Pust af Ungdom. Rimeligvis lykkedes dette Drama Digteren især saa godt, fordi han paa den skotske Grund endnu befandt sig i norsk Luft. Bothwell siger: «Fra den Stund af, da min Vilje har slaaet Rod i Begivenhederne, har jeg sét den voxe udover dem med blodrød Stamme, men stærke Grene. Den norske Vikingeæt, der drev til Lands her, og hvorfra vi nedstamme, var ogsaa et saadant Viljetræ, der bed Rod i Klippen, og i dets Ly bygger nu Folket.» I denne norsk-skotske Verden følte Digteren sig fuldstændig hjemme, og de Karakterer, han formede, havde uden at svække Lokalfarven Træk, der vare beslægtede med Grundtrækkene i de Fysiognomier fra den norske Middelalder, han var vant til at tegne.

Ogsaa Skildringen af Puritanismen lykkedes ham. Et tilsvarende Fænomen fandtes vel ikke i hine Tider i Norge, men den kunde Bjørnson studere paa nærmere Hold. Thi skjønt Kristendommen officielt blev indført i Norge af Olaf Trygvesøn for ni hundrede Aar siden, blev den faktisk indført af Hans Nilsen Hauge i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede. Gjennem Haugianismen og Pietismen forstod Bjørnson John Knox. Foruden Knox lykkedes Bothwell og Darnley ham fortrinligt. Den første er en ægte Renæssance-Personlighed, den anden i sin drengeagtige Hævnsyge og uværdige Ydmyghed næsten moderne. Maria Stuart selv er ikke lykkedes saa fuldstændig; man faar ikke ret fat paa hendes Væsen. Hun er digtet som en Skabning, hvis hemmelighedsfulde Naturgrund aabenbarer sig i to modsatte Poler som det Kvindeliges hele Styrke og Svaghed. Hendes Skjæbne afhænger forsaavidt af hendes Væsen, som hin Svaghed betinger hendes Magt over Mændene, og som hin Styrke er ganske afmægtig under de givne Forhold i hin voldsomme Tid. Men der er altfor megen nordisk Idealisme i Karaktertegningen. Jeg mener ikke ligefrem, at Maria Stuart er for usanselig, skjønt jeg tror det. En saadan Sfinx af Sanselighed, Grusomhed og Kulde som Maria i Swinburnes «Chastelard» var den

historiske Maria Stuart vel ikke, men dog er Swinburne kommen Historien fuldt saa nær som Bjornson. Der er intet Dæmonisk ved Bjørnsons Maria og Lidet, der minder om Renæssancetiden. Hun er ogsaa mindre skildret ved hvad hun siger eller gjør, end gjennem begejstret eller nedsættende Omtale og ved de Virkninger, hun umiddelbart udøver gjennem sin Person, uden at Tilskueren ret begriber ved hvilket Tryllemiddel. Hun staar som i en Sky af adjektiviske Bestemmelser, der af Stykkets øvrige Personer udslynges mod hende. «Maria Stuart» stammer fra en Periode i Bjørnsons Udviklingsgang, da han (maaske under Paavirkning af Kierkegaard) havde et Hang til at beskrive sine Karakterer psykologisk i Stedet for at lade dem udfolde deres Væsen uden Kommentar. Alle Personer i dette Drama ere Psykologer, de studere hverandre, drøfte hverandres Naturel og experimentere med hverandre. Selv Pagen William Taylor kjender og beskriver Darnleys Sjælstilstand som en Læge kjender og beskriver en Sygdom, Murray og Darnley skildre sig selv, Lethington skildrer Bothwell og Murray, Maria spørger efter Nøglen til Rizzios, Knox efter Nøglen til Darnleys Karakter, ja Rizzios Mord er i Grunden et psykologisk Forsøg, som Darnley anstiller paa Maria for at erobre hende tilbage ved Rædsel,

da det ikke vil lykkes ham at vinde hende ved Kjærlighed. Men medens alle disse Mennesker tænke som Psykologer, tale de alle som Digtere, og denne Diktionens digteriske, næsten Shakespeareske Pragt, der er saa sand, fordi Renæssancetidens Mennesker gjennemgaaende følte som Kunstnere og udtrykte sig som Poeter, forhøjer den Tiltrækning, som udgaaer fra Hovedkarakterernes dybe Originalitet.

Det lille Skuespil «De Nygifte» behandler et simpelt, almengyldigt menneskeligt Grundforhold, den unge Kones Udløsning fra Forældrenes Hjem, Striden i den unge Kvindes Sjæl mellem den medfødte og tilvante Kjærlighed til Fader og Moder og den nye, endnu svage Kjærlighed til Manden — en Revolution eller Evolution, der foregaar med en aandelig Fødsels Naturnødvendighed og Lidelser. Under almindelige Forhold vil Betydningen af dette Brud ikke fremtræde saa skarpt, fordi det opfattes som Noget, der maa saa være, og hyppigt snarere har Præget af en Befrielse end af en Løsrivelse. Digtes imidlertid Forholdene noget mindre normale, er Forældrenes Kjærlighed ualmindelig egoistisk eller øm og den gode, velopdragne Datters Elskov til sin Udkaarne langt mindre udviklet end Pietetsfølelsen mod de Gamle, saa foreligger her en Opgave, et dramatisk Sammen-

stød og en Kamp med uvis Udgang. Ideen er, som man sér, fortræffelig, almenmenneskelig som den er.

Mod Udførelsen lader der sig gjøre adskillige Indvendinger, af hvilke denne er den vigtigste: Hvor kan Axel, naar han allerede med en Kraftanstrængelse river Laura løs fra Fædrenehjemmet, være svag og dum nok til at lade Hjemmet i Mathildes Skikkelse følge hende paa Rejsen. Uden hende vilde Alt være gaaet langt mere glat og let. Der siges vel i Slutningen af Stykket, at uden hende havde de To aldrig fundet hinanden; det er imidlertid ikke indlysende og i ethvert Tilfælde uheldigt. Den egenlige digteriske Opgave vilde været at vise, hvorledes de To uden fremmed Hjælp bleve rette Ægtefolk; det er en daarlig Udvej at lade en dea ex machina skrive en anonym Roman, der ved Behandlingen af deres egen Situation forskrækker dem og driver dem i hinandens Arme. Jeg sér heri et Mærke af den Tidsalder, i hvilken Stykket blev digtet. De Kierkegaardske Ideer laa i Luften. Naturvidenskabernes Methode, Iagttagelse og Forsøg, anlagt paa Omgangen mellem Menneske og Menneske, det psykologiske Experiment, der spiller saa stor en Rolle hos Kierkegaard og som allerede i «Maria Stuart» bredede sig saa stærkt, er i «De Nygifte» re-

præsenteret af Husveninden Mathilde. Og den hele Maade, paa hvilken Elskov og Lidenskab her behandles, er ejendommelig for hin Periode i Bjørnsons og Nordens Aandsliv. Man interesserede sig lidet for Drifter og Tilbojeligheder i og for sig, man studerede og skildrede Følelserne i deres Forhold til Moral og positiv Religion. Man betragtede Fremstillingen af Elskoven før eller udenfor Ægteskabet som triviel eller frivol og fordrede af Digteren Ægteskabets Poesi, hvilken Kierkegaard i »Enten—Eller« havde prist som den langt hojere. Under Digternes Bestræbelser for at imodekomme den omsiggribende moralske Trang, hændte det sig undertiden, at den Lidenskab, der skulde døbes, svandt ind til et Intet som Sukkeret under Vaskebjørnens Hænder. Den Kjærlighed, der i »De Nygifte« opelskes, er i sin Spire saa svag og saftløs, at den næppe er al den Omhu og Væde værd, der ødsles paa den. Den skildres bestandig som Hustruens Skyldighed mod sin Mand og føres hende bestandig for Øje som Opgave, som Fordring. Den er ingen frit og vildt voxende Plante; den udfolder sig i Pligtens Drivhus, omhæget af Axels Ømhed, kunstigt drevet i Vejret af den Skinsyge, den Uro, den Frygt for at tabe, med hvilken Mathilde

heder Huset. Det hedder i en gammel fransk Folkevise:

Ah! si l'amour prenait racine,
j'en planterais dans mon jardin,
j'en planterais, j'en semerais
aux quatre coins,
j'en donnerais aux amoureux
qui n'en ont point.

Dette Vers er faldet mig ind, saa tidt jeg har sét eller læst «De Nygifte». Dog, Fejlen ligger maaské i min Ensidighed; jeg holder af den skjønne, store Eros, men det er mig ingen Fornøjelse at sé, hvorledes man ammer smaa blege Eroter op med Flaske. Publikum har ikke delt min Smag, thi faa Skuespil have gjort saa megen Lykke paa Scenen og oplevet saa mange Udgaver som dette.

V.

En spekulativ dansk Boghandler udgav i Tredserne en Kalender, til hvilken han udbad sig Vignet-Digte af anerkjendte Digtere; hver skulde vælge sig en Maaned. Bjørnson skrev det lille Digt, hvis første Strofe lyder:

Jeg vælger mig April!
i den det Gamle falder,
i den det Ny faar Fæste;

det volder lidt Rabalder —
dog Fred er ej det bedste,
men at man Noget vil.

Det var en Selvkarakteristik af hans Optræden i hin første Periode. Han havde en hæftig Trang til paa alle Omraader at optræde som en Fornyer; han blev det paa mange Felter uden just altid at være synderlig klar over, hvad det var han vilde. Paa faa Omraader har han ydet noget saa Ejendommeligt, Uforglemmeligt, Uforgængeligt, som paa Lyrikens, og det skjønt han langtfra er nogen korrekt Versifikator*). Hans folkelige Digte ere af en fuldtlødig Ægthed, hans Fædrelandssange ere blevne Nationalsange, og hans faa oldnordiske Skildringer eller Monologer have truffet hin gammelnordiske Stil, som Oehlenschläger og Tegnér aldrig naaede til. Man læse blandt Folkeviserne Balladen om Nils

*) Det er pinligt, at der blandt Bjørnsons mesterlige Digte findes adskillige, der i metrisk Henseende ere altfor ufuldkomne. Man tage exempelvis den følgende Strofe:

Lad saa paa snehvide Duevinge
over din Troende Trøsten svinge,
lad ham se Oljeblad fra den Sommer,
som efter Straffens Syndflod kommer.

Her er den tredje Linje et i Sandhed uhyrligt Vers: først den umulige Daktylos «lad ham se», saa den utaalelige Hiat «se Oljeblad».

Finn. Det er en simpel Historie om en lille Dreng, der taber sine Skier og draget af Dybets Magter synker ned i Sneen og gaar til Grunde. Lobedanz har med Finhed sammenstillet den med Goethes «Erlkönig». Den er næppe mindre værdifuld, om end af helt anden Art, ikke pathetisk, men burlesk i sin Rædselsstemning. Der er den Art Humor i den, som Portneren i Shakespeares «Macbeth» raader over, og der er en mægtig Fantasi i denne Bagatel. Den skjemtsomme Slutning, der minder om den Maade, paa hvilken Folke- og Børne-Æventyret meddeler sørgelige Katastrofer, formilder Indtrykket af Begivenhedens Uhygge:

Tvau ski stod i snjoin og så sig ikring
men så inki stort; fyr' dar var Ingenting.
— «Kvar er Nils?» sa d'uppundir.

Man behøver kun at læse et Par Linjer af Bjornsons Fædrelandssange nøjagtigt for at forstaa den Udbredelse, de have vundet. Den mest folkekjære begynder:

Ja vi élsker dette Landet
som det stiger frem
furet, vejrbidt over Vandet
med de tusind Hjem.

Det er umuligt mere kortfattet og genialt at gjengive det Indtryk, Norges Kyst gjor paa

Landets Søn, naar han nærmer sig den fra Havet af. Et aldeles lydeløst og fuldendt Digt af en Art, som Bjørnson lidet har dyrket, strængt gjennemkomponeret i en fastbygget og sammensat Strofe er «De norske Studenters Hilsen til Welhaven.» Det er mærkværdigt derved, at den vanskelige, tre Gange gjentagne Strofe hver Gang vender lige frisk og melodiøs tilbage. Man véd, hvor sjældent dette er, især hos Naturdigtere. Hos Wergeland vil man sikkert intet Lignende finde. Jeg anfører den anden Strofe:

Smiler du ikke ved Maalet,
du, som i Vintren har vugget
  Foraarets Text?
Alt, hvad dit Mod har bestraalet,
Alt, hvad dit Mismod har dugget,
  nu har det Væxt,
ranker sig op om din Skulder,
  fylder din Favn, —
fanger i Roser dit Navn,
fanger din Digtnings den koglende Hulder.

Blandt Bjørnsons større lyriske Kompositioner er sikkert «Bergliot» den mærkværdigste. Det er som bekjendt en Høvdingehustrus Klage over Ejnar Tambarskelve, hendes myrdede Mand, og over hendes eneste Søn, der ligger ihjelslagen ved hans Side.

Hvor ligefrem, hvor fjærn fra Tragediestilen er ikke denne Klage:

> De store Stuer vil jeg stænge.
> Folkene vil jeg sende bort,
> Kvæg og Hester vil jeg sælge,
> flytte ud og leve ene.

Hverken Oehlenschläger eller Hertz vilde have vovet at lade en heroisk Kvinde indføre Salg af Koer og Heste i sit Jammersudbrud. Men jeg kjender Intet, der i moderne digterisk Behandling af gammelnordisk Stof har gjort det Indtryk paa mig som den omkvædagtige Tilbagevenden af de Ord, Bergliot henvender til Kusken, da hun har ladet Ligene af sin Mand og sin Søn løfte op paa sin Vogn:

> Kjør langsomt; thi saadan kjørte Ejnar altid
> — og vi kommer tidsnok hjem.

Det første Led (thi saadan kjørte Ejnar altid) maler med beundringsværdig Simpelhed Høvdingens Værdighed, hans Væsens rolige Majestæt, det andet Led (og vi kommer tidsnok hjem) indeholder i de færrest mulige Ord Tomheden og Bitterheden af det Liv, som venter.

VI.

Til denne Højde naaede Bjørnson tidligt. Kun et Par og tredive Aar gammel havde

han forfattet alle de bedste Værker fra hans første Periode, og man begyndte allerede i sine Tanker at sammenfatte dem til et sluttet Hele. Ingen kunde være blind for de mægtige Evner, men hvad der berørte smerteligt var, at man ingen ret Udvikling kunde se heri. Den frembringende Kraft holdt sig en Tid lang paa samme Punkt, men Livssynet udvidedes ikke, det forblev barnligt og snævert. Han kunde undertiden blive triviel; han skrev nu og da Digte, der havde et næsten seminaristisk Anstrøg. Han hyldede en i sit Udtryk stundom rent barnagtig Optimisme som i Digtet »Fordum og Nu«, der heldigvis ikke er gaaet over i Digtenes anden Udgave. Han manede Gud frem ved hvert Bryllup og hver Begravelse; lod ham tale med dobbelt spærrede Bogstaver i Digtet over Munch; indførte og misbrugte ham i hver eneste Strofe, det gjaldt om at give en højtidelig Karakter. Han besang »Barnet i vor Sjæl«, forherligede som det Største og Ypperste Børn og barnlige Sjæle, erklærede (i Digtet til Sverdrup), at han stod »paa Barnetroens Bund«: ud fra den var det, at han krævede Lighed og Folkefrihed. Ud fra den var det vel ogsaa, at han i Digtet over Frederik den Syvende betegnede denne Konge som »Danmarks varmeste, største Hjærte, dets bedste Landefæste« o. s. v. Han holdt sig lige-

som næsten hele Datidens nordiske Literatur i en ængstelig Afstand fra den oplyste Samtids Liv og Ideer. Eller rettere: Naar han fremstillede Samtidens Mænd og Tanker, var det ufrivilligt; de fremtraadte i gammelnordiske eller middelalderligt skotske Theaterkostumer, omklædte, forklædte. Han lod i «Sigurd Slembe» Helga og Frakark disputere i Aaret 1127 om Forholdet mellem den Enkeltes og Slægtens Udødelighed i Vendinger, der altfor stærkt mindede om 1862, og maatte dog lade de samme Høvdinge, der her ræsonnere om Politik, som havde de oplevet de næste syv Aarhundreders Historie, og der bruge Udtryk som «et Kald», «et uhyre Kald», «en Grundlov», «bygge Loven paa ulovlig Grund», radbrække den fangne Sigurd Led for Led, en Handling, der forudsætter et ganske anderledes barbarisk Liv. Naar man udtrykker sig saa dannet, radbrækker man ikke sin Modstander; man bagvasker ham.

Til denne Mangel paa Ensartethed mellem Tankerne og Lidenskaberne kom Digterens i kunstnerisk Henseende beklagelige Hang til efterhaanden som den dramatiske Handling skred frem at drage alle sine store Syner og Skikkelser saaledes sammen, at den orthodoxe Kirketro lod sig slaa som en Kaabe om dem i det Øjeblik Digteren sluttede og Tæppet faldt. I

«Maria Stuart» var John Knox's Skikkelse den eneste, der ikke stod under den dramatiske Ironi, der svævede over de andre Personer. Bjørnson forbeholdt sig ikke den poetiske Overlegenhed over ham, thi han skulde med Digterens Pathos paa sine Læber til Slutningen træde ud af Rammen og som Folkets Repræsentant overtage Marias politiske Arv. De vældige Kampe i «Sigurd Slembe» saavel som de stærke Lidenskaber i «Maria Stuart» udmundede hver i sit Psalmevers. Handlingen var i begge Dramer saaledes tilspidset, at den løb ud hist i Ingemanns Korsfarersang, her i Puritanernes mystisktaagede Psalme.

Efterhaanden syntes det som var Digterens engang saa rige Aare nærved at tørres hen. De seneste Noveller som «Jærnbanen og Kirkegaarden», «Brudeslaaten» betegnede intet Fremskridt ud over de tidligere digtede; en af de sidste, «En Livsgaade» var blot Manér. Trods sine skjønne Elementer kunde «Sigurd Jorsalfar» ikke sammenlignes med de tidligere Dramer. Den anden Halvdel af «Arnljot Gelline» stod tilbage for den første, langt tidligere skrevne. Der spirede tilsyneladende ingen nye Ideer i Bjørnsons Sind. Man spurgte sig, om det skulde gaa med denne Digter som med saa mange andre, som med flere danske Digtere, der for-

stummede i deres kraftige Mandsalder, fordi de manglede Evnen til Selvfornyelse. Sin oprindelige Kapital havde Bjørnson øjensynligt udmyntet. Fattedes der ham Evne til at erhverve sig nye Skatte? Han havde i sin Tid ligesom den unge Viking, om hvem han har skrevet et af sine skjønneste Digte, efter Sejren over den gamle Tid og dens Høvding, staaende ved Roret tilraabt Mændene, der skræmmedes af hans Styremaade: «Faar jeg nu Lov?» Nu havde han Lov og vidste ikke selv hvor han skulde styre hen.

Hine Aar have indprentet sig i mit Sind. Det var med en uendeligt pinlig Følelse, at man sammenlignede den aandelige, særligt den literære Tilstand i Evropa med den i Norden. Man havde en Følelse af at være udespærret fra Evropas Kulturliv. Man sad som inden Døre, og forgjæves tumlede enkelte Hjærner med Problemet om, hvorledes man skulde faa Døren op. Det saa' haabløst ud. Thi Aaret 1864 havde slaaet med sin Jærnkno paa Døren, og den gik dog ikke op, 1866 havde banket forgjæves, ja selv 1870 med sin Malmhaand havde kun slaaet den endnu fastere til. — Den gik udad; den maatte aabnes indenfra.

I Danmark havde man i Løbet af en Aarrække udviklet den Kunst at læse den evropæiske

Literatur saaledes, at man læste henover alt det i Bøgerne, der stod i Strid med den nationale Anskuelse om hvad der stod i evropæiske Bøger; hele Grupper af fremmed Literatur vare bestandig forblevne fremmede for de Dannedes Læsning, og da man tilsidst af politisk Uvilje afbrød den aandelige Forbindelse med Tyskland, havde man tilstoppet Kanalen, gjennem hvilken ogsaa Norge længe havde modtaget meget af Evropas Kultur; samtidig frygtede man den franske Dannelse som frivol og forstod kun Lidet af engelsk Sprog eller Aand. I Danmark saa' man op til Norge som til det Land, fra hvilket den literære Fornyelse skulde komme, i Norge ned til Danmark som til det ældre Kulturland med den gamle prøvede og prøvende Kritik.

Man talte i de herskende borgerlige Kredse om David Strauss og Feuerbach, som man i de spidsborgerligste og mest indskrænkede Samfundslag havde talt om dem i Fyrrerne i Tyskland; man kjendte i de samme Kredse knap af Navn Stuart Mill, Darwin, Herbert Spencer; Positivismen og Udviklingslæren vare Magter, Skandinavien ikke anerkjendte; man havde ingen Anelse om den engelske Poesis Udvikling fra Shelley til Swinburne, man var i moderne fransk Literatur ikke naaet videre end til Fordømmelse af Victor Hugo og den romantiske Skole, hvilken

Heiberg, Smagens Diktator, havde betegnet som én stor Røverbande; allermindst forstod man hvad det betød, at den franske Roman og det franske Drama længst havde forladt de heroiske og sagnagtige Stoffer og grebet sine Æmner ud af Livet omkring Digteren, det eneste Liv, han kan iagttage med sine to Ojne, og det, han i Reglen bedre og lettere end nogen anden Tids kan studere i sit eget Sind. Selv vovede man kun sjældent at løfte en Flig af det Forhæng, der skjulte Samtiden for Ens Blik; længe syntes det, som om ingen af Aarhundredets store videnskabelige Erobringer skulde komme Nordens Poesi til Gode.

Og medens det aandelige Liv sygnede som en Plante sygner i et dumpt, indelukket Rum, var man selvtilfreds — ikke i en glad eller larmende Selvtilfredshed; thi der var megen Vemod i Sindene efter de store Ulykker, megen Nedslagenhed, skjønt disse Ulykker betragtedes som rent uforskyldte, som Udslag af blodig, himmelraabende Uret; men man sad fast i en stille, tung Selvtilfredshed, man vuggede sig i Forhaabninger om snarlig ydre Oprejsning, man glædede sig ved de Sympathier, det tapre Forsvar havde vundet Folket i Evropa, man hvilede sig ud paa sine Lavrbær og man hensank i en Dvale.

Og medens man sov, saa drømte man.

Den dannede og især den halvdannede Verden i Danmark og Norge drømte, at den var Evropas Salt. Man drømte, at man foryngede de fremmede Folk ved sin Idealisme, sine Grundtvigske eller Kierkegaardske Idealer, sin stærke Aarvaagenhed. Man drømte, at man var den Kraft, der kunde beherske Verden, men som af gaadefulde, ubegribelige Grunde i en længere Aarrække havde foretrukket at tygge Sul fra Fremmedes Bord. Man drømte, at man var det frie, mægtige Norden, der førte Folkenes Sag til Sejr — og vaagnede ufri, afmægtig, uvidende.

VII.

Da der saa i Begyndelsen af Halvfjerdserne i Danmark opstod en moderne aandelig og literær Bevægelse, af hvilken der i det forgangne Tiaar har udviklet sig en ny poetisk og kritisk Retning, forplantede det i Danmark vakte aandelige Røre sig hurtigt til Norge, hvor originale Videnskabsmænd under Impulser fra England og Frankrig fremkaldte en beslægtet Bevægelse i Ungdommens Sind, og snart aabenbarede Bjørnsons Digtning, at — som han selv har udtrykt det — efter hans fyrretyvende Aar nye og rige Kilder vare sprungne op i hans Indre. Pludselig viste det sig, at der var kommen ny

Fart i hans Produktion. Den moderne Verden laa aaben for hans Blik. Han havde, som han en Gang skrev til mig, faaet de Ojne, som saa', de Oren, som horte. Aarhundredets Ideer vare, ham selv næppe bevidst, slaaede ned i hans modtagelige Digteraand og havde dulgt befrugtet den. Han læste i hine Aar overordenlig Meget, Boger i mange Sprog og af mange Slags. Norges historiske Kritik har vel paavirket ham tidligst. Et dybt Indtryk modtog han af Stuart Mills rolige Storhed og ophøjede Frisind; Darwins mægtige Hypothese udvidede hans Synskreds, den filologiske Kritik hos Mænd som Steinthal og Max Müller gav ham et nyt Syn paa Religionerne, den literære Kritik hos Mænd som Taine et nyt Blik paa Literaturen. Det attende Aarhundredes Betydning, det nittende Aarhundredes Opgaver gik op for ham. Han har engang selv i et indtagende Brev, han sendte mig, udtalt sig om de Forhold, der bestemte hans Ungdom, og det Karaktertræk, der foranledigede hans Omslag.

Med disse Forudsætninger maatte jeg blive Grundtvigs Bytte. Men Intet i Verden bestikker mig, skjønt jeg kan forfores af Enhver. Derfor var jeg ude igjen den Dag, jeg saa. Min værste Fjende kan have Sandheden i Hænde; jeg er dum og stærk, men den Dag, da jeg,

om ogsaa blot ved et Tilfælde, sér Sandheden, saa staar jeg der strax. Sig nu, er en saadan Natur ikke let at forstaa? Skulde man ikke tro, at det især laa til Normændene at forstaa den? Jeg er Normand. Jeg er Menneske. Jeg holder i den senere Tid paa at undertegne mig: Mennesket. Thi det forekommer mig, at dette Ord hos os i dette Øjeblik ligesom vækker nye Forestillinger.»

VIII.

Det første større Arbejde, med hvilket Bjørnson brød en flereaarig Tavshed, var Skuespillet «En Fallit». Det var et Spring ind i det moderne Liv. Den Digterhaand, som havde tumlet Sigurdernes Slagsværd, holdt sig ikke for god til at tælle Tjældes Penge og lægge hans Gjældsposter sammen. Bjørnson var den første skandinaviske Digter, der for fuldt Alvor indlod sig med Pengenes Tragikomedie, og dette første Forsøg var kronet med afgjort Held. Samtidigt med «Fallitten» udgav han «Redaktøren» med dens lidenskabelige Satire over nordiske Presseforhold, og nu fulgte hurtigt paa hinanden Kongen, Magnhild, Kaptejn Mansana, Det ny System, Leonarda, nye Digte, en Folkebog om

Republiken, sidst den dybsindige og fine Novelle «Støv».

Man har i konservative Kredse i Norge søgt at nedsætte Bjørnsons ikke mindre end Ibsens Poesi i denne Periode ved at betegne den som Tendensdigtning. Hvor denne Beskyldning er berettiget, er den ganske vist af nogen Vægt. Tendens forholder sig altid til Øjeblikkets Interesser og Bestræbelser, den bliver forholdsvis hurtig forældet og kan altsaa i Længden skade Værkets Bestaaen. Men dels er der meget andet i et Digterværk, der er udsat for i Fremtiden at tage sig forældet ud — Form, Ideer, Diktion kunne forældes —, dels gjør Tendensen stundom, som i «Don Quixote», Værkets Levedygtighed ikke ringeste Afbræk. Endelig — og det er Hovedsagen — maa man ikke glemme, at Ordet Tendens er det Skræmmebillede, med hvilket det kun altfor længe er lykkedes at gjenne Digterne bort fra de vinkende Frugter paa den moderne Kundskabs Træ.

Advarslerne mod Tendensdigtning og Ringeagten for en saadan stammer fra den Kantske Lære om Kunsten som sit eget Formaal, der i Frankrig formuleredes som Løsenet *l'art pour l'art!* Denne Lære, hvilken man — underligt nok — altid har bekæmpet paa det eneste Omraade, paa hvilket den har Mening og Gyldig-

hed, nemlig som Protest mod Kunstens Indsnøring i en konventionel Morals Spændetrøje, har man i Norden længe brugt til at holde alle Samtidens Ideer ude af vor Poesi under Paaskud af, at de vare Tendenser, det vil sige Bestræbelser mod et Formaal — og Poesien havde intet andet Formaal end sig selv.

Altsaa til den ene Side sagde man: Poesien har ikke sit Formaal i sig selv, den maa og skal respektere Moralen , og Moralen var som bekjendt den gode Tone.

Til den anden Side sagde man, saasnart der viste sig et Værk, som smagte af Tidsalderens Tanker: Tendenspoesi, Tendensskuespil! mine Herrer og Damer! Den sande Poesi har intet andet Formaal end sig selv.

Og derved svævede man naivt i den Vildfarelse, at de ældre Værker, som man priste, vare tendensløse, fordi de havde den modsatte Tendens af det nye Værks. Eller var der ingen Tendens i de ældre? Man se blot paa «Arnljot Gelline» med dens i den hele nynordiske Literatur obligate Vikinge-Omvendelse. Næppe havde Oehlenschläger, Grundtvig og Hauch opdaget disse gamle Vikinger og begyndt at glæde sig over deres ubrudte Kraft, før de skyndsomst gave sig til at omvende og døbe dem. Det var,

som kunde de ikke hitte paa at bruge dem til Andet, saa monotont indtræde Omvendelserne, og Bjørnson (ligesom Richardt) fulgte Sporet. Der havde ligeledes været en udpræget kirkelig Tendens i Bondenovellerne. Andet Kapitel af »Synnøve Solbakken«, der anslog den kirkelige Tone, lovede allerede udtrykkeligt, at den vilde blive holdt i alle følgende Skildringer af norsk Folkeliv.

Hvad man nu bekæmper, er altsaa ikke Tendens i og for sig, om hvilken man aldrig før har ment, at at den gjør Poesien noget Afbræk. Til de gamle Tendenser havde man jo vænnet sig saa fuldstændig som man vænner sig til Luften i et Værelse, man aldrig forlader. Hvad man nu forviser under Navnet Tendens, det er Aarhundredets Aand, dets Ideer. Men disse Ideer ere for den episke og dramatiske Poesi det Samme som Blodets Kredsløb gjennem Aarerne er for det menneskelige Legeme. Hvad man i Poesiens egen Interesse maa fordre, er kun, at disse Aarer, der gjerne maa sés blaanende under Huden, ikke fremtræde spændte og sorte som paa en Forbitret eller Syg.

En sjælden, enkelt Gang kan Tendensen fremtræde saaledes hos Bjørnson: en sjælden, enkelt Gang; og det forstaar sig, at en Tendens, der ikke er legemliggjort i Kunstværket, men træder

direkte upoetisk ud af Rammen, ikke er undskyldeligere eller bedre hos Bjørnson end hos Andre. Jeg holder f. Ex. ikke meget af de Angreb paa Statskirken, de staaende Hære og Kongedømmets hele Samfundsorden, som Digteren i sit Drama »Kongen« har lagt Hovedpersonen i Munden umiddelbart før hans Selvmord. Man føler, at dette er noget, Digteren vil have sagt; Hensigten fremtræder grel og nøgen. Saaledes er ogsaa den yndefulde Digtning »Støv« vel meget Læredigt. Greben af Sandheden som Bjørnson føler sig, fristes han til nu og da at give den et skrigende eller altfor direkte Udtryk, og mærker ikke, at han derved netop forringer den poetiske Virkning, han har troet at forøge.

Men frasét Sligt kan et Menneske med poetisk Sans kun gjennem forsætlig Selvforhærdelse forblive ufølsom for det Væld af ny og ejendommelig Poesi, der gjennemstrømmer disse Værker fra Bjørnsons anden Periode, anden Ungdom burde man sige. En brændende Sandhedskjærlighed har paatrykt dem sit Mærke. Hvilken Personlighed i disse Bøger, hvilken energisk Fordring til Sandhed mod sig selv og Andre, hvilken Rigdom af nye Tanker paa alle Omraader, Stat og Samfund, Ægteskab og Hjem! Endelig hvilken Mildhed, hvilken Sym-

pathi med de Mennesker, der staa som Repræsentanter for de Magter, Digteren dømmer, som Kongen eller Biskoppen i «Leonarda», medens alle Angreb rettes mod Samfundsindretningen som saadan. Ingensteds føles dette skarpere end i «Kongen», hvis Grundtanke er den simple, i og for sig lidet nye, at det konstitutionelle Kongedømme er en Overgangsform til Republiken, men som har sin Originalitet i at tage Problemet fra den indre Linje, i at angribe Institutionen ud fra Kongens Person, i Kraft af den Skade, han som Menneske ved selve Institutionens Natur maa tage paa sin Sjæl, og som iøvrigt fremstiller Kongens Personlighed med en Sympathi, en inderlig Varme, der i Ordets egentlige Forstand gjør ham til Dramaets Helt.

I «En Fallit» optræder Sandhedsfordringen i den laveste Sfære. Digteren opstiller her indenfor det jævne borgerlige Liv Sandhedens Ideal som simpel Redelighed. Men hans Digterøje sér, at Redelighed ikke er noget saa Simpelt, som det synes. For Kjøbmanden er saaledes det Lastværdige det: at vove de Andres Penge; men dette er til en vis Grad uundgaaeligt for ham; Moralproblemet drejer sig her om fine Grænsebestemmelser, om det Punkt, hvor det ikke mere er tilladeligt at vove. «Redaktøren»

opstiller Fordringen til Sandhed paa et højere Omraade, hvor det er bydende Pligt at holde sig den for Øje og endnu vanskeligere at fyldestgjøre den. Som i Kjøbmandsverdenen Faren er den, gjennem Selvbedrag at komme til at skuffe, ødelægge Andre, saaledes er i Journalistiken Fristelsen den, at fortie eller fornægte Sandheden. Ogsaa dette er til en vis Grad uundgaaeligt; thi en Politiker kan ikke sige eller tilstaa Alt. Det turde være en Mangel ved Bjørnsons «Redaktøren», at Journalistikens Repræsentant i altfor ringe Grad repræsenterer sit Fags Dialektik, de blivende, uundgaaelige Kollisioner, i hvilke en Dagbladsudgiver er stedt; han er altfor slyngelagtig dertil. Paa den anden Side er hans Modstander og Offer Halvdan for passiv og lidende til fuldt at interessere. Bjørnson angriber i sit Stykke udtrykkeligt det Ideal af Uanfægtelighed, vi i vore Dage af haard Nødvendighed have dannet os og opstillet; han protesterer — paa Barnets Vegne i vort Indre — mod Læren om, at vi maa «hærdes», og han har vel i denne sin Protest nogen Ret; men det er engang saaledes, at vi nutildags kun nære en betinget Sympathi med de offenlige Personer, hvem Presseforfølgelse kan gjøre det af med. Det kristelige Ideal af den lidende Martyr har i dette Tilfælde faktisk tabt sin Kraft overfor

Læseverdenen og Theatrenes Publikum; man fordrer at sé Mænd, paa hvem Modstandernes talte og skrevne Ord prelle magtesløse af, hvem intet Mundsvejr, end ikke en Storm af Mundsvejr formaar at rokke. Jeg afgjør ikke, om denne Betragtningsmaade er naturlig, men den har Meget for sig.

«Kongen» tumler politiske Spørgsmaal som «Fallitten» og «Redaktøren» sociale. Problemet er psykologisk. Digteren gjennemkæmper med Kongen den indre Kamp og lader hans Forsøg paa at forsone sit Væsens og sin Stillings Fordringer strande. Er Problemet fyldestgjørende løst? Er det slette Resultat ikke i altfor høj Grad betinget af Kongens daarlige Fortid og svage Karakter? Stykkets Værd beror ikke herpaa, men paa de Dybder, til hvilke det naar ned, paa den friske Ynde, der hviler over dets Elskovsforhold — man erindre Stedet, hvor Alting skjælver for Kongens Blik — og paa det rige, sprudlende Vid, der bærer Dialogen. I «Magnhild» og «Leonarda» er et nyt moderne Problem brudt op i Digterens Bevidsthed: Forholdet mellem Moralen som Sædelighed og som Institution, som Hjærtets Lov og som Samfundets Lov. Den Lære, som forkyndes i «Magnhild», er meddelt i et Spørgsmaals beskedne Form: Gives der ikke usædelige Ægteskaber, som det

er den højeste Pligt at bryde? Det Bud, som gives i «Leonarda», er det mildeste og det i Norden for Øjeblikket mest fornødne, den sociale og religiøse Tolerances, hvis Idé Digteren selv først i modnere Aar formaaede at tilegne sig. I et kort Tidsrum har Bjørnson erobret sin Poesi et helt nyt Jordsmon.

«Magnhild» er et Arbejde, der ved sin Virkelighedssøgen betegner et Vendepunkt i Bjørnsons Novelledigtning. Der er i dets Karaktertegning Partier af en Finhed og Kraft, som han ikke tidligere havde naaet. Figurer som den unge Musiker Tande, som den skjønne Fru Bang og hendes Mand havde man næppe tiltroet Bjørnson at kunne fremstille. Og Magnhilds Forhold til disse Hovedfigurer er ligesaa ypperlig givet som rigtig følt og tænkt. Alligevel sporer man, at Forfatteren her bevæger sig paa et ham endnu noget fremmed Felt, det højere Selskabslivs. Det er ejendommeligt, at Tandes fejge Fornægten af sin Elskerinde, hvor hun forhaanes af en Pøbelhob, paa Moralens Vegne har Digterens Sympathi.

Novellen lider af en dobbelt Grundmangel. Den ene er en Utydelighed i Karakterskildringen af en Hovedperson, Skarlie. Han skal paa Læseren gjøre Indtryk af at være et Slags Uhyre, og man er hvert Øjeblik tilbøjelig til at give ham Ret

overfor hans lange, ideale Kone. Paa den ængsteligste Maade af Verden antydes det, at Skarlie er en i kjonslig Henseende højst forvorpen Person, og ikke desmindre realiserer dette Uhyre af lav Sanselighed i Forhold til sin egen Kone, hvem han ved en ikke synderlig lumsk Intrigue er kommen i Besiddelse af, det Ingemannske Maaneskins-Ideal af Platonisme mellem Ægtefæller, glad ved nojsom og beskeden at turde mætte og klæde Fruen. Den anden Mangel stikker dybere i Novellens Filosofi. Der er en god Del gammel Mystik i Droftelsen af denne Lære om Mænds og Kvinders «Bestemmelse», om hvilken Fortællingen drejer sig, og (som altid hos Bjørnson og Ibsen) er Mystiken underlig blandet med Rationalisme. Bjørnson synes at ville have det fastslaaet som Fortællingens Facit, at der for Kvinden gives andre Veje til Lykke og velgjorende Virksomhed end Forholdet til en Mand, hun elsker; det er en Mening, der lader sig høre; men der lader sig drage mange andre og uensartede Resultater af «Magnhild». Ideen er ikke klar. Modsat Forholdet i «De Nygifte» staar Udførelsen af de vigtigste Partier i Klarhed og Liv højt over Grundtanken.

«Leonarda», der som dramatisk Arbejde ikke er særdeles fremragende, hører til Bjørnsons poesirigeste Værker. Det havde visselig fortjent

en bedre Modtagelse i Danmark end den burleske at forkastes af den nationale Scene og opføres under enfoldige Mishagsytringer paa et Sekondtheater. Fremtiden vil have ondt ved at forstaa en Bornerthed som den, der har lagt sig for Dagen i en Del af den dansk-norske Presses Besudling af dette skjønne og rene Kunstværk. I «Leonarda» har Digteren med beundringsværdig Aandsoverlegenhed fort en hel Rækkefølge af norske Generationer frem for Tilskueren, skildret deres Repræsentanter med sikkert Mesterskab og ladet Oldemoderen, der (omtrent som den gamle Bedstemoder i George Sands interessante Drama «L'autre») repræsenterer det attende Aarhundredes saa længe forsmaaede Kultur, udtale Stykkets højtidelige Amen. Med Leonarda var ikke blot de store Følelsers, men ogsaa de djærve Tankers Tid vendt tilbage.

Modstanderne af Bjornsons nyere Retning paastaa gjerne, at saalænge han holdt sig udenfor de brændende Spørgsmaals og levende Ideers Kreds, var han stor og god, men siden han har indladt sig med moderne Opgaver og Tanker, er han gaaet tilbage, frembringer i ethvert Tilfælde intet kunstnerisk Fuldendt. Lignende Domme ere komne frem overalt i Evropa, hvor en Digter, der ved uskyldige nevtrale Arbejder

vandt et Publikums Yndest, med Et viste sine Samtidige, at han studerede og kjendte dem. Der gives overalt i Evropa Læsere, som foretrække Byrons «Childe Harold» for «Don Juan»; der gives i Rusland og andensteds et forfinet Publikum, som foretrækker Turgeniews første smaa Fortællinger «En Jægers Dagbog» for «Fædre og Sønner» eller «Ny Jord»; der var i Tyskland mange Herrer og Damer, som hensank i Vemod, da Paul Heyse en Stund lod Kjærlighedsnovellerne hvile for at skrive «Verdens Børn». Det er sandt, at Bjørnson i sin anden Periode endnu ikke gjennemgaaende har naaet den Gjennemsigtighed og Harmoni i Formen, der udmærker hans første Arbejder, men det er hverken retfærdigt eller forstandigt af den Grund at tale om Tilbagegang. Et nyt, rigt og brusende Idé-Indhold finder langsomt sin Form, gjærer undertiden ud over Rammen; stærke Følelser og Tanker have en vis Ild og et vist Sving, som gjør dem mindre egnede til at præsenteres i en fuldkommen glat og sleben Form end Idyllens tankefattige Hyrdescener. Og ligefuldt: Hvor mange ogsaa teknisk fortrinlige Ting har Bjørnson ikke frembragt i de sidste Aar! Expositionen i «Fallitten» er en af de bedste, der nogensinde er sét paa et Theater; Diktionen i «Redaktøren» den fortrinligste, Bjørnson endnu har naaet.

Disse to Dramer, med hvilke Bjørnson først betraadte den Bane, som Ibsen havde aabnet med «De Unges Forbund» dreie sig om Motiver, der ere i Slægt med dette Stykkes. «De Unges Forbund» indeholder saavel en Fallit som en Redaktør. Fallitten var den letsindige Erik Brattsbergs, «Redaktøren» ligger i svage Omrids i Stensgaards Forhold til Aslaksens Avis med Artiklen, der først skal trykkes, saa ikke maa trykkes, ganske som i Bjørnsons Skuespil. Ja Redaktøren er i visse Maader Stensgaard som ældet, hos hvem de blødere og smidigere Elementer ere forbenede under vilde Anfald af Foragt for sig selv og Andre, medens den brutale Hensynsløshed, der kommer til Udbrud i Truslen til Aslaksen, at han, hvis han ikke lystrer, »skal komme til at ligge paa Fattigkassen før Aaret er omme«, alene er bleven tilbage som Karakterens Grundstamme. Og dog er «Redaktøren» i sin hele Aand og Tone langt mildere og blødere end «De Unges Forbund»; der er endogsaa hist og her Stænk af Sentimentalitet. Stykket opfattes imidlertid rettest og dybest som en stor Allegori. Halvdan den ældre Broder, der ligger under i den politiske og literære Strid, er Wergeland, der efter et Liv i begejstrede Kampe saa længe laa henstrakt paa Sygelejet, en endnu skjønnere og mere poetisk Skik-

kelse som doende end under Livets lange Fejde; den yngre Broder, som overtager Arven, er Bjørnson selv («der er Magt i Harald»); den tredje Broder endelig, som er Bonde, og hans Hustru, der uden at optræde spiller saa stor en Rolle, repræsentere det norske Folk. Her som i «Leonarda» har Dramet et Perspektiv op igjennem Tiderne, der aabner vid Horisont.

Henrik Ibsen er en Dommer, stræng som en af Israels gamle Dommere, Bjørnson er en Profet, den bebudende Forkynder af en bedre Tid. Ibsen er i Dybet af sit Sind en stor Revolutionær. I «Kjærlighedens Komedie», «Et Dukkehjem» og «Gjengangere» hudfletter han Ægteskaberne, i «Brand» Statskirken, i «Samfundets Støtter» den ledende Borgerstand. Hvad han angriber, splintres af hans overlegne og dybsindige Kritik, og Ruinerne staa sønderrevne uden at man bag dem øjner nye Samfundsformer. Bjørnson er en forsonende Aand, han fører Krig uden Bitterhed. Der spiller ligesom Aprilsol hen over hans Digtninger, medens Ibsens med deres mørke Alvor ligge som i dyb Skygge. Ibsen elsker Ideen, den psykologiske og logiske Konsekvens — der driver Brand ud af Kirken, Nora ud af Ægteskabet. Til Ibsens Idékjærlighed svarer Menneskekjærligheden hos Bjørnson.

IX.

Allerede i sin Ungdom begyndte Bjørnson at virke politisk, og han har forsaavidt hele sit Liv igjennem arbejdet i én Retning, som han har stræbt at hævde og sikre Norges Selvstændighed under Unionen med det større Naborige. I hele Evropa udenfor de skandinaviske Lande betragtes Norge som et af «den svenske Konge» regeret Land. Selv hvor man fra sin Skoletid af har en Slags Forestilling om Norge som Kongerige, opfatter man uvilkaarligt Landet som en Provins under Sverig, og hver Gang der af en eller anden Grund finder en Misstemning Sted mellem Regering og Konge paa den ene Side, det norske Storthing paa den anden, sér man i de evropæiske Blade Norge omtalt som en Art oprørsk Irland. Denne Kjendsgjerning har sin naturlige Grund i den Omstændighed, at Kongen residerer i Stockholm og at Rigernes Udenrigspolitik ledes af en svensk Minister; men den viser, i hvor høj Grad Norge maa være paa sin Post mod videregaaende Forsøg paa at stille Landet i et underordnet Forhold til Sverig eller Unionskongen.

Som bekjendt har Huset Bernadotte lige siden 1814 ikke ladet det mangle paa Bestræbelser for at amalgamere Landet med Naboriget

og indskrænke Norges forfatningsmæssige Rettigheder, og Normændene have paa deres Side været tilbøjelige til at se en Fare i ethvert Forsøg paa at knytte Landene politisk nærmere til hinanden. Allerede som ung Redaktør af «Bergensposten» bekæmpede Bjørnson i 1858 et saadant Forsøg og havde ikke ringe Del i, at de Repræsentanter for Bergen, der havde stemt for en snevrere Toldforbindelse mellem Sverig og Norge, ikke bleve gjenvalgte til Storthinget. I 1859 optraadte han som Redaktør af «Aftenbladet» i Christiania med Styrke for Norges Ret til ikke at taale en svensk Statholder. 1866—67 var han som Redaktør af «Norsk Folkeblad» en af de ihærdigste Modstandere af det saakaldte «Unionsforslag», hvis Hensigt var at bringe Rigerne i nærmere Forening med hinanden. Siden Striden om Kongens «absolute Veto» er udbrudt mellem Kong Oscar og Storthinget, er Bjørnson — især efter at han under et Besøg i Nordamerika i 1880 har havt Anledning til at studere den folkelige amerikanske Veltalenhed — bleven en af de vigtigste politiske Førere i Norge, ligesom han har udviklet sig til den rimeligvis største Folketaler i de skandinaviske Lande. Det fortjener at fremhæves og fastslaas, at han aldrig under sin Kamp for Norges Uafhængighed har ladet sig henrive til nogen ubetænksom eller

saarende Ytring mod Sverig, men stadig har hævdet sine varme Følelser for Nabolandet.

En Karakteristik af Bjørnstjerne Bjørnson er altid ufuldstændig, naar den ikke behandler ham som Journalist og som Taler. Men til en saadan Behandling vilde udfordres, at man havde en samlet Udgave af hans Bladartikler og større Taler liggende for sig. Endnu bedre end i hans Digterværker vilde man i hans Avisartikler kunne studere alle de Udviklingsstadier, han har gjennemløbet, og det vilde derfor være ønskeligt, at man ikke udsatte en Samling af dem til efter hans Død. Meget Umodent og Urimeligt vilde vel derved komme for Dagen, men ogsaa meget Udmærket og Lærerigt, der vilde fylde adskillige Bind. Faa Mænd føre en polemisk Pen som Bjørnson, og faa have hans Gave til at skrive folkeligt uden Bredde.

Dog mest uforbeholdent og fuldstændigt lægger Bjørnson sit Væsen for Dagen som Taler. Han er som saadan en stor, genial Agitator. Naar jeg forsøger at tænke mig ham i den Situation, hvortil han efter sit inderste Væsen passer bedst, da sér jeg ham for mig paa Folkemøder, staaende paa Talerstolen sikker, firskaaren, høj, ragende op over Tusinder af norske Bønder, beherskende Stilheden omkring sig ved sin Stemmes mægtige Klang og sin

uimodstaaelige Kjærlighed til Sandhed, endelig ombrust af Tusinders Jubel og Hyldest i det Øjeblik, han tier.

Norge og Danmark, der i saa mange hundrede Aar have været politisk forbundne, der aandeligt bygge paa den samme gamle Fælles-literatur, og som endnu den Dag idag have fælles Skriftsprog og fælles Læsekreds, have i alle de store Kulturspørgsmaal fælles Bestræbelser og Formaal. Den moderne norske og danske Literatur, der skrives i et og samme Sprog med uvæsenlige Dialektforskjelligheder, er i Virkeligheden under to Navne kun én Literatur. Den samme Stræben for fri Nutids-Oplysning, som besjæler Bjørnson i Norge, fylder i Danmark den yngre Slægt. Fra begge Sider arbejde vi ligeligt paa at opdyrke det fælles Sprog- og Literatur-Omraade.

Hvo véd! maaské vil det gaa hermed som med Klædningen af Fjeldet i «Arne»:

Da efter mange frugtesløse Bestræbelser den Dag endelig kommer, hvor Lyngen faar det ene Øje op over Fjældkanten og Birken hele Hovedet op derover, saa opdage de med mange «Aa nej, aa nej!» af glad bestyrtet Forundring, at der paa den anden Side staar en hel stor Skov baade af Furu og Lyng og

Ener og Birk oppe paa Marken og venter. De møde det Arbejde, der er gjort fra den anden Side; Skoven paa Fjældet møder Skoven paa Marken.

«Ja slig er det at naa frem,» sagde Eneren.

HENRIK IBSEN.

(1882.)

I.

Da Henrik Ibsen, 36 Aar gammel, forlod Norge for at gaa i den Landflygtighed, fra hvilken han endnu ikke er vendt tilbage, var det med tungt og bittert Sind efter en Ungdom tilbragt paa Skyggesiden af Livet. Han blev født (20de Marts 1828) i en usikker Velstands Kaar i den lille norske By Skien. Hans Forældre tilhørte baade paa fædrene og modrene Side Datidens mest ansète Familier i Staden, Faderen sad som Kjøbmand i en flersidig og vidtløftig Virksomhed og holdt af at vise en ubegrænset Gjæstfrihed. Men 1836 maatte han indstille sine Betalinger og der blev intet Andet tilovers for Familien end en Landejendom i Nærheden af Staden. Derud flyttede de og kom saaledes ud af Berøring med de Kredse, de

tidligere havde tilhørt. I «Per Gynt» har Ibsen brugt sine egne Barndomsforhold og Erindringer som en Art Model ved Skildringen af Livet i den rige Jon Gynts Hus. Henrik Ibsen blev som Yngling sat i Apothekerlære, arbejdede sig med Vanskelighed frem til, 22 Aar gammel, at blive Student, havde da hverken Tilbøjelighed eller Raad til noget Embedsstudium, i længere Tid end ikke Raad til at spise regelmæssigt til Middag. Hans Ungdom var stræng og haard, hans daglige Liv en Kamp; han synes ikke at have havt noget Tilhold i sit Fædrenehjem.

Skjønt disse Forhold betyde mindre i et saa fattigt og saa demokratisk Samfund som det norske end andensteds, og skjønt Ibsen hverken har manglet Ungdommens eller Poetens Evne til gjennem Begejstring for Ideer og et uafhængigt Fantasiliv at sætte sig ud over virkelig Modgang, afsætter dog tidlig Fattigdom altid sit Mærke i Sindet. Den kan avle Myghed, og den kan udvikle Spirer til Opposition, den kan gjøre usikker eller selvstændig eller haard for hele Livet. Paa Ibsens ensomme, stridbare og satiriske Naturel, der var mere anlagt til at sysselsætte Omgivelserne end til at indtage dem for sig, maa den have virket udfordrende; den har rimeligvis meddelt ham nogen selskabelig Usikkerhed, nogen Ærgjerrighed i Retning af ydre Ærestegn,

der kunde stille ham paa lige Fod med den Klasse, han som Yngling ikke omgikkes, og en mægtig Følelse af at være henvist til sig selv og sine indre Hjælpekilder alene.

Paa en ni Ugers Virksomhed som Ugebladsudgiver uden mange Abonnenter fulgte (1851—57) en anden som Instruktør for det lille Theater i Bergen og fra det sidstnævnte Aar af som Direktør for Theatret i Christiania, der i 1862 gik Fallit. Ibsen, der med Aarene er bleven saa sat, og hvis Dag gaar saa regelmæssig som et Uhrværk, skal som ung Mand have levet et temmelig uregelmæssigt Levnet og forfulgtes derfor af det Vanrygte, som selv en ringe Uorden, ikke mindst naar den er Genialitetens Uregelbundethed, fremkalder i Ravnekroge, hvor Alles Øjne vogte paa Alle og Enhver. Jeg tænker mig Ibsen i den begyndende Mandsalder plaget af Kreditorer og daglig henrettet in effigie af Kaffesøstermoralen. Han havde skrevet skjønne Digte i ikke ringe Antal, en Række af Dramer, der nu ere berømte og af hvilke nogle høre til hans mest beundrede, men de udkom i Norge i hæslige Udgaver paa slet Papir, kjøbtes i nogle faa hundrede Exemplarer og indbragte Digteren, selv fra Venners Side, kun en temmelig kjølig Anerkjendelse af Talentet og den moralsk tilintetgjørende Dom, at han manglede ideel

Tro og Overbevisning». Han blev led af Norge. I 1862 havde han, polemisk og sarkastisk som han var anlagt, udgivet «Kjærlighedens Komedie», der med skjærende Haan over Filistrøsitetens Erotik forenede en dyb Mistillid til Elskovens Bærekraft gjennem et Livs Omskiftelser, dyb Tvivl om dens Evne til at bevare sit ideale og sværmeriske Væsen uskadt og uforandret i et Ægteskab. Det kunde ikke være Digteren ubekjendt, at Samfundet med Selvopholdelsesdriftens hele Ihærdighed havde fastslaaet Tilliden til den normale og sunde Elskovs Uforanderlighed som Pligt, men han var ung og trodsig nok til heller ved Guldstads og Svanhilds Forening at give den trivielleste Opfattelse af Ægteskabet en relativ Ret end at holde sine Tvivl overfor Elskovens Dogmatik tilbage. Bogen vakte et Forbitrelseshyl. Man kom ud af sig selv over dette Angreb paa hele den erotiske Samfundsorden, Forlovelserne, Ægteskabet o. s. v. I Stedet for at føle sig ramt gav man sig til efter Sæd og Skik i slige Tilfælde til at granske Ibsens Privatliv, undersøge Beskaffenheden af hans eget Ægteskab, og, som Ibsen engang antydede mig det: var den trykte Kritik af Komedien endda til at bære, saa var den mundtlige og private aldeles utaalelig og uudholdelig. Henrik Ibsen bedømtes som et

talentfuldt mauvais sujet. Selv et saa ypperligt Værk som «Kongs-Emnerne», der fulgte i 1864, formaaede ikke at rense og hæve Digterens Navn. Det blev, saa vidt jeg véd, just ikke uskjønsomt bedømt af Kritiken, men det blev dog ikke vurderet efter Fortjeneste og det gjorde ingen Opsigt. Jeg tror ikke, at der kom tyve Exemplarer deraf til Danmark. I ethvert Tilfælde gjorde først «Brand» Digterens Navn bekjendt udenfor Norge. En Afhandling, i hvilken jeg 1867 gjennemgik Ibsens Værker og gjorde opmærksom paa deres sjeldne Værd, var den første sammenhængende Fremstilling af hans Forfatterliv, som blev givet.*) Til Henrik Ibsens private Grunde til Mismod kom en Følelse af dyb Utilfredshed med Norges politiske Holdning under den dansk-tyske Krig. Da i 1864 Norge og Sverig trods de ved Studentermøderne og i den skandinavisk sindede Presse afgivne Løfter, hvilke Ibsen havde opfattet som bindende eller dog forpligtende, ikke stode Danmark bi mod Preussen og Østerrig, blev Hjemmet, der forekom ham som et Smaahedsaandens, Slaphedens

---

*) Jeg tillader mig at henvise til dette Essay (Æsthetiske Studier S. 234—286), da jeg i de fleste Hovedpunkter ansér det for rigtigt og ikke vil gjentage, hvad dér er sagt. Et Par enkelte Sætninger har jeg dog maattet optage.

og Modløshedens Sæde, ham saa forhadt, at han forlod det.

Siden da har han skiftevis boet i Italien, i Dresden, i München og saa atter i Italien, i de tyske Byer 5—6 Aar ad Gangen i hver. Men blivende Sted har han ikke havt. Han har ført et stille, regelret Familieliv eller rettere: han har indenfor et Familielivs Ramme i sit Arbejde havt sit egentlige Liv, har paa offenlige Steder omgaaedes de fremmede Byers fremragende Mænd, har modtaget en Skare af gjennemrejsende Skandinaver i sit Hus; men han har levet som i et Telt, mellem lejede Møbler, der den Dag, Afrejsen bestemtes, kunde sendes tilbage; han har i sytten Aar ikke sat Foden under eget Bord eller hvilt i sin egen Seng. Til Ro i strængere Forstand har han ingensinde slaaet sig; han har vænnet sig til at føle sig hjemme i Hjemløshed. Da jeg sidst besøgte ham, viste han paa mit Spørgsmaal, om slet Intet i den Lejlighed, han beboede, tilhørte ham, hen paa en Række Malerier paa Væggene; det var Alt, hvad der var hans eget. Selv nu som formuende Mand føler han ingen Trang til at eje Hus og Hjem, end mindre Gaard og Grund som Bjørnson. Han er udskilt fra sit Folk, uden nogen Virksomhed, der forbinder ham med en Institution, et Parti eller endog blot

et Tidsskrift eller Blad hjemme eller ude — en enlig Mand. Og i sin Isolerthed skriver han:

Mit Folk, som skjænkte mig i dybe Skaaler
den sunde, bitre Styrkedrik, hvoraf
som Digter jeg paa Randen af min Grav,
tog Kraft til Kamp i Døgnets brudte Straaler —
mit Folk, som rakte mig den Landflugts Stav,
den Sorgens Byldt, de Angstens rappe Saaler,
det tunge Alvors-Udstyr til min Færden —
dig sender jeg min Hilsen hjem fra Verden!

Han sendte mange og vægtige Hilsener. Men over alle hans Frembringelser, dem før og under Exilet, hviler en og samme Stemning, hans Naturels, Ubundethedens og Uhyggens Stemning. Denne Grundstemning, der er saa naturlig hos den Hjemløse, slaar igjennem overalt, hvor han virker stærkest. Man mindes blot nogle af hans mest særegne, tillige indbyrdes mest forskjelligartede Frembringelser, Digtet «Paa Vidderne», i hvilket den Talende oppe fra Højfjældet sér sin Moders Hytte gaa op i Flammer og hende indebrænde, medens han selv viljeløs og fortvivlet iagttager den effektfulde Natbelysning, eller «Husliv», hvor Digterens Fantasifostre, hans vingede Børn, tage Flugten, saasnart han sér sig selv med de blygraa Øjne, den lukkede Vest og Filtskoene i Spejlet; man tænke paa den vilde Uhygges gribende Poesi,

hvor Brand fravrister sin Hustru det døde Barns Klæder; man mindes Stedet, hvor Brand lader sin Moder fare til Helvede, og den i sin dybe Originalitet beundringsværdige Scene, hvor Per Gynt lyver sin ind i Himlen; man gjenkalde sig «Liget i Lasten» eller det pinligt betagende Indtryk af «Et Dukkehjem» — denne Sommerfugl, der tre Akter igjennem prikkes med en Naal for tilsidst at gjennembores — og man vil føle, at Grundstemningen, der svarer til den landskabelige Baggrund hos en Maler, i alle de pathetiske Partier er vild Uhyggelighed. Den kan stige til Rædsel, til Tragik, men den beror ikke paa, at Digteren simpelthen er en Tragiker. Schillers eller Oehlenschlägers Tragedier ere kun momentvis uhyggelige, og selv Kong Lears og Macbeths Digter har skrevet saa harmonisk smeltende Ting som «Stormen» eller «En Sommernatsdrøm». Men hos Ibsen er denne Stemning den tilgrundliggende. Den maatte naturligt opstaa hos en født Idealist, der fra først af tørstede efter Skjønhed i dens højeste Former som ideel, aandig Skjønhed, hos en født Rigorist, der grundgermanisk, særlig norsk af Naturel og Temperament, desuden kristelig paavirket af Omgivelserne, var tilbøjelig til at finde Sanselivet hæsligt eller syndigt og til ikke for Alvor at beundre eller anerkjende anden Skjønhed end

den moralske. I sin Naturgrund var han sky, det vil sige saaledes anlagt, at han kun behøvede faa Skuffelser for at trække sig tilbage i sig selv med Mistillid til Omverdenen i Hjærtet. Hvor tidligt maa han ikke være bleven saaret, stødt tilbage, ligesom ydmyget i sit oprindelige Hang til at tro og til at beundre! Hans første dybe Indtryk som aandelig Individualitet har, tænker jeg, været Indtrykket af de moralske Værdiers Sjældenhed — eller Aldrighed, har han i bitre Øjeblikke tilføjet — og skuffet i sin Skjønhedssøgen har han da fundet en Art Lindring i overalt at afsløre den triste Sandhed bag Skinnet. Luften omkring ham gjenlød af Ord, som betegnede Idealer; der taltes om evig Elskov, om dyb Alvor, om Trosmod, om Karakterfasthed, om Norskhed («det lille, men klippefaste Klippefolk»); han saa' sig om, han spejdede, han søgte, og fandt Intet, der i Virkelighedens Verden svarede til disse Ord. Saa udvikledes der da af selve Trangen til Idealet en egen Evne hos ham til overalt at se Uvederhæftigheden. Det blev en Drift hos ham overalt at prøve det, der syntes ægte, og uden megen Forundring at overbevise sig om dets Falskhed. Det blev en Lidenskab hos ham, med Fingeren at banke paa alt det, der saa' ud som Malm, og en Art smærtelig Tilfredsstillelse

at høre den Klang af det Hule, der paa en Gang saarede hans Øre og bekræftede hans Anelse. Overalt hvor han mødte det saakaldte Store, blev det ham en Vane og en Trang at spørge som i «Rimbrevet til en svensk Dame»: «Er det rigtig stort det Store?» Han havde et skjærpet Blik for den Egoisme og den Usandhed, som Fantasilivet kan rumme, for den Stymperagtighed, som den politiske Friheds- og Fremskridts-Frase kan dække over, og efterhaanden blev en storartet, ideel eller moralsk Mistænksomhed hans Muse. Den inspirerede ham til stedse dristigere Undersøgelser. Intet imponerede eller skræmmede ham, hverken hvad der saa' ud som idyllisk Lykke i Familielivet, eller hvad der lignede dogmatisk Sikkerhed i Samfundslivet. Og alt som Undersøgelserne bleve dristigere, fik han selv større og større Uforfærdethed til at meddele, bekjendtgjøre, udraabe Resultatet. Det blev hans Hovedglæde som Aand at forurolige, at ærgre alle dem, der havde Interesse af at dække over Skaderne med Eufemismer. Ligesom det bestandig havde forekommet ham, som taltes der altfor meget om Idealer, man aldrig mødte i Livet, saaledes følte han med bestandig større Sikkerhed og Harme, at Menneskene ligesom efter Aftale tav om de dybeste, mest ulægelige Brud med Idealerne, om de

egenlige, virkelige Rædsler. I det gode Selskab bleve de forbigaaede som usandsynlige eller uomtalelige, i Poesien som uhyggelige; thi det altfor Skjærende, det afgjort Pinlige eller Uforsonede havde Æsthetiken nu engang banlyst fra den skjønne Literatur Saaledes omtrent er det gaaet til, at Ibsen blev det Uhyggeliges Digter, og derfra det oprindelige Hang hos ham til i bitre og skjærende Udtryk at hævde sin Stilling overfor de Mange.

Henrik Ibsens Udseende tyder paa de Egenskaber, han har lagt for Dagen i sin Poesi. I hans Aasyn er en sjælfuld Blødhed dækket af og undertiden gjennembrydende Fysiognomiets strænge eller sarkastiske Alvor. Ibsen er undersætsig, sværtbygget; han klæder sig med en vis Stil og Elegance og tager sig højst anselig ud. Hans Gang er langsom, han fører sig med Værdighed, hans Holdning er fornem. Hovedet er stort, interessant med en rig Manke af graanende Haar, som han bærer temmelig langt. Panden, som behersker Ansigtet, er ualmindelig, bærer stejl, som den er, høj, vid og dog gjennemformet, et Stempel af Storhed og Tankerigdom. Munden er, naar den tier, sammenkneben, som uden Læber; den røber, sluttet og besluttet, at Ibsen er faamælt. Han sidder ogsaa virkelig i Fleres Nærværelse gjærne ordknap som den tavse, stundom næsten barske

Dørvogter for sin Aands Helligdomme. Han kan tale paa Tomandshaand eller i en ganske lille Kreds, men selv dèr er han alt Andet end meddelsom. En Franskmand, hvem jeg engang i Rom førte hen for Runebergs Buste af ham, sagde: «Udtrykket er mere spirituelt end poetisk». Man ser paa Ibsen, at han er en satirisk Digter, en Grubler, ingen Sværmer. Men hans ypperste Digte som «Borte» og nogle andre vise, at han engang i Livets Kamp har faaet en lyrisk Vingehest dræbt under sig.

Jeg kjender to Udtryk i hans Ansigt. Det første er det, hvor Smilet, hans gode og fine Smil, gjennembryder og bevægeliggjor Ansigtsmasken, hvor alt det Hjærtelige, Inderlige, der ligger dybest i Ibsens Sjæl, træder En imøde. Ibsen er til en vis Grad forlegen, som tunge, alvorlige Naturer tidt. Men han har saa smukt et Smil, og gjennem Smil, Blik og Haandtryk siger han Meget, som han ikke vilde eller kunde klæde i Ord. Og saa har han en Maade, under en Samtale, smaaleende (schmunzelnd, som Tyskerne sige) med et Udtryk af godlidende Skjælmeri at henkaste en afvigende, alt Andet end godlidende, altid ganske kortfattet Bemærkning, i hvilken det Elskværdigste i hans Natur lægger sig for Dagen. Smilet bøder paa Udbruddets Hvashed.

Men jeg kjender ogsaa et andet Udtryk i hans Ansigt, det, som Utaalmodighed, Vrede, retfærdig Indignation, bidende Haan kan give det, et Udtryk af næsten grusom Strænghed, der minder om Ordene i hans skjønne gamle Digt om Terje Vigen:

dog stundom gnistred hans Øjne stygt
helst mod uroligt Vejr —
og da var der Faa, som uden Frygt
kom Terje Vigen nær.

Det er det Udtryk, hans Digtersjæl hyppigst har antaget overfor Verden.

Ibsen er den fødte Polemiker, og hans første digteriske Udbrud (Catilina) var hans første Krigserklæring. Han har, fra han kom til Skjæls Aar og Alder — det var iøvrigt ikke tidligt —, egentlig aldrig tvivlet paa, at han, den Enkelte, paa den ene Vægtskaal, og det, man kalder Samfundet — for Ibsen nærmest Indbegrebet af dem, hvem Sandheden skræmmer, og som ville overplastre Skaderne med Talemaader — paa den anden Vægtskaal, det gav mindst Ligevægt. Han plejer blandt mange snurrige Paradoxer at paastaa, at der til enhver Tid kun gives en vis Sum af Intelligens, der kommer til Fordeling: blive nogle Enkelte, som f. Ex. Goethe og Schiller paa deres Tid i Tyskland, meget rigelig

udrustede, saa blive deres Samtidige des dummere. Han er, skulde jeg tro, tilbøjelig til den Mening, at han har faaet sine Evner paa et Tidspunkt, da der var meget Faa om at dele Summen.

Ibsen føler sig derfor ikke som Barn af et Folk, som Del af et Hele, som Fører for en Gruppe, som Medlem af et Samfund; han føler sig udelukkende som genialt Individ, og det Eneste, han egentlig tror paa og respekterer, er Personligheden. Der er i denne Løsrevethed fra Natursammenhængen, i denne Hævden af Jeget som Aand, Noget, der levende minder om den Tidsalder i nordisk Historie, i hvilken han modtog sin Dannelse. Fremfor alle Indflydelser er Kierkegaards paafaldende. Men hos Ibsen har Isolertheden et fuldstændig forskjelligt Præg. Af ikke ganske ringe Betydning for dens Udformning har rimeligvis Bjørnsons ganske modsat anlagte Væsen været. Det har altid Indflydelse paa en Personlighed at være historisk saaledes stillet, at den af Skjæbnen selv har faaet sin Kontrast anvist. Det er ikke sjældent en Ulykke for en betydelig Mand at maatte se sit Navn bestandig sammenkoblet med et andet, det være nu til Forherligelse eller til Dadel, men altid til Sammenligning. Det ufrivillige og uafrystelige Tvillingeforhold kan irritere og skade. Ibsen har det maaské hjulpet til at drive

sit Væsens Ejendommelighed ud til dets yderste Extrem, det vil i dette Tilfælde sige: potensere dets Inderlighed og Skjulthed.

Ingen, der som Ibsen tror paa den frigjorte Individualitets Ret og Evne, Ingen, der saa tidligt som han har følt sig paa Fejdefod med en Omverden, har en fordelagtig Mening om de Mange. Der har øjensynlig i Ibsens begyndende Mandsalder udviklet sig hos ham Menneskeforagt. Ikke at han fra først af har havt en overdreven høj Mening om sine egne Anlæg eller sit eget Værd. Han er en søgende, tvivlende, spørgende Natur:

«Jeg spørger helst, mit Kald er ej at svare»

og slige Aander have intet Hang til Indbildskhed. Man sér ogsaa, hvor længe han er om at finde sig et Sprog og en Form, hvor ufærdig han begynder med «Catilina», hvorledes han i det lille utrykte Drama «Kæmpehøjen» viser sig stærkt paavirket af Oehlenschläger (særlig af «Landet fundet og forsvundet»), hvorledes han i det uoptrykte Skuespil «Gildet paa Solhaug» erindrer lige indtil Versemaalet om en ham saa fremmed Aand som Henrik Hertz (særlig dennes Drama «Svend Dyrings Hus»), hvorledes han i «Hærmændene paa Helgeland» i stor Maalestok benytter virkningsfulde Træk af Sagn og Sagaer,

for han vover helt at fortroste sig til sit eget Fond og sin udpræget personlige Form. *) Ibsen har langt snarere fra forst af været en af de Naturer, der træde ud i Livet med megen Respekt, redebonne til at anerkjende Overlegenheden hos Andre, indtil Modgang giver dem Bevidstheden om egen Kraft. Men fra det Øjeblik af ere slige Naturer i Reglen langt haardere Halse end de oprindelig selvtilfredse. De vænne sig til at veje de Andre, de tidligere Anerkjendte, med Blikket som paa en usynlig Vægtstang, finde dem for lette og kaste dem til Side.

Ibsen finder Gjennemsnitsmenneskene smaa, egoistiske, usle. Hans Synsmaade er ikke Iagttagerens rent naturvidenskabelige, men Moralistens, og i sin Egenskab af Moralist dvæler han langt mere ved Menneskenes Slethed end ved deres Blindhed og Uforstand. For Flaubert er Menneskeheden slet, fordi den er dum; for Ibsen er den omvendt dum, fordi den er slet. Man tænke f. Ex. paa Thorvald Helmer. Han sér helt igjennem dumt, hestedumt paa sin Hustru; hvor Nora siger Dr. Rank det sidste

*) Senere Anm. I Fortalen til den efter 27 Aars Forlob foranstaltede anden Udgave af «Gildet paa Solhaug» 1883 har Ibsen nedlagt Protest mod den her forudsatte Paavirkning af Henrik Hertz.

Farvel ɔ: hvor Selvmordstanken stirrer Dødstanken ind i Øjet, og denne svarer med medlidende Ømhed, staar han som den berusede Brynde og strækker sine Arme ud. Men han er kun saa dum paa Grund af sin selvretfærdige Egoisme.

Og netop slet finder Ibsen Menneskeheden, ikke ond. Jeg har engang tidligere anført en Aforisme af Kierkegaards »Enten—Eller«, der synes vel egnet til Valgsprog for Ibsen: »Lad Andre klage over, at Tiden er ond, jeg klager over, at den er ussel; thi den er uden Lidenskab. Menneskenes Tanker ere tynde og skrøbelige som Kniplingspiger. Deres Hjærtes Tanker ere for usle til at være syndige.« Hvad siger Brand Andet, naar han klager over Slægtens Gud og stiller sin egen Gud, sit eget Ideal op imod ham:

Som Slægten selv dens Gud maa graane
og males med Kalot og Maane.
Men denne Gud er ikke min,
min er en Storm, hvor din er Vind
— — — — — — — — — — — — —
og han er ung som Herkules,
ej nogen Gudfaer paa de Treds.

Hvad Andet siger Knappestøberen? Han svarer Peer Gynt omtrent som Mefistofeles i Hejbergs »En Sjæl efter Døden« svarede

»Sjælen«. Peer Gynt skal ingenlunde i Svovlpølen, han skal bare i Støbeskeen igjen og smeltes om; han var ingen Synder, thi, hedder det, »der skal Kraft og Alvor til en Synd,« han var en Middelmaadig:

og derfor skal du i Vraggodskassen
for, som det hedder, at gaa over i Massen.

Peer Gynt er i Ibsens Tanke det typiske Udtryk for det norske Folks Nationallaster. De indgyde ham, som man sér, mindre Skræk end Ringeagt.

Dette Syn paa Sagen forklarer selv saadanne af Ibsens Ungdomsværker, i hvilke Forfatterens Oprindelighed endnu er uudviklet. Vel har f. Ex. Ibsens Margit i »Gildet paa Solhaug« maattet minde danske Læsere om Hertz's Ragnhild. Men dog er Skikkelsen af et ganske andet Malm end hos Hertz, mere haard, mere vild og besluttet. En Nutidskvinde, der elskede i Fortvivlelse, vilde føle sig nærmere beslægtet med Ragnhild end med Margit; thi Margit staar der som et Tegn for denne Kvinde, at hun, Læserinden, er et Barn af en svækket Tid, uden Lidenskabens Mod og Konsekvens, fortabt i Halvhed. Og hvorfor griber Ibsen i »Hærmændene« tilbage til Vølsungesagnets vilde Tragik og storladne Gru? For at holde dette

Billede op for Nutiden, for at imponere, for at udskamme denne Slægt ved at vise den Forfædrenes Storhed, Lidenskaben; der uden Sidehensyn lossluppen farer afsted mod sit Maal, Stoltheden og Styrken, der er nidkjær paa Ord, der tier og handler, tier og lider, tier og doer, disse Viljer af Jærn, disse Hjærter af Guld, Daad, som ikke tusinde Aar har bragt i Glemme — sér Jer i Spejl!

Tag denne stridbare Pathos i dens første Udbrud — der er den Catilina, opfattet med en begejstret Artiumskandidats hele Sympathi. Catilina foragter og hader det romerske Samfund, hvor Vold og Egennytte raader, hvor man bliver Hersker ved Rænker og List, og han, den Enkelte, rejser sig mod Samfundet. Tag denne stridbare Pathos i et af Ibsens sidste Værker, hans beundringsværdigste Drama »Et Dukkehjem« — der klinger den dæmpet, men ikke mindre skjærende fra Kvindelæber. Hvor Nora, Lærkefuglen, Egernet, Barnet, til Slutning samler sig og siger: «Jeg maa se at komme efter hvem der har Ret, Samfundet eller jeg», hvor denne spinkle Skabning vover at stille sig paa den ene Side, det hele Samfund paa den anden, der føler man, at hun er Ibsens Datter. Og tag saa endelig denne kamplystne Pathos i dens sidste, for Mange saa skræmmende Udslag,

Fru Alvings Replik om det officielle Samfunds Lærdomme: Jeg vilde bare pille ved en eneste Knude, men da jeg havde faaet den løst, saa rakned det op Altsammen. Og saa skjønte jeg, at det var Maskinsøm — der fornemmes trods den hele Afstand, der skiller Digteren fra den digtede Karakter, gjennem Ordene et lettende Suk ved engang, om end indirekte, at faa det Yderste sagt.

Hos Catilina og hos Fru Alving, Ibsens første og sidste Skikkelse, samme Isolerthedsfølelse som i de mellemliggende Personligheder Falk, Brand og Nora, og samme fortvivlede Renden Panden mod Væggen.

Det gængse Navn for et saadant Syn paa Verden og Menneskene er i det moderne Evropa Pessimisme. Men Pessimismen har mange Arter og Afskygninger. Den kan, som hos Schopenhauer og von Hartmann, være Overbevisningen om, at selve Livet er et Onde, at Glædernes Sum er forsvindende i Sammenligning med den Sum af Smerter og Kvaler, et Menneskeliv rummer, den kan gaa ud paa at vise Intetheden af de højeste Goder, vise, hvor tungsindig Ungdommen, hvor glædesløst Arbejdet er, hvor tom Fornøjelsen er i sig selv og hvor stærkt vi ved Gjentagelse afstumpes for den — Altsammen for i Kraft af denne Indsigt enten som Schopen-

hauer at anbefale Askesen eller som von Hartmann Arbejden for Kulturfremskridtet, dog med den Bevidsthed, at ethvert Fremskridt i Kultur medfører stigende Ulykkesfølelse for Menneskeslægten. Denne Pessimisme er ikke Ibsens. Ogsaa han finder Verden slet, men det Spørgsmaal, om Livet er et Gode, sysselsætter ham ikke. Hans hele Synsmaade er moralsk.

Den pessimistiske Filosof dvæler ved Elskovens illusoriske Beskaffenhed, viser hvor ringe Lykke den bringer, hvorledes den overhovedet kun ved en Skuffelse menes at kunne bringe Lykke, da den slet ikke har Individets Lyksalighed, men den tilkommende Generations størst mulige Fuldkommenhed til Formaal. For Ibsen bestaar Kjærlighedens Komedie ikke i den uundgaaelige erotiske Illusion — den alene sés som hævet over Komiken og har hans fulde Sympathi — men i den Afslappelse af Karaktererne og den filistrøse Poesiforladthed, som de oprindeligt af erotiske Grunde stiftede borgerlige Forbindelser have i Følge. At den vordende Missionær ved Forlovelsen forvandles til Lærer i en Pigeskole, det er en Gjenstand for hans Satire, det er Kjærlighedens Komedie for ham. Kun et eneste Sted, ligesom glimtvis, har han hævet sig højt over sin sædvanlige moralske Opfattelse af den erotiske Sfære uden

derfor at opgive det satiriske Standpunkt, og det er i Digtet «Forviklinger», ikke blot det vittigste, men ogsaa det dybsindigste af alle Ibsens Digte.

Den pessimistiske Filosof dvæler gjærne ved Tanken om Lykkens Uopnaaelighed saavel for den Enkelte som for Masserne. Han fremhæver, at Nydelsen stjæler sig bort under vore Hænder, at Alt, hvad vi ønske, opnaas for sent, at hvad vi opnaa, langtfra gjør den Virkning paa Sindet, som Attraaen foregøglede os; han sér i en Ytring, som den bekjendte af Goethe, at han i 75 Aar ikke havde havt fire Ugers egentligt Behag, men stadig havde væltet en Sten, der bestandig paany maatte løftes, det afgjørende Bevis for Umuligheden af Lykke. Thi hvad Guders og Menneskers Yndling Goethe ikke opnaaede, hvorledes skulde det kunne opnaas af den første, den bedste Dødelige! Anderledes Ibsen. Saa skeptisk han end iøvrigt er, saa tvivler han dog egentlig ikke paa Lykkens Mulighed. Endog den af Forholdene saa haardt forurettede Fru Alving mener selv, at hun under andre Vilkaar kunde være bleven lykkelig, ja mener at endog hendes elendige Mand kunde være bleven det. Og Ibsen deler øjensynlig hendes Mening. Det er talt ud af hans Hjærte, hvad hun siger om den halvstore

By», som ingen Glæde har at byde paa, kun Fornøjelser, intet Livsformaal, kun et Embede, intet virkeligt Arbejde, kun Forretninger. Livet selv er da ikke et Onde. Tilværelsen selv er ikke glædesløs; nej der er en Skyldig eller rettere mange Skyldige, naar et Liv gaar tabt for Livsglæden, og som den Skyldige udpeges det triste, i sine Fornøjelser raa og i sine Pligtkrav bigotte norske Samfund.

For den pessimistiske Filosof er Optimismen en Art Materialisme. Han ser i den Omstændighed, at Optimismen prædikes paa alle Gader, Aarsagen til at det sociale Spørgsmaal truer med at blive en Verdensbrand. Hvad det gjælder om, er efter hans Opfattelse det at lære Masserne, at de Intet have at haabe af Fremtiden; kun den pessimistiske Erkjendelse af Allidelsen kan opklare dem det Hensigtsløse i deres Stræben. Denne Betragtningsmaade findes aldrig hos Ibsen. Hvor han berører det sociale Spørgsmaal som i «Samfundets Støtter» og andensteds, der er Skaden altid af moralsk Natur. Skaden beror paa en Skyld. Der er hele Samfundslag, som ere raadne, hele Rækker af Samfundsstøtter, som ere troskede og hule. Den indeklemte Luft i det lille Samfund er slet, i de store er der Plads for «store Gjærninger». Et Pust udefra,

det vil sige et Pust af Sandhedens og Frihedens Aand, kan rense Luften.

Naar Ibsen altsaa finder Verden slet, saa føler han ingen Medlidenhed med Menneskene, men Harme over dem. Hans Pessimisme er ikke af metafysisk men af moralsk Natur, grunder i Overbevisning om en Mulighed af Idealernes Virkeliggjørelse: den er med et Ord Indignationspessimisme (Seen sort af Harme). Og hans Mangel paa Medfølelse med mange Lidelser er betinget af hans Overbevisning om Lidelsens opdragende Magt. Disse smaa elendige Mennesker kunne kun ved Lidelser blive store. Disse smaa elendige Samfund kunne kun gjennem Kampe, Nederlag, Tugtelser blive sunde. Han, som selv har følt, hvor Modgang væbner, som selv har tømt Bitterhedens sunde Styrkedrik, tror paa Smertens, paa Modgangens, paa Undertrykkelsens Nytte. Man sér det maaské tydeligst i hans »Kejser og Galilæer«. Hans Opfattelse af Julian er den, at han gjennem Forfølgelsen af sine kristne Undersaatter bliver Kristendommens egentlige Skaber i sin Samtid, det vil sige dens Gjenopvækker fra de Døde. Julians verdenshistoriske Betydning er for Ibsen den: Ved at forvandle Kristendommen fra en Hof- og Statsreligion til en forfulgt og under-

trykt Lære at have gjengivet den dens oprindelige Aandspræg og dens primitive Martyrlidenskab. Udæsket af de Christne straffer Julian med Strænghed, men hans Straffe have en af ham selv ikke anet Virkning. Hans gamle Studiekammerater, hin Gregor, der ikke havde Mod til nogen afgjørende Handling, men havde «sin lille Kreds, sin Slægt at værne om» og som hverken havde Magt eller Evne til at udrette mere, og hin Basilios, der «granskede verdslig Visdom paa sit Landgods», de rejse sig nu, stærke ved Forfølgelsen, som Løver imod ham.

II.

En Forfatter giver sig ikke helt i sine Bøger, det er klart. Undertiden gjør hans Personlighed endog et fra Skrifterne temmelig afvigende Indtryk. Det er ikke Tilfældet med Henrik Ibsen. Og at hine fremstilte Synsmaader ikke haves af Ibsen paa Stads eller til Bedste for Bøgerne, det kan jeg efter et sextenaarigt Bekjendtskab med ham oplyse ved mangt et Smaatræk.

Lad mig forsøge paa gjennem enkelte upaaagtede mundtlige Ytringer, der i Form af en Spøg, et Paradox eller et Billede illustrere Digterens Tankeliv, men som skjønt opbevarede i

en tro Hukommelse naturligvis ikke kunne gjore Fordring paa fuld Korrekthed, og gjennem enkelte skriftlige Udtalelser, til hvis Meddelelse Ibsen har givet sit Minde, at drage nogle af denne Aands Grundkonturer sikrere og mere levende, end det blot efter Bøger lod sig gjøre.

Da i 1870 Frankrig laa blødende, lemlæstet for Tysklands Fødder, var det langt fra, at Ibsen, hvis Sympathi i hin Tid nærmest var paa Frankrigs Side, delte den i de nordiske Lande almindelig udbredte Nedslagenhed over Udfaldet. Medens alle andre Venner af Frankrig udtømte sig i Medlidenhedsudbrud, skrev Ibsen (20de Dec. 1870):

«. . . Verdensbegivenhederne optage forøvrigt en stor Del af mine Tanker. Det gamle illusoriske Frankrig er slaaet i Stykker; naar nu ogsaa det nye faktiske Preussen er slaaet i Stykker, saa ere vi med et Spring inde i en vordende Tidsalder. Hej, hvor Ideerne da vil ramle rundt omkring os. Og det kan sandelig ogsaa være paa Tiden. Alt det, vi til Dato lever paa, er jo dog kun Smulerne fra Revolutionsbordet i forrige Aarhundrede, og den Kost er jo dog nu længe nok tygget og tygget om igjen. Begreberne trænge til et nyt Indhold og en ny Forklaring. Frihed, Lighed og Broderskab er ikke længere de samme Ting, som de

var i salig Guillotinens Dage. Dette er det, som Politikerne ikke vil forstaa, og derfor hader jeg dem. De Mennesker vil kun Specialrevolutioner, Revolutioner i det Ydre, i det Politiske. Men alt Sligt er Pilleri. Hvad det gjælder om er Menneskeaandens Revoltering . . .»

Ingen kan i dette Brev oversé den historiske Optimisme, jeg har antydet hos Ibsen. Saa mistrøstig han gjælder for at være, saa har han dog det bedste Haab, den største Lid til det nye Liv, der vil fremkaldes af Ulykkerne. Ja mere endnu: kun saa længe de Ulykker, der ledsage Ideernes Indtræden i Verden, holde Sindene vaagne, ere Ideerne en virkelig Magt. Selv Lyden af Guillotinens Fald skræmmer ham saa lidt, at den omvendt klinger harmonisk ind i hans optimistiske og revolutionære Verdensbetragtning. Ikke Friheden som død Tilstand, men Friheden som Kamp, som Stræben synes ham af Værdi. Lessing sagde, at hvis Gud bod ham Sandheden i sin højre, Stræben efter Sandheden i sin venstre Haand, vilde han gribe efter Guds venstre; Ibsen vilde underskrive Sætningen, hvis man for «Sandhed» satte Ordet «Frihed». Naar han afskyer Politikerne, beror det paa, at de efter hans Anskuelse opfatte og behandle Friheden som noget Udvortes, Sjælløst.

Af Ibsens optimistiske, saa at sige pædagogiske Opfattelse af Lidelsen lader hans Iver for, at Norge skulde staa Danmark bi i Kampen om Slesvig, sig fortrinsvis forklare. Naturligvis gik han som de øvrige Skandinaver ud fra Stammefrændskabet, Løfterne, Danmarks Ret som Udgangspunkt, men det var hans Optimisme der bragte ham til at betragte Hjælpens Nytte som underordnet. Paa det Udbrud: «I havde faaet mange Prygl!» svarede han engang: «Naturligvis, mange. Men hvad skader det, vi vare komne med i Bevægelsen, havde hørt til Evropa. Blot ikke blive udenfor!»

En anden Gang — i 1874 tror jeg — priste Ibsen i høje Toner Rusland: «Et prægtigt Land,» sagde han smilende, «al den brillante Undertrykkelse derovre!»

«Hvorledes?»

«Tænk blot paa al den herlige Frihedskjærlighed, den avler. Rusland er et af de faa Lande paa Jorden, hvor Mænd endnu elske Friheden og bringe den Ofre. Derfor staar Landet ogsaa saa højt i Poesi og Kunst. Tænk paa at de have en Digter som Turgeniew, og der er Turgeniew'er ogsaa blandt deres Malere; vi kjende dem kun ikke, men jeg saa' deres Billeder i Wien.»

«Hvis alle disse gode Ting følger af Under-

trykkelsen,» sagde jeg, «saa maa vi jo prise den. Men Knutten, sværmer De ogsaa for den? Sæt, De var Russer — Deres lille Dreng dér (jeg pegede paa hans dengang halvvoxne Søn) skulde han ha' Knut?» Ibsen tav et Øjeblik med en uigjennemtrængelig Mine. Saa svarte han leende: «Ha'e Knut skulde han ikke, gi'e Knut skulde han.» Hele Ibsen er i denne humoristiske Udflugt. Han selv giver i sine Dramer bestandig Slægten Knut. Forhaabenlig skulde den eventuelle Knutgiven i Rusland til en Afvexling gaa ud over Undertrykkerne.

Man vil ikke undre sig over, at Henrik Ibsen med disse Synsmaader var alt Andet end enthousiastisk, da Rom blev indtaget af de italienske Tropper. Han skrev i lunefuldt Mismod:

«. . . Saa har man da nu taget Rom fra os Mennesker og givet det til Politikerne. Hvor skal vi nu hen? Rom var det eneste fredlyste Sted i Evropa; det eneste Sted, der nød den sande Frihed, Friheden for det politiske Frihedstyranni . . . . Og saa den dejlige Frihedstrang — den er nu forbi; ja jeg maa i al Fald sige, at det Eneste, jeg elsker ved Friheden, er Kampen for den: Besiddelsen bryder jeg mig ikke om . . .»

Der er, synes mig, i dette Standpunkt

overfor Politiken noget Dobbelt, dels en gammel romantisk Reminiscens — Afskyen for Nytteherredømmet, som er fælles for de romantiske Skoler i alle Lande — dels noget Personligt og Ejendommeligt: Troen paa den Enkeltes Kraft og Tilbøjeligheden til radikale Dilemmer. Den, der i «Brand» formulerede Løsenet «Alt eller Intet!», kan intet villigt Øre medbringe for den praktiske Politikers Løsen «Et lille Skridt hver Dag!» Jeg gad vide, om ikke hin Ibsens ovenfor berørte Stemningsforkjærlighed for Rusland for en Del havde sin Aarsag i, at der i dette Land ingen Rigsdag er. Efter hele sit Naturel maa Ibsen nære Uvilje mod Parlamenter. Han tror paa Individet, paa den enkelte store Personlighed: en Enkeltmand kan udrette Alt, og kun en Enkeltmand. Et saadant Korps som et Parlament er for ham en Forsamling af Talere og Dilettanter, hvad naturligvis ikke udelukker, at han kan nære Agtelse for den enkelte Parlamentarier som saadan.

Ibsen har derfor sin evige Moro hver Gang han læser i en Avis: «Og saa nedsatte man en Kommission» eller «Derpaa stiftede man en Forening». Han sér et Tegn paa Afmandelsen i vore Dage deri, at saasnart En har en Sag eller en Plan, er Mandens første Tanke gjærne den at faa en Kommission nedsat eller en For-

ening stiftet til Bedste for den. Man tænke paa den Haanlatter, der skingrer gjennem »De Unges Forbund«.

Jeg tror, at Ibsen i sit stille Sind driver sin Individualisme til en Yderlighed, som man af hans Værker alene ikke kan faa Indtryk af. Han gaar i dette Punkt endog videre end Søren Kierkegaard, om hvem han paa dette Omraade ellers kunde minde. Ibsen er f. Ex. en vidtgaaende Modstander af den moderne, stramme Statsidé. Ikke i den Forstand, at han skulde ynde Smaastater eller Smaasamfund. Ingen kan nære en større Rædsel end han for det Tyranni de udøve, og den Smaalighed, de føre med sig. Faa have af den Grund varmere end han taget Ordet for, at de nordiske Riger skulde følge Italiens og Tysklands Exempel og slutte sig sammen til et politisk Hele. Hans betydeligste historiske Drama »Kongs-Emnerne« handler jo ogsaa udelukkende om en saadan historisk Sammensmeltnings-Idés Berettigelse. Ibsen gaar i denne Henseende saa vidt, at han synes mig at oversé de Farer for Aandslivets Mangfoldighed og Forskjelligartethed, som den politiske Enhedsstræben gjemmer: Italien har aldrig i kunstnerisk Henseende (og absolut) staaet højere, end da Siena og Florents vare to Verdener, og Tyskland aldrig i aandelig Henseende (og absolut)

staaet højere, end da Königsberg (Kant) og Weimar (Schiller-Goethe) vare Centrer. Men trods sin Enhedssværmen drømmer Ibsens Digterhjærne om en Tid, da Statsmagten tilsteder et langt større Maal end nu af individuel og kommunal Frihed, og hvor altsaa Stater, som vi nu have dem, ikke existere mere. Skjønt Ibsen læser yderst Lidt og ikke gjennem Bøger orienterer sig synderligt over sin Samtid, har han tidt syntes mig at staa i en Art hemmelighedsfuld Overensstemmelse med Tidens gjærende, spirende Ideer. En enkelt Gang har jeg endog havt det fulde Indtryk af, at Tanker, der historisk vare i Udbrud, men endnu ikke sporedes som saadanne af Andre, sysselsatte og ligesom pinte ham. Umiddelbart efter den store tysk-franske Krigs Afslutning, paa en Tid, da alle Sind vare optagne af den, og da Tanken om noget Saadant som Kommunen i Paris næppe var dukket op i en eneste nordisk Hjærne, fremstillede Ibsen mig som politiske Idealer Tilstande og Ideer, hvis Væsen vel ikke forekommer mig klart, men som utvivlsomt vare nær beslægtede med dem, som nøjagtig en Maaned efter i stærkt forvrænget Form brød frem, proklamerede af Pariser-Kommunen. I Anledning af mit afvigende Syn paa Friheden og Politiken skrev Ibsen til mig (17. Februar 1871):

. . . Kampen for Friheden er jo ikke Andet end den stadige levende Tilegnelse af Frihedens Idé. Den, der besidder Friheden anderledes end som det Efterstræbte, han besidder den dødt og aandløst; thi Frihedsbegrebet har jo dog det ved sig, at det stadig udvides under Tilegnelsen, og hvis derfor Nogen under Kampen bliver staaende og siger: Nu har jeg den — saa viser han derved, at han netop har tabt den. Men netop denne døde Sidden inde med et vist givet Frihedsstandpunkt er noget Karakteristisk for Statssamfundene, og det er dette, jeg har sagt, ikke er af det Gode. Ja vistnok kan det være et Gode at besidde Valgfrihed, Beskatningsfrihed o. s. v., men for hvem er det et Gode? For Borgeren, ikke for Individet. Men det er aldeles ingen Fornuftnødvendighed for Individet at være Borger. Tværtimod. Staten er Individets Forbandelse. Hvormed er Preussens Statsstyrke kjøbt? Med Individernes Opgaaen i det politiske og geografiske Begreb. Kellneren er den bedste Soldat. Og paa den anden Side Jødefolket, Menneskeslægtens Adel. Hvorved har det bevaret sig i Isolation, i Poesi, trods al Raahed udenfra! Derved at det ikke har havt nogen Stat at trækkes med. Var det forblevet i Palæstina, vilde det for længe siden

være gaaet under i sin Konstruktion, ligesom alle andre Folk. Staten maa væk! Den Revolution skal jeg være med paa. Undergrav Statsbegrebet, opstil Frivilligheden og det aandelig Beslægtede som det ene Afgjørende for en Sammenslutning, det er Begyndelsen til en Frihed, som er noget værd. Ombytning af Regeringsformen er ikke Andet end Pusleri med Grader, lidt mere eller lidt mindre — Daarlighed Altsammen . . . Staten har sin Rod i Tiden, den vil faa sin Top i Tiden. Der vil falde større Ting end den . . . . Hverken Moralbegreberne eller Kunstformerne har nogen Evighed for sig. Hvor Meget er vi i Grunden forpligtet til at holde fast ved? Hvem borger mig for at ikke 2 og 2 er 5 oppe paa Jupiter? . . .

Henrik Ibsen har sikkert ikke kjendt den anonyme Forfatter a barrister's ligesaa sindrige som paradoxe Forsøg paa at vise netop, hvorleder 2 og 2 paa Jupiter kunne tænkes at udgjøre 5, har rimeligvis heller ikke vidst, hvor stærkt Stuart Mill og andre Tilhængere af den radikale Empirisme vilde applaudere den sidst anførte Linje, men hans Aandsretning har ved sit eget Hang ført ham til den universelle Skepsis, der hos ham er saa mærkværdigt forenet med handlekraftig Tiltro. Allerede sin Brand havde han jo ladet sige:

Det er ej Dogmer eller Kirke,
som jeg vil løfte med mit Virke;
thi begge saa' sin forste Dag,
og derfor var det muligt vel,
de begge sér sin sidste Kvæld.
Alt Skabt har jo et Finis bag,
det fanger Mén af Møl og Orm,
og maa ifølge Lov og Norm
afvejen for en ufødt Form.

Det anførte Brevsted leverer en energisk Kommentar til disse Ord, og man kan vel meddele det som Bevis paa Ibsens geniale Anelser om hvad der foregaar skjult i hans Samtid uden Fare for at nedsætte ham i et æret Publikums Øjne, siden selv Fyrst Bismarck offentligt har anerkjendt det «Gran af sund Fornuft», der var Kjærnen i Kommunens forvildede Stræben. 18. Maj 1871 skrev Ibsen:

«. . . Er det ikke nederdrægtigt af «Kommunen» i Paris, at den har gaaet hen og fordærvet mig min fortræffelige Statstheori eller rettere Ikke-Statstheori! Nu er Ideen ødelagt for lange Tider, og jeg kan ikke engang anstændigvis fremsætte den paa Vers. Men den har en sund Kjærne i sig, det sér jeg saa klart, og engang vil den nok blive praktiseret uden al Karikatur . . .»

Det er i sin Hævden af Individets Selvherlighed, at Ibsen kommer til at stille sig polemisk til Statsideen som til Samfundsideen.

Jeg er ikke sikker paa fuldt at forstaa ham paa dette Punkt; hans Tankegang er mig fremmed; jeg begriber, at man, som f. Ex. Lorenz von Stein og efter ham Gneist, i den nyere Tids Historie kan se en bestandig Kamp mellem Stat og Samfund og ud fra en ny og energisk Opfattelse af Statstanken kan vende sig polemisk mod Samfundet, men jeg forstaar ikke ret den dobbelte Frontstilling, jeg finder hos Ibsen, og véd ikke engang, om Ibsen føler, at her er en dobbelt Front.

Dog han strækker sin omsorgsfulde Frygt for, at Personlighedens Braad skal sløves og dens bedste Eje sættes til, endnu videre. Han mener, at Individet for at udvikle Alt, hvad der i dets Væsen er det givet som frugtbar Mulighed, først og fremmest maa staa frit, staa ene, og har derfor et vaagent Øje for de Farer, enhver Association, selv Venskabet, selv Ægteskabet i den Henseende fører med sig. Jeg husker hans Svar paa et Brev, i hvilket jeg engang under en af de mismodige Stemninger, som man i Ungdommen saa redebon giver Udtryk, med et lille Hjærtesuk havde udtalt, at jeg havde faa eller ingen Venner. Ibsen skrev (6. Marts 1870):

«. . . De siger, at De ingen Venner har hjemme. Det har jeg længe tænkt. Naar man

som De, staar i et inderligt Personlighedsforhold til sin Livsgjerning, saa kan man egentlig ikke gjøre Fordring paa at beholde sine Venner . . . Venner er en kostbar Luxus, og naar man sætter sin Kapital ind paa en Kaldelse og en Mission her i Livet, saa har man ikke Raad til at holde Venner. Det Kostspielige ved at holde Venner ligger jo ikke i hvad man gjør for dem, men i hvad man af Hensyn til dem undlader at gjøre. Derved forkrøbles mange aandelige Spirer i En. Jeg har gjennemgaaet det, og derfor har jeg bag mig en Del Aar, hvori jeg ikke naaede frem til at blive mig selv . . .»

Føler man ikke Ibsens hele Uafhængighedstrang og Ensomhedsfølelse igjennem det ironiske «det Kostspielige ved at holde Venner», og ligger der ikke i de anførte Ord en Hovedforklaring af Aarsagen til det forholdsvis sene Gjennembrud af Ibsens Originalitet. Han har, som jeg ovenfor hævdede, øjensynlig begyndt sin Bane uden overvættes Selvtillid.

Og som Venskabet under visse Omstændigheder kan blive en Hindring for Individets Selvstændighed, saaledes Ægteskabet. Derfor vægrer Nora sig ved at ansé Pligterne mod sin Mand og sine Børn for sine helligste Pligter; en helligere Pligt har hun imod sig selv. Derfor svarer hun

paa Helmers: «Du er først og fremmest Hustru og Moder»:

«Jeg troer, at jeg er først og fremmest et Menneske — eller ialfald at jeg skal forsøge paa at bli'e det».

Ibsen deler med Kierkegaard den Overbevisning, at der i ethvert enkelt Menneske slumrer en Kæmpesjæl, en uovervindelig Magt, men han har den i en anden Form end Kierkegaard, for hvem Personlighedens Værd er et overnaturligt, medens Ibsen staar paa det Menneskeliges Grund. Mennesket skal hos ham blive enkelt ikke for højere Magters Skyld, men for sin egen. Og da det fremfor Alt skal staa frit, staa helt, blive Indrømmelserne til Verden ham Fjenden, det onde Princip.

Her staar vi ved Grundtanken i «Brand». Man huske, hvorledes Brand taler om at

frem af disse Sjælestumper,
af disse Aandens Torsoklumper,
af disse Ho'der, disse Hænder
et Hélt skal gaa, saa Herren kjender
sin Mand igjen, sit største Værk,
sin Ætling, Adam, ung og stærk.

Derfor maa «Alt eller Intet» blive Brands tilsyneladende saa umenneskelige Løsen. Derfor bliver «Akkordens Aand» ham endnu i Dødsøjeblikket ikke Andet end en Fristerinde, der

fordrer en Lillefinger for at bemægtige sig hans hele Haand, og derfor vender Akkordens Aand i «Peer Gynt» tilbage som Bøjgen, det vil sige alt det Fejge, Smidige i Mennesket, det, som bøjer af og udenom:

Slaa fra dig!
Bøjgen er ikke gal.
Slaa!
Bøjgen slaar ikke!
Kæmp! du skal!
Den store Bøjgen vinder uden at kæmpe.
— — — — — —
Den store Bøjgen vinder Alting med Læmpe.

At løsrive Slægten fra Bøjgens kvælende Favntag, at fange Akkordens Aand, presse den ned i et Skrin, forsegle det og vælte det i Havet, hvor det er dybest — det er det Maal, paa hvilket Ibsen som Digter har taget Sigte. Og denne den Enkeltes Løsvristelse fra Akkord og Bøjg er den Revolution, som er hans.

Jeg spurgte engang Henrik Ibsen: «Er der blandt alle danske Digtere en eneste, hvem De paa Deres nuværende Udviklingstrin (1871) bryder Dem Noget om?» Han svarte efter at have ladet mig gjætte nogen Tid forgjæves: «Der gik jo engang etsteds paa Sjælland en gammel Mand i Bondekofte bag sin Plov, som havde sét sig meget vred paa Menneskene og Verden,

ham kan jeg godt lide». Er det ikke betegnende, at Bredahl er den danske Digter, som i Grunden er Ibsens Hjerte nærmest. Ogsaa Bredahl var jo en Indignationspessimist — vistnok ikke nogen meget dybtskuende Psykolog, men dog en Aand, i hvis pathetiske «Stormskjoldbulder» man ligesom har den Torden, der gaar forud for Ibsens Lyn. Bredahl sér endnu kun det ydre, grove Tyranni og Hykleri, medens Ibsen opsøger det i Hjærtets skjulte Fólder. Han er endnu kun som Ibsens Revolutionstaleren:

Han sørger for Vandflom til Verdensmarken.

Hans store Efterfølger gaar grundigere til Værks:

Han lægger med Lyst Torpedo under Arken.

Naar jeg da har kaldt Ibsen en revolutionær Natur, behøver jeg nu næppe at værge mig mod den Misforstaaelse, at han skulde være en Natur, der sværmede for ydre, voldsomme Omvæltninger. Langtfra! Ja tværtimod! Thi ensom, som han er og føler sig, uvillig stemt mod alle Partier blot som Partier, fornem, sleben, tilbageholdende, «afventende Tidens Nærmen i en pletfri Bryllupsklædning», er han i rent ydre Forstand nærmest konservativ, rigtignok en underlig Art af konservativ, det vil sige konservativ af Radikalisme, fordi han Intet venter sig af Special-

reformer. I sit Inderste er han en afgjort Revolutionær, men den Revolution, han sværmer og virker for, er den rent sjælelige, jeg har skildret. Man vil ikke have oversét Slutningsordene i det citerede Brevsted af Decbr. 1870: «Hvad det gjælder om er Menneskeaandens Revoltering». Jeg har aldrig kunnet glemme disse Ord. Thi de indeholde paa en Maade Ibsens hele digteriske Program — et fortræffeligt Program for en Digter.

Jeg vilde imidlertid fornægte mit eget Væsen, hvis jeg sagde, at Ibsens Livsanskuelse forekom mig at eje mere end et kraftigt Sandhedselement. Det er en Livsanskuelse, i Kraft af hvilken man kan tænke og digte, men ikke handle, ja strængt taget: i Verden, som den er, ikke engang udtale sig direkte, da man derved til en vis Grad opfordrer Andre til Handling, hvad der i dette Tilfælde vil sige: halsløs Gjerning. Hvo der ud fra Attraaen efter store, afgjørende, gjennemgribende Omvæltninger sér ligegyldigt eller forsmaaende ned paa Udviklingsgangens langsomme Smaaforandringer, paa Politikens sendrægtige, skridtvise Smaaforbedringer, paa de Kompromisser, Praktikeren maa slutte, fordi han kun gjennem dem kan opnaa den delvise Virkeliggjørelse af sin Idé, paa de Associationer endelig, uden hvilke det for Enhver,

der ikke brutalt kan befale, er umuligt at føre en eneste Tanke ud i Livets Virkelighed — han maa i det praktiske Liv give Afkald paa at røre en Finger; han kan, som Søren Kierkegaard, som Brand, aldrig gjøre Andet end pege paa den svælgende Kløft, der skiller den Virkelighed, vi have, fra Idealet. Selv at foretage eller at lede Andre til en ydre Handling, der svarede til det attraaede Formaal, vilde være at føre sit Følge hovedkulds udover Randen af hin svimlende dybe Afgrund, der skiller det Existerende fra det Forønskte, og — at udsætte sig for øjeblikkelig Arrestation. Ja selv af Digteren lader saa ideal en Livsanskuelse sig kun udtale indirekte, antydningsvis, mangetydigt, i dramatisk Form gjennem fuldt ansvarlige Personer, altsaa med ethvert Forbehold for Avtors eget Vedkommende. Kun plumpe Modstandere have selvfølgelig kunnet tage den grimmige Spøg med Torpedoen under Arken for bogstaveligt, blodtørstigt Alvor. Denne Livsbetragtning medfører og nødvendiggjør altsaa en Dualisme mellem det Theoretiske og det Praktiske, mellem Individet og Borgeren, mellem aandelig Frihed og de praktiske Friheder, der have Forpligtelsens Form, en Dualisme, der i Existensen ikke lader sig gjennemføre uden af en i Landflygtighed levende dramatisk Digter, der ikke behøver at have det

Ringeste med Stat, Samfund, Politik, Menneskegrupper, Partier og Reformer at gjøre.

Det Ideal af aandelig Fornemhed, der udspringer af denne Livsanskuelse, synes mig da heller ikke at være det højeste. Vistnok sørger en udmærket Skribent bedst for sin ydre Værdighed ved aldrig at sés i Mêléen eller Haandmænget; vistnok er det fornemt at holde sig tilbage, aldrig blande sig i Dagens Strid, aldrig skrive en Avisartikel. Men fornemmere tykkes det mig, at man handler, naar man bærer sig ad som hine legitimistiske Generaler, der meldte sig til Tjeneste som simple Soldater ved Condé's Armé og som med og trods deres Generalsepauletter nu og da sloges til Fods i første Linje. Af deres indre, virkelige Værdighed satte de intet Gran til derved.

III.

Den psykologiske Enkeltanalyse er nu ført til det Punkt, at vi kunne sé denne Aands Stilling i Belysning af Samtidens literære Bevidsthed og Bestræbelse. Jeg siger udtrykkelig Samtidens, ikke Folkets; thi Ibsen er ligesaa udpræget en evropæisk Aand, som Bjørnson trods sin kosmopolitiske Dannelse er national. En Digters Stilling til sin Samtids Bevidsthed

vil sige hans Forhold til sin Tids Ideer og Former. Hver Tid har jo sine Ideer, der i Kunsten optræde i Skikkelse af Æmner og Idealer.

Ideerne avles ikke af Digterne. De dukke op under Tænkernes og Forskernes Arbejde, de fremtræde som store, geniale Anelser om Virkelighedens Forhold og Love, de udvikles og faa Form under naturvidenskabelige Forsøg, under historisk eller filosofisk Granskning; de voxe, lutres og styrkes under Kampen for og imod deres Sandhed, til de som Bibelens Engle blive til Magter, Troner, Fyrstendømmer, slaa deres Vinger ud og beherske Samtiden.

Digterne avle ikke Ideerne, det er ikke deres Kald og Sag. Men de ægte Digtere gribes af dem, medens Ideerne endnu voxe og kæmpe, og stille sig i Samtidens Ideers Kamp paa Ideernes Side. De rives hen og kunne ikke andet, de forstaa uden altid at have lært. De slette Digtere, de, der ikke have Andet af Digteren end en nedarvet eller erhvervet Rutine, have intet Øre for Ideernes dumpe Minegraven under Jorden, intet Øre for deres Vingeslag i Luften. Heine siger i Fortalen til sine «Nye Digte», at medens han skrev dem, var det ham, som hørte han Vingeslaget af en Fugl suse hen over sit Hoved. «Da jeg fortalte mine Venner, de unge Berliner-Digtere derom», fortsætter han,

saa' de paa hinanden med en besynderlig Mine og forsikrede mig enstemmigt, at noget Saadant, aldrig var passeret dem. Denne Susen, som Berliner-Digterne aldrig havde hørt, det var netop hint Ideernes Vingeslag.

Rent uden Ideer kan imidlertid ingen Digter digte; de slette Poeter have derfor ogsaa nogle; de have Fortidens, og disse Ideer, som en ældre Periodes Kunstnere gave et udmærket digterisk Udtryk, dem give de et slapt og mat. Samtidens Ideer forekomme dem i Reglen fuldstændigt «upoetiske». At afvinde dem Poesi holde de for ugjørligt.

Men den, der alt i sin Ungdom (i Kongs-Emnerne) skrev den mindeværdige Replik: «For Eder er det ugjørligt, thi I kan kun gjøre den gamle Saga om igjen, men for mig er det let, som det er let for Falken at kløve Skyerne», har aldrig længe ladet sig forfærde af sin Tidsalders Tanker. Han har givet mangen ny Idé Kjød og Blod og ved at legemliggjøre den givet den Udbredelse, han har desuden uddybet mangen samtidig Tanke ved at gjennemstrømme den med sit Følelsesvæld. Hvor stærkt han har følt Nødvendigheden af et levende Forhold til de vordende Ideer, aner man, naar man læser Garnnøsternes dejlige Anklagesang til Peer Gynt:

Vi er Tanker,
du skulde tænkt os.
— — — — — —
Tilvejrs vi skulde
som skakende Røster,
og her maa vi rulle
som Graagarnsnøster.

Vi er et Løsen,
du skulde stillet os,
men se, hvor Døsen
har ynkelig pillet os.

Vi er Værker,
du skulde øvet os.
Men Tvivl, som kværker,
har kroblet og kløvet os.

Anklagende Ord, med hvilke man kan tænke sig, at Digteren i slappe Timer har sporet sig selv, men som det er umuligt at forestille sig under Form af en Peer Gyntsk Selvanklage. Hvor skulde den elendige Peer nogensinde have kunnet stille et Løsen, hvor kan han bebrejde sig ikke at have gjort det!

Lad os da nu se, hvilke Æmner og Idealer der især ere oppe i Tidens Bevidsthed. De falde, synes mig, i følgende Grupper:

Først saadanne Idealer og Æmner, der forholde sig til Religionen, det vil sige Menneskenes Ærefrygtsforhold til Ideer, der for dem

staa som Magter — for Nogle som ydre, for Andre som indre Magter — og der forholde sig til Kampene mellem dem, der anse disse Magter for ydre, og dem, der betragte dem som indre.

Dernæst saadanne Æmner og Idealer, der dreje sig om Modsætningen mellem to Tidsaldre, Fortid og Fremtid, Gammel og Ung eller Gammelt og Nyt, særlig om Modsætning og Kamp mellem to paa hinanden følgende Slægtled.

Videre saadanne, der forholde sig til Samfundsklasserne og deres Livskamp, til Standsforskjelle, særlig til Modsætningen mellem Rig og Fattig, social Indflydelse og social Afmagt.

Endelig en hel Gruppe af Æmner og Ideer, der dreje sig om Modsætningen mellem de to Kjøn, om Mandens og Kvindens gjensidige erotiske og sociale Forhold, særligt om Kvindens økonomiske, sædelige og aandelige Frigjørelse.

Hvad de religiøse Æmner og Problemer angaar, saa sé vi dem i vore Dage behandlede højst forskjelligt, om end overalt i moderne Aand. Man gjennemløbe i Tankerne nogle Hovedafskygninger. Hos den største af den ældre Slægts Digtere i Frankrig, Victor Hugo, gjør trods hans lidenskabelige Fritænkeri en vag, pantheistisk farvet Deisme sig endnu gjældende; man sporer hos ham endnu det forrige

Aarhundredes Indflydelse; Religionen forherliges paa Religionernes Bekostning, Kjærligheden, som forener, prises i Modsætning til Troen, som skiller og splitter. Hos de mest fremragende Digtere af den yngre Slægt som Flaubert fremstilles Religionen med videnskabelig Kulde, men bestandig fra Skyggesiden; den er for ham og for hans Aandsbeslægtede en Hallucination, hvorpaa der tros. Den største engelske Digter i vore Dage, Swinburne, er en lidenskabelig, poesirig Hedning, for hvem Kristendommen, opfattet som Naturfornægtelse, er Fjenden, han vil bekæmpe. I Italien fandt den største af Landets moderne Digtere, Leopardi, Hvile i en ophøjet, metafysisk Pessimisme, der udmunder i stoisk Resignation, Carducci, den første af dets nulevende Digteraander, er lige saa moderne og mere polemisk; i Tyskland have de ypperste Digtere, som Gottfried Keller, Paul Heyse, Fr. Spielhagen, i deres Værker forfægtet en sjælfuld, atheistisk Humanisme.

I Norden vare Forudsætningerne særegne. De danske Digtere havde i den foregaaende Periode gjennemgaaende hyldet Orthodoxien; den eneste filosofisk anlagte iblandt dem, J. L. Heiberg, der først havde udtalt sig fritænkersk, var endt med i det Mindste tilsyneladende at gjøre Kirkelæren Indrommelser, og

det Forsøg, der i Danmark var gjort paa at undergrave Kirkens Avtoritet, Kierkegaards voldsomme Angreb paa Statskirken, havde ikke været rettet mod Lærens Sandhed, men udelukkende mod dens Bekjenderes, særligt dens Præsters Levnet som uoverensstemmende med Læren. Denne Kierkegaards Holdning har været bestemmende for den dansk-norske Skjønliteraturs indtil de sidste Dage. Den moderne Poesi i Danmark og Norge har sjældent eller aldrig berørt den objektive Side af Sagen, Religionens Væsen, men næsten udelukkende den subjektive Side: herpaa beror den overordenlige Rigdom paa Præsteskikkelser i denne Literatur efter som for Forfatternes Emancipation fra Orthodoxien. Præsterne i Bjørnsons og Fru Thoresens Bondefortællinger betegne Standpunktet for, Præsterne i Bjørnsons, Schandorphs, Kiellands, Ibsens, Gjellerups nyeste Værker Standpunktet efter.

Ibsen følger det af Kierkegaard angivne Spor. Ligesom alle Mænd af hans Generation i Norden opvoxet i Romantikens Tidsalder, begynder han med Uklarhed over sit Forhold til det Religiøse. Der var desuden i hans Natur et dobbelt Hang, som maatte udsætte ham for indre Brydninger: et medfødt Hang til Mystik og et lige saa oprindeligt Anlæg til skjærende,

tor Forstandighed. Hos faa Andre finder man saadanne næsten krampagtige Opsving vexlende med en saadan rolig Dvælen ved Livets Prosa. »Brand« og »Samfundets Støtter« ere i et Hovedpunkt saa forskjellige, som vare de skrevne af to forskjellige Forfattere. Det første Værk er i sit Væsen ren og skjær Mystik, det andet drejer sig om ren og skjær Prosa. Hist en til det Yderste exalteret, her en god borgerlig Moral.

Der kan ikke for Nogen, der kjender nordiske Sindstilstande, være Tvivl om, at »Brand«, der grundlagde Ibsens Digterry, kun vakte saa stor Opmærksomhed, fordi Bogen blev læst som en Art poetisk Prædiken, som en Straffetale, en Opbyggelsesbog. Digtets virkelige Fortrin var ikke det, som imponerede Hoben og foraarsagede de mange Oplag, nej, man strømmede til Bogladen for at kjøbe »Brand«, som man strømmer til Kirke, naar Kirken har faaet en ny og skrappere Præst. I en Brevvexling, som Ibsen førte med mig om dette Værk, hævdede han imidlertid udtrykkelig, at Brands Virken som Præst kun var den rent udvortes, tilfældige Side af Sagen. I et Brev fra 26de Juni 1869 skriver han:

«. . . . Brand er bleven mistydet, i al Fald overfor min Intention . . . Mistydningen har aabenbart sin Rod i, at Brand er Præst, og at

Problemet er lagt i det Religiose. Jeg skulde været Mand for at gjøre den samme Syllogismus lige saa godt om en Billedhugger eller om en Politiker som om en Præst. Jeg kunde faaet den samme Frigjørelse for Stemningen, der drev mig til at producere, om jeg, i Stedet for Brand havde behandlet f. Ex. Galilæi (med den Forandring, at han naturligvis maatte holde sig stiv og ikke indrømme, at Jorden stod stille), ja hvem véd, — var jeg født et hundrede Aar senere, saa kunde jeg maaské lige saa gjærne have behandlet Dem selv og Deres Kamp mod Rasmus Nielsens Akkordfilosofi. I det Hele taget er der mere Objektivitet i «Brand», end man hidindtil er kommet under Vejr med, og det gjør jeg mig, qua Poet, til af . . . .»

Skjønt jeg ellers omhyggeligt har holdt alt Personligt ude af mine Citater, har jeg medtaget den spøgende Hentydning til hine Dages literære Stridigheder, fordi den viser, hvor lidet det Præstelige her var Ibsen Hovedsagen. Et yderligere Bevis herpaa afgiver en Ytring i et Brev, jeg fra Ibsen modtog i de Dage, da jeg gik svanger med Indledningen til min Bog «Hovedstrømninger». Den lyder:

«. . . Det forekommer mig, som om De nu staar i samme Krise, som jeg i de Dage, jeg skred til at skrive «Brand», og jeg er vis

paa, at ogsaa De vil vide at finde det Lægemiddel, som driver Sygdommen ud af Kroppen. En energisk Produceren er en fortræffelig Kur . . .»

Som man sér, ligger efter Digterens egen Opfattelse i »Brand« Vægten paa Offervilligheden og Karakterstyrken, ikke paa Læren. Skjønt Ibsen selvfølgelig er den bedste, den eneste kompetente Dommer over, hvad hans Hensigt har været med hans Værk, undervurderer han dog efter min Opfattelse Styrken af det Ubevidste, der bragte ham til at vælge netop dette Stof og ikke et andet. Og dette Ubevidste var, mener jeg, hans norsk-romantiske Hang til Mystik. Men selv om Brand opfattes nøjagtigt efter Ibsens Fortolkning af Skikkelsen, er Parallelen med religiøse Fænomener i det nordiske Aandsliv ligefuldt meget nærliggende. Det maatte for Danske tage sig ud, som om Ibsen særlig havde havt Kierkegaard in mente; thi ogsaa han lagde jo hele Vægten paa den personlige Inderlighed. Det beroede paa vort Ubekjendtskab med Ibsens norske Modeller. Norske Fripræster, Lammers f. Ex., have, efter hvad Digteren engang antydede mig, havt større Lod og Del i Brandfigurens Dannelse end nogen direkte Paavirkning fra Danmark; Lammers blev

jo imidlertid netop ved Kierkegaards Agitation foranlediget til sin Optræden.

I »Kejser og Galilæer« er det Kierkegaardske Standpunkts Indflydelse, skjønt stærk, i Aftagen. Vel er her Martyrlidenskaben opstillet som Kraftmaaler for Sandheden, og Stykkets psykologiske Grundanskuelse den, at kun den Lære har indre Værd, som er i Stand til at inspirere Martyrer. Men hermed er saa forenet en i halvt mystisk, halvt moderne Aand gjennemført Determinisme, videre en Schopenhauersk Tro paa den ubevidste og uimodstaaelige Verdensvilje, endelig en moderne Profeti om, at saavel Hedenskab som Kristendom ville afløses af et tredje Rige, der sammensmelter begge. Betegnende for Ibsens aandelige Habitus er det, at i begge hans Behandlinger af religiøse Æmner er alt det, som er Kamp og Stræben, uendeligt mere fremtrædende og vellykket end det, der betegner Forsoningen og Harmonien. »Det tredje Rige« staar i »Kejser og Galilæer« paa samme Maade utydeligt i Baggrunden som hin »Deus caritatis«, der slutter »Brand«.

Æmner, der dreje sig om Forholdet mellem to paa hinanden følgende Tidsaldre eller Slægter eller simpelthen om Forholdet mellem Livsaldrene, hvilke i moderne Værker i Rusland, Tyskland, Danmark og Norge ere blevne be-

handlede paa saa mange Maader, have ogsaa sysselsat Ibsen, i hans forste Periode i «Kongs-Emnerne», ved Overgangen til hans anden Periode i «De Unges Forbund». Begge disse Dramer ere udmærkede Værker, men intet af dem har sin Styrke i historisk Blik eller i historisk Upartiskhed.

«Kongs-Emnerne» er intet virkelig historisk Drama; det har ikke været Digterens Plan gjennem en Række Fortidsbilleder at give os en Fremstilling af Menneskenaturen, saaledes som den fremtraadte under bestemte Forhold paa en bestemt Tid. Han er ikke gaaet ud fra et historisk Synspunkt, men har kun brugt det Historiske til Paaskud. Baggrunden i Stykket er middelalderlig, Forgrunden moderne, thi Skule Jarl er en moderne Figur. Den historiske Opfattelse vilde have fort til at fremstille Skule som fuldblods Aristokrat og Bisp Nicolas som fanatisk, men overbevist og ærlig Klerikal. Thi Skules Kamp mod Haakon betegner historisk Aristokratiets sidste, mislykkede Forsøg paa at indskrænke Kongens Magt, og Bispens det fra Gejstlighedens Standpunkt berettigede Had mod Kirkefjenden og Usurpatoren Sverre og hans Æt. I Stedet har Ibsen gjort Nicolas til et Umenneske, der symboliserer Lysfornægtelsen, Misundelsen, Spliden i Norge ned gjennem Ti-

derne, og Skule til en Ærgjerrig, der paa samme Tid som han stræber mod de højeste Maal, plages af en ulykkelig Tvivl om sin Ret og sit Kald til at naa dem. Haakon og Skule staa vel overfor hinanden som Repræsentanter for to Tidsaldre, Adsplittelsens og Samlingens Tid. Men da Digterens Interesse for det Psykologiske er saa langt større end hans Sans for det Historiske, trænges denne Modsætning aldeles tilbage af Modsætningen mellem de individuelle Karakterer og deres Forhold til Ideer. Haakon repræsenterer den „Kongstanke", han har undfanget, og gaar helt op i dette Forhold; Skule repræsenterer ingen ældre historisk Idé, men kun den indre Mistillid. Han stjæler Haakons Kongstanke for igjennem den at give sig selv Berettigelse til Tronen. Det lykkes ham ikke; Skjalden erklærer ham, at en Mand ikke kan leve for en Andens Livsværk, og han erkjender selv Sandheden heraf. Ganske klart er Skjaldens Tanke ikke udtrykt, thi hvorfor skulde man ikke kunne leve for fremmede Ideer, som man søgte at tilegne sig og gjøre til sit eget Kjød og Blod uden at stjæle dem og selv udgive sig for deres Opfinder? Tyveriet, ikke en Leven for Andres Ideer, vilde gjøre En ulykkelig. Det er da ogsaa dette, som volder Skules Ulykke. Men Sagen er, at Ibsen efter sit hele

Naturel interesserer sig mere for de Kampe, der foregaa i den enkelte Personlighed, end for Kampene mellem historiske Magter. Hvad der har fængslet ham til Skule og gjort denne til Stykkets Hovedperson, det er det Interessante ved Skule, hans sammensatte Natur, hans kæmpende Aand, der selv i Uretten overstraaler Haakons enkelte, sejrsvisse Væsen; det er den fortvivlede Kraft i denne store Nureddin, der trods Attraaen efter Lampen, trods Tyveriet af Lampen maa gaa tilgrunde; det er Forestillingen om en Aand, der vil hojere op end den evner, og denne samme Forestilling er det, der er varieret i Biskop Nicolas, hvis store Kræfter ere gaaede til Grunde i lutter dels fysisk, dels aandeligt afmægtig Begjær og Higen. Det er Forholdet mellem Evne og Higen, mellem Vilje og Mulighed i den Enkeltes Sjæl, dette Forhold, som alt antydedes i Catilina og i Gunnar i «Hærmændene», der her paany fremtræder i Skules Forhold til Haakons Tanke. Skule staar overfor Kongstanken som Julian overfor Kristendommen, betaget af Anelsen om Storheden hos den Magt, han bekæmper, i et ulægeligt skjævt Forhold til den store, sejerrige Idé. Den psykologiske Interesse slaar den historiske af Marken.

Forholdet mellem to paa hinanden følgende

Slægter er endnu fremstillet i «De Unges Forbund», et Drama, der paa en yderst vittig Maade leverer Parodien paa en yngre Slægts Stræben uden tillige at fremstille Berettigelsen. Man kan ikke sammenstille dette Arbejde med Værker som Turgeniews «Fædre og Sønner» eller «Ny Jord», der med megen Strænghed mod den yngre Slægt forbinde Skaanselsløshed mod den ældre, og som ikke desmindre omfatter begge med Sympathi. Ibsens Pessimisme har trængt Sympathien tilbage. Den eneste hæderlige Repræsentant for den yngre Slægt er i hans Stykke Fjeldbo, en ganske passiv Natur. At han er Læge, er næppe en Tilfældighed. Den dygtige Læge har overhovedet den smukke Rolle i moderne Poesi, han er øjensynlig Tidens Helt. Aarsagen er vel, at han kan bruges som Inkarnation af Tidens Idealer, de strængt moderne, som ere: theoretisk Videnskabeligheden, der forholder sig til Modsætningen Sandt og Falsk, praktisk Humaniteten, der forholder sig til Modsætningen Lykkelig og Lidende, de Modsætninger, der psykologisk og socialt beskjæftige Tiden.

I Schillers ligesom i det unge Tysklands Dramer spiller Kampen for politisk og aandelig Frihed en Hovedrolle. Ogsaa Standsmodsætningerne ere i adskillige tyske Skuespil fra en tidligere Periode et yndet Thema, uden at Poe-

sien dog behandler hvad man nutildags betegner som det sociale Problem. Langt tidligere glimter dette frem i franske Dramer, lige fra Beaumarchais' til Victor Hugos Dage, da Spørgsmaalet i Frankrig jo langt tidligere var brændende i den offenlige Diskussion. I vore Dages Skjonliteratur har efterhaanden det sociale Spørgsmaal fortrængt de politiske fra den mest fremragende Plads. Den moderne Poesi inspireres i mange Lande af Medlidenheden med de Smaa; den minder de Bedrestillede om deres Pligter. Spørgsmaalet er ikke af dem, der have beskjæftiget Ibsen som Digter stærkt, men dog har han ikke sjældent berørt det. Da han skrev »Catilina«, var han for uudviklet til ret at forstaa sociale Problemer; men mange Aar senere retter han i »Samfundets Støtter« et Slag mod de ledende Klasser i hans Fædreland. Nogen socialpolitisk Tendens havde Stykket som bekjendt aldeles ikke, men saa dyb er dets Pessimisme, at man, naar man var ubekjendt med norske Forhold og navnlig med Digterens Stilling til hans Publikum og Partierne, kunde læse en saadan Tendens ud deraf. Da det opførtes i Berlin, hengav saaledes mangen Tilskuer (og, som jeg kan svare for, ikke af de uforstandigste) sig til den Vildfarelse, at det var forfattet af en Socialist. Jeg maatte forklare Adskillige,

at Stykket var skrevet af det konservative Partis (daværende) Yndlingsdigter i Norge. I «Samfundets Støtter», der tager sig ud som et Supplement til «De Unges Forbund», kommer imidlertid saa lidt som i det sidstnævnte Lystspil Sagens to Sider frem. Ibsen virker her, som overhovedet og overalt, ved Ensidighed —

Forholdet mellem Kvinde og Mand er et af dem, der har sysselsat Ibsen dybest, og hvor han har følt mest originalt og mest moderne.

I hans første Ungdomsarbejder er dette Forhold endnu noget traditionelt behandlet. Han griber i «Gildet paa Solhaug» det samme Æmne, Bjørnson senere har i «Halte Hulda»: den unge Mands Stilling mellem den lidt ældre Kvinde, hvem han som Yngling har elsket, og den unge Pige, han nu gjerne vilde fæste til Brud — et almenmenneskeligt Stof, men vel tidt varieret. Dernæst fremstiller han i «Catilina» og i «Fru Inger» et og samme noget søgte, men gribende Motiv, at en Mand, hvis Ungdom har været udsvævende, straffes gjennem sin Elskov til en Pige, der paa en Gang gjenelsker, afskyr og forbander ham, fordi han har forført hendes Søster og lagt denne i Graven.

Saa optager han i «Kjærlighedens Komedie» for første Gang de erotiske Tilstande i hans Fædreland som Æmne. Han havde øjensynlig

modtaget en ikke ringe Tilskyndelse fra samtidig norsk Literatur. Medens Bjørnson i sin første Periode paavirkes af Folkesagn og Folkedigtning, har Ibsen allerede i sin tidligste Tid været sat i Svingning af sin Samtids fremmeligste Aander. Der er Noget i Inspirationen af «Kjærlighedens Komedie», der lader sig føre tilbage til Fru Colletts «Amtmandens Døtre». Denne dristige Bog opfyldte paa hin Tid alle norske Sind, og den førte nok saa vittigt, kun mere formløst, det hele Angreb paa Forlovelser og Ægteskaber, der i Ibsens Drama er rettet med mandlig og fastere Haand. I Lignelser og Billeder spores punktuelt Paavirkningen af Fru Collett. Den i Ibsens Redaktion saa berømte The-Lignelse stammer fra hende. I «Amtmandens Døtre» hedder det om Kjærligheden:

«Beskyt da, o Menneskehed, denne vort Livs første Blomst . . . Agt paa dens Væxt og Frugt . . . Forstyr ikke letsindig dens fine Hjerteblade i den Tro, at de grove Blade siden ere gode nok . . . Nej, de ere ikke gode nok. Der er lige saa stor Forskjel paa dem, som paa den The, vi almindelige Jordbeboere tage tiltakke med og kalde The, og den, som Kejseren af det himmelske Rige ene drikker og som er den virkelige The; den høstes først og er saa zart, at den maa plukkes med Handsker paa, efter at

Indsamlerne have vasket sig fyrretyve Gange, tror jeg.

Hos Henrik Ibsen hedder det:

Ak, mine Damer, hver i sin Natur
har og et særligt lidet «himmelsk Rige».
Dér knopped sig af Spirer tusind slige
bag Blyheds faldende Kinesermur.

og Stedet slutter:

Se derfor naar til os, med Grus og Stilke,
en Efterslæt, mod hin som Hamp mod Silke,
en Høst, som faas af Træet ved at sparke det.
Det er den sorte The.
Den fylder Markedet.

Ibsen har kun udviklet Lignelsen videre og givet den Versets faste Form.

Som bekjendt er i «Kjærlighedens Komedie» Intet utvivlsomt undtagen Spotten. Stykket indeholder en Satire over Ægteskabet, der meddeler En lige liden Sympathi for det Bestaaendes Forsvarere og Angribere, og af hvilken det er umuligt at se, om det i sidste Instans er Digterens Mening at ville holde paa det Overleverede eller at ville kaste det overende. Det Sikre er kun hans misanthropiske Blik paa Forlovelserne og Ægteskaberne rundt omkring ham. Jeg husker en Samtale med Ibsen, der i Relation til dette Stykke drejede sig om Kjærlig-

heden hos forlovede Par i Almindelighed. Jeg sagde: «Der gives syge Kartofler og der gives sunde Kartofler.» Ibsen svarede: «Jeg er bange for, jeg aldrig har sét nogen af disse Kartofler, som var sunde.»

Imidlertid gaar gjennem Ibsens Værker en stedse stigende Tro paa Kvinden og Forherligelse af Kvinden. Den fremtræder undertiden stødende doktrinært, som naar Solveig i «Peer Gynt» i den fra Goethes «Faust» og Paludan-Müllers «Adam Homo» stammende traditionelle Stil ved sin trofaste Kjærlighed redder den Elskedes — i dette Tilfælde endda altfor uværdige — Sjæl, men denne Tro paa Kvinden, med hvilken Ibsen ligesom synes at ville bøde paa sin Ringeagt for Manden, er altid tilstede, og den har frembragt en Række skjønne og sande Kvindeskikkelser som hin Margrete i «Kongs-Emnerne», der med faa Streger er tegnet i uforgængelig Skjønhed, og hin Selma i «De Unges Forbund», der er det første Udkast til Nora. Da denne Figur var ny, bemærkede jeg i en Kritik, at den ikke havde tilstrækkeligt Raaderum i Stykket, men at Ibsen burde skrive et helt nyt Skuespil om den. Han gjorde det i «Et Dukkehjem».

Efter min Opfattelse er det meget langt fra, at Tanken om Kvindens Frigjørelse i moderne

Forstand fra Begyndelsen af Henrik Ibsens Bane var ham kjær og kjendt. Tværtimod. Han har end ikke oprindeligt stor Sympathi for Kvinden. Der gives Forfatternaturer, som i sig have en Affinitet med Kvindens Væsen, ja som til en vis Grad ere feminine. Ibsen hører ikke til dem. Han har, skulde jeg tro, mere Fornøjelse af at tale med Mænd end med Kvinder, og han har sikkert anvendt langt mindre Tid paa Kvinders Selskab, end Digtere pleje at gjøre. Det er ogsaa langt fra, at de moderne Skrifter om det Berettigede i en Forandring af Kvindens Samfundsstilling fra først af fandt nogen begejstret Læser i ham. Mill's Bog om Kvindesagen var, om jeg ikke fejler, ham stærkt imod, da den udkom, og Mills Skribentpersonlighed indgjød ham ingen Sympathi. Navnlig forekom Mills Paastand eller Tilstaaelse, at han skyldte sin Kone Meget og det Bedste i sine Skrifter, Ibsen med hans udprægede Individualisme latterlig. »Tænk!« sagde han smilende, »om man maatte læse Hegel eller Krause med den Tanke, at man ikke bestemt vidste, om det var Hr. eller Fru Hegel, Hr. eller Fru Krause, man havde for sig!«

Jeg tror ikke, at hos Ibsen denne Uvilje mod den enkelte Personlighed var en Sag for sig uden Sammenhæng med hans Følelse for Kvindesagen. Jeg tror, at der hos Ibsen fandtes

en Begyndelsesmodstand, enten fremkaldt af Opdragelsen eller af en naturlig Ærgrelse over Kvinde-Emancipationens Karikaturformer, men en Modstand, hvis Bestemmelse det var at afløses af en des lidenskabeligere Tilslutning. Det er Ibsens Forstand, som her har ændret hans Følelsesliv. Han er ægte digterisk i Stand til af fuldt Bryst at gjøre sig til Organ for en Idé, der fra først af lod ham kóld, naar han føler, at denne Idé er en af Tidsalderens fremtidsrige Kamptanker. Og naar man nu læser den sidste Scene i »Et Dukkehjem«, disse Repliker, der falde som Sværdhug, Helmers:

Der er Ingen som ofrer sin Ære for den, man elsker.

og Noras:

Det har hundrede tusinde Kvinder gjort

Repliker, i hvilke Afgrunden aabner sig mellem de to Ægtefolk, som sidde dér paa hver sin Side af Bordet, aabner sig rædselsfuldere, end Underverdenen gjør det i gamle romantiske Dramer — saa føler man, at Ibsen ikke blot har fyldt sin Sjæl med Tidens Tanker, men har tænkt dem større og slebet dem hvassere, saa han ved sin Kunst driver dem ind selv i forhærdede Hjærter. Stykket gjorde et mægtigt, om end forskrækkende Indtryk. I Aarhundreder havde Samfundet gjennem dets Præster og

Digtere opfattet og besunget det i Kjærlighed stiftede og af ingen Tredjemand forstyrrede Ægteskab som en Havn. Nu saas denne Havn fuld af Skjær og Grunde. Og det var, som om Ibsen havde slukket Fyrene.

«Gjengangere» fulgte. Atter her som i «Et Dukkehjem» er et Ægteskab analyseret, Modstykket til hint. Det Store og Fine i «Et Dukkehjem» var især, at Ibsen havde indrømmet Ægtemanden saa meget. Hvad havde Ibsen ikke indrømmet denne Mand! Han er en grundhæderlig, punktlig retskaffen Mand, en fortrinlig Økonom, øm over sin Selvstændighed overfor Fremmede og Underordnede, en trofast Ægtemand, en stræng og kjærlig Fader, en godhjærtet og æsthetisk dannet Mand o. s. v. — og dog! Dog var denne Mands Hustru et Offer og hans Ægteskab en kalket Grav.

Manden i det Ægteskab, vi i «Gjengangere» faa et dybt Indblik i, har været af stik modsat Beskaffenhed, raa, fordrukken, hensynsløst udsvævende, men med saa meget af den Evne, tøjlesløse Mennesker ofte have til at vinde Hjærter ved tilsyneladende Godmodighed, at det netop blev hans Hustru muligt at dække hans Levnet og frelse Skinnet. Ved at blive hos ham, ved at hengive sig til ham, har hun ikke blot bragt sin personlige Velfærd og Lykke

som Offer, men er bleven Moder til et fra Fødselen af ødelagt Væsen, til en Søn, hvem Dødstræthed, Fortvivlelse, Afsind, Idiotisme rammer ved Indtrædelsen i Mandsalderen — og dog! Dog finder den Del af Samfundet, som Hr. Pastor Manders repræsenterer, at hendes Ofring af sig selv og Sønnen var Pligt, at et Opstandsforsøg mod dette Græsselige var Forbrydelse.

Dette er Stykkets Pathos, og denne Pathos forfærdede det store Filisterium end mere end «Dukkehjemmet». Denne Gang var det, som om Ibsen havde slukket Stjærnerne. «Ikke et Lyspunkt!»

Forholdet mellem Mand og Kvinde er i «Gjengangere» stillet i en ny Belysning, idet det ligesom maales ved Forholdet til Barnet. Dramaet behandler i digterisk Form Arvelighedstanken, fremstiller paa Grundlag af den Determinisme, der nu engang er den moderne Videnskabs sidste Ord i Sagen, Barnets gjennemgaaende Bestemthed ved Forældrene, og giver denne Kjendsgjerning en Baggrund af stemnings- og tankevækkende Art ved at henpege paa den almenere Kjendsgjerning, til hvilken Titlen hentyder, nemlig Arvelighedens Bevarelse af Følelser (og derigjennem af Dogmer), hvis oprindelige

Livsbetingelser ere uddøde og vegne for andre, med hvilke disse Følelser staa i Strid.

Der knytter sig med Hensyn til Ibsens psykologiske Udvikling en Hovedinteresse til dette Greb eller Valg af Æmne, fordi vi her for første Gang se Ibsen bryde den Ring, hans Individualisme ellers plejer at slaa om den Enkelte som enkelt. I et Brev fra 1871 skrev Ibsen til mig disse Ord, der ere betegnende for Meget hos ham:

«. . . Det Solidariske har jeg egentlig aldrig havt nogen stærk Følelse af, jeg har i Grunden kun taget det saadan med som traditionel Trossætning — og havde man Mod til fuldt og helt at sætte det ud af Betragtning, saa blev man kanske kvit den Ballast, som tynger værst paa Personligheden . . .»

Nu ti Aar efter har han faaet Øjet op for det Solidariskes Betydning, har grundig indsét, at «Mod» ikke nytter noget med Hensyn til at sætte sig ud derover, og at vi Alle, ved selve vor Fødselsskjæbne allerede, ere solidarisk forbundne med Personer og Forhold, hvorover vi ikke ere Herrer. Ibsen er øjensynlig, alt som Aarene ere gaaede, traadt i stedse inderligere Forhold til Tidens Grundideer.

Saaledes se vi ham, der som næsten alle nulevende ældre Skribenter fra først af stod til

Bæltet i den romantiske Periode, arbejde sig ud og op af den og efterhaanden blive stedse mere moderne, tilsidst den moderneste af de Moderne. Dette er efter min Overbevisning hans uvisnelige Ære og vil give hans Værker varigt Liv. Thi det Moderne er ikke det Døgnagtige, men selve Livets Flamme, Livsgnisten, Idésjælen i en Tidsalder.

Den Misstemning, som «Gjengangere» i mange Kredse vakte, og den plumpe Kritik, for hvilken dette Skuespil gjordes til Gjenstand, vil sikkert ikke indvirke hæmmende paa Ibsens Produktivitet, men i første Øjeblik har den kunnet nedslaa ham. Han skrev derom:

«. . . Naar jeg tænker paa, hvor træg og tung og slov Forstaaelsen er derhjemme, naar jeg lægger Mærke til, hvor lavtliggende den hele Betragtningsmaade viser sig at være, saa overkommer der mig et dybt Mismod, og jeg synes mangen Gang, at jeg ligesaa gjærne strax kunde afslutte min literære Virksomhed. Hjemme behøver man egenlig ingen Digterværker; man hjælper sig saa godt med «Storthingstidende» og «Luthersk Ugeskrift». Og saa har man jo Partibladene. Jeg har ikke noget Talent til at være Statsborger og heller ikke til at være Orthodox, og hvad jeg ikke føler Talent for, det afholder jeg mig fra. For mig er Friheden

den højeste og første Livsbetingelse. Hjemme bekymrer man sig ikke stort om Friheden, men kun om Friheder, nogle flere eller nogle færre alt efter Partistandpunktet. Højst pinligt føler jeg mig ogsaa berørt af dette Ufærdige, dette Almueagtige i vor offenlige Diskussion. Under sine saare priselige Bestræbelser for at gjøre vort Folk til et demokratisk Samfund er man uforvarende kommen et godt Stykke paa Vej med at gjøre os til et Plebejersamfund. Sindets Fornemhed synes at være i Aftagende hjemme ...»

Stormen over «Gjengangere» kunde ikke udøve anden Virkning paa Ibsen end den at styrke ham i hans Overbevisning om de Manges Taabelighed. Han skrev derom til mig (3. Januar 1882):

«Bjørnson siger: Majoriteten har altid Ret. Og som praktisk Politiker maa han vel sige saa. Jeg derimod maa nødvendigvis sige: Minoriteten har altid Ret. Selvfølgelig tænker jeg ikke paa den Minoritet af Stagnationsmænd, som er agterudsejlet af det store Mellemparti, der hos os kaldes de liberale; men jeg mener den Minoritet, som gaar foran der, hvor Flertallet endnu ikke er naaet hen.»*

* Senere Anm. I disse Ord ligger Spiren til «En Folkefjende».

Hvad der varsler godt for fremtidige Arbejder af Ibsen, det er den Omstændighed, at alt som han er bleven mere moderne, er han bleven en stedse større Kunstner. Den nye Tids Ideer have hos ham ikke antaget Skikkelse af Symboler, men af Individer. Han havde i yngre Aar et Hang til store Tankebilleder, Brand, Per Gynt o. s. v., men mærkeligt nok jo flere Tanker han har faaet, des klarere ere de blevne, og des mere kunstnerisk har han fremstillet dem. Hans tekniske Mesterskab er i de senere Aar steget fra Værk til Værk. I «Et Dukkehjem» overgik han de berømteste franske Dramatikeres Teknik, og i «Gjengangere» lagde han (trods det Utilfredsstillende i Motivet med Asylbranden) en Sikkerhed, Simpelhed og Finhed for Dagen i det Dramatiske, som gjenkaldte den antike Tragedie under Sofokles (Kong Oedipus).

Denne stadige Fremskriden beror paa Ibsens kunstneriske Alvor, hans samvittighedsfulde Flid. Han arbejder yderst langsomt, omskriver atter og atter sit Værk, til det foreligger i Skjønskrift uden en eneste Rettelse, hver Side glat og fast som en Marmorplade, paa hvilken Tidens Tand ikke kan bide. Denne stadige Stigen i Fuldkommenhed beror nøjere paa, at Ibsen kun er Digter, aldrig har villet være Andet end Digter,

Der kan vel synes at være noget Koldt og Slukt hos en Forfatter, hvem ingen ydre Anledning nogensinde henriver til at give sit Ord med i Laget, hvem Intet, der skér, kan indignere eller begejstre til et Udbrud. De eneste Bladartikler, Ibsen i de sidste femten Aar har skrevet, har rimeligvis været et Par Stykker, der drejede sig om hans Rettigheder overfor Forlæggere eller om hans Retløshed overfor fremmede Oversætteres Plyndringer — altsaa om hans personlige og private Interesser — men det bør ikke glemmes, at denne kolde Tilbageholdenhed har tilladt ham at holde sig Mesterskabet i sin Kunst ufravendt for Øje som sin fixe Idé, sit aldrig af Syne tabte Ideal — og han har naaet det. Man kan vanskelig tænke sig en skarpere Modsætning end den mellem denne Digter, der sidder ensom, til alle Sider afsluttet mod Omverdenen, nede i Syden og uden nogen som helst Distraktion fra sit Kald udformer og tilfiler kunstneriske Mesterværker, og saa hans store Kaldsbroder i Norden, der af fulde, altfor fulde Hænder øser store og smaa Artikler om politiske, sociale, religiøse Spørgsmaal ud i Pressen, sløser med sit Navn, aldrig tager Hensyn til den Klogskabsregel, som byder at gjøre sig sjælden eller lade sig savne, skriver Viser, holder Taler, agiterer,

rejser fra Folkeforsamling til Folkeforsamling og befinder sig bedst paa Talerstolen med tusind Venner og hundrede Modstandere om sig, holdende den hele Skare i Aande ved sin Djærvhed og sin Kunst.

Henrik Ibsen har ikke Lighed med nogen anden nulevende Digter, og han er ikke paavirket af nogen. Som Aander, der indenfor den moderne Literatur staa i en Art rigtignok meget fjernt Slægtskabsforhold til ham kunde man imidlertid maaské nævne de to afdøde tyske Digtere Otto Ludwig og Friedrich Hebbel, der jo forøvrigt ere langt mindre moderne end han. Ved Satirens Glubskhed kunne Dumas og Sardou stænkvis minde om ham (Rabagas [1871] erindrer om Stensgaard [1869]). Med Bjørnson, hvis Navn bestandig kommer En under Pennen, naar man sysselsætter sig med ham, har han trods Naturernes Forskjellighed al den Lighed, som Landsmandsskabet og Samtidigheden, Kappestriden i Stofbehandlingen og Fællesskabet i Udviklingen nødvendigvis har medført. At Ibsen havde skrevet «De Unges Forbund», gav Bjørnson en Impuls til at skrive borgerlige Skuespil. Da Bjørnson havde skrevet «En Fallit», fik Ibsen Lyst til at variere Stoffet i «Samfundets Støtter». Bjørnson maatte, som han har meddelt mig,

slette en Sætning i Manuskriptet til «Støv», fordi den fandtes næsten ordlydende i Henrik Ibsens «Gjengangere», der udkom, før Novellen blev trykt. Sagen er, at de to Digtere have tilbagelagt en ganske parallel Udviklingsgang. Henrik Ibsen har lidt tidligere end Bjørnson kunnet arbejde sig ud af de gammelhistoriske, sagnagtige og fantastiske Stoffer; thi friere stillet som han var, løsreven fra Hjemmet og staaende midt i Ideernes Brænding i sin Samtid, havde han Mindre, der holdt ham tilbage fra at følge Tidsalderens Kald, mindre Naivetet og mindre Pietet. Men Tidsforskjellen mellem begge Digteres Overgang fra et overvejende romantisk til et overvejende realistisk Syn paa deres Æmner indskrænker sig til et Par Aar og er forsvindende overfor den mærkværdige Ensartethed i Periode-Inddelingen af deres Digterliv. Man kan, synes jeg, sammenligne Bjørnson og Ibsen i dette Forhold med de to gamle norske Konger Sigurd og Eystein, der i den berømte Saga-Samtale, som bl. A. Bjørnson har benyttet i «Sigurd Jorsalfar», holde deres Fortjenester op imod hinanden: Den Ene har siddet hjemme og har hjemmefra civiliseret sit Fædreland, den Anden har løsrevet sig fra det, faret vidt omkring og paa disse sine vilde og vanskelige

Farter indlagt Landet Ære. De have hver sine Beundrere, hver sit stridbare Hærfølge, der hæver den Ene paa den Andens Bekostning. Men de ere Brødre, om de end en Tid lang have været stridige Brødre, og det eneste Rette er, hvad der da ogsaa sker i Stykkets Slutning: at Riget fredeligt bliver delt dem imellem.

J. P. JACOBSEN.

Dette er vor Nutids-Prosas store Kolorist. Sikkert har der aldrig før i nordisk Literatur været malet med Ord som hos ham. Hans Sprog er farvemættet. Hans Stil er Farvesamklang.

Og dette er vor Prosas sjælfuldeste og mest digteriske Særling. Alt, hvad han sér, bliver Særsyn, Alt, hvad han skriver, faar Særpræg. Det er særegent i Formen indtil Manér, det er inderligt i Tonen indtil Sygelighed. Alt er fortættet, sammentrængt, uden Fyld eller Mellemrum, »To Verdener« paa en halv Snes Sider. Hver Draabe man opfanger af hans Tales stille Væld er tung, stærk som en Draabe Elixir eller Gift, duftende som en Draabe Vellugt-Essens. Der er noget Besnærende, Berusende ved hans Foredrag. Det er den stærkeste Stemningsdrik, der er brygget i vor Prosa.

I.

Et Sprog er som et Instrument, der af og til maa stemmes paany. Et Par Gange i hvert Aarhundrede bliver gjerne Skriftsproget stemt om. Thi ligesom intet nyt Slægtled kan nojes med at tænke det foregaaendes Tanker, saaledes kan heller aldrig nogen ny Gruppe af Skriftverdenens Mænd bruge det Sprog, der skreves af den foregaaende Gruppe. Den skal og maa lære uendeligt af sine Forgjængere, men den maa i Anstrængelse og Arbejd selv skabe sig sit Sprog, og det forste Skridt dertil er det at stemme Sproget om. Nu gives der i Ordets Kunst tilsyneladende Virtuoser, hvis egentlige Kald er en Stemmers: de stemme og bestemme Aander og Literaturer for et helt Tidsrum (Lessing og Herder vare saadanne «Stemmere»). Naar disse tidligst optrædende i en Gruppe have begyndt Arbejdet forfra for eget Vedkommende, saa viser det sig, tidt til deres Overraskelse, at de have arbejdet ikke blot for sig selv, men for hele deres Generation og i Regelen for den folgende med: thi de senere fremtrædende finde banet Vej, det nyformede Sprog falder dem naturligt og mundret: de maa ganske vist tillempe og udvikle den nye Sprogstil efter deres Indivi-

dualitet og Behov, men den falder i deres Haand som et naturligt Redskab.

Forposterne for den Slægt, der omkring Aaret 1870 optraadte i dansk Skjønliteratur, havde et haardt aandeligt Arbejd. Da de efter et stort og vanskeligt Brud med Traditionen vare nogenlunde paa det Rene med hvad de havde at meddele deres Samtidige, viste det sig, at hverken det filosofiske eller det almindeligt literære Sprog, som de foregaaende Slægter havde udformet, kunde bruges videre frem. Séte fra Ungdommens Standpunkt viste de uhyre Forskjelle mellem Individualiteterne i den ældre Slægt sig forsvindende i Sammenligning med Fællesskabet: Modsætninger som Grundtvig og Kierkegaard mødtes i det troende Forhold til det Overnaturlige og i Prædikentonen. Det fælles Hang som havde ført hin Slægt til Theisme eller positiv Religion, til spekulativ Filosofi, til idealistisk Poesi, havde sammenstemt alle disse Modstanderes og Modsætningers Sprog, og saa uensartede som Oehlenschläger, Grundtvig, Hauch, Ingemann, Heiberg, Hertz, Paludan-Müller og Andersen vare, behøvede man dog kun at tage et femfodet jambisk Vers af hver af dem for at finde Ligheden og føle Ubrugeligheden af deres Sprogform for de Yngre. Den gammelnordiske Retning havde levet sit Liv tilende, Oehlen-

schlägers digteriske Pathos var alt fortrængt af den nye norske; nogen Kunstprosa udenfor den romantiske Sagastil havde han aldrig havt. Grundtvigs ejendommelige og barokke Prosaform karikeredes af hans Tilhængere og klædte allermindst andre end dem. Kierkegaard lod sig vel efterligne — og man havde trolig efterlignet ham, havde overmaniereret den store Manierist — men han lod sig paa ingen Maade fortsætte; den Heibergske Prosas klare og friske Strøm førte ingen nye Spirer med sig; de senere Filosofer, R. Nielsen og H. Brøchner havde som deres Forgjængere faaet deres Terminologi fra Hegelianismen, som den unge Slægt netop havde løsrevet sig fra. End ikke Overgangstidens eneste Prosa-Mester M. Goldschmidt kunde tjene til Forbillede, thi hans gjennemarbejdede og stemningsfine Sprog var med sine Perspektiver uadskilleligt fra den mystisk-romantiske Livsanskuelse, for hvilken det var Organ. De Unge, som ikke hyldede Livsanskuelsen, kunde heller ikke søge ind til Sprogtonen.

Men den unge danske Slægt fra 1870 stod i sproglig Henseende endda overfor den Vanskelighed, at den ikke blot forefandt en uddøende Forfatterskole i sit eget Land, men ved sin Opdukken mødtes med den nye norske Digterskoles, Bjørnsons og Ibsens, friske, fremmed-

klingende og dog fuldt forstaaelige Sprog; et nyt Sprog, hvori Alt kunde voves, et Sprog, der med sin Fjældklang efter kortvarig Modstand havde vundet det danske Publikum aldeles, og som med sine Dialektord og Kraftord, sine dristige Vendinger raadede over Former og Udtryk, Klangfarver og Billeder, overfor hvilke de unge danske Forfattere med deres nedarvede, afslebne og ved Overkultur udmarvede Sprog ikke kunde andet end føle, at de vilde have en frygtelig Kappestrid at bestaa.

Der var da for de tidligst optrædende Skribenter intet andet at gjøre end at fordybe sig saa meget som muligt i sig selv, stræbe efterhaanden at blive helt sig selv og saa uden Hensyn til det Overleverede skrive alene paa deres Natur. Og saa fandt de da snart, at de, som vare saa ganske anderledes anlagte end den ældre Slægt i Danmark, som saa paa Sanseverdenen med ganske andre Øjne og en anden Virkelighedssans, behøvede et langt sanseligere, billedrigere Sprog end hine. De vare plastisk, malerisk anlagte, følte sig som Kunstnere helt ud i Fingerspidserne og udstrakte Kunstens Omraade videre end den foregaaende Slægt. De betragtede det som deres Opgave og Pligt at behandle Prosaen med ikke ringere Omhu end den, som deres Fædre og Bedstefædre

havde anvendt paa Verset. De leverede ugjerne endog blot en Avisartikel fra sig, der ikke i den Forstand var et Kunstværk, at den havde sin Stemning og sin Anskuelighed. Det gamle Ordsprog siger: Ordene have deres Værd ligesom Mynter. Disse unge Forfattere udskjod enhver Ord-Mynt som værdilos, hvis Præg var blevet udslettet ved Brug. Man erstattede samvittighedsfuldt de abstrakte eller filosofiske Udtryk, ved hvilke Ingen længer tænkte eller følte noget, med friske Forestillings-Udtryk, der fremkaldte Billeder, fremmanede Erindringer; man henvendte sig gjennem Øjet og Øret til Tanken og forsømte ikke at underholde Læserens Sanser og at bemægtige sig hans Nervesystem, naar det gjaldt om at gjøre Indtryk paa hans Forstand.

Medens saaledes en ny Stilart var ifærd med at danne sig, optoge Overgangstidens Forfattere det store Publikums Opmærksomhed. De Yngre havde imidlertid den bestemteste Følelse af, at disse Skribenter netop kun betegnede en Overgangstid. I Ill. Tid. for 21 Nov. 1869 skrev disse Blades Forfatter i Anledning af Bergsøe: «Der er og har allerede længe været en Pavse i Danmarks poetiske Produktion En Literaturperiode ligger afsluttet bag os. En ny og rigere vil forhaabentlig om kortere eller længere Tid indtræde. De Romanforfattere, der udfylde Mellem-

rummet, danne en Gruppe for sig og friste i Fællig deres gode og onde Skjæbne, som er den at indtage en mere fremragende Plads end de tyve Aar tidligere vilde have formaaet, at savne al den Opmuntring, al den Inspiration, som Medlemmerne af en stor poetisk Skole meddele hverandre indbyrdes.» Hvad Bergsøe angaar, da var hans ejendommelige Fortrin, som nærmest grundede i hans naturvidenskabelige Dannelse, netop en Overgangstids. Men de yngste lærte mere af hans Fejl end af hans Fortrin, idet de for enhver Pris vilde undgaa hine. Da Forfatteren af hin Artikel tilraabte Bergsoe: «Lær dog at vrage før Du skriver, Forfatter! Lad de stumpe Penne tage Alt med hvad de møde paa Trivialitetens Vej, lad dem, i hvis Skrifter der ikke er Nerve og i hvis plumpe Hoveder der ikke er en egen Tanke, tage alt det med som de Udvalgte lade ligge, men vær Du Aristokrat, den gode Literatur bestaar kun af Aristokrater» — saa havde han blandt sine Læsere en, i hvem (efter dennes eget Udsagn) hine Ord paa en særegen Maade slog ned; og det var en ung 22aarig Mand, som for dengang kun to Aar siden var bleven privat dimitteret som Student og der i al Stilfærdighed dyrkede Botanik og skjøn Literatur i Kjøbenhavn.

J. P. Jacobsen var bleven født i Thisted

7 April 1847 som Søn af en større Kjøbmand, var allerede 1863 kommen til Kjøbenhavn og laa der for at studere. Han var maaske den første Yngre hertillands, der blev stærkt og afgjørende greben af Darwins Værker og som indsaa deres Grundanskuelses hele Rækkevidde. I nogle mindre Afhandlinger i «Nyt dansk Maanedskrift» gjorde han i Aarene 1871—72 den dannede Almenhed bekjendt med Darwins Hovedtanker og havde i den Anledning et Replikskifte med Biskop Monrad. I de følgende Aar oversatte han Darwins to Værker «Om Arternes Oprindelse» og «Menneskets Afstamning» og vandt 1873 Universitetets Guldmedaille for en Afhandling, der blev trykt under Titlen «Aperçu systématique et critique sur les desmidiacées du Danemark (Journal de Botanique 1874 Copenhague).

Allerede i den første Sætning i den første Afhandling, han lod trykke, («Menneskeslægtens Oprindelse» 1871) sporer man den unge Forfatters Synsmaade og Stilbestræbelse. Den lyder: «Naar Oldtidens Nordbo tænkte sig de høje Guder, løftede Valhal sig for hans Syn med Skjoldetække, brede Døre og Sværd for Lue, med brynjestrøede Bænke hos de lange Borde, der sank i Midten under Vægten af Sæhrimnirs

Sider og Heidruns guldomsluttede Mjød». Iøvrigt var Foredraget i disse Afhandlinger maadeligt, Tonen usikker og holdningsløs, snart højtidelig, snart smaavittig, snart tør: det Hele var uden Stil. Jacobsen, dér skulde blive saa fremragende en Prosaforfatter, naaede tidligere til sin Ejendommelighed i Versets end i Prosaens Form. I Slutningen af Tredserne begyndte han at forsøge sig som Digter, gjenfortalte en gammel Saga i den Hensigt at fuldstændiggjøre de fremstilte Begivenheder med den psykologiske Motivering, som Sagafortællerne gjærne lade ligge, skrev enkelte lyriske Ting og en større Digtcyklus «Gurresange». Intet af dette blev trykt, men den nævnte Cyklus er ingenlunde uden Værd. Det er Elskovssange mellem Valdemar og Tove, Udbrud af en smægtende, fortærende Lidenskab, der et Øjeblik er lykkelig, saa Valdemars bitre, gudtrodsende Klage over Toves Død, endelig «Den vilde Jagt» med Vexeltale af de Døde: Valdemar, Koret af Valdemars Mænd, hans Følgesvend Claus Nar og endelig af en usselig levende Bonde, over hvis Hoved Toget farer hen. Originaliteten er endnu kun i sin Spire, men der er en vis Bredde i Sprogbehandlingen, en vis Magt i Følelsens Udtryk, der lover noget. Jeg anfører de følgende Linjer til Prøve:

Valdemar.

Vaagner op alle Kong Volmers Mænd!
Spænder rustede Sværd ved Lænd,
Henter i Kirken det støvede Skjold,
Prydet med Mærker af Dyr og af Trold,
Væk Eders Heste, der græsse i Muld,
Sæt dem i Siden de Kringler af Guld.
Sprænger mod Gurreby!
Det er Dodningegry!

Bondens Sang.

Klap, klap med Kistelaag
Tunge Trin af Nattetog;
Græstørv skyder af Muld.
Toften klinger af Guld,
Klirren og Klappen i Vaabenhus,
Hvisten og Kasten med gammelt Grus,
Stenene ramle i Kirkegaardsdige,
Høgene suse fra Taarnet og skrige,
Kirkeporten slaar op og i, —
Ned under Dynen, der fo'r de forbi.

Men der var mellem disse en Tyveaarigs Poesier enkelte, i hvilke den J. P. Jacobsen, Læseverdenen senere lærte at kjende, møder En med hele sin Ejendommelighed. Saaledes det mærkværdige Digt «En Arabesk» (siden trykt i Dansk Folkekalender 1882), der anslaar og holder en helt ny Tone i dansk Poesi, med en Følelse, der udtrykte sig i Plante- og Blomster-Symbolik, med Glimt af noget Shakespearesk i Lidenskabens Vildhed og af noget H. C. Andersensk i den kjærlige Naturfordybelse:

I solvarme Egne
Voxer en sælsom Urt;
Kun i dybeste Tavshed
Under tusinde Solstraalers Brand
Aabner den sin Blomst
I et flygtigt Sekund.
Den sér ud som en gal Mands Øje.
Som et Ligs røde Kinder:
Den har jeg sét i min Kjærlighed.

Hun var som Jasminens sødt duftende Sne,
Valmueblod randt i hendes Aarer.
De kolde, marmorhvide Hænder
Hvilede i hendes Skjød
Som Vandliljer i den dybe Sø.
Hendes Ord faldt bløde
Som Æbleblomstens Blade
Paa det dugvaade Græs, o. s. v.

Naar Digteren udbryder «Af den giftige Liljes blændende Kalk drak hun mig til» eller naar han med Udraabet »Alt er forbi!» skildrer Tjørnen, der voxer enlig paa den snedækte Slette i den brune Skov og hvis blodrøde Bær, ét for ét, ét for ét, dryppe ned i den hvide Sne, »de glødende Bær — i den kolde Sne» saa er her allerede det hele inspirerede Syn paa Planteverdenen, der virker saa ejendommeligt i Jacobsens Noveller og Romaner. Dette er en Digter, for hvem Plantesjælen ingen Hemmeligheder har og som sér Elementerne af Menneskesjælens Væsen i Plantesjælens. Naar han senere

lunefuldt skriver: »Konvolvolusserne lod deres hvide Kroner fylde til Randen, klinkede med hinanden og hældte Vand i Hovedet paa Nelderne« eller naar han taler om Gyldenlakker og Negliker, der »stod og stak Hovederne sammen ligesom Faar paa aaben Mark« eller naar han fortæller: »Morgenfruerne havde [af Varme] opgivet det Hele og stod og saa Solen lige i Ansigtet, men Valmuerne havde kastet deres store, rode Blomsterblade og stod i de bare Stilke«, saa føler man vel, at han har H. C. Andersen til Forgjænger og Forudsætning, men saasnart han bliver alvorlig, mærkes det, at Naturen er ham andet og mere end Eventyrets Sceneri. Han trænger ikke til at give Blomsterne Menneskeansigter for at interessere os for dem. Man læse disse Par Sætninger om Foraarets Frembrud i Clarens:

Hver Dag, der kom, bragte nye Blomster, den drev dem i brogede Mønstre op af Jorden i Haverne ved Søen, den læssed dem af paa Træernes Grene dernede, Kæmpevioler paa Pawlownien og paa Magnolien store, purpurstænkede Tulipaner. Ad Stierne drog Blomsterne i blaa og hvide Rækker, de fyldte Markerne med gule Horder, men intet Sted var der dog saa blomstertæt som oppe mellem Højderne i lune lønlige Smaadale, hvor Lærken stod med lysgnistrende Rubinkogler i det lyse Løv, thi der blomstrede Narcisserne i blændende Myriader, og fyldte Luften trindt omkring med døvende Duft fra deres hvide Orgier.

Og Jacobsen behøver ingen anden Romantik end Naturens egen for at virke stemningsfuldere end nogen Romantiker. Han har forstaaet, hvad Romantikerne ikke begreb, at Naturen ikke har nogen paaklistret Overnaturlighed behov, men, som den er, rummer al Stemning og alt Sværmeri. En japanesisk Maler, en af dem, der aldrig blive trætte af at male blomstrende Frugttræer, vilde fryde sig ved at læse hans Skildring af blomstrende Kirsebærtræers Herlighed: «Over Blomsterne paa Jorden svæver der i Luften, baaret af Kirsebærtræers hundredaarige Stammer, vel tusind straalende Blomsterøer, med Lyset skummende imod de hvide Kyster, som Sommerfugle spættede med Rodt og Blaat». Jacobsen behøver ingen fremmed Feverden for at udmale den feagtige Skjonhed af denne Pragt: «Udenfor hendes Vindue stod de store Kirsebærtræer blomsterhvide. Buketter af Sne, Kranse af Sne, Kupler Buer, Guirlander, en Fe-Arkitektur af hvide Blomster med en Baggrund af den blaaeste Himmel.» Og anskues denne Herlighed med en ung Doendes Blik saa forvandles den til en Himmerigs-Borgsal, som den ikke forekommer skjonnere i Dantes ædelstensmykkede Paradis:

Derude, udenfor Vinduet, rodmede de som Roser, de hvide Blomster, i Skjæret fra den synkende Sol — Bue paa Bue bygged Floret sig blomsterlet til en Rosenborg, et

Kor af Roser, og gjennem de luftige Hvalv blaaned den aftenblaa Himmel dæmrende ind, mens gyldne Lys, og Lys af Guld med Brand af Purpur, skjød sig i Gloriestraaler fra alle Blomstertemplets svævende Linjeguirlander.

Stilen i disse Landskabs- og Blomstermalerier kommer det metriske Foredrag nærmere end den gode Prosa gjærne gjør og er, som man sér, rent lyrisk; derfor møde vi den i Jacobsens faa Digte. I hele sin sære og vilde Oprindelighed forekommer den i det andet Arabesk-Digt, som Jacobsen i 1874 offentliggjorte under Titlen «Arabesk til en Haandtegning af Michel Angelo», nemlig til den bekjendte og uforglemmelige Tegning af en streng og dybtsørgmodig Kvindeprofil med sænkede Blikke i Uffizierne. Der er her en Skildring af en sydlandsk Have ved Nattetid med Magnoliens lyse og stirrende Blomsterøjne, Tuberosers og Jasminers tungtaandende Duft og gyldne Drueklaser, der fra angstfuldt-vredne Vinranker tungt falde ned i Havens Græs, som kunde minde om Böcklins maleriske Styrke i Udførelsen af et saadant sydlandsk Nattelandskab. Og der er her en Skildring af Natten, den glødende Nat, i hvis bløde Haand Viljer er Vox, for hvis Aandepust Troskab er et Siv, og som Intet sér, men suger Blodet i Aarerne til Stormflod, ligesom Maanen suger Havets Vand — i hvilken den væl-

dige blinde Mænade afgiver et sandt Modstykke til Thorvaldsens fredmilde Nat. Og Digtet slutter med denne i sin sublime Alvor Gjenstanden værdige Skildring og Fortolkning:

Sé, Gardinets Silkevover skilles,
Og en Kvinde høj og herlig
Tegner mørk sig mod den mørke Luft.
— Hellige Sorg i dit Blik.
Sorg, der ej kan hjælpes.
Haabløs Sorg,
Brændende, tvivlende Sorg.
— Nætter og Dage summe over Jorden.
Aarstider skifte som Farver paa Kind,
Slægter paa Slægt i lange, mørke Bølger
Rulle over Jord.
Rulle og forgaa,
Medens langsomt Tiden dør.
Hvorfor Livet?
Hvorfor Døden?
Hvorfor leve vi naar vi dog skal dø?
Hvorfor kæmpe, naar vi véd, at Sværdet
Dog skal vristes af vor Haand engang?
Hvortil disse Baal af Kval og Smerte:
Tusind Timers Liv i langsom Liden,
Langsom Løben ud i Dødens Liden?

Er det din Tanke, høje Kvinde?

Taus og rolig staar hun paa Balkonen,
Har ej Ord, ej Suk, ej Klage.
Tegner mørk sig mod den mørke Luft
Som et Sværd igjennem Nattens Hjærte.

Have Jacobsens lyriske Digte været saare faa, saa have de til Gjengjæld den Egenskab, at de beholde deres Plads i Erindringen. I deres Form ere de saare lidet afvigende fra hans Prosa. Et formfast, regelmæssigt tilbagevendende Metrum vilde det være Jacobsen umuligt at komme tilrette med. Han er for moderne dertil; han vil, at Formen paa ethvert Punkt skal rette sig efter Følelsen, Stemningen, Indholdet; han har en Richard Wagnersk Uvilje mod Strofen. I Virkeligheden blev han derfor udelukkende Prosadigter.

II.

Henad Julen 1876 udkom «Fru Marie Grubbe, Interiører fra det 17de Aarhundrede». Skjøndt overskjældt og haanet i Smudspressen, trængte Bogen snart igjennem i en ikke ganske lille Kreds. Nogen Tid efter dens Udgivelse skrev jeg:

Det har været en glædelig Overraskelse for Forfatterens Venner, at hans Roman saa hurtigt har fundet Vejen til Publikums Paaskønnelse og Yndest. Ikke fordi der hos os var nogen Tvivl om, at han som vi netop for et Aar siden udtalte det, var en af vor Literaturs allerbetydeligste Prosaister, men fordi man, hvor kraftigt og lødigt hans Talent end er, maatte

frygte for, at selve dets udprægede Ejendommelighed vilde hindre det i at finde øjeblikkelig Anerkjendelse. De, der dengang vrængede af vore Ord, have nu været nødte til at underskrive dem. *) Man maatte være forberedt paa, at det Fantasirige, det stærkt Digteriske i Forfatterens Natursyn vilde forekomme den rolige og nøgterne Læseverden overdrevent eller usandt, og at den Knaphed, der udmærker Fremstillingen, Fortællerens afgjorte Uvilje mod at give Udenomsoplysninger om Personerne eller Forfatterdomme over deres Færd, vilde mishage et Publikum, hvem man længe har budt barnagtige historiske Tendensromaner, i hvilke Skribenten hvert Øjeblik stikker sin moralske eller religiøse Pegepind ned over Læserens Skulder. Denne Frygt har

---

* «Literære Produktioner bedømmer Dr. G. Brandes nu med en Ensidighed, der er i den Grad dreven paa Spidsen, at man sér, at han selv er i god Tro, da han ellers (!) vilde være komisk. En Samtiden mindre bekjendt Forfatter, Hr. J. P. Jacobsen, der foruden at han har oversat Darwin, hvad Andre maaské ogsaa kunde have gjort, saavidt vides kun har leveret Bidrag hist og her, deriblandt et lidt skruet novellistisk Fragment i «Det nittende Aarhundrède» udnævnes . . . . til at skulle blive ikke engang en af vore betydeligste, men endog «allerbetydeligste» Prosaister. En saadan Diskontering af literær Storhed er unægtelig noget «Nyt» og geraader ikke Diskontoren til Fortjeneste.»

Dagbladet for 3. Januar 1876.

vist sig at være ugrundet. Læseverdenen har strax efter at have gjort sig bekjendt med «Fru Marie Grubbe» følt, at Danmark havde faaet en Digter til. Medens det endnu for ikke mange Aar siden var den største Anbefaling for en Bog hos Publikum, at den holdt sig ganske i den gamle Rutines Spor, begynder man mere og mere at komme under Vejr med, paa hvad Side den kunstneriske Alvor og Samvittighedsfuldhed og paa hvad Side Talentløsheden og Uvederhæftigheden findes.

Der er nedlagt ikke mindre end fire Aars Arbejde i denne Roman. Dens Titel: «Interiører fra det syttende Aarhundrede» betegner Forfatterens Formaal og giver et Vink om hans Talents Natur. Han har vel grebet de mest fremspringende Punkter i et enkelt historisk kort Levnet som Støttepunkter for sin Opfindelsesevne, det har vel fra først af staaet for ham som en tiltrækkende Opgave at motivere, det vil sige at opvise Sammenhængen i en Livsforelse saa særegen som den historiske Marie Grubbes; men det, som under Udarbejdelsen har foresvævet og begejstret ham, det er ikke nogen Idé, der skulde udkomme som Værkets Resultat eller Facit, men et kunstnerisk Princip, med hvilket han som Forfatter staar og falder. De franske Malere sige som Mundheld, at det ikke er efter Billedets Idé eller Total-

komposition dets Maler bør bedømmes, men at han først duer, naar man kan rive hans Billede istykker og glæde sig over hver Lap deraf. Det har været Hr. Jacobsens Ønske, at man skulde kunne kjende Forfatteren helt af hvert Kapitel, hver Side, hver løsreven Lap af hans Bog. Gjenstanden for hans hele kunstneriske Antipathi og Foragt det vilde være en smuk underholdende Roman med megen dramatisk Spænding, skreven i samme Stil og Tone som en ledende Artikel i et Dagblad. Hin efter en vis Opskrift snart civiliserede snart plumpe Stil, der er regulær selv i sine Sidespring, flau og uappetitlig som en Værtshuskarbonade, den egentlige juridiske Kandidatprosa er, hvad Jacobsen som Digter har størst Uvilje imod. Han forsøger i hver Sætning, han skriver, at give sin Læser et tydeligt Billede, ja mere end det: et saa anskueligt, livagtigt, i Farver straalende Syn, at det virkelige Øje kun sjældent opfatter saa energisk. Det skulde ikke undre os, om Folk af den gamle Skole herhjemme vilde udbede sig et Par blaa Briller til Læsningen af denne Prosa. For at opnaa sin Virkning har Forfatteren først dannet sig aldeles ejendommelige Ord, hentede dels fra de mangfoldige danske Dialekter, som han i en mærkelig Udstrækning er Herre over, dels fra Fortidens Sprog, dels

fra sin egen kombinerende Indbildningskraft, og dernæst formaar han at anvende sin Ordskat saaledes til at bestikke Læserens Fantasi, at ikke en eneste Guldmont gaar tabt. Naar andre Forfattere beskrive, gribe de det undertiden saaledes an, at den ene Halvdel af de valgte Midler tilintetgjor den anden. De ville f. Ex. beskrive en snæver Gade i Regnvejr og nævne nu snart Regnens Fald paa Tagene, snart de af Væden blanke Brosten saaledes hulter tilbulter, at Blikket ingen sikker Retning faar at forfølgė hverken opefter eller nedefter. Denne Digter kjender Lovene for Ojets Opfattelsesevne, og som de Malere, der kun bekymre sig lidet om at deres Billede paa den, der stiller sig nær ved det, gjor Indtryk af skrigende Farveklatter, naar det blot éngang sét brænder sig ind i Fantasien med en bestemt uudslettelig Stemning, saaledes bekymrer han sig ikke om man vil stodes ved de enkelte besynderlige farvegivende Betegnelser, han bruger, eller ved Udskejelserne af en Fantasi, der f. Ex. beriger Ordbogen med med en halv Snes nye Udtryk blot for at betegne losrevne Rosenblades forskjellige Skjønhed eller Kaminildens Kamp med Mørket i en Skumringstime — naar Læseren blot, saa snart han lægger Bogen fra sig, foler sin Fantasi befolket med kraftige Skikkelser, møbleret med

det Bohave, der udmærker et gammeldags Hjem, og illustreret med en Rigdom af vexlende Naturskuespil.

Lettest er det at faa Ram paa Forfatterens Særegenhed, naar man sér, hvorledes han bærer sig ad med at beskrive en Solskinsdag eller et Haglvejr eller en Maanenat. Der var i hans allerførste poetiske Forsøg, en Fortælling ved Navn «Mogens», et Regnvejr, som efter flere Aars Forløb er blevet i min Erindring. En ung Mand ligger under et Træ og stirrer netop paa et gammelt Muldvarpeskud, der er blevet ganske lysegraat af Tørhed: «Pludselig kom der en lille rund mørk Plet paa det lysegraa Muld, en til, tre, fire, mange, flere endnu, hele Tuen var ganske mørkegraa. Luften var lutter lange Streger, Bladene nikkede og svajede, og der kom en Susen, der gik over til Syden: det øste Vande ned.» Og nu følger en Beskrivelse af Regnens Fald, der er ligesaa interessant som selve Naturskuespillet er for En som lille Barn, naar man endnu har den fuldeste Glæde af Iagttagelsen; men hvis Læseren vil søge hen til Fortællingen selv, vil han kunne se, hvorledes det hele Billede bygger sig op efterhaanden fra den første lille runde mørke Plet, der viser sig paa den lysegraa Jord. I «Fru Marie Grubbe» gjenfindes denne Evne til Naturmaleri næsten

helt frigjort fra den Manierertheid, som fra første Færd af gjorde den mindre frisk. Her er Billedet af et Haglvejr, som kommer over Ulrik Frederik og Marie paa en Ridetur ude ved Ordrup:

Med Et ligesom løftede Lyset sig fra Blad og Gren og flygtede for et regntungt Morke. Buskene raslede ikke, Hovslaget hørtes ikke, hun red frem over en lang Skovslette. Til begge Sider: Skovens Træer som en tung, mørk Ringmur; over hende: truende sort Himmel med jagende, graaflossede Skyer; ligefor: Sundets skummelt blaasorte, taagebegrænsede Flade. Hun strammede Tøjlerne og det udmattede Dyr standsede villigt. I en stor Bue jog Ulrik Frederik forbi, svingede op imod hende og holdt snart ved hendes Side.

I samme Øjeblik slæbte som et tungt, graat, regnvædet Forhæng en Byge skraat henover Sundet; et iskoldt, fugtigt Stormpust susede frem over det flagrende Græs, peb forbi deres Øren og larmed som skummende Bolger i de fjærne Trætoppe. Store, flade Hagl raslede ned over dem i hvide Striber, lagde sig i Perlerader i Kjolens Folder, stænkede bort fra Hestenes Manke og sprang og trilled omkring i Græsset, som myldred de op af Jorden.

Selv Digtere med et vist Navn lade ofte meget tilbage at ønske, naar de forsoge at føre deres Heltinde frem for Læserens Blik. Der gives et staaende Repertoire af Ord, med hvilke man manøvrerer rent forgjæves, fordi de ere hørte saa tidt, at de overhøres. Saadanne ere f. Ex. den Forsikring om en Kvinde, at hun var skjøn, at hun havde en hvid lille Haand

(en stor hvid Haand giver allerede et bedre Billede) en fintbøjet Næse, kraftigt tegnede Øjenbryn, dejlige Øjne, et blidt og drømmende Udtryk, et smækkert Liv eller en svulmende Barm. Hertil maa ogsaa føjes den hele Gruppe af Betegnelser, der rose istedenfor at male, som naar man taler om at den Paagjældende havde Ungdommens hele Friskhed, en skjøn og ædel Sjæl, den blideste kvindelige Ynde, eller maatte indgyde Beundring og Ærefrygt, eller naar man gjør sig Arbejdet let ved at sige, at der i disse Miner læstes Sjælehøjhed, Alvor, Viljeskraft, eller lignende, hvad man altsammen ikke burde faa skrevet op forud paa en Seddel, der stikkes ud af Mund eller Øren paa Heltinden, men erfare af hendes Ord og Færd. Den følgende korte Skildring af en Romanheltinde (i H. F. Ewalds: «Den skotske Kvinde paa Tjele») kan betragtes som et Slags Register over de Fejl, der i denne Henseende lade sig begaa:

Intet Under, at han ofte og gjærne saa hende ind i hendes mørkegraa Øjne, thi fra dem udstraalede med Ungdommens hele Friskhed en skjøn og ædel Sjæl Hendes Ansigtstræk vare af en saa fin og udpræget Skjønhed, at de selv ved en flygtig Beskuelse efterlode et varigt Indtryk i Beskuerens Erindring . . . Den fint bøjede Næse var af den ædleste Form, de mørke og kraftigt tegnede Øjnbryn og de fyldige veldannede Læber gave hendes Aasyn et for hendes unge Alder sjældent Præg af Lidenskabelighed og

Viljeskraft og dog havde hendes dejlige Øjne ofte et blidt og drømmende Udtryk og de kunde i enkelte Øjeblikke straale af den reneste Fromhed. Naar et Smil opklarede hendes Aasyn, da forvandledes hendes Alvor til den blideste kvindelige Ynde, men hun smilte oftere end hun lo. Hendes statelige Skikkelse og sjælfulde Blik indgød de fleste unge Mænd mere Beundring og Ærefrygt end Kjærlighed, men det var at forudse at den Lidenskab hun vakte maatte blive dyb og varig ..... Den mørkerøde Kjortel, der sluttede stramt om hendes snevre Liv og svulmende Barm, den lille sorte Fløjelshat med den hvide Strudsfjer, der sad kjækt paa hendes mørke i rige Fletninger lagte Haar fremhævede paa det klædeligste hendes Skjønhed og røbede en fin og ren Smag men kun ringe Pyntesyge. Hun bar sit skjønne Hoved stolt og frit og førte sin Hest let og sikkert.

Det er næppe formeget sagt, at der i alle disse Talemaader ikke er et Ord, som ikke klikker. Tag som Modstykke det ganske ensartede Sted i «Fru Marie Grubbe», der skildrer Sofie Urne, hvor hun sidder og syer i Lysthuset:

Det var en høj slank Skikkelse; næsten spinkel var den, men Barmen var bred og fyldig. Hendes Teint var bleg og endnu blegere ved det rige, sorte, buklede Haar og de ængsteligt store, sorte Øjne. Næsen var skarp, men fin, Munden stor, men ikke fyldig og med en syg Sødme i Smilet. Læberne var meget røde og Hagen noget spids, men dog stærk og kraftig formet. Hendes Paaklædning var ikke meget ordentlig: en gammel, sort Fløjelsrobe med afbleget Guldbroderi, en ny grøn Filthat med store, snehvide Strudsfjer og Lædersko med rødslidte Næser. Hun havde Dun i Haaret

og hverken hendes Halskrave eller hendes lange hvide Hænder var ganske rene.»

Eller læs, for at faa et Indtryk af, hvorledes denne Forfatter leder Læserens Fantasi, følgende Passus, der kun vil skildre Marie Grubbes Øjne og Blik ved Overgangen til Jomfrualderen, og hvor Stilen, der minder om en Forelskets Evne til at se uendeligt meget i lidt, næsten er drevet ud i Gongorisme.

«Der er en Blomst. der kaldes for Perlehyacinth, som den er blaa. saaledes var hendes Øjne i Farve, men de var som den trillende Dugdraabe i Glans og dybe som en Safirsten, der hviler i Skygge. De kunde sænkes saa bly som en sød Tone, der dør, og løfte sig saa kjækt som en Fanfare. Vemodigt — ja, naar Dagen kommer, saa ruste Stjærnerne med et sloret skjælvende Skær, saadan var hendes Blik, naar det var vemodigt. Det kunde hvile saa smilende fortroligt. og da blev det mangen En, som naar det i Drømme fjærnt, men indtrængende kalder paa Ens Navn, men naar det mørknedes i Sorg, haabløst og vaandefuldt, var det som hørtes der Blodsdraaber dryppe.»

Den beskrivende Form af Fremstilling er jo imidlertid ikke den eneste, iøvrigt gjælder om enhver Digters Personer det gamle Ord: Tal for at jeg kan se Dig, og derfor opløse de moderne Noveller og Romaner sig for største Delen i Dialoger, i til hinanden kædede Rækker af dramatiske Scener. Jacobsens udpræget personlige Stil lægger ham Vanskeligheder i Vejen

i Diktionen. Men han har de virkelige Digteres Evne, deres, som se Syner for deres indre Øje og høre Stemmer for deres indre Øre, til at forme Repliker, der lade netop saameget og saalidt af Karakteren ane som Repliken gjør i det virkelige Liv, og til ved Hjælp af saadanne tilfældige eller vildledende Udsagn at lade Karakteren fremstaa for Læseren netop med de Farver og i det Lys, hvori han vil at den skal ses.

De middelmaadige Fortællere, der ikke have saa store Kræfter til deres Raadighed, hjælpe sig ved at spække Dialogen med Betragtninger eller udfylde Mellemrummene mellem Replikerne ved Ræsonnementer, i hvilke det meddeles Læseren, hvad han skal dømme og tænke om den Scene, hvortil han er Vidne.

Jacobsen tillader Læseren selv at fælde sin Dom. Han er tendenslos, han skal ikke saaledes som de iblandt vore Romanforfattere, der have givet sig et bestemt Dogme i Vold, have en Apologi for det Bestaaende ud som Moral af ethvert Ordskifte; han overlader det til Læseren, hvorledes han vil bruge det troværdige Billede af en Tidsalder, som han viser ham. Sæt en af vore ældre Romanforfattere vilde lade en katholsk og en luthersk Gejstlig fra Reformationstiden disputere, og sæt at Sagens Natur førte det med sig, at Protestanten i Disputen

kom tilkort, tror man saa, at han vilde nøjes med at fremstille dette som et Faktum, der maatte ses i Belysning af Bogens hele Aand? nej han vilde ræsonnerende forklare, hvorledes det gik til, at en Tilhænger af den rene Lære trak det korteste Straa i Ordskiftet, og han vilde for at bøde paa Nederlaget tilføje en Hjærteudgydelse, for at Læseren ikke et Øjeblik skulde være i Uvished om, hvor Forfatteren selv befandt sig. Han vilde f. Ex. skrive som Ewald i den anførte Roman:

«Han tav beskæmmet. Han indsaa, at han var gaaet forvidt og havde lidt et Nederlag, hvilket undertiden hændtes Reformatorerne. I deres ustyrlige Nidkjærhed kom de nu og da tilkort ligeoverfor deres papistiske Modstanderes Koldblodighed og snilde Logik. Og dog, hvor langt ædlere end disse vare de dog(!) ikke, trods Udskejelserne, netop formedelst denne varme Nidkjærhed. Deres Hjærter brændte af Tro, og de kæmpede af en fast Overbevisning for en aandelig Sag, hvorimod Papisterne for største Delen kæmpede for verdslige Goder og fede Præbender, hvilke de holdt fast paa til det Yderste og end ikke slap, da de mod deres bedre Overbevisning maatte bøje sig under den nye Kirkeskik.»

I »Fru Marie Grubbe« er der en Hovedscene, i hvilken Kjøbenhavns Forsvarer Ulrik Christian Gyldenløve paa sit Dødsleje modtager Besøg af to lutherske Præster. Den unge Feltherre er selv i Døden højst vantro og bortjager

den første Præst med Haan, hvor ærligt og oprigtigt denne end taler ham til, men skjønt han med sin Kaarde støder efter den anden, lykkes det ham dog ikke i 'sin sidste Time at bevare sin Fasthed overfor ham, og Scenen ender med, at han brækker sin Kaarde, holder dens Stumper op imod Himlen og raaber: Pardon, Jesus, Pardon! Ikke en eneste Sidebemærkning, ikke et Blink med Øjnene ud til Læseren forraader, hvem Forfatteren giver Ret, Hr. Jens eller Ulrik Christian. Han fortæller kun med overbevisende Sandhed og med overlegen Humor om hvorledes det gik til.

Der er i denne anskuelige og tilbageholdne Fortællemaade noget, der røber Paavirkning af enkelte Mestere i den moderne franske Literatur. I Slægt med fransk Stil er Tilbøjeligheden til at give Interiør'er, den skarpe og nøjagtige Sjæle-Analyse, endelig Skildringernes varme sanselige Pragt, deres hele Svælgen i Lys og Farve. Og der er paa den anden Side i de lyriske Partier en vis kraftig Vellyd og Sødme som den kun findes hos Keats. I dansk Literatur, har Jacobsen underlig nok netop sin egen Navne, «Trolddoms» Forfatter til Forgænger, der om end med langt ringere Færdighed og med en vis Tørhed, i en sjælden Grad for-

maaede at eftergjøre en svunden Tidsalders Talevis og Stil.

Det var nødvendigt at dvæle noget ved Ydersiden og Formsiden af Jacobsens Bog, fordi det store Publikum ikke altid har Øjet aabent for de Vanskeligheder, der i formel Henseende ere at overvinde, men alt dette er dog ogsaa for denne Digter kun Midler gjennem hvilke han meddeler os sin Kundskab om Menneskehjærtet. Selv naar han skildrer et Haglvejr under et Ridt, er det ikke for Haglvejrets Skyld, men for at forklare Stemningernes Vexlen i Heltindens Sind. Denne Bogs store Fortrin i psykologisk Henseende ligger paa det Punkt, at Personerne helt igjennem ikke blot handle i Overensstemmelse med Menneskenaturens almindelige Love, men som Børn af det Aarhundrede, der har fostret dem. Det er ikke moderne Følelser, som her udtale sig i et gammeldags Sprog, det er ikke en Udstilling af en rent formel Lærdom og rent formel Kunst, som af Forfatteren gives i de mange Henvisninger til Arten af den Lekture, som har dannet hine Følelsers Udtryk, langtfra: Disse løjerlige franske, italienske og tyske Vers, som Jacobsen med en saa mærkværdig Smidighed selv har forfattet, og i hvilke de Handlende finde deres eget Følelsesliv gjenfremstillet som i et Spejl, disse Vers ere et

Symbol paa hvor tomt og abstrakt deres Drømmeliv var, fordi Handlingens kraftige, muskuløse Liv endnu ikke var blevet blodsuget til Bedste for Fantasteri og Reflexion. Det er naturligt, at de Mennesker, hvis Hjærneliv kunde nøjes med et saa ufuldkomment æsthetisk Udtryk, havde deres egentlige Liv i ydre Skjæbner, handlede uden lang Overvejelse, ofte, stærkt, og med en Art brutal Energi. Naar Marie næsten ubevidst med Kniven støder efter Ulrik Frederiks Bryst, naar hendes første Indskydelse overfor Karen Fiol er at slynge en Sten i Hovedet paa hende, saa er hendes Handling ikke blot en almenmenneskelig Reflexbevægelse, men hun handler overensstemmende med sin Natur og i sit Aarhundredes Aand, og man kan i Leonore Christines «Jammers Minde» finde talrige Beviser for at selv en Dame af et hende stik modsat Naturel, en der var ligesaa rationel som hun var hysterisk, kunde handle paa samme rent uoverlagte og haandgribelige Maade.

I denne Bog lever vort syttende Aarhundrede i Repræsentanter for alle Samfundets Lag. Kongehuset, den nye og den gamle Adel, Borger- og Haandværkerstanden, Gogleren og Bonden, de er her alle lige ned til Rakkerens Knægt. Heltindens ejendommelige historiske Skæbne er jo nemlig den

at bevæge sig synkende gjennem alle Samfundets Lag. Ikke at hun egentlig synker moralsk, thi hendes sidste Mand, den plumpe Ladefoged og Færgekarl, er i sit Indre paa ingen Maade mere raa og mere lav end hendes første Ægteherre, der er en Konges Søn og en Konges Broder; men hun synker med logisk Nødvendighed i Rang og Samfundsanseelse stedse dybere, fordi hun ikke er af de Naturer, der slaa sig til Taals i en given Situation, fordi hun altid har et Ideal for Øje, det være et saa underordnet Ideal som det vil, og fordi hun hverken skyr en Rømning eller et Brud eller en Handling, der strider mod Samtidens Sædelighedsbegreb, naar det synes hende som om hun herved enten kan bevare sin Stolthed ukrænket eller for bestandig smelte sammen med sit Ideal. Hun fødes med et Anlæg til erotisk Enthousiasme, men i Overgangsaarene fra Barn til voxen Pige, den Tid, da Hjærtet er mest fængeligt for Begejstring, sér hun intetsomhelst om sig, der er Begejstring værd. Alt i de private Forhold om hende er Raahed, Smaalighed eller Lapseri. Da træder med Kjøbenhavns Belejring for første Gang det offentlige Liv hende i Møde. Det Pust af en større Aand, der gaar igjennem Byen, naar ogsaa hende og, som naturligt er, overfører hun sin hele patriotiske Begejstring paa en enkelt

Mand, ham, hvem Byen allerede har udpeget som Helt. Han er hende det levende Vidnesbyrd om at der gives Helte, det vil sige noget Reelt at elske og beundre. Ved hans i hendes Øjne forsmædelige Død styrter hendes Tro paa det Store sammen. Hun tyr en Stund ind i et religiøst Fantasiliv, indtil hun rives ud af sine Drømme om det himmelske Jerusalem af Skrædderpigen, der bringer den nu voxne Jomfrues Pynt og Selskabsstads. Til denne Pynt hører en Brudgom og hun faar i Ulrik Frederik en, som pranger i al Datidens Glans og som bestikker hende ved en Rest af Ungdom og Erotik. Aandelig og legemlig mishandlet af ham, men endnu med ubrudt Stolthed træffer hun Sti Høg, der er tænkt som en Datidens Rudin, og fra hans Læber hører hun de første veltalende Ord om sit eget Livs dybeste Instinkter og Forhaabninger, i ham træffer hun for første Gang en overlegen Aand, der sér ned paa alt det, der synes Menneskenes Flertal af Værd, en, der som hun kun attraar det Umulige.

Men han, som er saa godt et Hoved, er ligesaalidt som Ulrik Frederik en Mand, og det er en Mand, der foresvæver hende som Gjenstand for hendes Søgen. Halvt blaseret, halvt forfængelig modtager hun en ung sværmerisk Tyskers Hyldest. I sløvet Længsel efter Fred

og gode Dage indlader hun sig i Ægteskab med den platte Herremand Palle Dyre og i dette Ægteskab er det, at hun ved Hverdagslivets pinefulde og aandløse Rivninger og Kævlerier efterhaanden synker ned i en saa begivenhedsfattig og utilfredsstillet Tilværelse, at hun, da hun hin Aften ved Tjeles Brand sér den unge Kusks gigantiske og smidige Skikkelse ligesom i bengalsk Belysning af Gaardens Flammer, samler alle sin Naturs tilbagetrængte eller halvt glemte Onsker om Kjærlighed og Lykke omkring denne ene Skabning, og saa slutter sig til den for hele Resten af sit Liv.

Desværre er der ingen anden rigtig Enhed og Sammenhæng i Bogen end den som de optrædende Personers Forhold til Heltinden afgiver. Heltindens Levnet er den Snor, paa hvilke de løse Billeder ere trukne. Uden at stille konventionelle Fordringer til episk Komposition — og den Fordring, at enhver Person, éngang optraadt, skal vende tilbage og benyttes, er sikkert konventionel — maa man af enhver Fortælling have Lov til at forlange, at den tilfredsstiller de Love, der følge af selve Fantasiens Natur, at den ved Gjentagelse, Kontrast, fornyet Eftertryk, Udvikling eller Uddybning af det éngang Givne bidrager til at befæste og samle Fantasibillederne paa lignende

Maade, som man i en videnskabelig Afhandling gjor det ved Sammenfatning af Hovedpunkter. Det er især en berettiget Fordring til Digteren, at han skal benytte de Effekter, der ligge lige tilrette for ham i Stoffet, skal spille de Trumfer ud, som han har paa Haanden. I Marie Grubbe optræde i Reglen Personerne kun for atter at forsvinde, man taber dem af Syne, som man i det virkelige Liv taber saamangen Personlighed af Syne, man har kjendt. Vende de en enkelt Gang tilbage, som Daniel Knopf for Exempel gør det, stilles de dog ikke paa en saadan Maade i Forhold til Bogens Hovedhandling, at man føler, de ogsaa ere til for dens Skyld og ikke alene for deres egen. Dette ligger tildels i, at Forfatteren ikke har turdet bruge dem frit som han kunde, da han har villet holde sig til den historiske Virkelighed paa ethvert Punkt, hvor denne rakte ham et Aarstal eller et Navn. Daniel Knopf f. Ex. tor ikke anlægges til at blive Marie Grubbes anden Mand, fordi hun historisk har været gift med Palle Dyre. Den Dualisme imellem det Digtede og det Virkelige, som overhovedet er den historiske Romans gamle ulægelige Skade, fremtræder stedse tydeligere henimod Bogens Slutning. Det Brev, hvori den gamle Erik Grubbe fordrer sin Datter gjort arvelos, og som øjensynlig er det

ægte, historiske Dokument, staar langt tilbage for de øvrige Breve i Bogen, der ere uovertræffelige Mønstre paa Forfatterens Stilkunst. Det eneste Sted, hvor man tydeligt fornemmer en Bestræbelse hos Forfatteren efter at sammenbringe længe adskilte Personer i en Situation, det sidste Sammentræf mellem Marie Grubbe og Sti Høg er mislykket for ham. Dette sker vel tildels, fordi Sti Høgs Karakter overhovedet er uklar, idet hans Kjærlighed til Marie snart synes at være naiv og oprigtig, snart forvansket i sit Udtryk for blot at bringe hende i hans Magt, og idet han desuden i Bogen dømmes adskilligt strængere end hans Handlinger og Ord giver Anledning til, men det ligger dog mest i Forfatterens Mangel paa Lyst eller Evne til at bringe et dramatisk Møde tilveje, fra hvis Højde alt det tidligere kunde sés i et nyt Oversigtslys. Eller er det ikke forbavsende, at Forfatteren har forsømt den Lejlighed, Stoffet næsten syntes at maatte fremtvinge, til at lade de to Søstre Grubbe træffe sammen og udtale sig for hinanden, efter at Marie har gjort Rejsen med Sti Høg? Hvilken Modsætning havde der her ikke været naturlig Anledning til at give mellem Datidens resignerte gudhengivne Kvinde med den stive Dragt og den krusede Pibekrave, og den trodsige, hensynsløse Marie! I

Steden for denne Kontrast har Forfatteren kun den selvfølgelig uundgaaelige historiske Scene mellem Holberg og Marie Grubbe ved Bogens Slutning. Men den staar desværre slet ikke i Højde med de umiddelbart foregaaende Scener. Hvor lønnende var det ikke at bringe det lyseste, forstandigste Hoved i Nordens Literatur ind som Slutningskorus i denne Bog, i hvilken vor Prosa har udviklet lutter Egenskaber, der ere Holberg fremmede, at lade Forstandens Repræsentant ligesom fælde Dommen over hele denne Hexesabbat af Farver, Billeder, forvovne Udtryk for besynderlige Sansninger og besynderlige Lidenskaber, der visselig ikke savne deres Logik, men som dog følge en helt anden Logik end Forstandens! Det kunde da ikke undgaas, at der faldt nogle Glimt af skalkagtig Selvkritik over Bogen, og at Holberg paa den anden Side saas at komme tilkort, hvor hans Maalestok ikke slog til, som jo Alverden véd at den ikke gjorde det overfor Homer eller Axel og Valborg. Noget lignende har øjensynlig foresvævet Forfatteren, men han har begaaet det Misgreb at lade Moralisten tale med Marie Grubbe om Religion istedenfor om Moral og at lægge ham en saa spidsborgerlig Betragtning af hendes Levnets Uregelmæssigheder i Munden, at han, den mindst spidsborgerlige Aand, vi maaské overhovedet

have hørt fælde Domme iblandt os, her næsten staar som den skikkelige Spidsborgerligheds Talsmand.

Fru Marie Grubbe har allerede fristet adskillige af vore Digtere til poetisk Behandling; først benyttede Steen Blicher Elementer af hendes Historie til sin fortrinlige Novelle «En Landsbydegns Dagbog», saa optog H. C. Andersen Stoffet paany og gjengav dets Omrids i sin Historie «Hønsegrete fortæller». I en Karakteristik af H. C. Andersen kunde jeg dengang ikke tilbageholde den Indsigelse, at den Marie Grubbe, som er hin Histories Heltinde, maatte behandles i en ganske anden Digtart og i en langt mere indtrængende og realistisk Stil end det her var skét. Først nu har dette tillokkende Stof fundet den Digter, som var Opgaven voxen. Men Opgaven var, saaledes som den stillede sig for ham, sammensat. Den bestod i at præstere et Kunstsstykke paa samme Tid som et Kunstværk. Kunststykket var det at konstruere en svunden Tids Stil i mundlig Diktion, Kunstværket det at lade Karaktererne lyslevende kalde den svundne Tid tillive for os. Kunststykket, som var vanskeligst, er bleven til en af de mest forbavsende poetiske *tours de force*, vor Literaturhistorie har at opvise — men adskillige Mangler er der dog, og den vigtigste er: Uensartet-

heden i Fortællerens egen Diktion. Digteren har øjensynlig ikke været ganske paa det Rene med, hvad Tone han selv skulde anslaa: at tale rent moderne vilde virke forstyrrende, at fortælle som en med Begivenhederne Samtidig var unaturligt. Han har valgt at gjøre lidt af begge Dele, hvad tydeligt nok er den sletteste Udvej. Med denne Usikkerhed hænger den Besynderlighed sammen, at ogsaa Bogens ikke dansktalende Personer bruge Datidens brogede danske Mundart med de mange indblandede fremmede Ord. Jacobsen har indsét, at det ikke gik an at lade Guldmageren eller Nürnbergerne tale Fransk og Tysk, ligesaa lidt at oversætte deres Ord paa vor Tids Dansk; den tredie eneste rette Udvej at referere deres Repliker laa ham fjærnt, maaské fordi han ikke var sikker paa, i hvad Stil han selv talte som Referent.

Dog lad det i Bogen, der er Kunststykke, have en og anden uundgaaelig Lyde, det i dybere Forstand Kunstneriske i den røres ikke af disse Par Pletter paa Huden. En saadan sproglig Kraftanstrængelse gjør en Poet kun én Gang i sit Liv som ganske ung, naar de almindelige Vanskeligheders Overvindelse ikke synes ham tilstrækkelig til at godtgjøre Talentet, men han føler Trang til at sé nogle sejge filologiske Laurbærblade i den Krans af friske Roser, han

attraar. For Fremtiden vil Jacobsen sikkert vælge sig Æmner ud af Nutidens Liv.

III.

Der gik fire samfulde Aar før «Marie Grubbes» Forfatter paany lod høre fra sig. Julen 1880 bragte endelig «Niels Lyhne». I Februar 1881 skrev jeg om denne Bog:

Det var en Formiddag i 1875, at følgende Samtale fandt Sted:

«Jeg havde Lyst til at skrive en Bog om daarlige Fritænkere», sagde Jacobsen, «det med Marie Grubbe bliver dog til det bare Perlestikkeri».

»Hvad vil det sige, daarlige Fritænkere? Folk, som ikke tænker igjennem?»

«Aa nej, men som ikke kan holde ud at leve uden nu og da at indgive Ansøgninger om højere Assistance. Sér De, dette allerforste, at folde Hænderne og se i Vejret — det er det Hele, deri ligger eller deraf følger alt det Andet, den hele Theologi, og det er dette, som de, naar det kniber, ikke kan lade være med».

«Det skulde foregaa i vore Dage?»

«Nej, om den Generation, der var saa gammel, som vi nu er, den Gang vi blev født — De er med? jeg udtrykker mig klart, ikke sandt?»

«Soleklart».

«Vel, den havde blandt andet ogsaa sine Fritænkere. Deres Fritænkning var lidt uklar og vag og somme Tider romantisk forvrøvlet, men i alt Fald, det var noget at begynde med. Desværre viste det sig, at denne Fritænkning ikke var saa let at komme igjennem Verden med, og at den var i Vejen baade for Ens Karriere, Talent, Stilling og Venskabsforbindelser, og man fandt, at man havde ikke blot lukket sig ude fra Ægyptens Kjødgryder, men at man savnede de gjødende Traditioner, som fremmer Aandens Væxt, at man var henvist til sig selv i en afskrækkende Grad; man fandt, at man i det hele taget havde faaet en Frihed, som var tung at bære. Og der var de, som sagde til sig selv . . .»

«Dem».

«Hvad behager?»

«Der var dem, som sagde til sig selv. Undskyld, jeg kan ikke lade være at rette. Men hvorfor siger De altid: der var de?»

«Saadan siger jeg nu. Altsaa de sagde til sig selv: vi vil ikke være med og deserterede. Andre beklippede deres Fritænkning og blev kun fritænkerske i uvæsentlige Punkter, atter andre holdt fast, og slog til det Gamle, men respekterede ikke det Nye, de selv bar, og der var ogsaa de, der ærligt søgte at holde ud,

men som i Nødens Time fandt Byrden for tung for deres Skuldre».

«Det er dem, De vil skildre?»

«Ja, Navnet bliver Niels Lyhne, men den faar til Sous-Titel: en Ungdoms Historie, vel at mærke ikke: en Ungdomshistorie. Det er denne Ungdom, som i den Roman, jeg vil skrive, voxer, elsker, vrøvler, svigter, kæmper, desillusioneres og udnivelleres. Den skal ved sine Dyder og sine Laster, ved sin Fejghed og sin Undergang vise, hvor vanskeligt det er at være Fritænker, som man er det her i Danmark, med Traditionernes og Barndomserindringernes Sirenerøster paa den ene Side og Samfundets Fordømmelsestorden paa den anden».

«Men bliver det ikke en temmelig metafysisk Historie? Noget abstrakt, benet, haarde Konturer, hvad?»

«Nej, slet ikke. Det skal altsammen kun staa med bløde, ubestemte Omrids, tilslørede og farvedrukne af Elskovsdrømme og Elskovslidelser, Elskovslængsler og Elskovsanelser — det Metafysiske helt igjennem psykologisk og det Psykologiske helt igjennem fysiologisk; hvad siger De saa?»

«Jeg siger: Skriv Bogen!»

Siden da har først «Fru Marie Grubbe»,

saa «Niels Lyhne» sét Dagens Lys. De modnedes langsomt og kom til rette Tid.

Taget som Stil, som Stemning, som sprogligt Mindesmærke er «Niels Lyhne» et Værk af første Rang. Bogens Hovedfortjeneste ligger paa dette Punkt. Hvad der gjælder om enhver god Forfatter, at han ikke gjerne tager de Udtryksmaader eller de Vendinger i sin Mund, som andre Mennesker have tygget Drøv paa, det gjælder jo om Jacobsen i en Grad som om ingen anden. Selv Ordene tager han nødigt af det almindelige Lager, og naar han tvinges til det, fornyer han dem ved en lille sanseliggjørende Udvidelse (som blodigrød for blodrød), en malende Sammensætning, en melodisk Gruppering eller simpelthen ved et kjendt Adjektiv, man ikke er vant til at træffe i det Selskab. Og alle disse Ord og Sætninger have været nedsænkede, dyppede og dykkede i Stemning, ja der staar en saadan varm Stemningstaage, en saadan Duft og Em omkring dem, at man i Bogens Atmosfære aander som i et Drivhus og naar man lægger den bort, føler sig tilmode som traadte man fra Krystalpaladsets fremmede Lunhed ud igjen i Virkelighedens Vinterluft.

O du blomsterbrogede, blomsterhvide, blomstertætte, blomstermylrende Drivhus med din duftfyldte, duftmættede Dis og Damp, hvor

Palmers og Cypressers Alvor paabyder Tavshed, hvor silkeblanke Stedmodersblomster tiltrække Blikket ved tusind Farvemonstre; hvor purpurrandede Stjerner og purpurstænkede Tulipaner døves af den Mandelduft, der udgaar fra Nerierne, og den Opiumsrus, der stiger fra purpurblodige Valmuer; hvor Roserne udbrede en ildfuld Vellugt, der gjør Luften attraasvanger, vemodsblød, sød og tung! O Du snart rosengyldne, snart dybtgyldne, snart vingyldne, stundom lysgnistrende, oftest matgyldne, kun sjældent gyldenmatte Bog! Livstørstig og dødssørgmodig, drømmebaaren og byrdebrudt Du er, vær os velkommen som vort eget frihedstørstige og smertesløvede Livs udtrykte Billed!

Dog, Jacobsen forstaar jo et simplere Tungemaal end hans eget. — At Bogen er god og vil blive staaende i vor Literatur, det er givet. Jeg vil da begynde med at sige, hvad jeg savner i den. Den er mig for indvendig, for lidt historisk. Nu og da flyder den psykologiske Skildring løs paa Tidernes Vande. Man sporer ikke ret Underbygningen, ikke det faste, historisk opmurede Koralrev under disse individuelle Skæbner. Man talte ikke nøjagtig saadan i Danmark omkring Aaret 60. Unge Mænd, der havde faaet en god Opdragelse, snakkede — og det stadigt — om Ideen og det Absolute, som

var det Bekjendtskaber, Enhver maatte have gjort, gamle, fornemme, men nære Bekjendte. Godtfolk sagde «dialektisk» til hinanden, naar de kom op at disputere. Det var for dem ingen Tilfældighed, at Danmark, der i Thorvaldsen havde frembragt den største Kunstner siden det gamle Grækenlands Dage, ogsaa i Hejberg havde frembragt den største Smagsdommer. De troede paa Søren Kierkegaard, der var fuldt saa stor en Digter som Shakespeare — og saa var han endda Filosof, ja havde afsluttet Filosofien ved at bevise dens Umulighed. De troede paa «Norden», der ret snart vilde føre Folkenes Sag, som ingen derude tog sig af, til Frihed, den danske Frihed. Der er her et Punkt, hvor Jacobsens Skildring er abstrakt; han nøjes i et vist Afsnit af Bogen gjennemgaaende med Betegnelserne gammelt og nyt; man faar intet Steds bestemt at vide, hvori det Gamle og det Nye bestod, og der gaves den Gang ikke gammelt og nyt af den Art, han antyder, i de Dannedes Verden. Med andre Ord Rammen er skitseret, ikke udført. Hvor fantastiske de egentlige saakaldte historiske Romaner ere, det faar man et godt Begreb om ved at læse en saadan Skildring som denne af en Tid, man har oplevet, og hvis Anakronismer eller Antidateringer kun have en halv Snes Aars Spillerum. I Løbet af 10 Aar ere Interesserne

Udtryksmaaderne, Forholdene, Alt forandret. Hvilke historiske og stedlige Umuligheder maa da ikke Fortællinger, der foregaa for Aarhundreder eller Aartusinder siden indeholde! De mærkes heldigvis stedse mindre, jo fjærnere fra os Handlingen er henlagt. Indrømmes skal det forøvrigt villigt, dels at Bogen, hvis den for Alvor havde været anlagt som Tidsbillede, maatte være bleven langt større, langt bredere end den efter Planen var anlagt til, dels at dens Forfatter, hvem Skæbner, over hvilke han ikke var Herre, have tvunget til at skrive den udenfor Kjøbenhavn, ikke paa nogen Maade kunde gjore specielle historiske Studier af den fornødne Art hverken i Rom, Montreux eller Thisted.

Dog det Historiske er selvfølgelig af forsvindende Betydning i Sammenligning med Bogens rent menneskelige Indhold. Det forekommer mig, at man her kan skjælne tre ledende Motiver.

Det første er Skildringens melankolske Grundlag: et Træk af hvad der er for godt til at kaldes Pessimisme, thi det er ingen Theori, men som er Indsigt i de haarde Vilkaar, Livet byder. Dette er en Bog om vort Menneskeliv, som handler om, at vore Forsøg have den Skæbne at slaa fejl, vore Vaaben den at klikke, vort Mod den at smelte, vor Vilje den at springe

som Glas og vore Planer den at komme ned for tidligt med Misfostre eller i rette Tid med Dødfødte. Magterne lege med os; thi vore Længsler fortære os, naar de ikke stilles, gjennem Savnet, og naar de stilles, gjennem Skuffelsen, der følger, og Skuffelsen afføder ny Længsel, og den — ny Skuffelse. Tankerne martre os, naar vi beholde dem for os selv, og Verden martrer os, naar vi udtale dem, og saa var Tanken dog altid kun halvsand og det piner os, at den var det. Vi kunne ikke udholde at være ene, og ikke desto mindre ere vi fordømte til altid at være ene; ikke den, der sover, eller den, der dør, er mere ene, end den, der i vaagen Tilstand opsøger de andre, attraaer deres Selskab og higer mod at forstaas. Thi ingen forstaar den anden. Vi forsmægte hver for sig i en Ørken. Vel tro vi, at se vinkende Frugter over os og rislende Vand ved vore Fødder. Men prøve vi blot at strække Haanden ud, saa knuses Frugten til Støv i vor Haand, og prøve vi blot at bøje Munden ned til Kilden, saa viger den tilbage til sit Udspring. Og dog — skjønt vi ikke forstaa, maa vi elske, og vi elskes, skjønt vi ikke forstaas, og naar vi elske og elskes, saa maa vi miste; Adskillelse og Død er overalt det sidste Ord, indtil det er ude med os selv som med de andre.

Det andet Grundmotiv er dette: Niels Lyhne er en Fantast og Fantast, som man er det i et Folk af Fantaster, en fordrømt Natur, som man bliver det ved at fødes i et Folk af fordrømte Naturer, en daarlig Lyriker, som de fandtes i det Folk af gode og daarlige Lyrikere, der i Aarene 1848—64 udgjorde »den dannede Ungdom» i Danmark. Han tilhører med Hud og Haar (lys af Lød og blond af Haar som han er) med Legem og Sjæl (higende Sjæl og svigtende Personlighed) det fantasifattige og fantastiske Samfund, vi alle have kjendt — dette Samfund, der var hyperidealistisk i sin Poesi, hyperorthodoxt i sin Religion og hyperfantastisk i sin Politik og sine Forhaabninger, et Samfund, som indbildte sig, at naar det blot lukkede Øjnene, var alt det, som det ikke vilde se, ikke til. I dette Samfund voxer Niels Lyhne op som Barn af en godlidende, flegmatisk Fader og en sværmerisk, romantisk, poesisyg Moder og som Elev af et stakkelsk indbildt Geni, der Dag ud Dag ind lægger Vindæg og anvender sin Tid til at forgylde dem med Bladguld. Alle Heltens Følelser vise ud imod os den Side, fra hvilken de ere Fantasteri: han er fantastisk i sin kortvarige Barnereligiositet, som grunder i Ønsket, knuses med Ønsket og sent glimter frem paany med Ønsket, han er Fantast i Venskab — som

Dreng i Samlivet med de andre Drenge, som Mand overfor Erik Refstrup, da han vil hjælpe ham til sit Talent paany, og overfor Fennimore, da han vil hjælpe hende paany til sin Mand; han er Fantast i sin Elskov til Fru Boye og frister Fantasters Lod at blive afvist; han er Fantast i sine Digterdrømme og lider Fantastens Skjæbne, den ikke at blive nogen Digter. Han er da en ægte dansk Fantast. Schack havde i sin berømte Bog «Fantasterne» allerede grebet og behandlet dette Motiv med stor Dygtighed og meget Mod — jeg vilde ønske, at Jacobsen havde skjænket os Drengeaarenes Fantasterier, som ere morsommere givne hos Schack — men i «Niels Lyhne» er Themaet varieret med stor Originalitet og desuden kun benyttet som Grundlag for det egentlig betegnende tredje Hovedmotiv.

Dette er Heltens og hans Omgivelsers Forhold til det Religiøse eller nøjere deres Tanke- og Stemningslivs Retning, dels op imod den religiøse Overlevering, dels ud imod Virkeligheden, som den umiddelbare Erfaring i Harmoni med den videnskabelige Forskning viser os, at den er. Og her er det nyt og dybt, at vi se, hvor uendelig vanskeligt det bliver den Enkelte i et gjennemfantastisk Samfund, hvor Fantasteri gjennem Generationer er blevet nedarvet og øget,

hyldet og prist som Digtekunst, Tro, Menneskekjærlighed og Pligt — hvor vanskeligt det i et saadant Samfund er blevet «at bære Livet som det er og lade Livet forme sig om Livets egne Love». I andre Samfund bæres og støttes saadanne Bestræbelser af et egentligt Aristokrati, men i Danmark er der intet. Jeg maa skynde mig med at sige, hvad jeg mener med et egentligt Aristokrati: I ethvert af de store Samfund gives der Familier, undertiden hele Slægter, i hvilke den fuldendte Dannelse og det højeste Frisind har været nedarvet fra Fader og Moder til Søn og Datter to, tre, fire Slægtled igjennem. I saadanne Familier er den opvoxende Ungdom forskaanet for de indre Kampe mellem Livsanskuelser, de Brydninger med medfødte eller tidligt indpodede Fordomme, som i Danmark volde saa megen Ulykke, fordi de volde saa meget Fantasteri. I saadanne Familier findes en Aandsoverlegenhed, en simpel, ikke polemisk Sandhedskjærlighed, en — allerede nedarvet — sjælelig Skjønhed, som i vore Dage udgjør eller begrunder det eneste Aristokrati. I saadanne Slægter findes hos Kvinderne en Fornemhed, mod hvilken den betitlede Verdensdames Finhed og Vid er hvad man paa Tysk kalder «zweite Gesellschaft» og hos Mændene en Aandsligevægt, i Sammenligning med hvilken Greve-Holdningen

ikke er væsentlig forskjellig fra Opvarter-Elegancen. Om saadanne Familier krystalliserer i de store Lande Udviklingen sig. De have allerede bag sig og afgive selv for den opvoxende Slægt den «Række af aandelige Ahner», som Niels Lyhne taler om og bittert savner; de ere den Adel, som allerede Samtiden og end mere Efterkommerne med Stolthed kan se tilbage paa og vinde Styrke ved at betragte. Det er Danmarks egentlige Ulykke, at det endnu den Dag i Dag ikke besidder noget saadant Aristokrati.

Hvor det og dermed det sande konservative Element i Samfundet fattes, der er, som Niels Lyhne i sin Samtale med Hjerrild antyder det, Fremskridtsbegejstringen, som føler sin Isolerthed, udsat for at blive fanatisk, eller hvis den er for ren eller for svag til Fanatisme, udsat for at at forstumme eller at fordampe. En Trøst er det imidlertid, at efterhaanden som de aandelige Tilstande bedres, faa Sindene en roligere Styrke; hint konservative Samfundselement danner sig langsomt; Fremskridtsbestræbelserne bevares, opsummeres og organiseres; der fordres færre Ofre og gaar mindre aandelig Kraft til spilde. Vi ville maaské endnu selv kunne opleve at se en Pathos og en rolig Begejstring, som den i Oldtiden fandtes hos Lucretius, udvikle og udtale sig.

Men førend Sejersgudinden holder sit Indtog paa sin firspændte Vogn, komme altid mange Forløbere; de stønne, synke sammen og knuses under Vognens Hjul. Jacobsen har fortalt os en af disse Forløberes sørgelige Historie. Helten er ligesom Historien bedrøvelig, ikke engang rigtig interessant. Men de Væsener, i Forhold til hvilke hans Væsen udfolder sig og som under Vexelforholdet blive os klarere end han selv, særligt alle Kvinderne, Edele, Bartholine, Tema og Gerda, det er Bogens sande Hovedpersoner, og den, der har frembragt dem, er — ikke højt begavet, talentfuld eller lignende, nej han er Mester.

IV.

Hovedaarsagen til at Helten interesserer mindre, er sikkert den, at han er Digter, om end en mislykket Digter. Disse Romaner og Digte om imaginære eller virkelige Forfattere, denne evindelige Poesi om Poeter er en Arv fra Romantikens Selvbespejlings-Tider og som saadan irriterende; der har behøvedes Jacobsens hele Talent og pastose Malemaade for at gjøre Hovedskikkelsen seværdig. Denne føres iøvrigt ganske som Heltinden i den tidligere Roman gjennem en Allé af Bipersoner — det er den

eneste Art af Komposition, der falder Jacobsen naturlig. Før Niels Lyhne begiver sig paa Vej, se vi hans Fader, den praktiske, prosaiske Landmand med det korte sentimental-poetiske Ungdoms-Opsving bag sig sidde halve Timer ad Gangen «paa et Led eller en Skjælsten og i sælsom vegetativ Betagethed stirre henover den frodigt grønne Rug eller den gyldne, toptunge Havre». Og ved Udtrædelsen af den lange Allé se vi Niels Lyhne selv sidde som hans Fader havde siddet — et Træk af beundringsværdig Dybde og Sandhed. Men da hans Gang gjennem Livet er saa lidet spontan og selvraadig, er det naturligt, at Blikket hæfter sig mere ved «Alléen» af Bipersoner end ved ham selv.

De skildrede Kvindefigurer ere sikkert de grundigst udforskede og forstaaede Kvinder af den højere Borgerstand, som forekomme i dansk Literatur.

Niels Lyhnes Moder er den romantiske Drømmerske, som Enhver, der har set sig om i Livet, har mødt, først saa jomfrueligt sværmerisk, senere saa uvirkeligt borgfrueagtig, at hverken et dagligdags Ægteskab eller Livets hverdagslige Dont formaar at give hende jordisk Fodfæste.

Edele er den unge adelige Pigesjæl, ægte kjøbenhavnsk uden en Draabe Kjøbenhavneri.

Hun er skjøn, hun har været fejret og hyldet, hun er Verdensdame, er en Ynder af smukke Kjøreture og hyggelige Theateraftener, men ramt i sin fejreste Kraft og Pragt, elskende i haabløs Fjærnhed og angrebet af en Sygdom, der ikke giver Pardon. Hun har forstaaet, at Livet ingen giver. Hun ved, at «Livet regner ikke med Drømme», at «der er ikke en eneste Hindring, der lader sig drømme ud af det Virkelige», og stolt og kysk, streng og hvid og stille udaander hun med den sidste Hilsen i sit Sind til «den store Kunstner, som hun i Løn havde elsket af hele sin Sjæl» (øjensynligt Michael Wiehe), en stum Hilsen, der end ikke som Aande kommer over hendes Læber.

Tema er ved sit sammensatte Væsen en endnu originalere Skabning, sørgeligt sand, og hensat med den overlegneste Humor. Hun fremstiller en blandt flere Hovedformer af den danske trediveaarige Kvinde, ypperligt Hoved, til et vist Punkt Forholdene overlegen, med stærke Drifter til at sprænge Skranker, med saa megen Virkelighedssans, at hun (i Ord, ikke i Gjerning) stadig protesterer mod Fantasteri i Følelser, haaner dette Fantasteri og priser «en uskyldig Cynisme» paa dets Bekostning, en Emanciperet i hvis fine og muntre Koketteri en æggende Naivetet og et nøgent Mod til at tale om de

allervanskeligste Ting er Elementer, en Spotterinde over alle Samfundets dumme Vedtægter, med en ikke stærk, men slikvorn Sanselighed — og paa samme Tid med et stadigt Savn af den foragtede Spidsborgerverdens Agtelse, med «en Passion i Blodet for det Korrekteste af det Korrekte, helt op til det Passendes mest snerpede Spids.» Dette sidste Træk, der er saa nyt, saa dristigt hensat og saa slaaende rigtigt, hører til de genialeste i denne geniale Bog. En Kritiker, øjensynligt den stærkt idealiserede P. L. Møller, har været forelsket i hende og er bleven kjed af hende. Efter at han er glemt, leger hun, det vil sige ikke det Yppige men det resterende Pigeagtige i hende, erotisk Leg med den unge Student Lyhne. Jacobsen har neppe nogensinde vovet mere end i Karakteristiken af det besynderlige Forhold mellem Helten og hende. Det er yderst dristigt (om end ikke overbevisende) hvad han siger om Niels Lyhnes Beherskelse af sin Fantasi i dette Forhold, og hele Afskedstimen imellem de to er et lykket Vovestykke. Hin Gyngescene, i hvilken hendes Væsen i al dets bundløse og dog saa konsekvente Forvrøvlethed, med dets Følsomhed og Feighed, dets Sanselighed og Spidsborgerlighed vrovler og vikler sig op for vore Øjne, sluttes

af Jacobsen med disse fysiologisk og psykologisk lige malende Ord:

Svimmelheden var som blæst bort.

Hun kunde godt lide den Svaghed, hun endnu følte i sine Ben, og blev ved at gaa omkring for at føle den bedre. Hemmeligt, ligesom tilfældigt, gav hun Gyngestolen et lille fortroligt Puf med Albuen.

Hun holdt nok af Scener.

I et Blik tog hun Afsked med noget Usynligt derinde, saa rullede hun Gardinerne op, og det var et helt andet Værelse.

«Hun holdt nok af Scener», det er det sidste Penselstrøg, der paa en Gang fuldfører og oplyser Skikkelsen, som hermed er ude af Sagaen.

Af en helt anden Beskaffenhed er Forholdet mellem Niels og Fennimore, der er studeret med en Dybde og fremstilt med en Klarhed som intet andet Forhold i denne Bog. Tilnærmelsen mellem hende og Niels beroer først paa hendes og hendes Mands Historie, der ikke er nogen anden end den gamle «om Kjærlighedens Festret, der ikke vil blive til dagligt Brød, men bliver ved at være Festret, kun fadere, Dag for Dag vamlere». Hun er ung og skjøn, men fortvivlet og sløvet og paa Vejen til at blive raa, og den ærbødige Hyldest fra Mandens Ven irriterer hende kun, fordi hun «som fra sine Drømmes Purpurseng er bleven styrtet ud paa

Stenbroen, er nær ved, at hade Enhver, der vil lægge Tæppe over Stenene, fordi hun i den første Bitterhed netop vil føle Stenenes Haardhed. Derfor har hun den mesterlige Replik til Niels, der har udtalt pæne Talemaader om sin Tro paa Kvindens Renhed: «Kvindens Renhed, hvad mener du med Kvindens Renhed? . . . . jeg skal sige dig det, du mener Ingenting, for det er ogsaa en af disse meningsløse Finheder. En Kvinde kan ikke være ren, hun skal ikke være det, hvor skulde hun kunne det! Hvad er det for Unatur? . . . . .»

Saa følger hos Fennimore de krampagtige og tilsidst af haard Nødvendighed opgivne Forsøg paa i sin Sjæl at vække Kjærligheden til sin Mand op paany til kunstigt Liv, saa Venskabsforholdet til Niels, dette Forhold «til hvilket deres Tanker, enten de var sammen eller adskilte, altid bar hen, ligesom Fugle, der bygger paa den samme Rede, ser paa Alting, baade det, de samler, og det, de forkaster, med det ene hyggelige Maal for Øje, at gjore Reden rigtig lun og blød for hinanden og for dem selv.» Dog endnu er der i deres Sind blot Venskab for hinanden, de have ingen Hemmelighed sammen, kun en lille Verden for dem selv.

Men Kjærligheden var i deres Hjærter, og var der dog virkelig ikke, ligesom Krystallerne er i en overmættet Op-

løsning, og er der dog ikke, ikke for en Splint eller blot et Fnug af det Rette sænker sig i Vædsken, og ligesom med et Trylleslag skiller de slumrende Atomer ad, saa de fare imod hinanden til Møde, kilende sig sammen, Nit i Nit, efter usynlige Love, og er i et Nu Krystal . . . . . Krystal.

Saaledes er det et rent Intet, der lader dem komme til Bevidsthed om, at de elske hinanden. Der hænder Intet: de komme til at staa ved hinandens Side ved et Vindve; der siges Intet, kun har Fennimore det korte Udbrud «O ja, Niels!», idet deres Hænder mødes med et Greb. Men det er utroligt, hvorledes dette Hverdagsagtige, dette i sin Simpelhed saa Sanddru, at der ingen Begivenhed og ingen Elskovserklæring finder Sted, giver Indtryk af begges dæmoniske Betagethed af hinanden. Alt hvad nu følger imellem dem, den hele Udfoldelse af Lidenskaben og dens Konsekvenser staar paa samme Højde, alene med Undtagelse af Fennimores Anger ved Eriks Død, paa hvilken jeg ikke tror. Mangen anden Kvinde vilde angre saaledes, ikke hun.

Maaden, hvorpaa Jacobsen karakteriserer Individualiteterne er højst ejendommelig. «Niels Lyhne» beviser, hvad «Marie Grubbe» paa Grund af det der anvendte gamle Sprogs nødtvungne Ensartethed i de forskjellige Munde kun lod ane, nemlig at han har langt ringere Evne til at karakterisere gjennem Repliken end gjennem

Stemningsanalyser og psykologiske Indblik. Det ligger allerede i den overvættes Inderlighed og Ihærdighed, hvormed han har udarbejdet sin personlige Stil, at man altfor ofte hører ham selv igjennem sine Personer. Niels Lyhne siger om en Maaneskinsnat: «.... den er saa ubarmhjærtig, er den Nat, for Savnet gror i den saa sælsom stærkt, den tier det frem af hver en Krog, der er i Ens Sjæl, suger det ud med haarde Læber, og der blinker ikke Haab, blunder ikke Løfte i al den kolde stirrende Klarhed.» Kan noget være mere umuligt end disse Ord i en ung dansk Studiosus's Mund i Halvtredserne? Og hvilket Menneske taler eller har overhovedet nogensinde talt saaledes? Ingen paa den vide Jord undtagen en vis J. P. Jacobsen, og selv han taler ikke saaledes, han skriver kun saadan. Man hører gjennem Repliken hans Stemme, og endda ikke med dens almindelige Klang, men som den lyder, naar man hører ham læse Noget højt af sig selv. Hvad denne poetiske Prosa i Repliken er blevet til og endnu vil blive til hos Skaren af hans Efterlignere, kan man kun med Gru tænke paa.

Hvor langt højere staar ikke denne Digter, naar han taler i eget Navn, naar han gaar ind i sine Personer og skildrer hvad der foregaar i dem, mens de ikke sige et Ord. Hans Psyko-

logi er saa dyb, fordi den altid grunder i noget Fysiologisk. Man sporer det allerede, naar man forfølger Spirepunkterne i hans Arbejder. Udgangspunktet for «Fru Marie Grubbe» var Scenen, hvor Marie, uden at ville det, lyder den uimodstaaelige Drift til at støde sin Kniv i Brystet paa Ulrik Frederik. Hvad der fra først af interesserede Jacobsen, var dette Ubevidste, Ufrivillige, en Handling, der sér ud som udført i den bevidste Hensigt at begaa et Drab, men som har sine Rødder dybt nede i det ubevidste Liv, én Rod i krænket Kvindeblu, en anden i Sammenhængen mellem Grusomhed og Vellyst, og som er uvilkaarlig, uforsætlig. Digteren havde fra først af den Idé at udvikle dette under Form af en anklaget Kvindes Forsvarsskrift; efter i Noten til Holbergs Skildring af sit Møde med Marie Grubbe at have fundet Oplysninger om denne sidstes Historie, føjede dette tidligst Planlagte sig ind i det hele Levnet, som det stod for ham. Paa lignende Maade var Udgangspunktet for «Niels Lyhne», som alt berørt, en uvilkaarlig, uimodstaaelig Akt, der ligeledes stod i Strid med den Handlendes hele bevidste Forsætsliv, nemlig Heltens Folden Hænder i Bøn ved sit Barns Sygeleje. «Et Skud i Taagen» er skrevet om Fristelsen til at fyre ind i Taagen, ind i det Uigjennemsigtige i Retning af sin

Uven, idet den Handlende overlader de blinde Magter hvad de ville gjøre ud af Skuddet og dermed den halve Del af Skyld og Ansvar; «Pesten i Bergamo» er skrevet paa den ufrivillige, overvældende Reaktion af religiøs Overtro, der ved en Flagellantpræsts fanatisk-geniale Prædiken griber middelalderlige Fornægtere som ved Smitte; «Fru Fønss», der er skrevet for Slutningsbrevets Skyld, er et Forsvarsindlæg for den sunde, pludseligt frembrydende, sanseligt-aandige Naturlængsels Ret overfor andre Blodets Baand af rent usanselig Art. For Jacobsen har den sunde Elskov selv hos den fyrretyveaarige Kvinde den Stærkeres Ret i Sammenligning med de egoistiske Krav, som appellere til hendes Følelse for det Værdige og Sommelige, de egenkjærlige Fordringer, som hendes Børns Pietet stiller til Moderkjærligheden hos hende. Overalt altsaa det Ubevidste, det Fysiologiske som Udgangspunkt og Grundlag; overalt Naturvidenskabens Grundsyn.

Herpaa beror det, at Jacobsen aldrig er mere fuldkommen, end naar han indlader sig paa Beskrivelse af de fine og frugtbare Stemningssvingninger, de skiftende og skæbnesvangre Stemningstilstande i rigtudviklede Menneskesjæle. Det er hans sande Specialitet, hele dette ubevidste og halvbevidste Omraade, der er det be-

vidste Livs Grund og Regulator, men som de færreste Forfattere overhovedet formaa at tage i Betragtning og kun de ypperste have Mod til at indlade sig med; thi her er Forfatteren mere end paa noget andet Omraade udsat for at betragtes som gal eller affekteret; han kan her ikke appellere til noget Anerkjendt for at godtgjøre sine Udtryks Rigtighed, men maa selv ganske alene staa inde for sine Iagttagelser og sit Ordvalg i Skildringen af det Usynlige og Stumme.

Se her en Udmaling af Foraarets Virkning paa Niels Lyhne som Yngling:

. . . Han lukkede Øjnene, men endda mærkede han, hvorledes Lyset ligesom drak sig ind i ham og flimrede igjennem hans Nerver, medens den kjøligt berusende Luft ved hvert Aandedrag sendte det sært betagne Blod med vildere og vildere Kraft gjennem de i Magtløshed dirrende Aarer og der kom ham en Følelse paa, som om alt det Mylrende, Bristende, Spirende, Ynglende i Vaarnaturen om ham mystisk søgte at samle sig i ham i et stort, stort Raab; og han tørstede efter dette Raab, lytted, til hans Lytten tog Form af en uklar, svulmende Længsel . . .

Eller læs denne Skildring af den første Kjærligheds allertidligste Rørelser i hans Hjærte:

Han var til Mode, som om han ventede paa Noget, der skulde komme fra det Fjærne, en fjærn Musik, der skulde nærme sig lidt efter lidt, tonende, susende, skummende, brusende; rungende hvirvle sig ned over ham, tage ham, han vidste ikke hvordan, bære ham, han vidste ikke

hvorhen, komme som en Flod, kæmpe som en Brænding, og saa — — —

Eller endelig denne Beskrivelse af en Ventestemning, af den utaalmodigt ventende Fennimores Fantasier — hine Fantasier, der avles af Ventetidens Tomhed:

Hun gik hen til Vinduet igjen. og blev staaende og saa ud i Mørket, til det blev fuldt af hvide. smaa Gnister for hendes Øjne og af regnbuefarvede Ringe. Hun vilde ønske, der var et Fyrværkeri derude, Raketter. der gik tilvejrs i en lang, lang Stribe og saa blev til smaa Orme, der borede sig ind igjennem Himlen og blev borte med et Blaf — eller ogsaa en stor Kugle, der sitrede op i Luften og saa langsomt daled ned i en Regn af tusindfarvede Stjærner; se, se, saa blødt og rundt ligesom en Nejen, ligesom en Guldregn. der nejed — Farvel, Farvel! det var de sidste. — Herregud ogsaa, at han ikke kom!

Som de hundredtusind Støvgran, der fylder Luften, blive synlige og sés i hele deres bevægede Liv, naar en Solstraale fra Vinduet skyder sig ind i den halvlyse Stue, saaledes sés paa Steder som disse hos Jacobsen det ubevidste Stemningslivs Moleculer i deres skjulte Vibreren og Dans om hinanden, og deres stumme Kredsen bliver hørlig. Det er En, som fornam man disse Sjæle-Elementers, disse allermindste Sfærers Musik.

Sligt er dybsindigt, udsøgt, enestaaende, i lige høj Grad videnskabeligt følt og kunstnerisk

udført, men nødvendigvis i saare ringe Grad populært. Det indbringer de bedste Læseres Beundring, men foreløbig just ikke mange Oplag. Niels Lyhne har til Dato opnaaet ét.

V.

En hurtig Popularitet vil en Digter overhovedet ikke kunne opnaa, som hvis Valgsprog man kunde stemple den Tanke, at det første, det bedste Udtryk ingenlunde er det bedste. Men den Tid vil komme, hvor selv det store Publikum vil forstaa Betydningen i vor Kunsts Historie af at en Digter greb dette Valgsprog og fulgte det. Allerede nu vil Ingen, der i »Niels Lyhne« har læst Temas Kritik af Havfrubesøget i Oehlenschlägers »Helge« kunne tvivle paa, at den betød den unge Digters Overlegenhed over den gamle i Skildring:

Jeg vil indvies i saadan et Havfrulegems ejendommelige Skjønhed, og nu beder jeg Dem, hvad skal jeg kunne gjøre ud af hvide Arme og dejlige Lemmer med et Stykke Spejlflor over? — Herregud! — Nej hun skulde være nøgen som en Bølge, og Havets vilde Skjønhed skal gaa igjen i hende. Der maatte være noget af Sommerhavets Fosforskjær over hendes Hud, noget af Tangskovenes sorte, forfiltrede Rædsel i hendes Haar. Ikke? Jo, Vandets tusinde Farver maa gaa og komme i blinkende Skiften i hendes Øjne; det blege Bryst maa være koldt af en vellystig kjølende Kulde, Bølgerne risle deres vuggende Gang gjennem

alle hendes Former, og der er Malstrømmens Sugen i hendes Kys og der er Skummets bristende Blødhed i Favntaget af hendes Arme.

Det vil selv det Øje, som ingen kunstnerisk Opdragelse har faaet, føle, at den, der har skrevet dette, besidder en saa fin og kritisk literær Samvittighed, at han i den Henseende ikke overtræffes af Nogen. Derfor vil heller Ingen kunne undlade at høre Digteren selv ud af Niels Lyhnes Løfte til sin Moder om altid at ville give det Yderste, han evner, hver Gang. Og til den literære Samvittighedsfuldhed svarer en Styrke i Fantasien, som frembringer det Uforglemmelige. Naar Erik for at betegne sin Uproduktivitet siger, at han ingen anden Fornemmelse har end bare den »at nu staar Tiden derude i Evighed til midt paa Livet, og haler Timerne til sig, saa de rutscher forbi, tolv hvide og tolv sorte uden Ophør«, eller naar det for at betegne Niels Lyhnes Lykketilstand som gjenelsket hedder at nu faldt Dagene »ny og blanke ned fra selve Himlen«, istedenfor at komme «trækkende selvfølgeligt efter hinanden som de forslidte Billeder i en Kukkasse«, eller naar det hedder, at »hvert Lykkeslot, der rejser sig, det har Sand blandet ind i den Grund, hvorpaa det hviler, og Sandet vil samle sig og rinde bort under Murene, langtsom maaské, umærke-

ligt maaske, men det rinder, Korn for Korn», — saa er der i disse Billeder og Lignelser en Indbildningskraft, der minder om Renæssancetidens største Digteraander.

Dog Valgsproget, at det første, det bedste Udtryk ingenlunde er det bedste, har jo ogsaa en anden Side, der viser ud mod Farerne ved Jacobsens digteriske Stil. Det søgte Udtryk er ligesaa langt fra at være det bedste som det tilfældige Udtryk er det. Der er kun ét Udtryk, som er — ikke det bedste, men det eneste; det er det naturlige Udtryk, og som et naturligt Udtryk virker, selv om det er ganske uaffekteret, ikke det, der er det uendeligt nuancerede Udtryk for en vrang eller sygelig Følelse, ikke heller det, som er det snirklede Udtryk for en Stemnings-Labyrinth. Det gaar ikke an af Uvilje mod det kolde og tørre Foredrag at forfalde til det literære Kjælenskab, den umandige Udtværen af Stemningsbetegnelser, der ytrer sig i Gjentagelser som «et stort, stort Raab», «en lang, lang Stribe». Det gaar ikke heller an af Had til den rette Linjes ukunstneriske Magerhed at forfalde til Udtrykket ad Omveje. «Der skulde været Roser», hvis Grundtanke (den uafgjorte Tvist, om det, man kalder Lykken i Haab og Længsel, eller det, man kalder Lykken i Virkeligheden, er størst Lykke) iøvrigt er saa dyb og saa

ægte Jacobsensk, gav Alt hvad der i Jacobsens Digtning er Manér, Gongorisme, forkunstlet Kunst, alt det sygeligt Sære, alle den adjektivisk spækkede og arabeskagtigt vildsnoede Diktions Omveje og Afveje et ængstende Udtryk. Denne Capriccio var en Lækkerbidsken for Raffinerte, men Kunstbestræbelsen havde her løbet sig fast i en *cul-de-sac*, fra hvilken det ikke var muligt at naa videre frem, og hvor det gjaldt om at vende om eller gaa tilgrunde. Jacobsen forstod det selv og skrev efter dette Stemningsbillede med alle dets potenserede Uvirkeligheder de to smaa skjønne og højst forskjellige Prosastykker: «Pesten i Bergamo» og «Fru Fønss». Den første er en Tilbagevenden til den store og strænge, beskrivende Stil, den anden til naturlige, grundmenneskelige Følelsers ukunstlede Udtryk.

Af Jacobsens øvrige Noveller er, tror jeg, «To Verdener» ved sin Dybde i al sin Korthed den mest slaaende. Versene, hvormed den slutter, ere en Stemnings-Qvintessens uden Mage. Stilen har iøvrigt i den, som i alle de andre Noveller, den stærke og matte Glans, den dybe og svulmende Farve, og den Morbidezza, det vil sige den ved nogen Sygelighed dobbelt rørende Ynde, som særtegner hans Genius. Selv hjærtegreben — sund og syg som den hjærtegrebne — griber og vinder han Hjærter.

Det er denne ved sin Oprindelighed, sin Farve og Varme enestaaende Prosastil, der vil bevare de faa, ikke tusind Sider, Jacobsen har skrevet, fra Forglemmelse. Om et Par hundrede Aar vil Stilens Brokade endnu have holdt sig. Man vil føle, at den er blevet tilvirket netop saaledes med en Naturnødvendighed, med Geniets Stædighed, i Kraft af hin usvigelige Sikkerhed i Instinktet, som man saa hyppigt træffer hos de store, stilfærdige Begavelser. (Jeg har fundet den ganske beslægtet hos den danske Sprogforsker Vilhelm Thomsen og den tyske Maler-Raderer Max Klinger.) For vor egen Tid har Jacobsens Skrivemaade havt den Side-Betydning at stemme Fordringerne til dansk Prosa i Vejret. Vi have alle lært af Jacobsen, selv de iblandt os, hvis literære Anlæg ikke vare af digterisk Natur, selv de iblandt de jævnaldrende Digtere, der som Holger Drachmann vare for selvstændige og udviklede til at modtage en egentlig Paavirkning. Det var hos Jacobsen Stilens Egenart overhovedet, der tvang de fremmeligste blandt de Samtidige til at udvikle deres egen Stil saa ejendommeligt som muligt.

Imidlertid har den Jacobsen'ske Prosa — saa nylig den end er fremtraadt — allerede fundet en hel Skare af Dyrkere og Efterlignere. Man sporer dens Indvirkning hos alle de Yngre,

hos Thor Lange, en begavet Romantiker, der har drevet den ud i det rene «Stimmungstüpfelei», hos Gjellerup, der fra Jacobsen har arvet Forkjærligheden for nye Ord og maleriske Interiører, hos Herman Bang, der af Naturen har betydelige Anlæg som Kolorist og Stemningsmaler, men hos hvem denne Stil altfor hyppigt bliver bruskagtig, endelig hos Pontoppidan — et ikke ringe Fortællertalent — i hvis Skrifter Paavirkningen, der her smelter sammen med Paavirkning fra Kielland, spores i alle Naturbeskrivelser; for denne Forfatter er Faren den at bruge en vis «Chic» i Stilen til at dække over Lakuner i Sjælestudiet og over Brist paa Oprindelighed i Udtrykket. Hos de Alleryngste, som endnu ikke have vundet Navn, er Paavirkningen fra Jacobsen endda stærkere.

Men Skole tør Jacobsens Prosa netop paa Grund af dens udsøgte Ejendommelighed ikke stifte. Det gaar med ham som med nogle af Verdens største Kolorister, Correggio f. Ex., de have selv naaet det Højeste i den Retning, ad hvilken de stræbte; endnu et Skridt videre i samme Retning, og man føres ud i det Sygelige eller Affekterte.

Hvad vore unge Forfattere kunne og bør lære af Jacobsen, det er som han at blive sig selv.

HOLGER DRACHMANN.

I en af Drachmanns ældste Fortællinger forekommer en Helt, den lange Olsen, ved hvis Navn der dvæles: «Egenlig hed han Palnatoke Olsen, en stedselydende Dissonans af to Toner, som han plejede at sige.» Hans Forældre havde ikke syntes rigtig om det borgerlige Efternavn; Fribytternavnet Palnatoke skulde bøde derpaa. Derved bragte de Sønnen til «stadigt at svinge mellem to Poler, den ene: den jævne Olsenske, den anden: den balstyrige jomsvikingske.» Der skjuler sig øjensynlig her i Texten en let og spøgende Selvironi.

I en anden, meget senere Bog («Lars Kruse») har Drachmann paany i poetisk Form gjort en Hentydning til sit Navn. Bølgernes Sang fletter sig ind i Fortællerens Drømme. De kræve ham til Regnskab, spørge ham, hvor-

til han har brugt de rige Gaver, som forundtes ham:

Den store nye Snekke. som glider af Havn,
Hvortil har den vel faaet den Dragehovedstavn?
Dragens Gab har Tænder,
Snekkens Mænd har Hænder;
Hænderne bor aldrig drage Allunshandsker paa.
Vi sporger Dig: hvi lod Du ej det store Bredsejl staa?

Der er Selvprøvelse i dette Spørgsmaal; men man behøver ikke at frygte for, det vil føre til nogen Selvfordømmelse. Hurtigt kom den haarde Palnatoke til Klarhed over, at den bløde Olsen var en uadskillelig Del af hans Væsen; hurtigt forstod hin Fører af Langskibet med Dragehovedstavnen, hvad det var, som havde tvunget ham til forholdsvis tidligt at tage Reb i det store Bredsejl. Det var noget i hans Natur, som man i det praktiske Liv vilde kalde noget Halvt, Noget, som man rent psykisk set vilde kalde noget Dobbelt, og som i hans Poesi var et Udslag af det Barnlige, aldrig rigtig Voxne i hans Væsen, af vexlende, overstrømmende frodige Stemningers Magt over hans Sind. Traditionen sad langt fastere i ham end Publikum fra først af kunde ane. Han havde meget af den Fortid i Kroppen, som han ved sin Optræden med saa megen Lidenskab erklærede Krig. Og tidligt indsaa da ogsaa den hid-

sige unge Realist, Socialist og Nytidsapostel, hvor dybe Rødder ældre Tiders germaniske Romantik havde i hans Væsen. Allerede i «Tannhäuser» (1877) bekjender Anton Kolb (paa Digterens Vegne) sit romantiske Natursværmeri og sin Eventyr-Dyrkelse. Han er Romantiker i Kraft af en Del af sit Naturel, skjøndt han — som Ingeniør — er Realist af Profession. Og Digteren giver gjennem hans Mund denne fine og rigtige Definition af sit eget Væsen:

«Jeg har noget af Ammemælken endnu i Kroppen. Jeg ønsker ikke at blive denne kvit ved bestandig at medicinere med Mineralbade.»

Ammemælken, det er det Barnlige, det Idylliske i hans Kunstner-Karakter. Den ruller endnu fed og kraftig igjennem hans Aarer. Naar Blodet i hans poetiske Aare synes at blive blegere efterhaanden som Tiden gaar, naar, som han skrev det til Bjørnson:

> Det Blod, som i min Ungdomsaare randt
> Var rødt, som dit nu — men slap op før Tiden,

saa beror det ikke paa, at han skulde, som Talemaaden lyder, have slaaet Vand i Blodet, nej det er «Ammemælkens» Skyld — hans lyriske Aare flyder nu som før med Mælk og Honning.

Familienavnet Drachmann er ikke af dansk Oprindelse; Slægten paa fædrene Side skal være indvandret. Holger Drachmann er da, som hans Navns Dobbeltklang antyder, af halvt dansk, halvt fremmed Æt; men der kan næppe være nogen Tvivl om, at han i ethvert Tilfælde helt og holdent tilhører den germaniske Race. Hans menneskelige Væsen er i høj Grad dansk, har ikke blot et nationalt, men et folkeligt Præg; hans Kunstnerpersonlighed udmærker sig ligeledes ved stor Danskhed; der er noget ægte Dansk i hans Toners Blødhed og Svulmen, i hans Tapperhedskultus og Fredskjærlighed; men saa er der ogsaa et og andet, der tyder paa en sydgermanisk Oprindelse, noget vist Opspilet eller Stortalende i Pathos (noget af det, han selv med megen Finhed og Selvkritik har stemplet i Digtet «Bøn» i «Sange ved Havet») og endelig noget Grundtysk i hans Mangel paa Forstaaen af det galliske Naturel og hans Uvilje imod det. Alt i Alt synes hans nationale Væsen et Resultat af en lignende Krydsning og Tillempning som Oehlenschlägers. Han er nordisk i samme Grad og med lignende Begrænsning som denne store Forgjænger, men heller ikke mere kosmopolitisk og universel end han.

I.

Der gjærede i Aaret 1871 meget i Holger Drachmann. Han var 25 Aar gammel, Student, Marinemaler, havde hjemme og paa Rejser sét Mangt og Meget af Folkeliv, Sømandsliv, Studenter- og Kunstnerliv; han var paa en Gang saa evnerig og saa rebelsk som en varmblodig, brushovedet Ungdom kan være det i stærkt bevægede Tider. Den tysk-franske Krig og dens Følger havde fyldt de Unge med store overraskende Billeder; han, der bestandig havde følt sig paa Kant med alt Formynderskab og alle Foresatte, med Hjemmet, med Kunstakademiet, med de ledende Mænd i den studerende og den politiske Verden, modtog et særlig heftigt Indtryk af Kommunen i Paris. Dens Opstand havde bibragt adskillige danske Ynglinge en Forestilling om Samfundene som Kjedler over Ild, hvor Dampene sydede under Laaget og hvert Øjeblik truede med at sprænge det Hele. Ham blev den desuden saa at sige det store Sindbillede paa Oprøret mod alt det, af hvilket han i sin Ynglinge- og Kunstner-Ustyrlighed følte sig trykket, paa Protesten mod Alt, hvad der opbragte hans Retsfølelse og krænkede hans Medlidenhed med de lavere Samfundslag. De ganske Unge kunde ikke forudsé, hvilke Kræfter den

evropæiske Reaktion vilde suge af hint fortvivlede og mislykkede socialistiske Experiment. Alt Forældet, Forsumpet og Forhyklet, de havde sét i de gamle Samfund, syntes dem tvertimod at staa umiddelbart for Fald, alt hvad de havde oplevet af Epokegjørende og Vildt satte deres Sind i Svingning og lod Tomheden og Smaaligheden, Flegmaen og Stilstanden i Danmark vise sig dobbelt grel mod Horizontens Uvejrshimmel. Hos Drachmann forenede sig den unge Malerlærlings Foragt for den satte Borgerlighed med den vordende Poets Had til den mæskede Materialisme, noget af Zigeunernaturens Antipathi mod den officielle Orden med noget af Sømandens Hang til Formløshed, og saa var der desuden i Trangen til at gjøre sig gjældende og give sine Følelser Ord, i al den elementære Pathos, der trængte paa, fordi den maatte have Luft, noget Brusende og Blinkende, der mindede om den Tilsætning, der bringer mousserende Vine til at sprude og skumme, saasnart der løsnes for Proppen. Det tager sig ud som var der Vildskab i Flasken, og saa er det Kulsyre. Det tog sig ud som var der Revolution i Sindet, og saa var det Lyrik.

Proppen fløj af med et Knald i den første lille Samling «Digte», der udgik fra Drachmanns

Haand. Mellem abstrakte og gammeldags Poesier, der (som «Paa Fjeldet» f. Ex.) syntes at stamme fra Forfatterens Skoledrengetid, mellem Vers uden Form og med en svag, netop spirende Oprindelighed var der enkelte, som fuldtfærdige, fuldtlødige robede den tilkommende Mester i Versets Kunst: Engelske Socialister, King Mob, Skipperen synger, Landsknægtens Vise. Her berørtes forsøgsvis og famlende alle de Æmner, som Drachmann senere har behandlet. Menigmand optræder, men endnu kun undtagelsesvis som den danske Sømand eller Haandværker, mest i fremmed Kostyme som den engelske Proletar; dette beror nærmest paa, at der laa Rejse-Erindringer bag disse Digte, Erindringer, som allerede havde faaet Udtryk i den kort forinden udgivne Samling Skizzer «Med Kul og Kridt», der afgiver en ypperlig Prosa-Kommentar til Versene. Her rettedes Angreb paa den bestaaende Samfundsorden og dens Matadorer, men med mere Lidenskab end Sikkerhed; Anklagerne vare undertiden lidt barnagtigt begrundede («En Nutidsvision»), men det sproglige Udtryk havde ligefuldt næsten altid noget Slaaende ved sig. Selv den, der fandt Angrebet paa Thiers uretfærdigt, kunde ikke nægte disse Linjer Skarphed og Fynd:

En borgerlig Konge, en kongelig Borger
I Vikariat for en afdanket Kejser,
En Lamentator for Statens Sorger
Grosserer-Dinéernes Gjenoprejser.

Der var megen Nyhed og Friskhed i det digteriske Udtryk; saa lille Samlingen end var og saa langt det end var fra, at alle dens Digte kunde medregnes, saa var dog i de bedste en Rigdom af forskjellige Toner anslaaet, folkelige, joviale, erotiske, vittigt satiriske, mandigt polemiske, og en bevæget Harmes Brysttoner. Men mere end det: der var hist og her noget i Farven saa fuldendt, at det stod i Højde med de største Koloristers Kunst («Engelske Socialister»), hist og her noget, der i Henseende til Rytme og Metrum var saa henrivende, at det alene burde være nok til at bevare dets Ophavsmands Navn; jeg tænker paa «Landsknægtens Vise». Et saadant enkelt Digt stod med sin faste Verseform saa meget mere iøjnefaldende, som flere af de ypperste andre Digte i Samlingen røbede en Ubehændighed i Versbehandlingen, en Uvidenhed om Versekunstens Hemmeligheder, en Mangel paa Gehør for Afvexling og Velklang og naturlig Effekt, der havde foranlediget en leddeløs Enstonighed. Men det er det Mærkværdige ved Drachmanns metriske Anlæg, at han fra den Tid af kun behøvede en let Paavisning af disse

Mangler, et Fingerpeg, et Vink fra en Ven, for at udvikle det største Herredømme over Sproget. Det manglede ham visselig ikke paa Gehør, men det trængte til at vækkes. Det skortede ham ingenlunde paa Sans for nogensomhelst Klangforbindelses Skjønhed og Virkemaade, men Sansen vaagnede (som efter Tacitus Kjærligheds-driften hos Germanerne) sent, og næppe fuld-vaagen var den ledsaget af en Færdighed, der næsten ingen Tid havde behøvet til at udvikle sig indtil Virtuositet.

En til Fremstillingens Friskhed svarende Originalitet i de tilgrundliggende Følelser og Tanker fandtes ikke i hin første Samling. Drachmann havde simpelthen sat Internationales Program paa Vers. Han greb dette Program instinktmæssigt, fordi det var den yderligst gaaende Formel for den ubestemte Oppositionsdrift i hans Indre. Naar det senere er kommet til at se ud, som havde det aldrig været ham ret Alvor dermed, naar Mange f. Ex., som havde mærket sig, hvor nedsættende og haanligt han havde skrevet om Krig og Krigsbegejstring — heftigere endnu end i «Digte» fra 1872 i Digtet «Krigen» («Nyt dansk Maanedsskrift», Marts 1874) — naar disse have opholdt sig over, at han faa Aar senere kunde skrive «Derovre fra Grænsen», saa beror det kun paa, at Publikum, ligesom fra først

af han selv, har taget fejl af hans digteriske Talents Natur. De, der fra først af kjendte ham nøjest og stode ham nærmest, lode sig ikke narre. De trak paa Smilebaandet, da det Blad, som har havt hin forunderlige Evne til om enhver af den nye Skoles Repræsentanter strax fra først af at sige netop det Taabeligste, der lod sig sige om ham, strax om Drachmann bemærkede, at hans Digte røbede «mere Evne til at protestere end til at præstere».* De vidste fuldtvel, at det Modsatte var Sandheden. Hans Talent var og er nemlig først og fremmest produktivt og kun i Kraft deraf, som Digterevnen hyppigt, en Art advokatorisk Evne. Drachmann gribes af en Sag, en Idé, et Program, et Stikord, en aandelig Bevægelse og bliver dens Talsmand — med samme Overbevisning og Alvor, samme Oprigtighed og Varme, med hvilken den fremragende begavede og lidt forfængelige Advokat for Skranken forfægter en Sag, han interesserer sig for, fordi den dels i og for sig synes ham god, dels klæder hans Talent. Det er hans Sag og ikke hans Sag. Fra den gaar han over til sin næste.

Det vilde ikke være vanskeligt at skizzere en hel Række af forskjellige Programmer, eller

* «Dagbladet» i Anmeldelsen af Drachmanns første «Digte».

hvad man skal kalde det, som Drachmann i Løbet af en halv Snes Aar har givet digterisk Udtryk: han har talt den internationale Socialismes og det danske Venstres og den politiske Partiløsheds Sag. Han har bekæmpet Romantikens Skønhedsdyrkelse i den kunstneriske Realismes og Realismen i den romantiske Skjønhedsdyrkelses Navn. Han har talt den frie Tænknings kosmopolitiske Sag overfor den religiøse Overlevering, og den nationalt-religiøse Følelses Sag overfor den fri Tankes Kritik. I lang Tid nærede han som Menigmands Talsmand en i sit Udtryk tidt altfor lidenskabelig Uvilje mod det i sin Pengekjærlighed despotiske Bourgeoisi; i et Digt over Gambetta forherligede han nylig omvendt «det store Borgerskab, de brede Lag» i Modsætning til de Priviligerede og de Besiddelsesløse, «Despotiet» fra oven og fra neden. Aldrig har han ført nogen slet Sag: alle disse Sager Realismens, Romantikens, Fritænkernes, de Nationales o. s. v. ere lutter gode, smukke, hæderlige Sager, som ingen Advokat har Skam af at paatage sig og forfægte med Varme. Men ligesom Advokaten fra sit Fagstandpunkt navnlig vil betegne en Sag som god, der giver ham Lejlighed til at gjøre Virkning, lægge Indignation eller Overlegenhed, Kjærlighed til det jævne og oversete Folk eller varm Fædrelandskjærlighed for

Dagen, saaledes vil en Digter, i hvis Natur der som i Drachmanns fra først af var noget abstrakt Oppositionelt, med Forkjærlighed gribe den Side af enhver Sag, fra hvilken den for Ojeblikket er eller synes at være oppositionel. Han trænger til et Fodfæste eller Fodstykke, fra hvilket han kan ivre eller udskamme. Føleisen af at være «Indignationens Mand», som han i et Digt har kaldt sig, er den Styrkedrik, han trænger til, før han paany vover sig ind i Livets Kamp, og ubevidst holder han af at protestere, fordi Protester tage sig godt ud paa Vers. Den Del af Publikum, der vilde nagle hans rige og smidige Talent til den Form af Opposition, med hvilken han begyndte, den kosmopolitisk revolutionære, havde derfor højlig Uret. De, der forstode hans Begavelses Natur, forsøgte slet ikke at binde ham, begreb, at hans Forkjærlighed for Socialismen var en rent digterisk eller kunstnerisk Forkjærlighed for den oprørske Vredes Pathos, i Meget beslægtet med den af A. W. Schlegel saakaldte «prédilection d'artiste», som Romantikerne i Tyskland havde næret for Katholicismen.

I Begyndelsen af 1872 forstod Holger Drachmann, der (født 9 Oktober 1846) dengang stod i sin gjærende Ungdom, endnu ikke sig selv. Han havde dengang endnu ingen Anelse om hvilken Melodifylde og Virtuositet han snart skulde udfolde som

Digter, men han tog sig au sérieux som Revolutionsmand. Og dog er det et Tegn paa den Genialitet, der selv i Vildfarelser næsten altid fremglimter hos ham, at hans ideale Selvbillede, hans Helt, det var paa dette Udviklingstrin Landsknegten, den uafhængige Soldat fra Trediveaarskrigens Tid. Denne synger, og i hine Ungdomsdage Digteren med ham:

Jeg rendte ind med Lansen
Hvor Huggene faldt hedest,
Jeg stormed op paa Skansen,
Hvor Mændene var vredest.

Det var stolte, men sande Ord. Der var en indtagende Forvovenhed i Drachmanns Væsen. Og var han nu end inderst inde mindre krigerisk og haardfør end han syntes, saa var han til Gjengjæld langt mere Menneske og et langt rigere Menneske. Derfor har han siden kunnet anslaa helt andre Strenge, og som Digter blev han mangesidigere, mere overraskende for hver ny Streng, han føjede til Lyren. Hans tidligste Motiv til Sang var kun en Streng paa hans Lyre, var og blev ingen Lidenskab i hans Sind.

Der var andre Drifter og Sympathier hos ham, som var de blivende og tilgrundliggende: Kjærligheden til Naturen og til Menigmand, nærmest til den danske Strand og Sø med dens Befolkning. Foreningen af maleriske og digteriske

Anlæg har gjort Drachmann til en udmærket Naturskildrer. Han forstaar et dansk Skovlandskab som faa Andre og et dansk Kystlandskab som ingen Anden. Allerede hans første digteriske Forsøg lode ane, at han vilde blive en større Marinemaler i Poesien end han havde Udsigt til at blive det med Penselen i Haand, ja en større end nogen, vor Literatur tilforn havde sét. De vexlende Stemninger og Belysninger ved en nordisk Kyst, Østersoens fredeligere, roligere og Nordsøens mægtigere, mere majestætiske Karaktér; Havet i dets Stilleliv og i dets Vrede, pisket af Storm eller sammenskruet til Ismasser, den dybe, bevægelige Sand, og den Menneskerace, der har bygget sit Hus paa den; Skibet som levende, besjælet Væsen, alle Arter af Skibe fra Jolle til Orlogsmand, Kystens Beboere, Fiskere og Sømænd, Skibets Beboere fra Skibsdrengen til Chefen, Livet med Søen for Øje og Farerne paa Søen — alt dette kjender han, forstaar han tilgavns og formaar han at gjengive bedre end Nogen før ham har gjengivet det paa Dansk.

Og som H. C. Andersen var Barnets Ven, fordi han selv til et vist Punkt var Barn og fordi han elskede Barnet som sit Objekt, som det, han kunde skildre, saaledes er Drachmann «Folkets» Ven, fordi han selv til et vist Punkt

er Folk og fordi det er Menigmand, han formaar at fremstille og lægge de rigtige Ord i Munden. At han uvilkaarligt idealiserer ham ikke ved Renvaskning, men ved Undertrykkelse af de hæslige Træk udelukker ikke noget Rigtigt i Grundsynet. For den Romantiker, der stikker i Drachmann, er den menige Mand blot som saadan Idealet nærmere end det civiliserede Væsen; men Realisten i ham sér skarpt, iagttager fint, husker fortræffeligt og skildrer troværdigt. Det er desuden ejendommeligt for Drachmann, at han, skjondt født i den højere Borgerstand, har lidet af dens Præg. En stor Del af hans digteriske Begavelse beror paa at han føler ikke som Borgersønnen, men som Haandværkeren, som Almuesmanden, Fiskeren, Matrosen. Han er i mange Maader en af deres. Tiltrods for sin flersidige Kundskab og sin mangeartede Dannelse har han den største Lethed ved at se paa Livet med deres Syn; thi han har Idealer tilfælles med dem, Idealer af legemlig Overlegenhed, nu og da ægte Drenge-Idealer. Dette er vel forsaavidt hans Svaghed, som der i hans medfødte folkelige Hang er Noget, der drager ham som Kunstner nedad, en Fristelse til at søge Popularitet paa det Værdifulderes Bekostning, men det er samtidigt hans Styrke; thi det har stor Betydning for en Digter, at

han uden Vanskelighed kan føle som Hundredtusind, at de fleste af de Tanker, han tænker, kunne tænkes, og mange af de Sange, han digter, kunne fattes og synges af Lav og Høj, af dem, der kun læse Almanakken, som af dem, der stadigt læse fremmede Sprog.

II.

Efter at Drachmann i 1872 havde debuteret som Forfatter til »Med Kul og Kridt» og »Digte» gik der to Aar, i hvilke han ikke udgav nogen Bog; men det var indtryksrige Aar, i hvilke Spirerne til den snart følgende rige Produktion bleve lagte. Drachmann var endnu ikke klar over hvor stort hans Kald som Forfatter, og hvor meget ringere hans Evne som Maler var. Han havde jo dyrket Malerkunsten først. Han maatte spørge sig om hans egentlige Styrke ikke snarere laa i Penslen end i Pennen; det syntes i alt Fald letsindigt at kaste den første bort, som han dengang havde mest Øvelse i at føre. Ved Maleri og ved Tegning af Illustrationer fortjente han sig dengang i sit Ansigts Sved sit Brød. Han arbejdede Dagen igjennem vexelvis som bildende Kunstner og som Poet. Det havde i hans Opvæxt kunnet se ud, som var hans Arbejdsomhed ringe; men det var kun

et Skin; thi en stor og ualmindelig Flid, den hæftige Ærgjærrigheds Flid, bragte ham til at sætte Alt ind paa Udviklingen af sine Evner, og efterhaanden fortrængte det digteriske Stemningsliv Lysten til at male Billeder, hvis Detail-Udførelse ikke tog Evnerne helt i Beslag og som det tilmed kun sjældent lykkedes at faa solgt.*

Han optraadte paany som Forfatter med «I Storm og Stille», en Samling Skizzer af lignende Art som de i «Med Kul og Kridt» og Forløbere for den lange Række af Drachmanns større og mindre Sømandshistorier. Samlingen indeholdt Sager af højst forskjelligt Værd og røbede, at den unge Skribent vel havde rastløs

---

* Oversigt over Drachmanns Produktion:

1872. Med Kul og Kridt. Digte.
1875. I Storm og Stille. Dæmpede Melodier.
1876. En Overkomplet. Ungt Blod.
1877. Tannhäuser. Derovre fra Grænsen. Sange ved Havet.
1878. Prinsessen. Paa Sømands Tro og Love.
1879. Ranker og Roser. Poul og Virginie. Ungdom i Digt og Sang. Lars Kruse.
1880. Østen for Sol og Maane. Tordenskjold.
1881. Vildt og Tæmmet. Vandenes Datter. Digte af Svend Trost.
1882. Puppe og Sommerfugl. Rejsebilleder. Oversættelse af Byron's Don Juan. I.
1883. Strandby Folk.

Produktivitet; men endnu kun ringe Selvkritik. Indledningen «Paa den øde Ø» var ikke blevet til Noget, og den brede Fortælling «Flugten til Amerika», en Beretning om Drengestreger efter Mønstret:

> Ja dengang vi var Drenge,
> Da var der Drenge til,

var fortalt uden virkelig Humor og med altfor ringe Overlegenhed over Stoffet til at more. Men der var Noget deri, som lovede en fremragende Prosaforfatter, først det lille Stykke «Vil han naa om Pynten», et lyrisk Digt i Prosa, hvis friske, paa engang malende og bevægede Stil antydede den Højde, Drachmann engang vilde naa til, dernæst den større Fortælling «Fra Sandets Regioner». Den handler om en brav Student og daarlig Lyriker, som af Mismod over sit frugtesløse Sværmeri for en tom kjøbenhavnsk Kokette og af Lede til Kjøbenhavnerlivet overhovedet rejser til Skagen for dèr i en Torskefiskers Lignelse at glemme sine lyriske Efterklangs-Forsøg og blive et rigtigt Menneske, men som ude af Stand til i levende Live at løse Knuden hugger den over, idet han finder Døden under et modigt Forsøg paa at redde Menneskeliv. Selve Hovedfiguren var ikke synderlig interessant, ikke udarbejdet med sær-

ligt Talent heller; men rundtom i Historien fandtes smaa dygtige Livsbilleder, livfulde novellistiske Skildringer, i Regelen under Form af Meddelelser fra en Snedkersvend, et rigtig godt Hoved, som var Drachmanns første mere udførte Figur af Almueklassen. Dennes Fortællinger, f. Ex. den om Revolutionen i Berlin, hans Antydninger af sine Rejse-Oplevelser, hans korte Spørgsmaal eller Repliker røbede den Digter-Evne til at gaa ud af sig selv og iagttage Menigmand, som Drachmann senere saa tidt har lagt for Dagen. Kun var Bestræbelsen for at lade den simple Haandværker paa de saakaldte Dannedes Bekostning repræsentere sundt Blik og sund Menneskeforstand noget for tydelig til at gjøre Karakteren troværdig i alle Enkeltheder.

Denne Bog nær i Tid som i Aandsretning staar den frisk fortalte men altfor vidtløftige og episoderige Fortælling «En Overkomplet». Den gjør Indtryk af en trykt Kladde. Det er Memoirer, Digt og Sandhed, men nedskrevne uden fast Plan. Bogens Idee er som overgroet af Smaabegivenheder, der kunde skæres bort uden at savnes; ikke mindre end tre forskjelligartede Æmner ere filtrede ind i hverandre. Imidlertid kunde allerede i 1876 intet kritisk Øje oversé, at det Dadelværdige her langt mindre havde

sin Grund i Mangel paa Talent end i Mangel paa Øvelse i at benytte Talentet. Det var klart, at saasnart denne Forfatter satte Pen til Papiret, forsynede Hukommelse og Indbildningskraft ham saa rigeligt med Forestillinger, at han kun med Møje modstod Fristelsen til at medtage Erindringsstof, løst og fast. Det vrimlede af oplevede Anekdoter, der havde Affektionsværdi for Forfatteren, ringe Interesse for Læseren, og som ikke fandt Plads indenfor Værkets aandelige Sammenhæng. Her var da Ukrudt, men ingen Goldhed. Det mylrede op ad denne Jordbund med Væxter. Den, som begav sig paa Vej gjennem Bogen, blev hængende i en Mængde fortræffelige, flaue, fine, overflødige, brillante, barnagtige og atter fortræffelige Enkeltheder. Som Ordsproget siger: Jo bedre Jord, des slemmere Vej.

Hensigten var tydeligt nok den at give den datidige yngre Slægts aandelige Embryologi. Drachmann vilde skildre Slægten i dens Drengeaar som et Kuld af Drenge, hvem det af forskjellige Grunde maatte falde særligt vanskeligt at blive til Mænd. Hans ene Hovedperson skulde kun ved en pludselig Kraftanstrængelse kunne bjærge sig, den anden kun kunne frelses fra Undergang ved Omplantning til en fremmed Himmelegn. Drachmann var imidlertid

endnu paa dette Stadium saa fortabt i sig selv, at det kun ufuldkomment lykkedes ham at holde sine to Hovedpersoner, der dog skulde og maatte staa som Kontraster, ud fra hinanden saaledes, at man bestemt følte, de var to og ikke én. Naturligvis burde det Punkt, hvor deres Veje skilles, den Korsvej, fra hvilken den Ene gaar ud til Arbejde og Virksomhed, den Anden til Lediggang og Forfalden, have været gjort til et Midtpunkt, fra hvilket der aabnedes Perspektiver frem og tilbage; men dette er ikke skét.

Hertil kommer, at Bogens egentlige Helt, som strax ved dens Begyndelse fylder sine sytten Aar, i Virkeligheden ikke er mere end fjorten Aar gammel og næsten bestandig handler og tænker som en fjortenaarig Dreng. Dette Fejlgreb, der vilde kunne rettes ved en rent ydre Forandring af Tallet, ifald det var konstant, bliver uforbederligt derved, at denne samme Dreng, der leger Røver, gyser for Spøgelser og Hexe, slaas paa Gaden som en Skoledreng og glæder sig over sit Uhr som en Konfirmand, samtidigt føler og lider og er forelsket som en Yngling paa sytten—atten Aar.

Og endelig selv om man stræber at glemme begge hine Fejl, selv om man klamrer sig til Modsætningerne mellem de to Hovedpersoner, saa de ikke flyde sammen for Fantasien, og

selv om man fastholder det Syttenaarige i Erik Dahls Existens paa det Fjortenaariges Bekostning — er det ligefuldt umuligt at faa et bestemt Indtryk af Bogen, fordi Fortælleren, Helten, glider ud af den uden Farvel og i Slutningen kun optræder som Beretter om Vennens Fata. Og dog var Bogen anlagt som en Jeg-Roman ɔ: en selvbiografisk Fortælling, og i en saadan er selvfølgelig Fortælleren den, om hvem vi faa uden Sammenligning mest at vide og som derfor samler al væsentlig Interesse om sig. I Bogens sidste Halvdel forvandler her Jeg-Romanen sig til en Han-Roman, dens kunstneriske Enhed sprænges.

Det er saa meget beklageligere som Jeg-Romanen, hvilken Drachmann siden dette første ungdommelige Forsøg aldrig mere har indladt sig med, bød hans overstrømmende Selv store Fordele. En Forfatter, der har Trang til at lade sine personlige Anskuelser og Meninger flyde ind med overalt hvor han fortæller og som derfor er udsat for, overalt hvor han fremfører en Anden som Hovedperson, at forstyrre og blande Indtrykket ved indiskret Indskyden af sit Jeg mellem Helt og Læser, vinder en i høj Grad gunstig Position, naar han vælger den Form at fortælle i eget Navn. Saasnart han som i «En Overkomplet» optræder som Selv-

skildrer, kan han, uden at rive Læseren ud af den Illusion at han som Tilskuer virkelig har med den handlende Person at gjøre, give sit Hjerte Luft i lange Monologer, tale den personlige Følelses Sprog og indflette talrige Reflexioner, der vilde virke stødende, dersom de vare lagte i Munden paa Helten i en Han-Roman. I Jeg-Heltens Mund ere slige Reflexioner fuldt berettigede, thi han, hvem alt dette engang i Fortiden er hændt og der som Fortæller overskuer sit Livs hele Sammenhæng fra hint Øjeblik af og til nu, da han fortæller derom, har havt Tid nok til at reflektere over hine Begivenheder, som han meddeler os; det er kun naturligt, at han stadigt sammenligner den Maade, hvorpaa han dengang opfattede det Skete, med sit nærværende Syn derpaa.

Det er da virkelig Skade, at Drachmann, da han skrev denne sin eneste større Jeg-Fortælling, var for ung og for umoden til at kunne drage Fordel af en Form, der laa saa godt for ham. Han formaaede slet ikke at give Heltens Umodenhed den nødvendige Baggrund af Fortællerens Modenhed, og saaledes fattes da den Grundmodsætning, den Fordobling, der i udmærkede Selvskildringer af Drenge- og Ynglingeaarene udgjør Hovedtiltrækningen. (Man tænke f. Ex. paa David Copperfield). Det er

saa meget større Skade som Drachmanns senere udførlige Fortællinger «Tannhäuser» og «Vandenes Datter», i hvilke han opgav Jeg-Romanens Form uden at kunne magte den objektive, som han tilstræbte, kom til at lide under Digterens utøjlede Hang til Selvfremstilling og til Indskyden af personlig Lyrik og personlige Reflexioner. I «Tannhäuser» er det især Lyriken, der gjør sig gjældende paa Karakteristikens Bekostning, saa Fortællingen er kommen til at ligne en gammeldags Operatext, hvor Personerne som Regel synge, og Arier eller Kupletter kun ere løseligt forbundne ved Prosa-Recitativer. I «Vandenes Datter» er det især Reflexionen, den allerede ældre, i mange Stykker erfarne Digters Reflexion, der bryder forstyrrende ind i Fortællingens Gang. Hvem føler f. Ex. ikke, at det drager Tanken altfor stærkt bort fra det Fortalte til Fortælleren, naar der i hin Historie fra Trediveaarskrigens Tid indføres Reflexioner som disse: «Naar man hører til dem blandt Mændene, der ikke eftertragte Kvinderne, men hvis dunkle Attraa hidkalder dem som Blomstens Duft den honningsøgende Bi, saa opnaar man hurtigere end de egentlige Forførere at kjende det hele Kjøn gjennem de enkelte. Man bruger ikke Overskuddet af sine Evner til at vinde dem; man glider, de opfanger

En i Armene o. s. v., o. s. v.» flere Sider igjennem. Hvem føler ikke hvor lidt paa sin Plads i en Roman af denne Art et Udraab er som dette: «Vogt Jer, I Mænd, for den, der har kjendt Eders Kvinder nøje!». I en Jeg-Roman som «En Overkomplet» havde Stedet været til Sligt, fordi Ingen der forvexler Fortælleren med Digterens private Person.

Nu virker hin Bog blot ved Brudstykker som f. Ex. den godt fortalte Fisketur med Skuespillerne eller de friske og fine Landskabsbilleder fra Fredensborg Slotshave og Skovene om Esrom Sø. Hvor smukt er ikke et Sted som dette, paa hvilket Drachmann med sikre Træk skildrer Naturomgivelsernes Indflydelse paa de unge Sjæle:

Det ebbede i vor Attraa, eller Bølgen brød frem i vort Bryst, eftersom Sol og Skygge skiftede i den stille Park. Snart var Ridderen, snart Røveren, snart den dunhagede Dreng, snart den kommende Mand oppe i os. Vi var forlibte og utilgængelige, kaade og vemodige, cynisk drengeagtige og drømmende ynglinge-tavse paa én Gang. Den samlede Sum af Havens Stemning hang over os, den mørke, fjærne Grib Skov var Rammen om alle disse Herligheder. Skyerne gled over vore Hoveder, snart med Smil, snart med Taarer. Vi omgikkes Dyr og Planter, Statuer og Kusiner som Udtryk af den samme store Natur uden at gjøre nogen synderlig Forskjel. Der var et Træ i Haven, Kundskabens Træ paa Godt og Ondt, som vi endnu ikke

havde plukket af, uagtet strængt taget Ingen havde forbudt os det, eftersom strængt taget Ingen gav sig af med os.

Steder som dette ville imidlertid ikke kunne redde «En Overkomplet» fra den Glemsel, i hvilken dette Begynderforsøg allerede er sunket. Det var en formløs Bog; uden Sammentrængthed, og derfor uden Modstandskraft gjennem Tiderne. Jeg skrev i sin Tid om den: «Det kommer ikke an paa at skrive tykke og store Bind. Der er nu engang ikke Noget, der er tyndere end et Lyn, og Intet, der er mindre end en Gnist — og det er paa Gnisten og Lynet, at det i Poesien fremfor Alt kommer an». Det er imidlertid kun billigt at tilføje, at Bogen havde baade Gnister og Lyn i de indlagte Digte. Disse Digte, af hvilke nogle vare Fortællingens poetiske Kulminationspunkter, andre kun stode i den løseste Forbindelse med den, høre til Perlerne i Drachmanns hele Produktion. Saadanne Digte som Sakuntala, Druesangen eller Barkarolen paa Søen («Vug, o Vove!»), der senere bleve optagne i «Ranker og Roser» staa overordentlig højt over alt det Øvrige i Bogen og overhovedet saa højt i dansk Lyrik, at deres Forfatter med dem stod i første Linje blandt Danmarks Lyrikere. Hvad kunde være mere fuldendt i Formen, mere sart i Tonen end en Strofe som denne:

Jeg kunde for Længsel ej sove,
En Blomstervind
Slog mig imod,
Strømmed herind ad mit Vindu
Som en vellugtaandende Flod;
Jeg hørte de høje Palmer
Suse svagt
Med sød Musik;
Det hvisked ihvor jeg stod og gik
Sakuntala, Sakuntala.

og hvor melodisk var ikke Barkarolen, i hvis sidste lange Linje man ligesom hørte Kystens Skrænter kaste Ekkoet mangedobbelt tilbage!

Der var overhovedet altfor megen Form-Evne i Drachmann til at han ret længe heller i Prosaen kunde blive staaende ved den formløse Bredde som «En Overkomplet» betegner. Næsten samtidigt frembragte han en lille Række af sammentrængte, vel støbte Noveller, af hvilke han forenede de bedste i Samlingen «Ungt Blod», alle skrevne i en livfuld og simpel Prosa. De fremstille Drachmanns tidligste Kvinde-Ideal fra forskjellige Sider, i forskjellige Belysninger. Det er den unge Pige, der efter sit Væsen staar ganske udenfor det moderne Samfunds Tilslibnings-Maskineri, halvt Valkyrie, halvt Taterske. Hun fremføres første Gaug i den ungdommelige Skizze «En mærkelig Historie» (Det nittende Aarhundrede I.) som den høje, ranke Skjoldmø,

der i Dristighed overgaar sin bløde, moderne Elsker, vender tilbage som Zigeunersken Marna i «Dædalus», der ligeledes ved sin Alvor i Lidenskab og sin Helhed som Karakter beskjæmmer sin frygtsomme Beundrer og Forfører, fremstilles endelig med større Gjennemførthed som Ellen i «To Skud» — en vildtvoxende Rose som de andre, og der som de andre brydes af en umandig Haand. Det er det samme Fysiognomi, som i «Dæmpede Melodier» er tegnet i Strofen:

Et Billed, blegt, med et selsomt Træk
Om de store spørgende Øjne,
Som jager det Overfladiske væk,
Som vender sig bort med Angst og Skræk
Fra de hule, moderne Løgne.

Af disse Fortællinger er «Dædalus» den sjælfuldeste, personligste, men «To Skud» interessant derved, at den har en Idee, har Dybsind. Dens Grundspørgsmaal er det samme, som Ibsens «Gjengangere» mange Aar senere stillede i saa langt skarpere Form, det om Retten til af Medlidenhed at dræbe et Menneske. Meget smukt og fint fremstilles det først, hvorledes Ellen nages af Medfølelse med lidende Dyr, en stakkels Markmus, der er bidt halvt ihjel, en Hare, paa hvilken Bagløbene ere skudte over, og hvorledes hun tvinger sig til at forkorte deres

Lidelser, indtil hun endelig som Voxen hjælper sin ulykkelige Ven, der ligger i Vandskrækkens Kvaler, til selv at skille sig af med Livet. Saavel hendes Frimodighed ved Handlingen, som den Anger, den fremkalder hos hendes halvpietistiske Elsker, der er gaaet hende tilhaande derved, ere naturlige og skildrede med Sandhed.

Hvad der skader denne Fortælling, som flere andre af Drachmanns bedste, er noget vist gammeldags i Kompositionsmaaden, der her fremtræder i den arrangerede, usandsynlige Slutning, at Henrik skyder Lyngormen, der har snoet sig om hans Barn. Dette Arrangerede viste sig første Gang stærkt i den lille Historie «I Kahytten» (Med Kul og Kridt), som lader den slette Hovedperson i en Sømandshistorie, der fortælles ombord, ved et Tilfælde selv incognito være Ørevidne til Skildringen af sin Nedrigheds Følger og tilmed umiddelbart modtage sin Straf i Skikkelse af et gabende Saar i Tindingen, som han erholder ved Fald mod den skarpe Kant af en Konsol. Et lignende Arrangement for at opnaa ydre Virkning finder Sted i Tannhäuser ved Heltindens usandsynlige Selvmord à la Julie de Trécæur, i «Poul og Virginie», hvor Nanna efter Skibbruddet trækker Tønnes iland, en Effekt, Drachmann i den Grad har forelsket sig i, at den i hans Produktion er

gjentaget tre Gange, i lyrisk, episk og dramatisk Form. Dette Arrangerede beror paa hin Dobbelthed i Drachmanns kunstneriske Væsen, som man møder overalt. Han er fra først af Realist, han vil virke ved Naturens eller Historiens egne Midler; men hans Hang til hvad der tager sig ud bringer ham altfor hyppigt paa Afveje. Man sér det strax i hint nysnævnte, af ham selv forkastede Begynderforsøg «En mærkelig Historie». Der er noget udmærket Velskrevet heri, det er Skildringen af to Vikingeskibes fjendtlige Sammenstød. Det er skrevet ud fra en ægte Kunstnervilje til at sætte det Glubende, Dyrisk-Vilde i Vikingevæsenet istedenfor det balletagtigt Ridderlige, som den forrige Generation havde sét deri. Men saa er der ogsaa Beskrivelser, som slet ikke ere séte; Historien indledes f. Ex. med, at Fortælleren i sit mørke Kammer ved det svage Skjær af Lysets rygende Tande sér «en Række hvide Tænder, indesluttet af to Læber, som øjensynligt pustede paa den glødende Funke». Blot en saadan Bagatel, som at denne Pusten og Visen Tænder paa én Gang er umulig, røber en Digter, der ikke er absolut samvittighedsfuld med sine Virkemidler. Og saaledes ogsaa i det Større: Duellen i «Tannhäuser» er om muligt ligesaa uvirkelig og arrangeret som den i «Adam Homo». Sligt er lavet, ikke sét.

«Ungt Blod» angiver en Bane, ad hvilken Drachmann ikke skred videre frem. Han skrev ikke flere Noveller om unge Mænd af Borgerstanden. Han standsede paa den Vej, der vilde have ført ham ind til Gjengivelse af de saakaldte dannede Klassers Nutidsliv. Han gik til mere usammensatte Opgaver, til Almuen, til Sagnpoesien, til Daad og Bedrift i Nutid og Fortid eller han fordybede sig helt i sig selv. Af en saadan Selvfordybelse udsprang da ogsaa hans næste Fortælling «Tannhäuser», der vel i sin ydre Skikkelse ligner en Roman, men ikke tør bedømmes som saadan. Som Prosa og som Karakterskildring betragtet er den omtrent det Daarligste, han har gjort; den opløbne Hovedperson, der er fremstilt uden Skygge af Ironi, ja som Helt, er intet andet end den danske Karakterløshed i Goliaths-Format, og Bogens Aand, naar den tages som Helhed, er en slet Aand, Umandighedens, Forsagthedens Aand, men det i «Tannhäuser» at sé en Roman er ogsaa at sé den fra et falsk Synspunkt; Bogens Prosa er kun Ramme om en Mangfoldighed af dejlige lyriske Digte. Da de bedste af dem optoges i «Ranker og Roser», gjorde denne Bog egentlig «Tannhäuser» overflødig.

III.

Drachmanns lyriske Digtning er den Del af hans Produktion, som længst vil bevare hans Navn. Den betegner det Centrale i hans Liv som Kunstner.

Jeg tror ikke at fejle, naar jeg sætter disse Digtes Hovedbetydning i det Sproglige. Jeg mener dermed, at det især er ved Klangfarve og Melodi, de staa højt; de virke mindre ved den udtrykte Følelses Art end ved Følelsens Udtryk. Mange af dem ere Lejlighedsdigte, fastholde Øjeblikkets Stemning i Stad og Land, tidt med stort Talent; sjeldnere saaledes, at man faar Indtryk af Stemningens Berettigelse eller Dybde. De rent lyriske af dem ere i høj Grad personlige. Som Regel vilde dette jo være en ublandet Ros, en Bestemmelse, der ingenlunde udelukkede, at Læseren i dem fandt sit eget inderste Følelsesliv udtrykt: Hvad kan f. Ex. være mere personligt end Heine's Lieder og hvor mange Elskende have ikke i dem fundet deres egen Tilstand beskrevet? Men Drachmanns Sange ere ofte i den Forstand personlige, at man næsten kunde kalde dem private. Det er i Regelen kun, hvor han skriver Sømandssange, Fædrelandssange eller Rundsange, at han kommer helt udenfor det private Om-

raade. Det vil sige, hvor han har givet almene Følelser Ord, der have disse Følelser været de Manges, ikke hans personlige, intime, og hvor han har udtalt sine mest særegne Stemninger, der har han sjældent faaet Læseren med sig uden som Tilhører, som velvillig Iagttager; thi han har skrevet ud fra en saa individuel Situation, ud fra saa specielle Forudsætninger, at han er bleven hvad man kalder dunkel, det vil sige: uigjennemsigtig for Andre.

«Dæmpede Melodier» er den yngste og uskyldigste af Drachmanns større Digtsamlinger, den hvori hans egen Personlighed fremtræder friskest. Samlingen staar i formel Henseende noget under Paavirkning af Henrik Ibsen, men denne Indflydelse strækker sig ikke vidt og gaar ikke dybt. Drachmanns Verdensbillede har flyttet og udvidet sig siden den første Samling «Digte». Vel er Livsanskuelsen endnu i alt Væsenligt den samme; men Forfatteren er bleven modnet og skuffet i den mellemliggende Tid, han har faaet mere dæmpede og mere indtrængende Toner. Der er bristet noget i ham og for ham; der findes tilbagetrængt Klage, Stænk af Vemod, og Resignation.

Jeg betragter «Improvisation ombord» som et af de skjønneste Digte i den danske Literatur. Det indeholder i fem korte, simple Strofer de

lyse Nætters hele rige og vemodsfulde Poesi. Naturbilledet er fuldendt, Stemningen saa skjær og dog saa fuldttonende, at der intet er tilbage at ønske. Det er allerede sent paa Sommeren, de lyse Nætters Tid snart forbi, des mere intensiv er Følelsen af al den Dejlighed, der vil svinde, og hvor er denne Dejlighed malt med Ord, hvilken sand digterisk Fantasi i Strofer som disse:

Men endnu spreder Sommernattens Skær
Udover Sø og Land de lyse Vinger,
Og endnu tegner højt bag Skovens Træer
Daggryets Gud sit Navn med gylden Finger.

Og endnu driver Nattens Bris vor Baad,
En stille Vandringsmand ad stille Veje,
Og endnu har til Sang og Klang vi Raad,
Vi, som har Morgenskjærets Guld i Eje.

Og Digtet slutter med en Hymne til Daggryets Gud. Hvorledes Drachmanns Indre afspejler sig i hans Naturbilleder, viser sig skarpt, naar man sammenligner dette yndige Digt om de lyse Nætter med senere Digte af ham om samme Gjenstand.

Her er han Yngling, helt opfyldt af Fremtiden, rig paa Morgenskærets Guld, begejstret af Daggryets Gud.

I «Sange ved Havet» er Ynglingen bleven Mand, fattigere paa Haab, mindre optaget af

Fremtiden. I det smukke Digt «Sang i Baaden» skildres atter den lyse Julinat, en Nat med Sølvglans paa Havet og hvor det er umuligt at sove ombord. Digteren sidder ved Roret og «søvngængersikkert» glider Baaden over Bølgerne; saa hedder det:

> Vidt flygter Grænsen bort til alle Sider
> Alt sig udvider.
> Nat bliver Gry og Gryet bliver Dag.

og Digtet slutter med et Glædesudraab over Nuet: to Snese Oldingsaar for en saadan Nat! De lyse Nætters Poesi er ikke mere Fremtidens, men Øjeblikkets.

Nogle Aar endnu — Aar, i hvilke Digteren er bleven gammel før Tiden, og disse Nætters Poesi er Erindringens. Det hedder i Digtet «Lyse Nætter» (Ungdom i Digt og Sang) med gribende Vemod:

> Paa Stranden skælver ej det mindste Blad;
> Her ruller Søen sølvblank ud sit Bad,
> Og Solnedgangen lejrer sig derover.
> I Himlen smeltes ind de blode Vover,
> Du skuer mod uendelige Sletter
> Af Barndomsminder uden mørke Pletter,
> Vemodig glad: —
> De lyse Nætter, ak de lyse Nætter!

Alle disse tre Digte er udmærket smukke og malende, men man kan paa dette ene Exempel spore den større Friskhed i hin første Samling

ligesom den hurtige Udvikling af Digterens Stemningsliv, hvad vi kaldte hans Verdensbilledes Udvidelse og Flytning.

Blandt Landskabsstemningerne i «Dæmpede Melodier» staar endnu «Da Taagen sænked sig» overordenlig højt; «Vaabensmeden» er et prægtigt Digt i Drachmanns tidligste, halvt symbolske Manér, «Fiskeren synger» et lille Mesterværk i den joviale og folkelige Art, Digte som «En Strandvasker» og især «Misericordia» repræsentere endnu en anden lyrisk Grundretning hos Digteren, den tungsindigt menneskekjærlige. Som descriptiv Poesi staar intet Stykke over det sprogligt og metrisk lige pragtfulde Digt «Landnamsfart». Det er med Vilje holdt noget Pompøst i Tonen for at danne en des kraftigere Modsætning til det satiriske Billede af en senere Islandsfart, som fulgte; men der var ikke om et nordisk Æmne skrevet Vers af en saadan Kraft og Klang siden Oehlenschläger skrev sin Ungdoms Romancer. Jeg anfører en Strofe dels for dens Skjønheds Skyld, dels fordi den giver Anledning til en lille Anke, som antyder Manglen ved Drachmanns Fremstillingsmaade:

Ja, Farten gaar en Sommernat
Mod Nord, mod Islands stejle Kyst.
Til Rors den bedste Mand er sat,
Den største Helt med bredest Bryst
Til Styrismand er kaaren.

Fjeldhøj mod Midnatssolens Glød,
Som paa hans Ringsærk luer rød,
Han staar ved Styreaaren,
Mens som en Hval paa Havets Skjød
Lang-Snekken bliver baaren.

Dette er dejligt skrevet og ypperligt malt; men jeg tilstaar, at denne Ringsærk, som er der for at Midnatssolen kan lue paa den, generer mig; sikkert har hin tapre Normand ombord, under den fredelige Sejlads, været simplere, mindre krigerisk paaklædt; naar han her har Ringbrynjen paa, saa er det ikke fordi han i slige Tilfælde bar den, men fordi den tager sig ud.

Det store Digt «Med høj Horizont», hvormed Samlingen slutter, og som er Drachmanns første store Bekjendelsesdigt, har, som i Regelen denne Digters Skriftemaal, adskillige altfor uklare Steder. Jeg forstaar ikke denne Strofe:

Men Den, der suger
Som Sivet Maanens
Hvisken med Strømmen
Og drikker som Luften
Nattesukket: —
For ham er den kommende
Dag en Lidelse,
Solen en Bøddel.

Men det indeholder spredt, rundtom, Udbrud, der i Inderlighed staa over Alt, hvad Drachmann til da havde skrevet, og dets Tegning af et

Kvindefysiognomi er fuldendt skjøn. Det er dette og andre Stemningsdigte, der giver «Dæmpede Melodier» dens Betydning. Hvor derimod Forfatteren vil docere en Theori, som i «Et Aftenbillede» eller i «Den sidste Sortefods Klagesang» eller i «Lægen paa Valpladsen», naar han ikke videre end til det Halvvejsgjennemtænkte og har heller ikke senere naaet videre. Han er Improvisator, ikke Tænker. Samlingens svageste Parti er en Række «Krigsbilleder» fra Karl den Tolvtes Tid, der skjøndt de ere ganske dygtigt udførte — et enkelt Digt «Hærbud» træffer ypperligt Stil og Tone — snarere sé ud som lavede i Kraft af en Bestilling, Digteren har gjort hos sig selv, end som uvilkaarlige Inspirationer.

Den Kjærlighed til Havet, der oprindeligt havde gjort Drachmann til Marinemaler, havde ogsaa tidligt bragt ham til at besynge det. En og Anden forekom det, at hans største Originalitet som Lyriker og Fortæller netop beroede paa dette hans Forhold til «de Danskes Vej til Ros og Magt» og i 1877 fremhævede Dr. Pingel for første Gang i en Artikel hans Evne til at give en «Havets Poesi». Maaské var det, Drachmann ubevidst, denne lille Tilfældighed, som bestemte Titlen paa hans næste Digtsamling

«Sange ved Havet», der staar højt, men i hvilken saavel Fejl som Fortrin have udfoldet sig.

Den Del af Samlingen, som den skylder sit Navn, er ikke den bedste. Det er Sange ved Havet, ikke om Havet. Det er Selvbetragtning, Selvbesyngelse, og kun i andet Led, kun allegorisk, Naturbetragtning og Naturskildring. I Regelen er Digteren den symbolske Kapitain paa et Skib, der er udsat for store Farer, men enten klarer dem som en Helt eller gaar tilgrunde som en Mand; hans Fasthed berømmes; de, der i Nøden forraadte eller forlod ham, beskæmmes; eller Digteren er Sømand, er falden i Vandet, og nær ved at spises op af symbolske Makrel eller ikke mindre symbolske Hajer eller ikke mindre symbolske Havfruer. (Man sammenligne i «Dæmpede Melodier»: Skibsrotter; i «Sange ved Havet»: Makrel, Jeg drømte, Forgrunds-Studie, Alene paa Dækket, Gallion, og det formelt og reelt lige traurige Praledigt «Viking»; i «Ungdom i Digt og Sang»: Pirater, Jeg drømte, Og har jeg, Kjølvand, Bryd Bølger frem o. s. v.) Men ikke sjældent ere vi endnu længere fra Naturen, endnu mere fortabte i Allegorien, Digteren er ikke mere en Personlighed paa Havet eller ved Havet, nej han taler saa længe med Havet, lærer saa længe af det, retter saa længe Bønner og Anraabelser til det om

at maatte blive det ligt og faar saa hyppigt Svar af Bølgernes Sang, at han tilsidst selv bliver Havet og hans Besyngelse af Havet Selvforherligelse. Det virkelige Vand viser sig kun et Øjeblik for Læserens Øjne for ved en Art poetisk Taskenspillerkunststykke at ombyttes med det allegoriske Vand — Digtersjælen (Man sammenligne i «Sange ved Havet»: Kan Du forklare mig Hav, og Bøn; i «Roser og Ranker»: Jeg er kun det skjøre Kar; i «Ungdom i Digt og Sang»: Skænk mig! o. s. v.). Intetsteds virker denne Allegori besynderligere end i «Havets Sang» — i Digtsamlingen «Ungdom» — hvor den Talende er Havet, hans troløse og tomme Elskede Konkyljen, og hvor det hedder:

Ja, jeg har fejlet — i, hvad jeg har troet
At høre stige fra Konkyljens Rum,
Mens andagtsfuld jeg ved din Side lytted,
Min Sang det var, som i din Skal har boet,
Min Voves Genklang lod; — selv var du stum
Nu har du Havet for en Have byttet.

Og du vil ligge i et Blomsterbed,
Opvartet af galante Sommervinde,
Og dine skjønne Farver vil man prise,
Og dadle Havet for dets Voldsomhed.

Men Havet har sig lært en liden Vise;
Den vil det synge paa sin vide Vej,

Og du vil ligge i dit Bed og skinne.
Lig kun i Fred! Du ligger tørt og godt;
Og kommer der i Havets Øje Vaadt:
Vær rolig! Visen handler ej om Dig.
Det Vaade var kun egen Svagheds Minde.

Dadle Havet for dets Voldsomhed kan kun et galt Menneske; en saadan Dadel behøver derfor hverken Havet eller Poeten at tage sig nær. Men man har en Maalestok for Styrken af Digterens Hang og Trang til Selvbesyngelse under Skin af at give Havets Poesi i et saadant lille Træk eller i det endnu grufuldere at lade Havet, der dog skulde synes at være vaadt nok i Forvejen, faa Vaadt i Øjnene. Det er trist, at man af denne Samling «Sange ved Havet» og de senere vilde kunne plukke en ret ansélig Digtsamling ud, som mest træffende kunde betitles «Sange foran Spejlet».

Lykkeligvis er «Sange ved Havet» som de følgende Samlinger rig paa Digte om Sø og Hav af en ganske anden Art: maleriske Naturbilleder som «Frisk Morgen», der giver en Sommermorgens muntre, frejdige Poesi, dybsindige Fantasier som «Bølgernes Sang» om hin Mand paa den fjerneste Bred, der aldrig har løjet og aldrig bøjet sig, som aldrig faldt for Smiger og aldrig stod af Trods, eller

yndige Viser som «Fjerne Toner», der begynder:

Dig vil jeg bære
Paa mine Sange,
Som Bølgerne bære
Fiskerens Jolle;
Lempelig vugges den
Frem og tilbage,
Og Takten fløjtes af Aaretolle.

Endnu højere naar Drachmann dog her, naar han glemmer sit Selv og simpelt fortæller om Strandens Befolkning. Digtet «Ligprædiken» er en ægte og værdifuld Perle. Man maa gaa til Drachmanns bedste Poesier af lignende Art som det beundringsværdige Digt om «Den franske Kone i Sorø» (i «Ungdom i Digt og Sang») for at finde noget saa fordringsløst og varmt, paa én Gang saa folkeligt og saa kunstnerisk formet.

De venetianske Digte og Epilogen staa højest af «Sange ved Havet». Simpelt og uforglemmeligt er Venedig tegnet i fire Linjer som disse:

Af ingen hastende Hovslag brudt,
Slynger sig Dagenes Kjæde;
Kanalen risler dernede,
Jeg hører den hvert Minut.

Men over alt Andet staar udadleligt skjønt, lige malerisk og stemningsfuldt det venetianske

Digt om Snehvide. Det er af samme Art som det ældre om Sakuntala, og det er af samme Rang, jeg véd ikke en større Ros at sige om det. Den første Strofe lyder:

Jeg hører i Natten den vuggende
Lyd af Venezias Vand;
Det kommer hid over
Med klagende Vover,
Som nærme sig, langsomt dukkende
Under den buede Bro.
De komme som smaabitte Dværge
Fra Marmorpaladsernes Bjærge
I Rader paa To og To.
De bære en Byrde, de synge en Sang,
En Ligbegængelse er deres Gang;
Stemmerne slaa mig imøde:
Snehvide, Snehvide, Du døde!

Der er blandt de venetianske Digte endnu ét, som jeg regner til det Bedste, Drachmann har skrevet, det er St. Elena, et Digt fuldt af fin romantisk Ømhed og Kjærlighedsuro. Det sidste Afsnit som begynder:

Disse Blomster, jeg fik af det syge Barn
Bærer jeg nu paa mit Bryst,
Oleander, Violer og Laurbær,

og som ender:

Det er farlige Blomster, de sætter Frugt.
Ak, Barnet var voxent og Barnet var smukt.

er et Mønster paa den diskrete Fremstillingskunst, der er sjelden, men des mere virkningsfuld og overraskende hos Drachmann.

I «Epilogen» findes to ypperlige Digte, begge skrevne ud af samme Stemning, den rastløse Længsel bort fra den Elskede, men som give den et Udtryk, der netop ved sine Omskrivninger, sine Halvheder, sin Blanding af Ærlighed og Tvetungethed er typisk, skjærende sand. Man savner vel et Stænk af Ironi, men selve Udformningen er beundringsværdig; faa Digte tage sig saaledes ud, naar de læses højt. Det er «Afsked i Høst» og «Den sidste Svale». Man agte paa disse Linjer i det første Digt:

Jeg lytted til Stormens susende Rost
Derude i Høst.
Mit ene Øre laa tæt til dit Hjærte,
Det suged de milde Bebrejdelser ind,
Og de faldt paa mit Sind
Med Sandhedens Vægt og dens Smerte.

Mit andet Øre laa aabent for
Den manende Vind
Som strog over Land
— — — — — — — —
Jeg hørte Stormen. jeg laa ved dit Bryst
Jeg lyttede, delt, til den dobbelte Røst,
Jeg var en Mand.

Og man agte i det andet Digt paa Skil-

dringen af den ensomt flyvende Svale, der vækker Trækfuglelængslen i Elskerens Hjærte:

Det var den sidste. Dens Vingespids
Skar, som et Knivsblad, i Æthervunden,
Saaret lukked sig lynsnart til;
Og saa var Svalen forsvunden.

Digte som disse ere visselig ikke blevne læste som de fortjente: ellers vilde de været mere kjendte og anerkjendte end de er.

I «Roser og Ranker» der udkom senere, men næsten helt er skreven før «Sange ved Havet» gav Drachmann en Samling Kjærlighedslyrik af høj Værdi. Jeg undtager Dyvekesangene, der ere lavede og affekterte — de overtræffes langt af den skjønne Dyvekesang, som Drachmann senere skrev i Holland og som findes i hans «Rejsebilleder» — men de allerfleste øvrige Stykker, mest hentede fra «En Overkomplet» og «Tannhäuser» vidne om den sjældneste sproglige Kunst. De Følelser, der udtrykkes, ere just ikke saadanne, om hvis Ægthed man overbevises, men Udtrykket er saa henrivende, Musiken saa besnærende, at man glemmer sin Tvivl, mens man hører. Det er i Forhold til den gamle romantiske Poesi en ny Lingvistik, mere reel end den tidligere, men dog ikke derfor reel, en virtuosagtig Færdighed til at illuderes og illudere.

Man læse f. Ex. disse to dejlige Strofer:

Da vil paa Foraarets Vinge
Baaren af Lyset og Luften,
Født som to Bølger, der samles i én,
Vi to gjennem Rummet os svinge.
Elskede, føler Du Duften
Over den svale Sø!
Elskov har sikkerlig Vinter og Kulde,
Men Elskov kan aldrig dø.

Ind imod Ophavets Rige!
Lad da kun Døden os favne
Midtvejs; hvad har vel den skinsyge Død
Over Vaaren og Elskov at sige?
Lyt! Du vil høre to Navne
Hviskes ved denne Kyst.
Det er vor evige Elskov, som aander
Evig i Bølgernes Røst.

Naar en Digter til den fjerde eller femte, forskjelligt betegnede Kvinde, han besynger, bruger Ord som disse (evig Elskov, der evigt aander i Bølgeslaget), saa kan Skeptikeren med Rette ryste paa Hovedet, men det lyriske Udtryk er saa melodisk, at man faar Indtryk af Digterens Tro paa sine egne Ord i Momentet; Sligt foregaar ikke paa Jorden, men i Sværmeriets overjordiske Verden, hvor Alt er tilladt. Derfor hæver det sig himmelhøjt over det følgende platte, prosaisk virkelige Digt, der begynder med Ordene: «Naar trofast, varm og

redelig — jeg bejle vil til Dig — da er det vel tilstædelig(t) — Du gives hen til mig.» I de høje Regioner, hvor det gjælder om Flugt og Henrykkelse, kan Drachmanns Lyrik vove Meget, i de lavere, hvor det gjælder om Smag og Takt, kommer den altfor hyppigt til kort.

IV.

Der udviklede sig, efter at den første Ungdoms oppositionelle Hede havde lagt sig, i Drachmanns Sind en stor Utaalmodighed efter at opnaa Anerkjendelse hos det store Publikum, hos selve dem, han fra først af havde trodset. Man sér af hans Digte, indtil hvilken Grad det bestandig har sysselsat ham, hvad man sagde om ham, hvorledes man bedømte ham etc. og det højere Bourgeoisis Ligegyldighed for hans Produktion begyndte snart at føles af ham som en formelig Lidelse. Men var Maalet Anerkjendelse i vide Kredse, da laa det nær at spørge sig, om der ikke lod sig skyde Gjenveje til Maalet. At holde fast ved sin Ungdoms Protest, urokkeligt, uvægerligt, mandigt: holde sin egen Ungdom, sin Fortid i Ære, ligegyldigt om Hoben fordømte den eller ej, og saa engang maaské om lang, lang Tid, maaské først efter sin Død tvinge Publikum

til at antage de forkastede Ideer, beundre de spottede Former og Udtryk — det var en Tanke, som Drachmann var altfor blød og altfor usikker til at fastholde, hvis den ogsaa nu og da er dukket op hos ham. Han havde ikke i sin Sjæl Enhed og Klarhed nok til at se, at denne langsomme Vej til Maalet i Virkeligheden endda er den korteste, og den eneste, ad hvilken Ingen gaar vild. Han troede paa Gjenveje og han har i Aarenes Løb med vexlende Held prøvet mange.

Første Gang, da han udgav «Derovre fra Grænsen».

Den ene af «Det nittende Aarhundredes» Udgivere foreslog en Dag, da man forhandlede literære Projekter, Drachmann at gjøre en Rejse over til Slesvig og beskrive Valpladse og Stemninger der for Tidsskriftet. Dette maatte imidlertid gaa ind før Arbejdet blev færdigt, og saaledes udkom strax som selvstændig Bog det Skrift, der har været det afgjorende Succés i Drachmanns Kunstnerliv, Bogen med den lange Titel, der forener klassisk Smag med Patriotisme, idet den selv forklarer sin Lignelse: Termopylæ ved Parenthesen: Als—Dybbøl. Digterens Venner vare strax enige om denne lille Bogs Værdi; den var saare velskrevet; Prosaen var god — blot denne Linje om Kornlærken paa Telegraf-

traaden: Det lød som om Metal sad og sang paa Metal! — Versene var endnu bedre. Det store Publikum spidsede Øren som hine gamle Militærheste, der høre det velkjendte krigerske Hornsignal; det var jo i Virkeligheden den gamle nationalliberale Pathos, des mere betagende, fordi den lød fra unge Læber, og fra Læber, der nylig havde kvædet i en helt anden Tonart. Var denne Bog en politisk Gjenfødelses Bebuder? eller var den det stakkels Danmarks Svanesang?

Der var dem, som saa med onde Øjne paa det lille Skrift, som i det blot saa et godt Kup fra Forfatterens Side. Det var Kolleger og Rivaler, som ingen Anelse havde om Drachmanns Paavirkelighed og Letbevægelighed. Det var kun to Aar siden, at han i «September-Streiftog ved den danske Grænse» havde givet et ganske andet Billede af Kampene i Slesvig, ja endog havde railleret med «den Slagets mørke Poesi, som de velbestalter Krigsskjalde taler om». Ikke desmindre gjorde man ham Uret; han var virkelig bleven varm derovre i Slesvig. Og skulde det være ham forment at røres ved Landsmænds Undertrykkelse eller at begejstres for undertrykte Landsmænds Fædrelandskjærlighed? Skulde han, en Digter, endelig paa Grund af doktrinær Uvilje mod Krig

pansre sig mod Indtrykket af tapre Landsmænds Udholdenhed og Heltemod i hint tunge Halvaar 64? Visselig ikke, og til et vist Punkt, en vis Skillelinje, var Drachmanns patriotiske Pathos her, selv om der paraderedes lidt med den, ligesaa ægte som berettiget. Men jeg tilstaar, at der er Steder, hvor den forekommer mig at have overskredet Sandhedslinjen og at have en Klang af det Uægte. Det gjaldt for Drachmann om at hævde Interessen for den danske Nationalitets Sag i Nordslesvig som det danske Folks Hoved-Interesse. Han trængte til en Folie, mod hvilken dens Betydning kunde tage sig ud. Det kunde ikke andet end overraske, at han til denne Folie tog Folkets Interesse for sin Forfatning. Thi kunstnerisk nødvendig var denne Folie ikke. Hans Besøg i Slesvig fandt Sted ikke to Uger efter den provisoriske Finanslovs Udstedelse: det var naturligt, at Venstre stod haardt mod Højre, sørgeligt at det ikke stod hundred Gange haardere og fastere end det stod — det var et underligt Øjeblik at vælge til at foreholde Folket dets politiske Lidenskabelighed som vrøvlagtig og appellere til det gamle, halvglemte Nationalhad mod Tyskland som værdifuldere og mandigere end Kjærligheden til Frihed. Men det er klart, at i hint Øjeblik ingen Appel

kunde komme Højre, den herskende Reaktion mere tilpas. Følgen var da ogsaa, at Bogen opnaaede et Held, som ingen af Forfatterens tidligere, langt bedre Bøger havde kjendt. Paa de Steder, hvor Drachmann hæver den patriotiske Begejstring paa den politiske Kamps Bekostning, eller hvor han i gammel Stil profeterer det tyske Riges Undergang i Kraft af Nemesis (paa Grund af Uretten mod Danmark) eller hvor han lader de slesvigske Piger vie sig til de døde Soldater og udbryde «Lad Tøjterne ved Elben være Tysken parat», der tilstaar jeg, at hans Pathos synes mig hul og at efter min Opfattelse Pennen i hans Haand er løbet adskilligt hurtigere end Sandhedskjærligheden kunde følge. Dette udelukker jo ikke, at Skorstensfejeren er en fortræffelig Skikkelse og at Digtet «I den gryende Old» indeholder et Par mesterlige Strofer.

Paa Tilbagetoget fra den for Nationalitetsspørgsmaal ligegyldige Socialisme fulgte i Drachmanns Digterliv Tilbagetoget fra den oprindeligt indtagne Position som realistisk Digter. Han versificerede en temmelig fersk Legende under Titlen «Prinsessen og det halve Kongerige»; Publikums blide Følelser for gammel Eventyr-Romantik i de ønskeligst barnlige Former gjorde hurtigt et andet Oplag nødvendigt;

det har været mig umuligt at afvinde denne Produktion, der begynder og ender med en Spot over Fastespiserne i Literaturen, nogen kraftigere Smag; jeg kjender ingen mindre krydret og ophidsende Spise.

Ligesaa neutrale, men langt værdifuldere ere de forskjellige Bind Sømandshistorier, Drachmann nu udgav. Man bør ikke lade sig afskrække af det første Binds affekterte Titel «Paa Sømands Tro og Love»; de fleste af Skildringerne fra «Fiskebæk» ere baarne af et Lune, som er ægte dansk og ægte folkeligt. Man føler, at Fortællingerne ere virkelige Historier, sprungne fra danske Fiskeres Læber; de have Sandhedens Præg. Hvad Digteren har føjet til af sit Eget, Iscenesættelsen og Formen, er saa fuldendt sammensmeltet med Indholdet, at ingen Skillelinje spores. Historierne om den store Bjørn, særligt «Brudefærden,» er i høj Grad indtagende; denne sidste Historie virker saa stærkt, fordi Hovedpersonen gaar ud fra Begreber om det Passende og Fine, der ere aldeles forskjellige fra de civiliserede Begreber derom, urimelige og bagvendte, men dog af en saadan Beskaffenhed, at man forstaar deres Sammenhæng med den store Bjørns Levevis og deraf følgende Livssyn. Blandt lignende Fortællinger i Samlingen «Vildt og Tæmmet» er

«Historien om de 85 Snese Torsk» i al sin Fordringsløshed et sandt Digterværk. Den træffer Menigmands Tone paa en Prik, den har Lune, Naivetet, sund Medfølelse, alle Fortrin. Endnu to Fortællinger er der Aarsag til at fremhæve, af helt forskjellig Aarsag: «Byron i Vadmel» som en god, strengt psykologisk Studie og «Syndflodssagn», fordi dette Stykke er skrevet i den bedste Prosastil, Drachmann hidtil havde frembragt. Her og her alene er hans Prosa indtil da i sin Art ligesaa rig og værdifuld som J. P. Jacobsens.

Mere ejendommeligt for Drachmann selv end for den danske Kystbefolkning turde imidlertid det Træk af Blødhed og Godlidenhed være, som den hos ham altid har. Hvad jeg selv direkte og indirekte har erfaret om denne Befolknings Sjæleliv, gaar ikke i samme Retning. Den haarde Egoisme, Grovheden og Raaheden, den hensynsløse Pengebegjærlighed, som jo ogsaa kan findes, træder aldrig frem i sin fulde Skarphed. Dette beror paa Drachmanns indgroede Hang til at forherlige Menigmand paa de saakaldte kultiverede Klassers Bekostning; overalt i Skildringen af Fiskere og Haandværkere sporer man Idealisten og Optimisten; naar han en sjælden Gang indlader sig paa Fremstilling af de bedre Stilledes Liv, derimod omvendt Karikaturtegneren.

Undertiden kan han i disse Skildringer blive lidt sødladen eller flov. Saadanne Historier som «Det store Pintseslag» eller «Kjærlighed og Depesche», «Kutteren Vildanden» eller den større Historie «Poul og Virginie» høre som adskilligt andet af det, hvorved Drachmann fra 1877 af vinder det store Publikums store Øren, («Strandby Folk» f. Ex.) trods adskillige spredte Fortrin nærmest til Rubriken «Poesi for den modnere Ungdom».

En ejendommelig Tanke er det iøvrigt, at Drachmanns poetiske Behandling af vore danske Søfolks Naivetet uvilkaarligt bidrager til at udrydde den. Naar Drachmanns Pegasus har afgræsset et Fiskerleje, saa voxer dér ikke mere nogen Naivetet. Nysgjerrige Kjøbenhavnere eller Kjøbenhavnerinder indfinde sig, opspore Originalerne til de fremstillede Figurer, forkjæle og fordærve dem.

Dette er imidlertid kun et enkelt Symptom paa den Proces, paa hvilken Drachmann som Kjender af Fiskerlivet ved vore Kyster naturligvis er bleven opmærksom, den nemlig, ved hvilken Byerne bemægtige sig Fiskerlejerne og opsluge dem. For en Digter med trofast Virkelighedskjærlighed, for en Iagttager af Stadliv og Kystliv laa her Skildringens egentlige centrale Opgave. Særlig maatte Kampen mellem

den store forfinede Hovedstad og de smaa gamle Fiskerbyer i dens Nærhed, Hovedstadens Erobren og Demoraliseren af Byen, og den demoraliserede Kystbefolknings Hævn afgive en stor Tragikomedie. En Digter, der havde samme sikre Blik paa de Dannedes Væsen og Færd som paa de Udannedes, vilde have kunnet gjøre en fængslende Roman heraf. Drachmann, som fandt det ypperlige Stof paa sin Vej, har forspildt det i Historien «Skraaplaner», hvor Skildringen af Kjøbenhavnerne er bleven til Gjøgl, til Studenter-Farce. Det Faktiske i Beskrivelsen er taget fra Rungsted, men Motivet er fordærvet i Udførelsen. Her vrimler af kun i Øjeblikket forstaaelige Hentydninger til kjøbenhavnske Personer og Forhold og af Træk, hvis psykologiske Umulighed gjør Satiren meningslos. Her findes den tekniske Administrator for et Selskab, der agtede at lægge et Telegraftov langs Mælkevejen til Nordstjærnen og en Professordatter der tiltaler en ung Fisker i dette Sprog: «Kunde man dog ikke engang træffe en venlig, en broderlig Aand, en Ligestemt, der vilde tage langt bort med En, bort til en fremmed, ukjendt Kyst, at leve et Liv i Ideen, den positive Idees store Tro?» Sligt virker, som horte man Forfatteren skoggerle

af sin egen Vittighed — man føler sig ude af Stand til at le med.

V.

Omtrent ved Aaret 1879 indtræder der en ny Svingning og en ny Blomstring i Drachmanns Produktion. Der havde jo været en Periode, i hvilken han havde betegnet sin tidligste energiske og polemiske Optræden som Ungdoms-Ubesindighed, som «Kiv og Kvalm», der nu var endt (Digtet «Fugleperspektiv»), og i hvilken han havde gjort Afbigt for sin Ungdom ved neutrale eller gammeldags Frembringelser. Nu føler han Trangen til at tage sin Ungdom op igjen. Han seer med Vemod tilbage paa Mathedens Tid, taler om Fjender, der stræbte at slukke hans Ild, og skriver:

De fik dog ej slukt mig saa helt endda,
Der maatte min egen Svaghed til Sprøjten,
Da lo de først ret. da jeg «sakkede a'» . . . .

han angrer sine Indrømmelser til Modstanderne, sin Beden om Forladelse, han skrifter for Bjørnson:

Et har jeg gjort; det var værst dog af Alt,
Da var i Flugten jeg nærmest ved Jord.
Da var Du højest og videst dit Spor, —

Det var dengang, da, saaret og syg,
Med mig selv jeg sogte at tinge.

Dog jeg er atter. hvad jeg var først . . .

Og nu fulgte en Række af friske, dristige Digtninge: ypperlige, dels ældre dels nyere, satiriske og polemiske Vers i «Ungdom i Digt og Sang», fortræffeligt skrevne Afsnit i Bogen om Lars Kruse, det humoristiske og sprudlende Eventyr-Digt «Østen for Sol», der stod himmelhøjt over Drachmanns første Forsøg i Genren, «Tordenskjold», «Vandenes Datter», «Svend Trøst» og Begyndelsen af det kjække Foretagende, Oversættelsen af Byrons «Don Juan».

I Digtsamlingen «Ungdom» glimre de rent malende og de satiriske Digte, de malende (som «I Circus maximus»), fordi der i dem efter Sagens Natur ikke findes Spor af den Uklarhed, som opstaar overalt, hvor Drachmann vil optræde som Tænker, de satiriske (som «Islandsfarten» og Universitetscantaten) fordi denne Digter aldrig er bedre, end naar han har et Stof for sig, der tvinger ham bort fra hans private Jeg, og kun giver ham Anledning til indirekte Fremstilling af hans personlige Stemningsliv. Enkelte humoristiske Digte som «Rødhuder» staa ogsaa meget højt. Samlingens Mangel er

dels dens altfor yppige Rhetorik og Lingvistik; man sér bestandig Ordene springe

som gyldne Kugler fra Jonglorens Haand,

dels en Digtgruppes altfor private Karakter. Her er paa sine Steder mere Selvros end ellers hos Drachmann (saaledes Rondoen med det besynderlige Omkvæd: «Du véd, jeg er stærk»), her findes et sygeligt Hang til at kaste Skylden for personlige Uheld, Gjenvordigheder eller Svagheder over paa Andre, særligt paa falske Venner — man har de Venner, man fortjener, og det virker unegteligt stødende, naar den Talende, der selv ikke skildrer sig som et Monster paa paalideligt Venskab, er saa opfyldt af Venners Upaalidelighed — men der er ligefuldt her selv i de rent pathologiske og uklare Digte Linjer, saa dejlige, saa henrivende som denne:

Ja jeg har elsket. «Herfra disse Taarer.»

og der er selv blandt de Digte, der mindst vedkom Offentligheden, enkelte, der ere skrevne uden Selvbesmykkelse, med sand og gribende Oprigtighed, saaledes det i hvilket den Søvnløse om Natten hører som et Raab fra de stille Skove om Hjælp, iler ud, udbryder i sit «Hvem der?» intet Svar faar, og hvor det saa hedder:

Jeg ængstes, som var det
for meget at vove,

jeg løfter min Stemme;
hvem dèr?
Jeg lytter, fra søvntunge
slumrende Skove
spørger mig Ekko:
hvem dèr?

Jeg iler i Natten
fra stille Skove,
jeg grubler, jeg grunder;
min Gud!
Jeg lægger mig, lytter,
kan ikke sove,
Hvem er jeg? hvordan sér
jeg ud?

«Østen for Sol» er en Frembringelse, i hvilken det er lykkedes Digteren næsten helt at sammensmelte sine romantiske og sine moderne Aspirationer; Stoffet er et Eventyr, det om Bjørnens Ægteskab med den dejlige Pige, men den moderne Aand leger med Fabelen, ryster hvert Øjeblik Bjørnehammen af sig og viser sit Aasyn for paa eget Ansvar at sværme, trodse eller le. De lyriske Steder som Brudehymnen høre til Drachmanns bedste. Et enkelt Digt «Junkeren», der maler Hedejomfruens sanseberusende Dans, er ved en ejendommelig romantisk-dæmonisk Vildskab enestaaende i Drachmanns Produktion. Sligt har det Geniales Lødighed.

Havde der blot været en Unze af det, som

udgjør hint lille Digts Tiltrækning, fordelt over det store nationale Poem «Tordenskjold», vilde dettes Lykke været gjort. Men Grundmanglen ved «Tordenskjold» beroede paa Æmnet. Det var tilsyneladende tiltrækkende nok og laa jo fortræffeligt for Drachmann, men det var med to Ord altfor lidt dæmonisk. Det var retlinjet, naivt og sundt, skulde altsaa synes folkeligt i bedste Forstand, men der stak ingen Psykologi deri; det var altfor lidt moderne. Publikum havde ikke lyrisk Sans nok til at vurdere Odestilen i Indlednings- og Slutningsdigtene, en Stil, som Drachmann er ene om paa Dansk og som er den samme, man beundrer hos Victor Hugo; man læste de smukke, gjennemarbejdede Vers uden Enthousiasme. Drachmann havde heraf kunnet uddrage en Lære, han ikke drog, men som laa nær og som han vil komme til at sande: Den, der i vore Dage vil skrive folkeligt, han agte vel paa Udviklingens Bevægelseshastighed i det Folk, han henvender sig til.

Hvad Drachmann som folkelig Digter kjender saare godt og har skarp Sans for, det er Folket fra igaar; hvad det gjælder om at forstaa og hvad Andre kjende bedre end han, det er Folket fra idag og fra imorgen.

Et dybere Indtryk end det udarbejdede metriske Værk «Tordenskjold» gjorde det flyg-

tigt henskrevne Indlæg «Lars Kruse» og med Rette. Det er vel kun anlagt som Æresoprejsning for Enkeltmand og indeholder Meget, som ikke er af Drachmann; men det udmærker sig dels ved en Skildring af Skagens Strand, som søger sin Lige, dels ved et Portræt af en dansk Politiker, saa skarpt truffet, saa beundringsværdigt udført, at Drachmann aldrig er naaet saa højt i realistisk Kunst. Dette Portræt strejfer maaské det Pamfletagtige ved sin polemiske Tendens, men selv den, der nærer blidere Følelser for Modellen, maa føle sig slaaet af Skildringens Sandhed og Liv. Og hvad der er mest anerkjendelsesværdigt: Billedet er ingen Karikatur, Skildringen tilintetgjør uden at nedsætte, fælder fuldt saa meget ved sin Ros som ved sine faa angribende Ytringer.

Om «Vandenes Datter» kan jeg fatte mig kort, Den første Halvdel af Bogen er skrevet i en Prosa saa god som den i «Syndflodssagn», levende, malende og ganske fri for Manér. Expositionen med sin Skildring af en Adelsslægt i Middelalderen, og Bogens Midte med sin Skildring af et Herresæde og et Herregaardsliv i Renæssancestilen er udmærket dygtig. Men den Udjævnen af Striden mellem det romantiske og det realistiske Element, som lykkedes Drachmann i «Østen for Sol», fordi den metriske Form allerede

ved sin Svæven over Livets Virkelighed, ved sin Mangel paa Evne til egentlig naturalistisk Fordybelse lettede Sammensmeltningen, er her i Prosafortællingen bristet. Uensartetheden af Stoffets naturlige og dets overnaturlige, symbolske Element føles pinligt. Naar en Bog begynder som en historisk Roman og slutter som et Folke-Eventyr, bliver Resultatet Stilløshed. Og til Stilløsheden svarer med Nødvendighed Uklarhed i Grundtanken. Man aner bestandig hvad «Vandenes Datter» skal betyde, men man aner det kun. Megen sand Poesi er her gaaet tilspilde, fordi Digteren ikke har kunnet overvinde sig til nu engang for alle at lade Sagnverdenen ligge og gaa frem ad sit Aarhundredes Vej uden hvert Øjeblik at skue sentimentalt tilbage. Det er mærkværdigt, at Drachmann ikke allerede lang Tid i Forvejen var kommen til Klarhed over, at en virkelig Kvinde, som lever paa Jorden og ikke under Vandet, er langt rigere, langt interessantere, ja endog langt mere ideal end en Nymfe eller Undine. Vil man imidlertid allerede indføre en saadan, da er selvfølgelig den nænsomste, agtsomste Kunst nodvendig for ej at forstyrre Illusionen ved filistrøse jordiske Udtryk, der lede Tanken altfor langt bort fra Feverdenen. Men i Stedet har Drachmann her skrevet saa uagtsomt, at Pennen enkelte Steder

formelig slaar Sladder i hans Haand. For at forherlige Vandenes Datter siger han: «Selv under deres ømmeste Omfavnelser reves hun ikke hen til disse Drifternes Krampetrækninger, hvorunder Historiens Pen har skrevet saa mange af sine Sider, og hvorunder Digterne lide, mens de udsynge deres skjønneste Sange». Sligt er i sin Stilløshed og Meningsløshed ligefrem uhyrligt. Det er Straffen, som rammer den, der i sit Overmod tror det muligt for sig efter Behag at skrue den kunstneriske Udvikling snart tilbage, snart frem, istedenfor i Ydmyghed at føle sig som dens Tjener.

VI.

Med Digtsamlingen «Gamle Guder og nye» af Svend Trøst, der udkom til Julen 1881, har Drachmann hidtil kulmineret. Ikke at Alt i denne Samling er lige godt eller endog blot godt, men den indeholder saa fuldmodne, saa dybsindigt komponerede og rigt udformede Digte, at de betegne Højdepunktet af denne Digters hele Produktion. Disse Digte har Erfaringen avlet med Inspirationen; det er kloge Børn, smukke Børn, med fine, lidt lidende Træk og dog med blomstende Friskhed. Man læse «Det tabte Paradis», man læse fremfor Alt «Vor Moders Saga». Christian Winther har skrevet

skjønne Vers om Kvinden; men dette er mere end Christian Winther. Dette er virkelig moderne Lyrik. Hist og her forekommer noget saa Gammelt, saa Víst, at det synes skrevet af en Olding, og det i Strofer saa foraarsagtige som en Ynglings første Længsler og Sværmerier. Hvorom handler det? Om vor Moder: Jorden; om vor Moder, vor Søster, vor Elskerinde og Hustru og Enke: Kvinden.

Det begynder med et Digt om Junker Vaar, hvis sidste Mesterstrofe lyder:

Han bøjer tilside
hver Blomst paa hvert Straa,
han følger de hvide,
som kjærlige glide
imøde de ømme, de ventende blaa;
hans Øjne har Taarer,
det er ikke Graad:
det er Længsel fra hundrede Blomster, som holder den sitrende Øjerand vaad.

og det har i sin sidste Afdeling denne beundringsværdige Strofe, der ikke blot turde være det Fyndigste, Drachmann nogensinde har skrevet, men der er saa stor i sin Stil som en Korsang af en græsk Tragiker:

Vort Liv, vort Liv!
i Vellyst undfanget, i Dødssmerter født,
paa Stier og Veje letsindigt forødt,

opsamlet og værnet med Kunst og med Flid,
et Fnug gjennem Luften, en Tusinddels Tid,
en Døds-Runes Gaade
for Mand og for Viv,
en Rædsel, en Naade —
vort Liv, vort Liv!

Tankerne ere vel ikke nye, men deres Sammenstilling og Sammenhæng er slaaende ny. Dette er paa engang sammentrængt som en Formel og lyrisk som en Melodi. Saaledes kunde en Sibylle synge.

Meget smuk er dernæst i «Gamle Guder og nye» Afdelingen «Folkets Sange». Der findes især en «Folkehøjskolesang», der er et virkeligt Kunstværk. Den er som skreven ud af det Bedste i Menigmands Sjæl; man vilde kalde den klassisk, hvis Ordet ikke klang saa lidet folkehøjskole-agtigt. Nær op til den findes imidlertid et Digt, der kun tilsyneladende er skrevet i samme Aand og som i Forening med enkelte i Samlingens andre Afdelinger forekommer mig at gaa ud fra et ganske andet og rent forældet Livssyn.

Jeg dvæler kun ved disse Digte, fordi der i dem findes den første Svingning til det nye Omslag, der i Aaret 1882 foregik i Drachmanns digteriske Stræben.

Det er Udbrud som «Vi har for meget

læst», «Ret saa» og adskilligt i de ellers saa smukke Morgen-Psalmer.

Digtet «Vi har for meget læst» forherliger det saakaldte «Folk» i Modsætning til de saakaldte «Dannede». Det slutter:

Vi har vor Hjærne ødt, vi mangler Blod,
og dog vil *vi* med Blod vor Fremtid kjøbe! —
Du Folkets Aand, vær kun ved trøstigt Mod:
Dig er det, som skal Fremtidslægten døbe.

Det er din Sejghed, sunde Sans og Styrke
som ej omkuld af Fraser bliver blæst:
det er *din* Gud, som vore Børn skal dyrke;
vi visner bort, — vi har for meget læst.

Hvad er dette — under Form af et nyt Evangelium — andet end gammel Romantik, gammel romantisk Overtro paa Naiveteten!

Hvad betyder denne Selvnedsættelse? og hvad beviser denne Smiger for det menige Folk?

Selvnedsættelsen er et Foster af Tvivl, Smigeren er et Svaghedssymptom. Lad være, der her i Danmark findes Pedanter, som have læst for meget (rettere: læst for daarligt); det kan ikke være dem, som menes med dette «vi», dertil ere de for faatallige og betydningsløse. Og er der ikke tænkt paa dem, hvad Mening er der da i at slynge en Talemaade som denne

ud i et halvdannet Folk som det danske! Sig, vi have ikke læst nok, ikke læst paa rette Maade, ikke tænkt nok over det læste; sig at Uvidenhedens Udygtighed har bragt os til Undergangens Rand — men fra den romantiske Legende om Frelsen ved at vende tilbage til det menige Folks Naturtilstand er vi voxede alle — alle.

Det er ikke Videnskabens Skyld, at Drachmann ikke ser anden Frugt af den end Blodmangel og Hjærteløshed hos Byernes Ungdom. Allerværst vilde Ungdommen være faren om den gav sig til at tvivle paa Forskningens Betydning og istemte det modløse, selvopgivende «Vi visne bort!» Den, der siger eller istemmer Sligt, han har naturligvis kun dømt sig selv. Mandigere vilde det være at sige til det arbejdende Folk: Kommer til os! vi véd vel langtfra nok, men dog mere end I, og vi vil rive Eder ud af Uvidenheden! Kommer til os! vi véd, hvad vi vil, og vi vil hvad vi véd. Vi vil Eders Bedste og vi kjender det; vi véd Besked om Maalet og de nærmeste Midler; vi er Mænd og vi vil føre Eder! — Men til at tale saadan udfordres Tro, Tro paa Aarhundredet, paa Videnskaben og paa sig selv, og Drachmann er en Tvivler i dette Ords egentlige Forstand, en tvedelt Natur.

Spørgsmaalet har en politisk og en civilisatorisk Side. I politisk Henseende vilde visselig intet Godt komme ud af, at de, som sidde inde med Tidsalderens Viden, istemmede den versificerede Smiger og abdicerede til Bedste for den upersonlige »Folkeaand«. For den almindelige Kultur vilde Følgerne være endnu betænkeligere. Drachmann taler om de Højtdannedes

Tørst mod en Gud at skrive paa vor Fane.

og giver i disse Ord en besynderligt udvortes Karakteristik af en formentlig meget inderlig Trang til det Religiøse: han tilraaber fremdeles Bonden eller Arbejderen:

Det er din Gud, som vore Børn skal dyrke,

og røber efter min Mening i disse Ord et lige urigtigt Syn paa de Udviklede og de Uudviklede. De første have ingen Trang til at se et mystisk Navn paa deres Fanedug; deres Fane er dem hellig uden alle Indskrifter; og hvad de andre angaar, saa turde det være en letfærdig Profeti, at vore Børn skal dyrke deres Gud. De arbejdende Klassers Salighedshaab, til Bedste for hvilket der rundtom i Landene, tidt af Folk, som selv ikke tro, foretages saa mange Hokuspokus, er som bekjendt en meget problematisk Ting. Arbejderne i Hovedstæderne havde maa-

ské tilforn dette Haab, men have de det endnu? Og hvis saa er, ville de bevare det i Fremtiden? Jeg for min Del mener Nej; derfor ansér jeg det ogsaa for aldeles usandsynligt, at deres Børn ville tvinge eller bringe vore til nogen Gudsdyrkelse, gammel eller ny, og jeg kommer her tilbage til, at Drachmann kjender Folket fra igaar bedre end Folket fra idag.

Det kunde maaské synes, som tog jeg Ordlyden i hine Vers vel bogstaveligt og saaledes fik en Mening ud af dem, de ikke behøvede at indeholde; men Læseverdenen har i de talrige spredte Digte, som Drachmann siden da har offenliggjort, faaet udforlige Kommentarer til dem. Efter saa nyligt som i 1879 at have givet sit sidste højlydte Fremryknings-Signal, er han allerede paany bleven betænkelig og har paany blæst til Retræte. I hans Hilsen til Bjørnson ved dennes 25aarige Jubilæum hed det:

Man er maaské geraadet lidt for langt
I Fordring mod, hvad Kampens Skjald skal gjøre:
Der sidder fjernt og nær endnu saa mangt
et Hjærte, der vil Hjærtets Lovsang høre

— — — — — — — — — — — — —

Naturens Børn bag Plov, paa Baadens Toft
vil endnu længe lytte til Idyller:
Din Konge sover trygt paa Hegels Loft,
mens det er «Synnøve», som Kassen fylder.

At Idyllerne endnu længe ville vedblive «at fylde Kassen», er det ingenlunde min Hensigt at bestride; det er slet ikke heller pr. Spekulation at nogen her i Norden gaar hen og bliver Fritænker eller Republikaner. Hovedsagen for Drachmann er jo imidlertid de mange «Hjærter, der ville høre Hjærtets Lovsang», og siden Sommeren 1882 har han da ogsaa selv uafbrudt sunget denne Lovsang.

Endnu i 1877 skrev han:

> Hvi kan jeg ej lære dem Kunsten af
> at slaa mig til Taals med Idyller?
> — — — — — — — — — — —
> Ja, *kunde* jeg, skrev jeg en saadan Sang.
> Men Havet om Smaakluk ej skotter.
> Stormen mit Hjærte fylder.

Nu har han lært de Andre Kunsten af. Nu er «Hjærtet» eller som det ligesaa hyppigt hedder «Kjærligheden» blevet det bestandig tilbagevendende Stikord og Program i hans Digtning, er bleven hvad Sværmeriet for det Stormfulde, Hadet til Tamheden tidligere var. Han er nu «Hjærtets» Sanger, som han før var «Havets». Han priser nu Kjærligheden, atter og atter Kjærligheden (caritas), ikke blot paa den forhadte hjærteløse Filosofis, men paa Elskovens Bekostning. Som Taler ved Kunstner-

modet 1883 fremhævede Drachmann Pietetens Hjærtebanken overfor gamle Professorer som skjønnere og mere værd end Elskovens Hjærtebanken ved det første Stævnemøde. I et Digt til «Det Normales» Pris gik han nyligt endog saa vidt at ville give hundred Elskovsnætters Rus for et Glas koldt Kildevand.* Man kan oprigtigt beundre en saadan og saa pludselig opstaaet Kjærlighed til det Normale, selv om man føler sig ude af Stand til at svinge sig op til dens Højde, og er svag nok til at sætte mindre Pris paa Vand og mere paa verdslig Glæde.

Men den Kjærlighed, Drachmann i alle sine nyere Digte prædiker, den samme om hvilken det hedder i «Strandby Folk»:

> Kjærlighed — helt op til Skagen —
> det er jo dog Hovedsagen.

er efter Digterens atter og atter gjentagne Opfattelse det sande Sædeligheds-Princip i Modsætning til det Forstands-Princip, Filosoferne hjærteløst ville gjøre gjældende i dens Sted.

Drachmann har da ikke betænkt, at til Princip, særligt Sædeligheds-Princip, er Kjærligheden, selv opfattet som Al-Enheds-Følelse, ikke

---

* Jeg giver hundred Nætters Elskovsrus
for én Dag tilbragt ved et kjøligt Krus
fra Kilden . . . .

egnet. Uden en andensteds fra hentet sædelig Livsanskuelse er Kjærligheden nemlig slet ikke i Stand til at naa det, den netop tilstræber, den Elskedes eller de Elskedes Lykke.

Det sés let, at kun i Tankens Verden kan Mennesket lære hvad der er den elskede Gjenstands sande Vel. Enhver vil nødvendigvis altid betragte som det hojeste Gode for den Elskede, hvad der staar som det højeste Gode for ham selv. Sætter han Lykken i Mad og Drikke etc., da ville hans Onsker og Bestræbelser for hans Kjære gaa i denne Retning, sætter han den sande Lykke i religiøs Opbyggelse, saa vil han stræbe efter at omvende sine Medmennesker, blive Missionær eller lignende. Kort sagt med at opstille Kjærligheden som Princip for vor Handlemaade er endnu ikke det Ringeste sagt eller afgjort. Selv om man, som Drachmann i sit Digt til Grundtvigs Hundredaarsfest, under Forkyndelse af Kjærlighedsprincipet, priser de store Religiøse og kimser ad de smaa Filosofer, gjør man ikke derved Filosofien i mindste Maade undværlig, beviser tvertimod ved sin egen Mangel paa Klarhed kun end mere dens Uundværlighed.

Drachmanns seneste Svingning har desværre betegnet en ikke ringe Tilbagegang i

Værdien af hans digteriske Produktion. Hans to dramatiske Forsøg «Puppe og Sommerfugl» og «Strandby Folk» aflægge vel Vidnesbyrd om hans Mod og Evne til at give sig i Kast med Vanskelighederne ved den dramatiske Kunstform, men de staa som Kunstværker saare langt under ældre Arbejder af ham. Især er Strandby Folk — i hvilket Drachmann havde den ubegribelige Taktløshed at indføre en Taksigelse til sig selv som Lars Kruses Talsmand — skrevet saaledes for Publikum ɔ: i den Grad til Bedste for Publikums Fordomme, dets paa engang platte og sentimentale Smag, at den Literatur, som den moderne Bevægelse begyndte med at bekæmpe, ingenlunde kan siges at have gjort sig skyldig i noget Tilsvarende eller Beslægtet; thi hin Tids Digtere vidste ikke bedre end at «En Søndag paa Amager» var Kunst.

Det vilde imidlertid være ganske uberettiget af denne Drachmanns momentane Tilbagegang at gjore ugunstige Slutninger om hans Fremtid. Hans Talent er saa kraftigt og frodigt, at det uden Tvivl, hvis han paany giver sig til at dyrke det med Alvor, kan bære ligesaa ypperlig Frugt som tilforn. Men Betingelsen derfor vil være, om det kan lykkes ham at overvinde og fæstne det Flyvesandsagtige i sit Temperament.

EDVARD BRANDES.

Blandt Mændene af den yngre Forfattergruppe i Danmark har neppe nogen lagt en saadan Flersidighed for Dagen som Edvard Brandes. Han er østerlandsk Filolog, Politiker, Journalist (særligt Dramaturg) og Skuespildigter. Dette beror dels paa noget Spredt i hans Begavelse, dels paa et Hang til Initiativ i hans Karakter. Han var hertillands den første, der anlagde den moderne Kritiks psykologiske Methode paa Skuespilkunsten, han var den første af den nye Skoles Mænd, som traadte ind i Politiken, og han var den iblandt dem, som først skrev i dramatisk Form og først fik et Arbejde opført paa det kongelige Theater i Kjøbenhavn.

Hvad han i Bogform har udgivet, er følgende: To Oversættelser af indiske Skuespil («Lervognen» 1870, «Kongen og Danserinden» 1874), en mythologisk Monografi: «Ushas og Ushashymnerne i Rigveda» 1879 og tre Skue-

spil: »Lægemidler«, »Gyngende Grund« og »Et Besøg« 1881—82.

I.

Edvard Brandes fødtes d. 21. Oktober 1847 i Kjøbenhavn som den yngste af tre Brødre, og blev, som det i Regelen gaar med den yngste Søn i en Familie, forholdsvis tidligt voxen med de allerede Voxne og forholdsvis sent udviklet i sin hele Ejendommelighed. Da den mellemste af Brødrene ikke gik den studerende Vej, var det især den ældste og den yngste Broder, der kom til at have Studie-Interesser tilfælles; en Alders-Afstand af henved 6 Aar satte den ældre i Stand til fra først af at vejlede den yngre, og det saa meget mere som de levede Side om Side i mange Aar. Herpaa beror det maaské, at man i den første Tid efter Edvard Brandes' Debut som Journalist og Dramaturg var tilbøjelig til at slaa ham ganske sammen med Broderen; det hed sig i Recensioner, at hans Stil og dennes lignede hinanden »som to Draaber Vand«, og andet Sligt, der vel ikke røbede noget skarpt kritisk Blik, men var forstaaeligt paa Grund af den abstrakte Lighed som Slægtskab i Forening med Paavirkning i Opvæxten maatte have frembragt. Det er egentlig først i denne Forfatters Theater-

stykker, at det er lykkedes ham at udforme sit Væsen paa ganske særegen Maade i sin Stil, det vil her sige i Replikskiftet. Det er en ædru Stil, forstandig, men nervøs, ordknap, dæmpet og diskret, nu og da tør og tørt satirisk, ofte hvas, hyppigt vittig, undertiden cynisk, meget blid i sin Varme, meget stilfærdig i Udtrykket for Lidenskab, uden nogen mystisk eller romantisk Baggrund, uden Sving og uden fantastisk Perspektiv, farvefattig, dog ikke graa, men paa engang farveløs og malerisk som en sort Silkedragt er det, der slutter nær om et ungt, kvindeligt Legeme og i hvilken Lyset fra Lamper eller Lysekroner bryder sig.

Han var fra første Færd af en Aand uden Anlæg eller Lyst til et Liv under aaben Himmel eller til Studium af Naturvidenskaben, men et Hovedstadsbarn med uhyre Læselyst og tidligt Hang til Theatret. Faa Mennesker have en saadan Evne til at læse; allerede som Dreng slugte, kjendte, huskede han Alt, dansk og fremmed Literatur, Romaner, Theaterstykker. Han havde Sans for Musik, mindre for bildende Kunst, til Gjengjæld mere Sans for Iagttagelsen i Poesien end for den rene Lyrik og den rene Stil, mere Sans for Vid end for Storhed, for slaaende, levende Enkeltheder end for Helheden. Det Almene i det Enkelte var ikke det, som

gjorde Indtryk paa ham; han savnede Anlæg til Filosofi, derfor Sansen for andre Totaliteter end dem, man kalder Individer. Det er ogsaa paafaldende, hvor sjældent man i hans Skrifter møder en almindelig Idé.

Han var af de Naturer, der fra først af have mange Muligheder uden noget egentlig udpræget Kald. Hans dybeste Interesse var fra hans Drengeaar Theatret. Der foresvævede ham saadant Noget som at blive Skuespiller og udføre Karakterroller. Han vidste saa godt, hvorledes de skulde spilles, at han indbildte sig, han kunde spille dem. Det var Skuespilkritikeren og Skuespilforfatteren i ham, der søgte sin Vej og ikke strax fandt den; thi han tænkte hverken paa at blive Digter eller Kritiker.

Rationelt og logisk, som han var anlagt, gav han sig ind paa Sprogstudiet, studerede Sanskrit, de semitiske og de forskjellige indogermaniske Sprog, interesserede sig især for den sammenlignende Mythologi og bragte det snart saa vidt, at han læste Indisk som Andre Tysk eller Fransk. Det er sikkert ingen Tilfældighed, naar Eggert i «Lægemidler» vender tilbage til de danske Forhold, ikke fra Amerika, men fra Indien.

Forskjellige Artikler af ham i «Nyt dansk Maanedsskrift» og hans Doktordisputats om

«Ushas» røbe hans videnskabelige Methodes Beskaffenhed. Den er psykologisk og minutiøs.

I sin Bog om Morgenrødens Gudinde eftervıser han Punkt for Punkt den hele Række af Forestillinger, gjennem hvilke det Indtryk, som oprindeligt udsprang af Naturiagttagelsen, omdannedes til Guddomme. Han viser, at Ordet «Morgenrøde» i Indisk ikke oprindeligt kan have havt denne Betydning; det sés allerede deraf, at det i To-Tal betegner ikke to Morgenrøder, men Nat og Morgen; det har betydet Farve i Almindelighed, og Farve var for Naturmennesket et Dække, der droges over Tingene. Saaledes blev Ushas især en Betegnelse for det lyse, farvede Skydække, der om Morgenen omhyllede Himlen og syntes at bringe Dagens Lys. Men Morgenskyerne opfattedes ikke under denne enkelte Forestilling alene. Skyen var ogsaa en farvet Ko, fra hvilken malkedes den himmelske Dug-Mælk, den var en rødglinsende Hoppe, en Vogn, der blev trukken af Kør eller Heste. Og Ushas viste sig ikke alene i Dyreskikkelse; oppe paa Himlen glimtede det som et blottet, hvidt, mælkerigt Kvindebryst; det smilte som et rødmende Pige-Ansigt; der udfoldede sig pragtfulde hvide Legemer paa Himlens udstrakte Skød, og op fra alle disse Forestillinger steg saa den skjønne Gudinde Ushas

i glimrende Skrud, Himmelfaderens Datter, evig ung i sin Udødelighed, dagligt bringende Mælkens og Lysets rige Gaver til Menneskene o. s. v.

Det er skrevet af en Forfatter, som ikke tror paa, at Menneskeaanden bevæger sig i Spring, som stræber at finde alle Mellemleddene, alle Idéassociationerne mellem et Naturindtryk og en mythisk Skikkelse, og som, lig det 18de Aarhundredes Mænd, i Lovene for den ubevidste Produktion sér en Art psykologisk Algebra.

Han var nøgtern; var det i bogstavelig som i overført Forstand; thi han holdt ligesaa lidt af Vin som af Deklamation, troede ligesaa lidt paa Rusens Indgivelser som paa Inspirationens Mysterier. Naar han nylig engang temmelig umotiveret i en Karakteristik har givet sit Hjærte Luft i et forbitret Udfald paa Kjærligheden til Drik, «den umandige og uværdige Passion, der uden at give den Nydende Spor af Indhold sløver Sansen og svækker Hjærnen, gjør Manden raa, dum og modbydelig», saa røber Naturens oprindelige Ædruelighed sig i et saadant Udbrud.

Denne Nøgternhed er Racemærket i hans Sind; Israeliterne have jo altid været bekjendte som «daarlige Drikkere». Og karakteristisk er det, at denne Egenskab maaske lige saa meget som Stammens slette Egenskaber har hidset det

germaniske og slaviske Racehad mod den i Middelalder og Nytid. Thi den, som ikke drikker, som bevarer sit Hoved klart, mens de Andre beruse sig rundt omkring ham, han bliver let i Folkeopfattelsen til den kolde og kloge, der benytter sig af den Andens, Troskyldigeres Svaghed til at overliste ham. Menneskene holde i Reglen ligesaa lidt af de ædruelige Naturer som af de klare Hoveder. Disses blotte Existens synes en Kritik over Omgivelserne. En Del af den Uvilje, der har modt Edvard Brandes paa hans literære og politiske Bane — og han har en Tid lang hørt til de bedsthadede i det offentlige Liv — lader sig føre tilbage til dette Indtryk.

Den Kreds af noget ældre literære Personligheder, han i sin Opvæxt nærmest og stadigst kom i Beroring med, og der optog ham uden at tænke paa at assimilere ham, bidrog ved Modsætningen mellem dens og hans Væsen, der efterhaanden blev ham klar, til at udvikle hans Egenheder indtil Ensidighed. De syntes ham naivere end han; de lidt ældre forekomme altid de lidt yngre saadan; de var til en vis Grad Forkyndere, han stræbte efter at blive en Iagttager; der var noget Sorglost og Bredt i deres Væsen, som frembød Modstandere Angrebspunkter, han gjorde sig uvilkaarligt smal, som

man gjør det i Duel, for at frembyde saa ringe Skudflade som muligt, og han kunde gjøre sig spids og stikkende, naar det gjaldt om at gaa over fra Forsvar til Angreb. Med enthousiastiske, mere lyriske og expansive Naturer for Øje blev han tidligt Realist. Med aabne, lidet bevidste og forholdsvis lettroende Naturer for Øje blev han tidligt bevidst, sluttet, lidt mistroisk, tidligt tilbøjelig til Pessimisme. Han kunde nu og da som de Ældre bruge en lidt klangfuldere Rhetorik end strengt nødvendigt, men i Grunden af hans Væsen laa Spiren til Afsky for den, som for al overflødig Fylde. »Varmt og rigt« havde været de Ældres Udtryk for literær Lovprisning. »Koldt og knapt« skulde om faa Aar blive Rosen i hans Mund.

De Ældre havde sét sig i Spejl i de halvt romantiske, halvt moderne Digteres Skikkelser fra Overgangstiden, Figurer som Lermontows Vor Tids Helt f. Ex.; de havde sværmet for den Byronsk-Musset'ske Blaserthed uden at føle den. Han, den Yngre, gik lige til Balzac. En Rastignac, en de Marsay slog ned i ham; det var mere praktiske og moderne, mere materialistisk sindede Helte, og han delte, før han endnu havde prøvet Livet, til en vis Grad deres Lede derved, men, modsat de Ældre, uden paa nogen Maade at sværme for den.

Fysisk bestemtes hans Aandslivs Karakter ved Arten af hans Nervøsitet; den medførte stødvis Stræben, fornyet Initiativ, og ligesaa regelmæssigt tilbagevendende Træthed, Opgiven, Mistvivl om Udfaldet, Ligegyldighed for Udfaldet. Det er altid heldigt at beholde saa mange Illusioner tilbage, som der udfordres for i smaa Forhold at kunne handle uden at generes altfor meget af Forholdenes Ubetydelighed og Handlingens sandsynlige Resultatløshed. Men en altfor stor Del af Edvard Brandes' Kraft blev tidligt brugt til at exstirpere Illusioner.

Dette hang sammen med den store Sandhedskjærlighed, der er hans kritiske Begavelses moralske Grundlag. Han vilde være sand mod sig selv, og Betingelsen derfor var at sé klart; han vilde være sand mod Andre og deraf udsprang Ligegyldigheden for om han behagede eller mishagede dem, den bestemte Beslutning, ikke at ville give Kjøb, Hanget til at trodse, Fristelsen til at ærgre, Mangelen paa Sky for at saare — selv unødigt.

Et meget dybt Indtryk paa ham gjorde netop paa det Tidspunkt, da Ynglingen udvikles til Mand, Beskaffenheden af den Modstand, den moderne literære Bevægelse ved sin Frembryden i Aarene 1871—72 mødte. Han saa her et herskende Parti møde Anskuelser, om hvis

Sandhed han var overbevist (ja som Partiet selv tildels endda kun af politiske Grunde bekæmpede) med Opbydelse af alle Magtmidler, med Midler, der laa saa lavt, at hverken han eller nogen anden af den yngre Slægt havde troet deres Anvendelse mulig. Han drog af denne Iagttagelse en Lære. Hans Tro til Menneskene fik sit første store Knæk. Han var var fra dette Tidspunkt af blandt de ivrigste for at organisere Modstanden mod hint Parti, og da han var sig Principernes Sandhed og sin egen fuldstændige Uegennyttighed bevidst, gav Alt, hvad der var tilbage i ham af ungdommelig Tillid til Omgivelserne, sig nu Luft i Forholdet til de Menings- og Kampfæller, han fandt. At disse, som det snart viste sig, kun undtagelsesvis mente det saa alvorligt og oprigtigt som han, gav hans Tro til Menneskene det andet, dybere Knæk. Han lærte i faa Aar de fleste Former af menneskelig Svaghed at kjende, Forknyttetheden, der ikke vover at tage Parti, Fejgheden, der ikke vover at irritere Fjenden for ikke at faa skarpe Skud til Svar, den instinktmæssigt forsigtige Klogskabs-Godlidenhed, der selv overfor Fjenden mener det godt med alle Mennesker, ogsaa med dem, uden hvis Nederlag Sejr er umulig; han lærte de Forbundsfæller at kjende, der pludselig ikke

mere véd hvad der er Tale om og aldrig have vidst det, og dem, der en skjøn Dag fortryde deres Ungdoms-Daarskaber og løbe over til Magthaverne, og dem, der for at opnaa bedre Vilkaar, Imødekommen og Tilnærmelser fra forskjellige Sider, med Et træde ud af Rækken og stille sig i Position som Undtagelser.

Slige Erfaringer gjorde de fra først af blødere Træk i hans aandelige Fysiognomi stedse skarpere. Han blev endnu mindre tilbøjelig til direkte Udtryk for sit Følelsesliv. Hvad der havde været i hans Natur af Lyrik slog ind. Istedenfor det Hidsige i Ungdommens Fyrighed havde han nu en vis ligelig Varme: hans Væsen og Stil blev paa de mere bevægede Steder hvad Franskmændene kalde »affectueux«. Og omvendt: Det satirisk-negative Fysiognomi accentuerede sig stedse skarpere. Han fik et hurtigere Blik for Menneskenes svage end for deres smukke Sider. Nu og da kunde det tage sig ud som var en Splint af Troldspejlet i H. C. Andersens »Snedronningen« faret ham i Øjet.

Det behøver kun en Antydning, at den dels fanatiske, dels hykleriske Agitation mod hans Indtræden i Folketinget, Bestræbelserne for at negte ham Adgang til Edsaflæggelsen med samt den hele koldblodige Besudling af hans Navn, der fulgte, maatte ende med at

pansre og væbne ham end stærkere som offentlig Karakter.

Hans fremmedartede Temperament havde fra først af kun daarligt stemt overens med et nordisk Klima; hans Oplevelser havde ikke kunnet bibringe ham Glæde ved Danmarks politiske og literære Forhold. Som ung Mand følte han sig vel i mange Maader mere tilpas her end andensteds; men han længtes tidt bort; Forholdet var hvad man i Fysiken halder »ustadig Ligevægt«. Jeg finder en Art Bekjendelse paa det Sted i hans Afhandling om Schram, hvor han fortæller, at denne, paa Nippet til at modtage Ansættelse i Frankrig, rejste tilbage, og senere efter hver Afstikker til fremmede Lande bestandig paany talte om at blive borte, ogsaa havde Udsigt dertil, men blev hjemme, skjøndt han selv altid fandt det urimeligt og ufornuftigt. Det hedder her: »Hvad var det, der bandt ham? Ja hvad er det, som binder saa mangen, om hvem man skulde tro han havde alt at vinde ved at drage bort? Hvorfor klæbe sig til Ens Fødder de Brostene, paa hvilke man som ung har travet ulykkelig omkring, hvorfor forhindre de En fra at hæve sig og flyve bort? Vil man, at de Samme, der have sét Ens Fornedrelse, skulle bøje Hovedet for, beundre og misunde Ens Begavelses Frembrud og Ens Held? Er

det Sproget, Kammeraterne, Familien, det Kjendte og Magelige, som lægger Lænker omkring den Rejselystne? Det er vel det Altsammen paa én Gang. Alle disse Hensyn, som spærre Udsigten til det Fri og Fremmede, danne om En som et Gjemme, i hvilket man synes at passe saa fuldkomment ind som en Snegl i sit Hus. Man fører Skyggerne af dem med sig, naar man drager ud, og de drive En hjem igjen.»

Han blev da med korte Afbrydelser stadigt i Danmark, først vel, som her antydes, paa Grund af den Magelighed, der er den ligefremme Følge af en vis nervøs Tilstand, dernæst fordi han, som her ligeledes antydes, i Virkeligheden passede langt nøjere ind i Forholdene, end han selv paa Grundlag af abstrakte Ræsonnementer undertiden vilde tro. Han var og blev en god Kjøbenhavner — i Grunden er han den eneste Kjøbenhavner mellem den nye Skoles Forfattere — Intet kunde heller være mere kjøbenhavnsk end hans centrale Theaterinteresse. Kjobenhavn begyndte at blive ham kjær som det eneste Sted, hvor han, naar han havde en Mening om Noget, kunde anbringe denne Mening i et Organ.

Det Dæmpede og Beskedne, det Resignerte, som er Grundtonen i hans to forste Skuespil,

opstod saaledes. «Livet er en bestandig Slaaen af», hedder det i en af de yderst faa Almensætninger, som man finder iblandt Alt, hvad han har skrevet. Extremerne tabte deres Betydning for ham. Selv Lidenskaberne syntes ham i dette Klima, under disse Forhold at afdæmpes. Elskov f. Ex. blev ham ikke den Jubel-Kval, om hvilken Clärchen hos Goethe synger, men en blid Tiltrækning, én Sørgmodighed, der finder en anden, med hvilken den stemmer overens. Et lille Digt, han engang pseudonymt indrykkede i et Tidsskrift, er betegnende for hans Opfattelse af Lidenskab i Norden:

Jeg ynder ikke, du kjære,
de klare, spraglede Stoffer,
dem skal man i Syden bære,
ved Velsklands Kjærlighedshoffer.
Her, hvor Vejret er raat
og Kulden gjør melankolsk,
er Alt protestantisk graat
og Intet broget katholsk.

Hvad vil du her, du Søde
med Somrens Farver dig smykke?
Det Himmelblaa, Rosenrøde
forlanger en sydlig Lykke.
Dèr holder man Karnaval,
her fastes det hele Aar,
dèr Livet er Knald, eller Fald,
her langsomt det Enden naar.

— — — — — —

— — — — — —

Den sorte Farve maaler
just Livstemperaturen,
Alt. hvad der pranger og straaler,
det strider her mod Naturen.
Her Elskov er ingen Ild.
men en om Sympathi,
ingen Lyst, befriende vild,
men en fælles Melankoli.

Det kan ikke undgaa nogen opmærksom Læser, at Forfatteren af disse Strofer horer til dem, der, som han selv har sagt om de Uforsonlige, aldrig skrige op, men gaa stille af med deres Følelser. De mange Smaatræk, vi have givet, samle sig i Billedet af en kritisk-nervøs Natur, halvt æsthetisk, halvt praktisk og mere kunstnerisk end digterisk anlagt, fornemt-magelig uden Flegma, frugtbar uden Frodighed, aggressiv uden Forfængelighed; en Aand med et realistisk Hang til at sé tværs igjennem Vrøvlet og splitte det, med levende politisk Sans for Nødvendigheden af Parti-Tagen og Parti-Sammenhold, med et agitatorisk Hang til at sætte Ild paa, snart hist, snart her, men med døde Punkter i sin Stræben, med intermitterende Hang til et Stilleliv udenfor det Hele i Samkvem med Bøger, Musik og Kunst og nogle Udvalgte: kort

sagt, for at anvende et Udtryk, han selv har brugt om en Kunstner, «ingen Stjærne, men et Lys», og intet Lys med rolig ensartet Flamme, men brændende som et Blinkfyr, der i regelmæssigt tilbagevendende Perioder synes slukt og saa paany skinner klart.

II.

Det var med Theaterkritiker i «Illustreret Tidende», at Edvard Brandes debuterede som Forfatter. Han afløste sin ældre Broder og arbejdede i længere Tid under Trykket af at betragtes som en Art Stedfortræder for en Anden. Paa lignende Maade blev han ogsaa som Medarbejder af «Nyt dansk Maanedsskrift», hvilket han i Følge med sin Broder sluttede sig til, og som Medudgiver af «Det nittende Aarhundrede» snarere betragtet som Sekundant end som for egen Regning kjæmpende Part.

Han har uden Tvivl fornummet det Byrdefulde ved at være Gjenstand for en saadan Opfattelse. Man sporer det i hans Essays. I hans ypperlige Afhandling om Johan Wiehe hedder det med en vis Medfølelse: «Han havde altid en Broder forud for sig paa hele sin Kunstnerbane»; i hans Skildring af Lewinskys Franz Moor bliver Vanskeligheden ved en yngre Bro-

ders Stilling malt med endnu langt stærkere Farver.

Faa vare de Skarpsynede, der allerede ud af hans Artikler som Spectator læste en ganske anden Sans for Theatervæsen og Forstand paa Skuespilkunst end Broderen besad. Denne havde selv etsteds i sine Skuespilkritiker (Kritiker og Portræter S. 262) paavist Urimeligheden af at give de Spillende Karakterer for Udførelsen af den enkelte Rolle og udtalt, at man i Stedet burde give en gjennemført og omhyggelig Karakteristik af en eller anden Skuespillers og Skuespillerindes Talent, paavise dets Omfang og skitsere dets Grænser; men han havde ikke været istand til selv at udføre sit Program. Dertil skortede det ham altfor meget baade paa Interesse for Opgaven og paa Indsigt.

Nu overtog den yngre Broder Røgtelsen af det Hverv, den ældre havde ladet ligge, og det er anerkjendt, at han i Aarenes Løb har udviklet sig til vor første Dramaturg.

Noget tidligt erhvervet Herredømme over Sproget besad han ikke. Hans første Artikler vare kun forstandigt skrevne, men det skortede Udtrykket stærkt paa Vellyd, paa Farve, og næsten helt paa Glans. Ja han manglede endog den Sikkerhed i Sprogbehandling, som ufravigeligt gjør Perioderne arkitektonisk faste, udelukker slæ-

bende At-Sætninger og udrydder alle Vendinger, der kunne forstaas paa mere end én Maade — disse Tvetydigheder, som i det danske Sprog dukke op overalt som Kakelaker i Varmen. En ubetinget Sikkerhed i Sprogets Logik vandt han først mange Aar senere og endda kun i den dramatiske Replik; hurtigere lærte han at stemple Ordet og give det Særpræg; heldigst var han i Regelen paa det satiriske Omraade, især naar han modstod Hanget til Ordspil.

Hovedmangelen ved hans Stil var længe den Paavirkning, man i den fornam fra fremmed, især fransk Lekture. Nu og da mødte man en Sætning, der var tænkt paa Fransk og kun skrevet paa Dansk. Af og til forekom og forekommer endnu Djærvheder eller Cruditeter i Udtryksmaaden, der saare Øret som fremmedklingende, saa danske de end er, fordi de, uden at Læseren er forberedt, falde ud af Stilens Stemning og ligesom skurre mod en mildere Grundtone i det danske Sprog. Man behøver ikke at blive Skyfavner for at undgaa Sligt; man maa blot altid have Helheden af hvad man vil sige og Helhedsvirkningen for Øje.

I de som Bøger udgivne Skuespillerkarakteristiker fra danske og fremmede Theatre er ved den omhyggelige Gjennemarbejdelse denne Fejl i Regelen undgaaet. I disse har ogsaa

Sproget engang imellem en Stigen og hæver sig til en Flugt, der er sjælden hos denne Forfatter.

Jeg vil anføre nogle saadanne Steder. Det Sted f. Ex. i Afhandlingen om Michael Wiehe, hvor han skildrer dennes Spil som Chevalieren i «Ninon». Hele Afhandlingen er interessant derved, at den som skrevet paa Grundlag af Erindringer fra Drengeaarene — hvad der i Forening med Gjenstandens Natur har gjort den mere sværmerisk og lyrisk end nogen anden Artikel af samme Forfatter — afgiver Beviset paa en sjældent tidligt udviklet Sans for Skuespilkunstens Hemmeligheder. Idetmindste kan jeg for min Del bevidne, at de fremhævede Ejendommeligheder og udhævede Steder i Rollerne ere netop dem, der ogsaa have gjort Indtryk paa mig. Det er slaaende sandt, hvad der siges om Wiehes Udæskning til Richelieu:

Hvor var han vidunderlig dejlig, naar han udslyngede disse Ord, hvor flammede hans Aasyn! Naar man gik hjem efter saadan en uforglemmelig Aften, ør og fortumlet i Hovedet, var man fristet til at drive timevis om i Gaderne med Versestumper paa Læben, inden man kunde vende tilbage til den virkelige Verden. Man hverken nænnede eller formaaede hastigt at tilintetgjøre Indtrykket af hin Aabenbaring fra en anden Verden.

Eller man læse Skildringen og Forklaringen

af Johan Wiehes Spil som Bothwell i »Maria Stuart»:

. . . . . det var derfor som Scenen helt forandrede sig, som man med et Ryk reves hen i Digterens norsk-skotske Verden, da Bothwell skred ind med drønende Ryttertrin, klædt i Panser og Plade, med Jærnet klingrende om Bryst og Lænd, enojet med et Lueblik som Odins. Han bragte Bjergluft ind med sig i Stykket, som stod paa Heldningen af en filistrøs Opførelse; medens de andre Skuespillere ikke havde fremkaldt den rette Illusion, lykkedes det ham at ligne en middelalderlig Ryttergeneral, hvis Feltherretalent bestaar i som en Stormvind at hugge ind i Spidsen for sine Karle . . . .

Hvad Wiehe mægtede at fremstille, var netop det Uvilkaarlige i Menneskenaturen; han var som Kunstner kun et Temperament. Kraftige og vilde Passioner, Naturudbrud, Driften utæmmet af Forstand og Vilje, det var bestandig hvad han gav i sin Kunst, indtil man fik den snæret ind og drejet bort fra sit Udspring ved en Række af sletvalgte Roller. Som Bothwell stod han i Repliken kun paa Højde med det Billede, han selv havde udkastet af Figuren, hvor han kunde drive Talen ud i Skriget. Saaledes havde hans *Jeg kommer, jeg kommer* den rette Kamplur-Klang, og man glemmer ikke let det Tigerspring, hvormed han ledsagede Repliken *Rejs dig nu, lystige Højlænder,* og som kun faa Skuespillere vilde have havt Mod til at vove. Rollen gav ham Lov til at bruge alt det Udresserede i hans Væsen, alt det Usadlede i hans Natur . . . .

Der findes paa saadanne Steder en ejendommelig Forening af Forstand og fin, skarpsindig Fantasi. Man føler her de samme Evner

i Virksomhed, der i hans selvstændige dramatiske Forsøg kun fik friere Spil.

Han kan nu og da med en Indbildningskraft, der ligesom synes at hæve sig fra Forstaaelsen som Svingbrædt, stemple en Personlighed eller forklare den paa fantasirig Maade. Saaledes naar han om Sarah Bernhardt siger:

Panden er næsten helt bedækket af et kastanjebrunt Haar i tusind Krøller og Krusninger, men under denne Lokkefylde skinne to Øjne af Staal, klare, kolde, med en uhyggelig dæmonisk Ro. Man mindes uvilkaarligt Hinduens Navn paa Maanen: Koldstraale.

Her er Skikkelsen malt med ét Ord. Fortolket er den, naar det hedder:

Er det maaské ikke det dybeste Træk i Sarah Bernhardts Kunst: hin underlige bestandig fornyede Tanke om Døden lurende paa Livet, der ligger bagved de vexlende og dog ensartede Stemninger, hun fremkalder og selv drages hen i? Hendes sygelige Legeme og svage Bryst synes saa skrøbeligt, saa let et Bytte for Knokkelmanden, medens Sjælen blusser med den vildeste Livskraft og kaster sig med feberagtig Energi over alt Menneskeligt for ligesom at gjøre Livet længere ved at gjøre det indholdsrigere. Døden truer, saa gælder det at leve helt ud i Minuttet. Er det ikke denne Følelse, der gjør hendes Kunst saa levende?

Interessen ved Edvard Brandes' Skuespilkritik hviler paa, at han ikke blot har paavist Sammenhængen mellem det Oplevede og det Fremstilte for Skuespillerens Vedkommende, men har paavist en dybere Sammenhæng mellem

Literaturens Historie og Skuespilkunstens Bevægelser, og da Literaturen atter er et Udtryk for Livet, har givet et Billede af Vexelspillet og Vexelforholdet mellem Liv og Kunst, Kunst og Kunst, Kunst og Liv i det Store, idet vi sé, hvorledes brede, tilsyneladende upersonlige Følelsesstrømninger og Tankebølger i Forening med rent private og personlige Hændelser bestemme Skuespillerens som Digterens Kunst, og atter hin gjennem denne, samt hvorledes Kunsten endelig gjennem det lige mægtige og folkelige Organ, som Theatret er, virker bestemmende tilbage paa Livet.

Ikke sjældent karakteriserer han gjennem Skuespilleren tillige Drama og Digter. Saaledes finder jeg i den følgende Passus om Schram en træffende Beskrivelse ikke blot af ham, men af Sangspillet «Røverborgen» og af den Art Virkning, som Oehlenschläger tilsigtede med dette ellers kun spottede Arbejd:

Ypperligt havde Schram her vidst at smelte det Uhyggelige og det Komiske i den gamle Slyngels Angst sammen; det var just den rette Galgenhumor .... Det er umuligt at glemme den Mine, hvormed Malcolm, halvfjollet af Rædsel, fortalte om den gamle Lucas, han havde sét sidde paa Trappen med Hovedet under Armen. Det var næsten moralsk at sé, hvorledes Frygten knugede hans Lemmer. Og saa, naar han havde drukket og med fremstrakt Arm og blottet Kniv saa bleg som et Lig forsikrede om sit Mod

i et lydeligt: «Nu blusser jeg», og saa den hidalgomæssige Maade, paa hvilken han slog sin Pjalt af en Kappe over Skuldren — man er ikke ofte til saadan Fest i det kongelige Theater. Alle gamle Eventyr om Røverborge stode lyslevende for Ens Øjne.

Og dog er her endnu alleslags Begynderfejl. Indtrykket er forvirret og forfalsket ved Indblanding af uvedkommende Navne: «Hans Maske var Shakespeare værdig . . . . Rollen bares af den Spøgelsefrygt, vi alle mindes fra Ingemanns Romaner». Her burde været Tale om Oehlenschläger og alene om ham.

Langt bedre lykkes den Art Karakteristik Forfatteren i «Fremmed Skuespilkunst». Saaledes f. Ex. hvor Alfred de Mussets Erotik tegnes gjennem Skildring af Skuespilleren Delaunay's:

Den Kjærlighed, som Delaunay da har fremstilt i disse Roller, er Ønsket, Længslen der betager Manden, forvandler ham, gjør ham ligegyldig for alt uden den Elskede og hæver ham bort fra den virkelige Verden. For den saaledes Elskende er det ligegyldigt, om den Udkaarne er Bondepige eller Prinsesse, Perdican elsker jo ogsaa skiftevis Camille og Rosette, eftersom han attraar snart den ene snart den anden. Ja det bliver næsten ligegyldigt for Følelsens Udtryk, om han gjenelskes eller ej. Fortunio er ikke mere Fortunio, naar Jacqueline har taget ham op til sin Naade; hvor kan han da mere synge Sangen om hende, han ikke for et Kejserrige turde nævne? Célio, lutter Attraa, Længsel og Higen, dør uden at opnaa blot et Haandkys af den Elskede, uforstaaet af hende som af andre

— men Ønsket dør jo ogsaa ligegodt enten det tilfredsstilles eller det ingen Næring faar . . . Det er Skikkelser, som føre et Sommerfugleliv i den poetiske Verden, og kun repræsentere en Almenstemning, der tilhører Ungdommens friskeste Tid.

Disse vidtrækkende Udsigter, der aabne sig for Læseren af Bøgerne om dansk og fremmed Skuespilkunst, bero paa Forfatterens lige grundige Kjendskab til Literaturen og Theatret. Det er sindrigt, naar han paralleliserer Michael Wiehes Opfattelse af Elskoven med den, der kommer til Orde i Kierkegaards »In vino veritas«, eller naar han godtgjør Grænsefællesskabet mellem Hultmanns og Mantzius's Kunst paa den ene Side og Studenterliberalismens Tidsalder paa den anden. Andre Steder kan Eftervisningen falde lidt tvungen. Edvard Brandes har et Hang til at drage Grænserne for en Kunstners Rækkevidde ligesom med haarde Blyantstreger ved et Par temmelig tilfældig valgte Egenskabsbetegnelser (som naar det hedder om Coquelin, at hvad han fremstiller er: Disciplin og Bravour) og disse fastholdes da med Vold og Magt. Jeg ynder i Karakteristiken en lettere Haand og en blødere Behandling af Tegneredskabet.

III.

Det er først i Edvard Brandes' Skuespil, at hans egentlige Talent som Forfatter er kommet til Gjennembrud. Hans Stil naaede først sin Ejendommelighed i den simple dramatiske Diktion, hans Evne til at karakterisere kom først ud over de haarde Konturer, da han selv frembragte Karakterer.

Hans første Skuespil «Lægemidler» gjorde Opsigt. Der er intet Digterisk ved Personernes Udtryksmaade; den er hverdags, kun livligere og vittigere end den almindelige Samtale, som den føres i den højere Borgerstand i Kjøbenhavn. Men Tonen er truffen, Farven er ægte, og Følelsens Bevægelse er med Sikkerhed gjengivet i Diktionens Stigen og Falden, Replikskiftets Dvælen eller Hast. I en Artikel af Erik Skram finder jeg disse Ytringer, der synes mig slaaende:

«Der er en Hjemlighed og Hygge i dette Stykke, som det ikke er givet mange Kunstnere at skabe. Midlerne ere tilsyneladende kun smaa og fordringsløst benyttede; men ingen med Skuespil fortrolig Læser vil være kommen langt ind i Bogen uden at være bleven slaaet af Diktionens fine Naturlighed og uden at have følt den Omhyggelighed, hvormed hver eneste Replik er formet. Det kunstneriske Arbejde,

der ligger bag dette lille Hverdagsskuespil, er aabenbart ikke ringe . . . Lægemidlers Indhold er interessant, fordi Personerne i og for sig ere dygtige Exemplarer af deres Art, og fordi den Kunstner, som har skabt dem, har opfattet disse Mennesker, og den Samfundstilstand, hvori de leve, en Nuance klarere, end det hidtil er skét. Der er her givet et mere naturtro Billede, end man let faar igjen, af Livet paa første og anden Sal i en af Hovedgaderne i Kjøbenhavns nye Kvarterer. Man indaander i denne Komedie en Atmosfære af Dannelse, af kvindeligt Vid, af Lethed i Omgangstonen, af tilbagetrængt Følelse, af Frivolitet og Vederhæftighed, af Moral, Immoralitet og Elegance, alt let tilsløret, kort denne Luft sammensat af lutter underforstaaede Sager, som gjør Aandedrættet og Blodomløbet hurtigt hos denne Klasse af Mennesker og den legemlige Tilstand jævnt nervøs . . . Hvor Bruddet mellem Leuning og Eggert foregaar, er der mellem de to Mænd en Spænding og en Alvor af den farligste Art; de føle, at den samme Stue ikke kan rumme dem, et Brud maa ské, der griber ubarmhjærtigt ind i deres Liv trods alle modgaaende Ønsker; her er dyb Sorg og en Beslutning saa haard som Flint, men der falder neppe et Ord, der har en fjendtlig Lyd . . .»

Alt dette Sagtmodige og Stilfærdige i Styk-

kets Anlæg og Gang, der gjorde det tiltrækkende ved Læsningen, foraarsagede, at dets sceniske Virkning — efter Sigende — var meget ringe. Det savnede i ethvert Tilfælde den egentlig dramatiske Ild.

Men ogsaa af en anden Grund egnede Stykket sig kun daarligt for Scenen. Det var jo nemlig trods sine Studier efter Naturen en Art Allegori. Dets Finhed beroede paa, at det ikke direkte sagde et Ord om sin egentlige Gjenstand. Tilsyneladende drejede det sig om det, hvorom der stadigt taltes: Homøopathien; men Repliker, i hvilke Ideen var sammentrængt, røbede, at det, som stadigt mentes, var Theologien. De, som skulde rammes i Leunings Person, ramtes ved Eggerts Ord: «Jeg vil ikke disputere med dig om din Kunst, om den er bygget paa Fornuft eller Overtro, Humbug eller Erfaring. Det lader vi staa hen. Det Afgjørende er, at Du ikke selv tror paa den. Du handler mod din bedre Viden, ja næsten mod din Samvittighed». Og Samfundshykleriet rammes bag sit Panser, hvor Leuning svarer: «Hvad Vægt ligger der paa, om Lægen selv tror paa de Midler han foreskriver, naar den Lidende har Tillid til dem og til ham, og virkelig bedres igjennem sin Tro? Hvorfor ikke gjøre Mennesker lykkeligere gjennem en Illusion? Hvorfor rane

dem en Illusion, der gjør dem lykkelige? Ni af ti blandt mine Fjender og Misundere, der trække paa Skuldren af mig, som Du nu, ere ved alle andre Lejligheder enige om at lovprise dem, der gjøre som jeg, og fordømme dem, der som Du føre Krig mod beroligende og lykkebringende Illusioner o. s. v.»

Ved den sceniske Opførelse faldt nødvendigvis Symboliken bort; Alt fik grov, udvortes Tydelighed, og det Hele fik det halv komiske Skær af et Fejdebrev mod Homøopathien.

Med «Gyngende Grund» kom Edvard Brandes Virkeligheden adskillige Skridt nærmere. Her var ikke mere nogen spøgende Symbolik. Stykket handler om Modsætninger, der findes i vort Samfund, men endnu aldrig vare behandlede i Poesien eller bragte paa Scenen. Det er snarere politiske Modsætninger end sociale, skjøndt der tales om forskjellige Samfundslag og skjøndt den politiske Brydning beror paa social Forskjellighed; men begge Parter høre dog i Stykket til samme Dannelsesklasse, dels fordi de gjøre det i Kjøbenhavn, dels fordi denne Forfatter i Grunden kun kjender og kun kan skildre saakaldte dannede Personligheder, som andre Forfattere kun de udannede.

Skuespillet indeholder en enkelt Karakter Kalk, paa hvilken det store Fremskridt, der her er

gjort fra «Lægemidler», kan maales. Thi Kalk er en Type, man ikke glemmer. Iøvrigt lider det som Drama under den store Mangel, at den Konflikt mellem Venstre og Højre, over hvilken det er bygget, forvandler sig til en almindelig Forelskelseskonflikt, der kunde opstaa overalt, selv hvor to politiske Lejre slet ikke fandtes. Der er imidlertid noget Nyt og Fint ogsaa i andre Karakterer end den ene nævnte, ved hvilken Forfatteren punktuelt hæver sig i Rang med Dramatikere som Dumas eller Augier, nemlig i de unge Piger, som ere nydelige uden at forfalde til Ingénue'ernes sædvanlige Theatertalemaader, i Aaløv, som i sig har Elementer til andet og mere end en almindelig ung Elsker, og især i Gabrielle — den danske Gabrielle, modsat Augier's — der nysgjærrig og retsindig, fristet og ærbar, endelig en Smule overkalket som hun er, bliver staaende i Erindringen som en sand og godt udført dansk Dametype.

Saavel i «Gyngende Grund» som i «Lægemidler» fandt imidlertid et Tilbagefald Sted til gammel Theater-Overlevering. I «Lægemidler» omvender Leuning sig, angrer sine Charlatanerier og øvrige Synder, faar sin Kones Tilgivelse og opgiver sin Praxis; det er opbyggeligt, men lidet troværdigt. I «Gyngende Grund» udjævnes ligeledes Alt; Aaløv opgiver i al Hast

sin udydige Kjærlighed til Gabrielle som haabløs, ja vender endog i Stykkets Slutning sin Hu til dennes vakre Stifdatter Vanda, der længe forgjæves har sukket for ham, saa et retligt Ægteskab mellem de to Unge dæmrer i Baggrunden, da Tæppet falder; det er paa Grund af den saa nyligt nærede Lidenskab for Moderen mindre opbyggeligt, men udglattende og forsonligt, stemmende med Traditionerne for en sidste Akt.

Begge disse Blødagtigheder havde deres Grund i Mangel paa det rette kunstneriske Mod, og deraf fulgte vel ogsaa at «Gyngende Grund» ligesom «Lægemidler» kom til at savne et kraftigt Liv paa Scenens Brædder.

Et udpræget dramatisk Talent udfoldede Edvard Brandes først i «Et Besøg», et Arbejde, der hidtil staar som Blomsten af hans hele Produktion. Det er lille af Omfang og ligesaa enkelt som fortrinligt bygget. Der forekommer kun tre Personer, Handlingen varer kun ganske faa Timer, og dog hidføres i denne korte Tid ved de simpleste Midler en Krise og Katastrofe, der griber dybt ind i de Handlendes Liv og gjennem hvilken en i dansk Literatur ikke for behandlet Idé træder Tilskueren imøde.

Det Problem, som her er rejst, og der, som det sig hør og bør i et Drama, er omsat

i Aktion og Liv, er det om Mandens Ret til paa den sexuelle Morals Omraade at fordre Alt af Kvinden og et Minimum af sig selv. Det er behandlet med Aandsoverlegenhed, uden al Frivolitet, men ogsaa uden den om Ibsens «Brand» erindrende spændte Rigorisme, der senere dikterede Bjørnson «En Handske». Stykket er paa én Gang ubarmhjærtigt strængt mod de Mænd, der forene en slap Livsførelse med grusomme Kyskhedskrav, og mildt mod den Kvinde, der har ladet sig friste af Nysgjærrighed og erobre ved Overrumpling, men saa har taget sig tilbage i Kraft af sin indre Renhed og sin Vilje til det Gode. Dette Skuespil gaar saa dybt, at det handler om meget mere end et enkelt, sjældent forekommende Tilfælde: det handler om det Maal, hvormed Mand og Kvinde paa vor Civilisations nærværende Udviklingstrin i de højere Stænder maale hinanden, og det kasserer det gamle Maal*.

Karaktererne ere tegnede med stor Sikkerhed. Særligt er Repholt, den elegante kjøbenhavnske Epikuræer og Tilskuer, som allerede

* Problemet er berørt i Dumas' «Monsieur Alphonse», i Augier's «Paul Forestier», og behandlet, men uden den nødvendige Kraft, i John Paulsens «Margherita».

skitseres i Blank i «Lægemidler» og siden varieres i den daniserede «Delphin» i Bearbejdelsen «Garman & Worse», udført med den Virtuositet, en Forfatter gjerne udvikler overfor en af sine Specialiteter. Det er ogsaa lykkedes gjennem Florizels ganske individuelle Diktion at give Billedet af en ung elskværdig Kvinde, der bestandig er ligesom let beruset af en overstadig Livskraft og om hvem det derfor begribes, at hun med sin livlige Attraa efter Lykken og sin Stræben ovenud har kunnet blive et Bytte for Den, der var «det Mærkeligste, hun havde sét, sagde det mest Forbavsende, hun havde hørt», og forekom hende som et Indbegreb af hele den store Verden, hun havde drømt om.

Desværre foraarsager Problemets pinlige Natur i Stykkets første Halvdel en Replikernes Dvælen ved Enkeltheder, som man i danske Skuespil plejer at gaa udenom, hvilken — med stor Uret iøvrigt — hidtil har holdt dette Skuespil borte fra Scenen. Først paa den kan dets tekniske Mesterskab komme til sin Ret. Jeg kjender faa saa dramatiske Vendepunkter som Præsentationen mellem Repholt og Florizel.

Psykologisk betragtet er Stykket det knappeste og fyndigste Udtryk for dets Ophavsmands Sandhedskjærlighed, Skarpblik og Tolerance. Maaské er her i et enkelt Replikskifte

et Stænk af Epikuræisme, som heller burde været borte; men selv dette betegnende Stænk burde ikke været fjernet af nogen fremmed Haand, og iøvrigt er Stykket god Kunst og moderne Kunst. Først i «Et Besøg» har denne Forfatter, der hidtil bestandig syntes at arbejde ligesom med halv Kraft, med Dæmper paa sit Væsen, sat sin hele Personlighed ind, og Inspirationen, som han ikke tror paa, er denne Gang kommen over ham.

S. SCHANDORPH.

Naar en ny literær Bevægelse danner sig, saa drager den snart ikke blot de Yngre ind i Strømmen i en Alder, i hvilken de under andre Forhold ikke havde faaet Mod eller vundet Modenhed til at optræde, men den aabner Banen for saadanne Ældre, der paa Grund af Uoverensstemmelse med den tidligere herskende Aandsretning sad inde med en Kapital af ubrugte Evner. Dette sidste Tilfælde er Schandorphs. Hele hans Ungdom og begyndende Mandsalder igjennem stod hans Begavelse i Stampe, forsøgte sig nu og da i det gamle Spor, vandt hverken Kraft eller Ry, fandt kun sjældent sin Oprindelighed og vovede da ikke at fortro sig til den. Først i Begyndelsen af Halvfjerdsindstyverne indfinder Selvtilliden sig og 1876 udgiver Schandorph, i sit 40de Aar, den første Bog, der aabenbarer hans Originalitet og derfor gjør Lykke.

Han havde i sin Tid debuteret som lyrisk Digter i lidt gammel Stil. Men det viste sig nu at Stammen i hans Begavelse var et djærvt, firskaaret, grovkornet Talent med Hang til det Burschikose og Smag for det Burleske; det blev klart, at han var en født og baaren Realist, der først paa det lavkomiske Omraade som Maler af Bonde- og Kjøbstad-Interiører udfoldede sin hele Styrke, røbede, hvor saftig hans Pensel og hvor levende hans Farve var. Der var i denne Djærvhed noget, der svagt erindrede om Poul Møller, i denne Gjengivelse af de Udannedes Talesæt, noget, der fortsatte Hostrup; overhovedet slog noget Friskt, Naivt, Godmodigt, ubehjælpsomt Elskværdigt En imøde. Han kunde skildre et Par Drenge i Lømmelalderen paa Skolebal, et Par Spidsborgere fra en Kjøbstad i et Gjæsteværelse, en Hans Peter og Ane med deres trevne Væsen og drævende Erotik naturtro og med en humoristisk Fortællers Lune.

Ved sit Stofvalg staar han i vor nyere Literatur omtrent som Teniers, Brouwer eller Ostade i den nederlandske Kunst, som en sympathetisk, men overlegen og lattermild Skildrer af det lavere Folkeliv, som en Genremaler, der ikke gaar af Vejen for det Drøje eller Naivt-Grimme, men har sin Morskab deraf. Hvor han er heldigst, bibringer han i Kraft af sit gode og

sunde Humør Læseren hele den Interesse, han føler for sit Stof, og den Glæde, han har af det. Hvor han strander, skér det i Regelen af Mangel paa den Kræsenhed paa Andres Vegne, som man kalder Smag; han svælger i Detaljer og glemmer Hensynet til den vragende Læsers svagere Fordøjelseskraft overfor alle disse Enkeltheder. Det kan hænde ham som Adrian Brouwer, at en smudsig Værtshusscene viser sig for ham i et komisk Lys uden at det lykkes ham at stille den i det samme Lys for Andre. Man føler da, at Dumheden gotter ham, som det raa Slagsmaal den belgiske Maler; men han fordærver nu og da Historien ved ikke at staa tilbageholdende eller fornem nok overfor den, men under Foredraget give de komiske Pointer et overdrivende Eftertryk, der gjør Læseren vantro.

Saaledes er da Stammen i hans Begavelse.

Men gjennem denne Stammes Aarer risle fine lyriske Safter, og paa den, ru og barket som den er, har Schandorph tidligt podet en Gren af en ædlere Træsort som efterhaanden har forvandlet og forfinet Stammens Beskaffenhed. Det er som om en indre Stemme havde sagt ham med Welhavens Vers:

Men sæt en Podekvist blandt Træets Grene,
En liden Spire fra Hesperiens Haver,

Da vaagne Stammens hemmelige Kræfter,
Og Grenen strækker sig med smidig Sene.

Ved denne Podning er det, at enkelte af Frugterne have faaet saa god en Smag. Thi denne Nederlænder er af Dannelse en Romaner, har fra sin tidlige Ungdom af været fordybet i Studiet af de romanske Sprog og Literaturer, som han alle kjender, men blandt hvilke han især er grundigt hjemme i Fransk og Italiensk. Saaledes er hans djærve, nederlandske Natursans, hans drøje hollandske Sans for Komik bleven sammensmeltet med en Sans for det Moderate, Tempererte i Udtryk og Stil, som stammer fra det skjønhedselskende Syden.

I.

Sophus Schandorph (oprindeligt Skamdrup), der skulde blive det danske Provinslivs Skildrer, er et sjællandsk Kjøbstadsbarn. Han fødtes 8. Maj 1837 i Ringsted, hvor Faderen var Postmester, og lærte alt som Dreng den danske Almuesklasse og danske Kjøbstadsoriginaler at kjende: i Hjemmet under daglig Omgang med Diligencekuske og Postilloner; i Skolen, hvor Lærerpersonalet bestod af en drikfældig Kateket, en falleret Kjøbmand, en forhenværende Toldbetjent og en Malermester der af Staden; paa

Landet i Ferierne, hvor han paa en Morbroders Gaard i Nærheden af Sorø havde rig Lejlighed til Indblik i sjællandsk Bondeliv.

Som Elev paa Sorø Akademi udviklede han sig i dobbelt Retning, satirisk, idet hans Vid kom til Frembrud under Skolens haarde Tryk, bl. A. i et af ham udgivet satirisk Ugeblad, og følsomt, idet Nabopræsten Dr. P. Chr. Kierkegaard paavirkede ham i grundtvigsk Retning og han under denne Paavirkning begyndte at skrive religiøse og nationale Digte i Grundtvigs Manér samt besluttede sig til som Student at vælge det theologiske Fag. Hans Følelse var blød og fin, hans Satire grov.

Da han blev Student gik de theologiske Interesser en Tid lang Haand i Haand med de æsthetiske indtil de overfløjedes af disse sidste. Han havde forsøgt sig i komiske Roller paa Dilettant-Theatre, og tiltrukken af den komiske Poesi som han følte sig, havde han Lyst til at prøve sin Lykke paa det kongelige Theater. J. L. Heiberg fik ham derfra. Imidlertid lod det sig ikke forhindre, at under hans lange Studentertid (1855—62) Studiet af den moderne Bibelkritik gjorde ham først til Tvivler saa til Kætter, og Studiet af de romanske Sprog gjorde ham til en bedre Filolog end Theolog.

Som han religiøst havde fjærnet sig fra

hvad der i Datidens Ungdom stod som herskende Regel, begyndte han ogsaa i Løbet af Tredserne politisk og literært at fjærne sig fra de Anskuelser, som dengang i den studerende Verden stode som uangrebne og næsten uangribelige. Hertil bidrog vistnok for en ikke ringe Del det Venskabsforhold, som i Schandorphs Studenterdage udviklede sig mellem ham og den adskilligt ældre Kristian Arentzen, der skjøndt uden Evne til at rokke den herskende aandelige Tilstand besad selvstændig Kundskab nok til at indsé dens Brøst og som var en baade bitter og tungehvas Tilskuer. Han paavirkede Schandorph som adskillige andre Yngre. Man møder ham da ogsaa tidt omdigtet eller forklædt i Schandorphs Produktion, første Gang som Brandt i «Ude i Skoven», sidste Gang som Kolberg i «Thomas Fris's Historie».

Hans Betydning for Schandorph har været den, at han vakte eller skærpede Kritiken overfor Omverdenen i ham. Imidlertid var denne Kritik endnu ganske uproduktiv. Schandorph var ikke egnet til Murbrækker eller Stormløber i Literaturen. Der var noget Blødt og noget Selskabeligt i hans Natur som her var ham i Vejen. Ikke at han var af dem, som trænge til at føle det store Flertal i Ryggen paa sig; langtfra; han gik jo endog afsides fra dets

Baner. Men det var en Fristelse for ham at danne Flok med nogle ganske Faa, rigtig gode Venner, leve sig sammen med dem paa gammeldags Rahbeksk Vis, og saa nojes med i denne private Kreds at være Frondeur. I den Art Stemninger skrev han:

Hør lad os danne en lille Klynge,
hvor Alle mener hinanden vel;
og lad os spøge og le og synge
og svinge Glasset i lune Kvæld!
Lad Bellmans Viser saa liflig strømme
med vældigt Livsmod paa Vemods Grund,
med Tordenhurra, med bløde Drømme,
mens Maanestraaler paa Søen svømme
og Bølgen sukker fra dunkle Grund!

Lad Verden ænse os eller ikke
— det faar nu blive dens egen Sag —
men saare nødig vi Skaaler drikke
i officielt og bestjærnet Lag.
Om end man gjør os det nok saa broget
og pudser Hundene paa os ud,
vi vil ej krumme os under Aaget,
vi vil ej hylde og kranse Fjoget,
som Torveraaberne gjor til Gud.

En forste lille Digtsamling 1862 vakte ingen Opsigt og fortjente det ikke heller. Langt bedre og langt mere betegnende for Schandorphs Væsen er den Suite af dramatiske Scener, som han i 1867 udgav under Titlen «Ude i Skoven». Her findes saavel Schandorphs

første burleske Dialoger mellem smaa Spidsborgere, som hans første Udfald mod hvad der dengang kaldte sig det liberale Parti og hvad der senere demaskerede sig som Højre. Man læse f. Ex. disse Linjer:

> Betragt de skikkelige smaa Jurister
> hvoraf der vrimler hist bag Børsen tæt,
> som Folkesouverænitetens Ret
> for i Studentergilder kjækt forsvared;
> men siden de blev godt og lunt forvaret
> i et og andet offentligt Bureau,
> det blev Etatsraads-Souveræniteten
> hvorpaa dem Livets Alvor tvang til Tro;
> de har saa tidt med stille Bæven set den.

I denne ungdommelige Digtning, som Schandorph senere ikke har fundet det værd at optrykke og som heller ikke har anden Interesse end den blot psykologiske, er Hovedpersonen en ung Student, der paa det Bestemteste vægrer sig ved at gaa ind paa de almindelige Studenterinteresser og maa høre meget ilde derfor af Kammerater. Han skiller sig fra dem alle, men neppe staar han alene, før han uvilkaarligt giver sig til at drømme om en uvis Fremtid, da han vil kunne kæmpe i Række og Geled med Forbundsfæller efter sit Hjærte:

> Er det den menneskelig sande Visdom
> at lade hver en Sten paa Vejen ligge
> og forud tænke: Den kan jeg ej løfte?

Du grumme Moder til saamangen Tvivl,
du Tid! hvis sande Væsen ej jeg fatter,

— — — — — — — — — — —

den Stund skal dog vel engang rinde op,
da jeg kan stille mig med trostigt Haab
i dine Kæmpers Rækker, løfte Fanen,
der frit udfolder sig med Sandheds Mærke.

— — — — — — — — — — — — —

Du klare Sol, spred Tvivlens Taagenat!
Da skal mit gamle Ungdomsmod gjenfødes,
og villigt skal jeg stille mig i Fylking
naar først jeg hører Verdensharmonien
stolt bruse som i Slag en Sejersmarsch . . . .

Man føler, at Schandorph har oplevet den Stemning, i hvilken hans Albrecht i «Uden Midtpunkt» har skrevet sit Digt om Korsaren, der længe fartede omkring uden Plan, forende sin lille Krig paa egen Haand, men bestandig i Længsel efter den Tid, da denne lille Krig kunde blive Del af en større og samlet Kamp. Man agte især paa Slutningsstroferne, der have saa megen Lighed med det anforte Brudstykke af en Replik:

Forst naar Flaaden jeg skuer i Fylking staa ud,
og dens Kongeflag slaa
med sin Dug i det Blaa,
skal jeg vise, jeg lystrer Kommando og Bud;
jeg skal styre saa glad
ind i Slaglinjens Rad.

Og min lette Kanon i det dundrende Kor,
fra sit malmklare Bryst,
skal da løfte sin Røst.
Admiralen skal mærke, Korsaren som fôr
uden Maal. uden Med
slaas helt godt i Geled.

Imidlertid Aarene gik, Ungdommen svandt, gik hen i Fattigdom, i tungt og dagligt Slid; Schandorph ernærede sig som Informator i Fransk og Italiensk og stedse følte han sig lige isoleret, stedse fjærnere fra den Anerkjendelse, som intet Talent, selv det mindst forfængelige, i Længden kan undvære, stedse dybere i Strid med de Meninger, som i Danmark alene havde Kurs. Man sporer det tydeligt nok i hans Roman «Thomas Fris», der skildrer hint Tidsrum. Man sporer det i hans mindst vellykkede Digtning «Unge Dage» som i mange af hans ypperste Poesier f. Ex. i den fortræffeligt humoristiske Klage «Disjecta membra poetæ», der begynder:

Ja hvis Du var en Hest med Geni!

og i det sjældent skjønne og gjennemformede Digt, hvis første Strofer lyde:

I Ungdommens Dage alene
jeg sneg mig ad afsides Stier saa trist,
jeg tro'de, paa Livets Scene
jeg drev det kun til Statist.

Jeg dæmped min Røst til et lullende Fald,
jeg turde ej synge med Klang af Metal,
— saa falsk mig lød de moderne
Trompeters yndede Skrald.

Men ej skal jeg klynke og klage,
fordi jeg slog Graasten paa alfar Vej.
Det Slid fra min Ungdoms Dage
gjorde hver Muskel saa sejg.
Det barked og garved saa haard min Hud,
at alle Dumhedens Pileskud
ej bider derpaa. Jeg ryster
med Latter de Naale ud.

Og i udmærket smukke og bevægede Rytmer har Forfatteren af dette selvbiografiske Digt skildret Omslaget i sin Existens med disse Ord:

Jeg saa vor Himmel sig klare,
min Lykke kom og med den mit Mod,
da pludselig midt i en Skare
af unge Venner jeg stod.
Mit Haar blev tyndt, og mit Skjæg blev tykt,
forinden jeg fik et Hus mig bygt,
men nu blandt Eder, I Kjære!
jeg færdes saa støt og trygt.

II.

Det var Schandorphs første Samling af Fortællinger »Fra Provinsen«, som grundlagde hans Ry. Den indeholdt foruden tre Skitser

af anden eller tredje Rang to gode Noveller: «En exileret Students Hændelser» og «En Enkestand». Man vil ikke fortryde at læse dem to Gange. De besidde Egenskaber, som sjældent ere forenede i en Fyrretyveaarigs Debut som Fortæller, Friskhed i Stilen, Finhed i Iagttagelsen. I dem er det nemlig lykkedes Forfatteren at forene den idealistisk-aristokratiske Kunstbestræbelse, der hidtil kun var kommen til Orde i enkelte af hans lyriske Ting, som de smukke Digte i Anledning af Frankrigs Fald, med Kjærligheden til Virkelighed og Jævnhed. Hvor denne sidste fik Lov at raade ene som i den ikke synderligt glimrende Fortælling «Et Oprør», der kunde Forfatterens Morskab ved det Grove, hans Glæde over den massive Raahed og Stupiditet, over fulde Folk og saftige Eder eller Skjældsord rive ham saaledes hen, at han ligesom ikke løftede sig kunstnerisk fri over sit Stof. Her derimod er Forkjærligheden for det Firskaarne forenet med Følelsen for den Skjønhed, der ligger i Stilens slankere Linjer, Smagen for det grovkornede Lune er her forenet med Evne til dulgt og behersket Ironi.

I «En exileret Students Hændelser» er det lykkedes Schandorph at omsmelte det Hæslige, der mødte ham paa hans Vej, dels til det Tragisk-Grelle, dels til det Groteske. Denne

Historie er i Novelleform et Slags Sidestykke til hvad Hostrups «Tordenvejr» er som Drama. Man skimter Forfatteren, naar hans Helt her skriver om sig selv: «Jeg har sét *Musernes Dans* i det spillende Sollys, i den blaalige Dunst over Skovkammen, i Lynets Zigzag, i Snefnuggenes Hvirvel — men aldrig *ved Lampen*, tilmed da alle de Lamper, jeg har ejet, har oset nederdrægtigt», og man finder en Variation af det samme Thema, naar man i «En Enkestand» støder paa følgende Beskrivelse:

«Den store brede Plads laa foran dem. Paa den Bred, de vare kjørte nedad, lyste Krattets med Frostsne overtrukne Grene i Maanelyset i fin blaalig Reflex som mat Sølv. Farten over den jævne Is gik glat som en Sejlads i stille Vand, Klokkernes Klang gav et dirrende Ekko; med Mellemrum lød Hundegøen med skarp Klarhed fra de fjærnest liggende Bredder. Efterhaanden blev Himlen helt skyfri, paa dens matblaa Grund flammede Stjærnerne rødligt; langs den knitrende Sne blinkede lyse Prikker, Vinternattens Sankt-Hansorme.

Povlsen lod Kanen holde stille midt paa Søen. Han viklede Tømmen om den ene Arm og slog den anden om Livet paa Cecilie, der i det sidste Kvarter stille havde stirret hen for sig.

Er det en køn Kanetur? Du har jo altid holdt saa meget af at køre i Kane, sagde han.

Cecilies Øjne straalede ham sjæleglade imode.

Saadan en Tur er nu min Kirkegang, sagde han sagtere — eller er det kanske ikke saadant Noget som dette

(han pegede med Pisken rundt omkring) som de kalder for Poesi, Lyrik og saadant Noget?»

Den Fortælling, hvori denne Scene forekommer, er en saadan, som ingen skriver uden en meget solid Dannelse — og vi ere ikke forvænte med Dannelse hos de Digtere, vi have iblandt os. Ved en solid Dannelse mener jeg en selvstændig, en, som forkaster hvad der ikke stemmer med Individualiteten, og lidenskabeligt tilegner sig hvad der tilfredsstiller dens Trang uden at bryde sig om de Andre pleje at øse deres Dannelse af ganske andre Kilder. En selvstændig Dannelse peger altid tilbage paa en ærlig Natur — og vi ere ikke forvænte med ærlige Naturer blandt de skrivende Medlemmer af vort Samfund. Ved en ærlig Natur mener jeg først og fremmest en uaffekteret, saa en, som ikke tildækker eller beplastrer hvor det gælder at afsløre og aabenbare, saa en, som ikke lever i det gængse Digtervirvar af Sandhed og Løgn mellem hinanden, og endelig en, som under Produktionen hverken skeler efter en Plads paa Damesybordene eller efter Ros i Dagbladenes Spalter. En saadan ærlig Natur lægger sig for Dagen i denne lige til den sidste Linje gjennemkomponerede Fortælling, som ved sit Sujet og dets Behandlingsmaade indbyder til Sammenligning med Gottfried Keller's «Das ver-

lorene Lachen», og hvis Helt og Heltinde — Povlsen og Fru Staal — ere aldeles fortræffeligt malte.

Skade er det nu, som alt berørt, at Schandorphs Smag ikke naar hans Dannelse i Selvstændighed og overhovedet ikke staar paa Højde med den. Sin Livsanskuelse har han selv tilkæmpet sig; med Hensyn til Karakteristiken af det Enkelte glider han undertiden ned i gamle Spor.

Derfor kunde han i Fortællingen: «Mit sidste Skoleaar» lade en Spanierinde føre en Lejebibliotheksroman-Passiar som denne: «Jeg vidste det Enrique, Du maatte komme. Du kunde ikke længe elske en Blondine med Nonneøjne og med Fiskeblod bag sin hvide Hud. Du kan kun elske en Kvinde med Blod som sydende Lava og hvis Muskler bølge som dens bløde, tynde Skorpe o. s. v.» Og derfor kunde han sé et Vidnesbyrd om en «tidlig modnet Natur» og en «tidlig udviklet Lidenskabelighed» i en saadan ægte Skoledrengereplik som Latinskoledisciplen Kold's: «Forræderi! Skændigt Spioneri — eller maaské noget Værre. Ikke et Ord derom — hører Du, Møller». Drachmann, hvis Styrke dog ikke ligger i Ironien, vilde næppe have ladet et saadant Drenge-Udbrud gaa ustraffet hen.

Imidlertid, disse Begyndermangler vendte ikke senere tilbage i Schandorphs Novellistik, og de betyde derfor ikke stort. Fra nu af lader han alle Uvirkelighedens Spanierinder og alle Reminiscenser fra sin Læsning fare og følger det Løsen, han selv senere har formuleret som følger:

Jeg har raabt: Ud i Terrainet!
Sluk Studerelampens Lue!
ud i Mosen, ud i Vænget!
Greve- og Grossererstue,
Huggehus og Karlekammer,
Heste-, Kostald, Lade, Lo,
Table d'hôte og Bondekro —
det er lige meget, hvor
Staffeliet op du slaar,
naar der blot et Livslys flammer.
— Hvis med Aand, Talent du møder,
frygt ej for det «Simple, Raa»:
kun det Billed vil bestaa,
der i Sandhedslyset gloder.

Dette er fortræffeligt følt og sagt, og jeg tror, at Schandorph har givet os mange Billeder fra alle de opregnede Lokaliteter, der ville beholde deres Værd ved deres Troskab. Imidlertid gives der jo i Kunsten, hvor Alt faar Farve af Fremstillerens Aand, ingen «Sandhed», kun Sanddruhed, Sandfærdighed, og det forekommer mig, at Schandorph ikke tilstrækkeligt

har været paa sin Post mod Ensformigheden af den individuelle Belysning, i hvilken han rykkede sine Objekter. Det man plejer at kalde hæsligt som Stof, det «Simple» eller «Raa» som han selv taler om, kan i Kunstnerens Opfattelse adles paa mange Maader. Teniers adler det, ikke blot, som Schandorph, ved godmodig Humor, men ved at give Tilskueren Indtryk af sund, overstrømmende Livsglæde, af en vis balstyrig Kraft hos de drøje Skikkelser han maler — underligt nok skildrer Schandorph næsten aldrig Kraft eller Livsglæde hos sine Bønder og Kjøbstædfolk. Ostade adler sit Stof ved fin Karakteristik, ved Rembrandtsk Farve og Clair-Obscur — det er mærkværdigt, hvor lidet det er faldet Schandorph ind at omgive sine svære Bondefigurer, dem han maler os i fri Luft, saaledes med Luft og Lys, at de trods deres svære Gang og træge Væsen blev smukke. Aldrig bruger han den Lyrik, han har givet Luft i skjønne Sange, til at drukne sine Figurers hæslige Sider i Landskabets Stemning, i Naturens Poesi. Brouwer, der saa tidt søger de grimmeste og mest groteske Scener til Æmne, har dog lært nok af Rubens til først og fremmest at virke ved energisk Liv og Foredragets Lethed — Schandorph derimod modificerer,

altererer uvilkaarligt og ufravigeligt sit Stof i Retning af det Burleske.

En Kritiker er tidt i Forlegenhed overfor en fremmed Individualitet, ligegyldigt om denne er ham kjær og kjendt, naar han føler, at den i Regelen ser paa Ting og Mennesker med et fra hans eget stærkt forskjelligt Blik. Jeg for min Del har noget af denne Fremmedhedsfornemmelse overfor Schandorph og fælder derfor ingen afgjørende Dom. Men det forbavser mig, at han saa gjennemgaaende finder sine Bønder eller Spidsborgere groteske. Det er naturligt, at en Digter overalt møder Dumhed og Latterlighed, men det er maaské unaturligt saa gjennemgaaende at ville opfatte Indskrænketheden fra den lavkomiske Side. Den Fare, der truer, er i ethvert Tilfælde Monotoni.

III.

I Aaret 1878 udgav Schandorph sin første større Fortælling «Uden Midtpunkt», der gjorde ikke ringe Opsigt og Lykke.

«Uden Midtpunkt» er et Forsøg paa Skildring af en dansk Adelsfamilies Liv i Slutningen af Frederik den 7des Regjering. Helten er en midaldrende, dog endnu ungdommelig Studerende fra Kjøbenhavn, der som Huslærer dumper ned

i den adelige Kreds og som med sine fremskredne Anskuelser og sit Underholdningstalent exploderer midt i den Atmosfære af dræbende Kjedsommelighed, hvori Familiens Damer ere nær ved at kvæles. I Albrecht har Forfatteren villet skildre en Type paa den Art viljeløse, begavede, emanciperede Konversationstalenter, af hvilke Danmark har frembragt og frembringer saamange. Han er »uden Midtpunkt«, forsaavidt som han ingen Stræben og ingen Handledygtighed har. Han minder noget om Turgenjews Rudin. Bogens øvrige Personer ere en ældre og en yngre adelig Dame, begge fortræffeligt tegnede, en med Dygtighed fremstillet Præst, en mesterligt udført Herskabskusk, og to i høj Grad indskrænkede Adelsmænd, til hvilke to fintdannede og sjæleligt adelbaarne Mandskarakterer danne Kontrast. Fortællingens Stil er i det Hele djærv og frisk, Replikerne falde helt igjennem naturligt og livfuldt, det Allermeste, der foregaar eller forekommer, er grundigt iagttaget og fremstillet med overbevisende Sandhed.

Albrechts Karakter er anlagt med stor Sikkerhed; han er et Studenterforenings-Produkt fra Frederik VII's Tid, et Menneske med »Interesser« og »Talenter«, vidende lidt Besked i de forskjelligste Fag og havende alt

paa rede Haand, hvad han har lært eller hørt, stadig Taler ved Studentergilder og Elsker i Studenterkomedier, Medlem af Sangforeninger og Komiteer, politisk og upolitisk Festarrangør, et rigtigt godt Hoved, hvis egentlige Stolthed er altid at kunne klare sig i en Samtale, altid i en vidtsvævende Diskussion at staa som den palmesmykte Sejerherre; kortest udtrykt, han gaar bestandig i en Rus af Ord.

Hvad Albrecht siger, er imidlertid ikke Tanker eller Meninger, som Schandorph vil ramme; det er for aller største Delen Anskuelser, som Digteren ganske deler og rundtom i sine Skrifter for egen Retning forfægter. Hvad Albrecht hævder er i Regelen ikke mere urimeligt end Erasmus Montanus's Paastand, at Jorden er rund. Men hans Fejl er den, at han tager de Sandheder, han fører i Munden, forfængeligt. Han er i enhver Samtale med Damer hvad de Franske kalde Poseur, og forfølges derfor af Forfatteren med uafbrudt Kritik eller Ironi. Han kan ikke kaldes ligefrem forskabet; der er kun sjældent Stænk af Affektation i hans Fremstillingsmaade; men der er noget Skuespilleragtigt hos ham, som han hverken kan eller vil faa Bugt med; han beherskes af Indtryk fra sin Læsning eller fra Theatret; han er uden Midtpunkt, fordi der findes et

dødt Punkt i det Inderste hos ham, dèr hvor den sunde og mandige Følelses Hjærte ellers uvilkaarligt slaar, og i Steden for dette Hjærte er som Surrogat traadt en mærkværdigt sikker Fornemmelse af hvad der nu burde føles og af Maaden, hvorpaa det Følte burde udtrykkes.

Efterhaanden som Fortællingen skrider frem, aabenbarer Albrechts Umandighed sig som bundløs. Han forvandler sig tilsidst under Katastrofen til en Vigtigmager, til en fejg Mand og til en saa forvrøvlet og modløs Elsker, at han af ren Forsagthed og Forsigtighed ikke indfinder sig ved det natlige Stævnemøde, hvor han skal træffe den unge Komtesse for at bortføre hende. Det motiveres med, at han kun er vant til at være kjæk og hensynsløs i Fantasi og Tanke, og ganske bæver tilbage for i Virkeligheden at gjøre noget Radikalt. Men hans Psykologi bliver her saa meget mindre fin end den hidtil har været, han viser sig med Et saa meget ringere end Læseren havde tænkt sig ham, at denne næsten fortryder den Interesse, med hvilken han hidtil har fulgt ham.

Albrecht er en Ordgyder, der har skrevet altfor mange middelmaadige Vers og gjort alt for lidt Gymnastik; men derfor behøver han ikke at være fejgere end andre Mænd. Denne daanefærdige Fejghed er et vel grovt Træk i Tegningen.

Han kunde være meget uenergisk af Naturel uden dog at staa saa ynkeligt som tilsidst.

Den unge Mand, der stilles ligeoverfor ham som Rival og Pendant, er vistnok rigtigt givet med faa Konturer, men han fremtræder ikke ganske klar. Der er ikke den skarpe og tydelige Klang-Forskjel paa Ytringerne af hans og af Albrechts Frisind, som maatte til, hvis Læseren strax skulde indsé, at hans er ligesaa ægte, som Albrechts forlorent. Da han tilsidst har erobret sin Komtesse fra Albrecht, udbryder han i det Øjeblik, han lægger Armen om hendes Liv: «Mistro Dogmatikerne i begge Lejre!» en af de mest dogmatiske og mest uerotiske Repliker, der lader sig tænke. Den klinger saa meget mere skurrende som den synes at skulle gjøre Fyldest som Bogens Moral.

Opløsningen er utilfredsstillende; men Romanen har sin Styrke i de enkelte Partier. Det er et Træk af slaaende Sandhed, at Albrecht for at give Damerne, hvem han har forfærdet ved sit Fritænkeri, en Idé om sin Tro, tager Heines Digte ud af Skabet, giver sig til at læse «Berg-Idylle» højt og beruser dem og sig med Ordene:

Denn ich selber bin ein solcher
Ritter von dem heil'gen Geist.

Fortræffeligt er ogsaa hans og Komtessens Ka-

rakterer malte i faa Linjer, hvor hun tager ham paa Ordet som «Ridder af den hellige Aand»:

«Vi hører paa Præster, prosaiske Levebrodsjægere eller hallucinerede Fantaster, tager deres Firskillingsmoral eller poetisk præparerede Mystik for gode Varer; og ved en kompakt, ubevidst Interessernes Alliance, der giver disse Elementer Magt i vort Samfund, tillaves den offentlige Moral, der raser mod enhver begavet Mand eller Kvinde og tvinger enhver Sandhedens, Lidenskabens og Naturens Protest ned».

«Men saa maa de begavede Mænd og Kvinder slutte en Alliance mod disse Tyranner, sagde Komtessen med livlig funklende Øjne. Var De ikke Mand for at bringe en saadan Alliance i Stand?»

Albrecht blev flov; den Selvironi, som hans mange spildte Aar havde ladet saa rigelig voxe frem i ham, brød atter igjennem den Naivetet, som et Par mere solbeskinnede Maaneder havde kastet ham tilbage i. Men han følte strax, at han maatte holde sig paa det vundne Terræn Han trak paa Skuldrene og sagde:

«Dertil behøves et Geni af første Rang».

«Er De ikke det?» spurgte Alvilda troskyldig.

Der er her ikke blot et glimrende Lune i de djærvere Samtaler, som f. Ex. i dem mellem Herskabskudsken og den unge Greve, eller i de dristigere Scener, som f. Ex. i den beundringsværdige, hvor den i Komtessen fortvivlet forlibte Pastor Jespersen, liggende i sin Seng om Morgenen, begynder at anmode Bondepigen, der bringer Støvlerne, om Kjærlighed, men der er hist og her i den refererende Fremstilling en

fin Ironi, der omhyggeligt undgaar enhver Overdrivelse. Man læse f. Ex. dette Sted om den gamle Overkammerherre:

Man antog ham for en rig Mand. men da han døde, viste det sig, at hans Spillegjæld og *petites-maisons,* hvoraf han havde adskillige lige til sin Alderdom, og hvori en talrig Ungdom var voxet op, havde slugt Alt og frembragt en ikke ubetydelig Underbalance. Svigersonnerne maatte bløde ganske artig, og fik kun den Trøst at kunne dele Overkammerherrens i alle fornemme Kredse vidt beromte Vinkælder samt at lytte til Biskoppens beaandede Ord ved hans Baare: at han var en ædel Skikkelse, støbt som i Metal, sin Gud og sin Drot ubrødelig tro.

En ikke uvæsentlig Grundindvending er der at gjøre mod «Uden Midtpunkt» som mod Jacobsens «Niels Lyhne», der foregaar omtrent paa samme Tid, og det er den, at Tidsfarven ikke er rigtigt holdt. Den lider stærkt af Anakronismer, ja i Grunden kan man sige, at Heltens Tilsnit allerede er én stor Anakronisme. Det Sprog, hvori han taler, smager for det Første allerede af en senere Tidsalder end den, i hvilken Handlingen er hensat. Han er en udlært Theolog og et Stykke af en Filosof, men man sporer Intet af de dengang herskende Skolers Terminologi i hans Samtalestil. Jeg har i sin Tid nøje kjendt en nu afdød Personlighed, der i alle væsentlige Karakteregenskaber var Albrecht saa lig, at han kunde have staaet

Model til ham, Theolog som han, Æsthetiker som han, Ordgyder som han, og Kjælebarn i Studenterforeningen som han, men der ligger henved tyve Aar mellem den Jargon, hvori hans Veltalenhed klædte sig, og det Sprogpræg, Albrechts Veltalenhed har. Han havde som saa mange dengang, et svagt Anstrøg af Fritænkeri, men Fritænker, særlig bevidst Fritænker som Albrecht, var han ingenlunde. Saadanne vare i hine Dage yderst sjældne. Des urimeligere er det, at Schandorph i en Fortælling, der søger sin Hovedstyrke i historisk Farve, indfører en fremfusende og karakterløs Fritænker som typisk for Datidens yngre Generation. Albrecht er en Undtagelse istedenfor en Type. Medens der hos Bifigurerne findes saa mangt et Træk, der maler Frederik VII's og Grevinde Danners Tidsalder, savnes stærkt hos Hovedpersonen den polemiske Nationalfølelse og den stærke Tro paa dansk Overlegenhed. Han burde være lidenskabelig Skandinav og Ejderdansk; i Stedet er han Kosmopolit og Beundrer af fremmede Literaturer.

Hvad de i Bogen optrædende Exemplarer af Landadelen angaar, da er jeg ude af Stand til at bedømme, hvorvidt de kunne kaldes typiske eller ikke. Hvis de virkelig ere naturtro gjengivne, da havde det været at ønske for

Forfatteren, at dette hans Stof — dansk Adelsliv paa Landet — var mindre enfoldigt og usammensat. Udenfor Danmark vil man vel næppe tro, at Adelen i et gammelt Kulturland som vort for en Snes Aar siden stod saa lavt i Intelligens og Dannelse, som det her er skildret. Men dette angaar jo ikke Bogens Værd, og Forfatterens burleske Lune bøder, hvor det kan, paa Stoffets overvættes Enfoldighed.

IV.

Om de mange mindre Fortællinger, der have fulgt paa «Uden Midtpunkt» og som foreligge i to Samlinger («Fem Fortællinger» 1879 og «Novelletter» 1882) kan som Regel siges, at de korteste ere de bedste. Jeg beundrer i høj Grad saadanne kraftige Farveskizzer som «I Gjæstgivergaarden», der med Sandhed og Lune gjengiver Konversationstonen i et «Tre Hjorter»s Baggaard, eller som «Kjærlighed fra Trommesalen», der med endnu større Energi giver os det usminkede Billed af en Hesteprangerkarls Levnet i dets Glans og Decadence, eller som (i «Stine bliver Gaardmandskone») den grangivelige Fremstilling af Præliminarierne til et Ægteskabs Indgaaelse mellem en ældre Bondepige med et otte Aars Barn og en endnu ældre Bonde, der er Enkemand

efter to snaksomme Koner, og derfor ikke har kunnet modstaa den Tiltrækning, Stine udøver over ham ved sin Evne til «at holde Kæven tæt i». Sligt kan ikke gjøres uden en saadan fuldkommen Fortrolighed med Stoffet, som man kun skulde tiltro de folkelige Fortællere, men heller ikke uden den sande Dannelses Overlegenhed over det. Duftnoveller vilde det være Synd at kalde disse Fortællinger; der er Staldluft og Karlekammer-Atmosfære i dem, og det er ikke de fineste Talemaader, som sætte Luften her i Svingning. Men denne Luft renses af det aandeligt mest Luftrensende, der gives, frisk Latter, et Lune, der stammer fra skjemtefuld Medfølelse med det Grundmenneskelige.

Det maa bemærkes, at en enkelt af disse mindre Fortællinger, en af de morsomste, «Victor Hugo i Newport er ganske forskjellig fra de andre i sit Anlæg. Det er intet direkte Naturstudie, men en lystig Allegori, som med skarpe og sande Træk maler det konservative Kjøbenhavn i dets Holdning overfor fremmede Berømtheder. Satiren var slaaende, da den blev skrevet, og hvert nyt Besøg af en fremmed Repræsentant for de i Hjemmet forkætrede kunstneriske eller filosofiske Principer, har trukket dens Linjer op paany.

De større Noveller (sit venia verbo) blive

let for brede og vidtløftige. De kunne endog blive lidt kjedelige, «Dilettantkomedien» f. Ex. Enkelte af dem drage sig langsomt frem ad Levnetsbeskrivelsens tyndtudspundne Traad («En fattig Drengs Ungdomseventyr»), men uden at være støbte i nogen virkelig Kunstform. De moderne danske Forfattere undgaa gjerne Ordet Novelle, erstatte det ved «Fortælling» eller lignende, og paa Navnet kommer det ikke an. Hvad det derimod i høj Grad kommer an paa, det er sluttet Form. Man føler i Historier som denne eller i «Dilettantkomedien» intet bestemt Princip, i Kraft af hvilket Enkeltheder medtages eller udelukkes. Gjennemgaaende faa vi altfor mange. Er Novellens gamle Ramme en Forfatter for trang, saa bør han selvfølgeligt sprænge den; men han maa erstatte den gamle Form med en ny; thi uden fast Form staar i Kunsten Intet.

Højst blandt de mindre, men dog mere udførte Fortællinger rangerer uden Tvivl «Et Levnetsløb fortalt paa Kirkegaarden». Den er kort nok til at dens kunstløse selvbiograferende Fremstilling ikke trætter, og den rummer en forbavsende Rigdom af smaa fine Iagttagelser. Dog Hovedmidlet, hvorved den virker, er, at ved dens Støbning det Naivt-Groteske og det Rørende er bleven sammensmeltet til et eneste

uopløseligt Metal. Det Hele er fortalt i en forhenværende Provins-Diligencekusk's Sprog, med alle Udtale-Ejendommeligheder (som Tævedaar for Theodor) og dog er Indtrykket af Fortællerens mandige, opofrende, resignerte Liv ikke blot gribende, men i visse Maader stort. Men til at naa det Store ad saa snevre og bugtede Veje, dertil udfordres den sjældne Forening af komisk Virkelighedssans og dyb Deltagelse, som Jean Paul kaldte Humor og som Schandorph besidder.

Stramme Baand med Hensyn til det Formelle har Digteren undtagelsesvis paalagt sig i den store versificerede Fortælling «Unge Dage» Men saa meget godt denne Digtning end i det Enkelte indeholder, saa lider den dog som Helhed under at være støbt i en forældet Form, der ikke har anden Tiltrækning end den, som den overvundne Vanskelighed frembyder. Det gaar mere og mere op for Nutidens Bevidsthed, at Verset er Form for Lyrik, for Sang, for løftede, mere eller mindre overjordiske Stemninger og Skildringer — derfor paa sin Plads i en Eventyrdigtning som Drachmanns «Østen for Sol» — men ganske uskikket til den jævne, virkelighedselskende Fortællings Stil. Som Regel gælder det, at Intet bør siges paa Vers, hvad man ligesaa godt kunde sige paa

Prosa; thi nøjere besét vil det altid vise sig, at Sligt i Virkeligheden kunde siges bedre paa Prosa. I Paludan-Müllers «Adam Homo» falder Verseformen endnu naturlig — om den end har medført en urimelig Bredde — fordi Fortællingen hvert Øjeblik afbrydes af Digterens Hjærte-Udgydelser eller Vredes-Udbrud, hans satiriske Piskesmæld eller elegiske Citherspil; men her, hvor Fortælleren i Regelen holder sig ganske haandfast til Texten, gjor Verset ham det umuligt at give saa skarpe Virkelighedsbilleder, som han plejer, uden at det dog hæver sig til nogen vingebred Flugt.

Herpaa beror det, at der hviler en Taage af Uvirkelighed over den hele Fortælling og at Schandorph her kun paa de lyrisk bevægede Steder har frembragt noget Godt.

Saaledes er f. Ex. Tilbagetoget fra Danevirke skildret smukt og sandt:

Som Stykker af en sønderhugget Slange
Flok efter Flok hin Smertensvandring drog:
Snestormen ubarmhjærtig i den lange
Midvinternat sin Spydregn mod dem jog.
Vor unge Ven var gleden hen i Døs,
han mærked ikke, hvad der skete om ham,
og alt imellem han i Feber gos
og sank i Knæ. Med Et det forekom ham
som hele Himlen lued flammerød,
et Skær ham blændende i Øjet straalte,

en aaben Festhal mægtigt op sig skjød,
hvis Luesojler intet Øje maalte.
Der dæmrer frem paa Hallens Purpurgrund
Ansigter, Skikkelser i Myriader,
der sno sig bølgende i lange Rader,
som løses op og knytte sig hver Stund.
Lysoceanet toner højt og klinger o. s. v.

Hele den Skildring af de vexlende Syns- og Hørelses-Hallucinationer, som nu følger, er fortræffelig; thi dette Uvirkelige ligger for Versets Form.

Ligeledes fremkommer noget Slaaende, hvor Fortælleren netop gjennem den metriske Vending, gjennem den symmetriske Tilbagevenden af en Modsætning forstærker Indtrykket af det Fortalte. Saaledes paa dette Sted:

Saa længe svælged man i Sus og Dus,
at Gæsterne fast maatte overnatte;
og medens det stod paa i Fadrens Hus,
drog Sønnen langs ad Slesvigs Veje glatte,
af Kulde dirrende, med Sanser matte,
Med Sjælen gjemt i Febersyners Rus.

Og Dagen efter, da hint Rædselsbud
om Danevirkes gaadefulde Rømning
hen over Hovedstaden vælted ud
Forbitrelsens og Raseriets Strømning
stod gamle Krage frem som Taler i
en fornem Klub og med pathetisk Stønnen,
oppumpende fra Maven al sin Røst,
udtalte Ordet: fejgt Forræderi!

— Det skete just i samme Stund som Sønnen
paa Sneen faldt med Kuglen i sit Bryst.

Blandt de indlagte lyriske Digte hæver Sangen om Stempelslaget paa Dampskibet sig frem som et fyndigt Udtryk for Schandorphs Livsfilosofi:

Tys! Igjennem Bolgebraget
    Stempelslaget
    banker, klinger
    frem i Takt.
    Hvad der svajer
    løst og skejer
ud i vilde, brudte Baner,
som en myndig Alvorsmaner
    Bud det bringer
om de store Loves Magt
og om Tankens stolte Sejer,

Det er det, som tvinger, kuer
    Hjul og Skruer,
    styrer Dampens
    Kæmpearm.
    Vandet syder
    vildt og skyder
op de ru Hyænerygge
der i Trængsel tæt sig trykke,
    men i Kampens
hule Bulder, vilde Larm
uforandret, fast det lyder o. s. v.

Ideen med «Unge Dage» var den samme, der senere fik et kraftigere og fyldigere Udtryk i «Thomas Fris», nemlig i poetisk Form at

give den Tidsalders Historie, da Digteren selv var ung, at sætte en ætsende Satires Brændemærke paa Datidens Regimente, vise hvorledes det vanskeliggjorde Livet for den under dets Scepter opvoxende Slægt og fremstille, under hvilke Vilkaar denne endelig arbejdede sig op til at kunne øve Mandsgjerning.

Det Nationaltræk ved vor Literatur, at Helten gjennemgaaende skriver Vers og er en mere eller mindre uheldig Lyriker, et Træk, vi allerede have mødt hos Jacobsen og Drachmann, vender med stor Haardnakkethed tilbage hos Schandorph. Som den unge Fortæller af Novellen «Kagepigen» uafbrudt skriver ret gode Digte, er den unge Krage her i den versificerede Fortælling lidt Poet og Skuespiller. Thomas Fris er Efterklangslyriker, hans Fosterfader Friehling det samme i større Stil, Damberg i «Smaafolk» det samme i mindre Stil; kort sagt det er klart, at efter vore Digteres og særligt denne Digters Opfattelse er Verseskriveriet og den slette Æsthetiseren epidemisk i dette Folk, i aandelig Henseende noget Lignende som Brystsygen i bogstavelig Forstand, den Sot, der bortriver mere end Halvdelen af alle dem, der dø før Tiden. Forholder det sig saaledes, maa vi jo finde os i, at Digterne uafbrudt opvarte os med disse Poeter, saa trættende det end er, evigt at læse

om Talentløse, der smægte halvt ihjel af Lyst til at have Talent; men er det saaledes, gid da de Billeder, Digterne have vist os af denne Elendighed — for hvilke En søger Lindring som Torskefisker paa Skagen, en Anden som Landmand i Jylland, en Tredie som Udvandrer til Amerika, en Fjerde som Medlem af den danske Rigsdag, lutter mere eller mindre radikale Kure — maa bidrage mægtigt til at slaa denne enerverende og uappetitlige Sygdom ihjel i vort Samfund! — —

I en Anmeldelse af Schandorphs «Fra Provinsen» opfordrede jeg ham i sin Tid til at forsøge sig paa dristigere Opgaver end hans første. Jeg skrev: «Lad ham vove at binde an med danske Kjøbstæders Liv i vore Dage og ikke alene med dette Liv, som det var for en Snes Aar siden eller mere; lad ham vove at gjøre Springet fra Kjøbstæderne til Hovedstadens Omraade; lad ham tage Politiken, Videnskaben, Kunsten, det aandelige Røre med — og hans Evner ville voxe med den større Selvtillid og de større Formaal».

Schandorph kom til at følge Vinket, da han skrev «Thomas Fris», «Smaafolk» og «Et Aar i Embede».

«Thomas Fris» har to Dele og falder i to Dele. Thi skjøndt den udkom Aaret efter «Smaafolk» (1881), er den første Halvdel skrevet

lang Tid forinden. Den giver derfor ikke Højdemaalet af Schandorphs Evne som den sidstnævnte Roman.

Dens første Del, som fortæller Heltens Barndom, foregaar paa Landet og berører kun private Existenser, den anden Del foregaar i Kjøbenhavn under Slutningen af Frederik VIIs Tidsalder og giver et sanddru og levende Maleri af det offentlige Liv i hine Dage. De vigtigste af de i Bogen forekommende Karakterer ere allerede anlagte i første Del.

Iblandt disse udmærker sig først og fremmest Thomas Fris's Fader (en Degn, hvis hele aandelige Præg paa en humoristisk Maade gjenkalder Billedet af Præsten Peder Homo hos Paludan-Müller) og Moderen, en stakkels sydlandsk Gjøglerske, der efter mange Livsomvexlinger er havnet i en sjællandsk Degnebolig. Denne sidste Figur, der egentlig kun forekommer i én Situation som syg og sengeliggende, er én af de ypperste, Schandorph har tegnet. Hendes gebrokne Diktion i den lange Samtale med Sønnen, hvor hun fortæller ham sit Liv som et Eventyr for Børn, er mærkværdig ved sin Sandhed og ved den Blanding af syg, italiensk-tysk Sentimentalitet, knust Romantik og virkelig, brændende Moderømhed, gjennem hvilken den vækker vor Medfølelse.

At Thomas Fris er et Barn af denne Moder og denne Fader har den dybere Betydning, at noget utæmmeligt Romantisk og noget grundig Filistrøst stedse strides om Herredømmet i hans Sjæl. Schandorph har ojensynlig ved dette Træk villet male Slægten, ja med stum Selvironi symbolisere sit lavere Selv. Den Slægt af æsthetiserende unge Mænd, til hvilken han hørte, stod for ham som en Race Bastarder, avlet af Spidsborgerligheden med Romantiken. Naar Thomas Fris i sine smerteligste Ojeblikke kalder sig «Søn af en Filister og en Gjøglerske», saa underforstaar Digteren, at han her stempler hele den Slægt med det rette Ord, der havde Zigeunerblod nok i Aarene til at skrive politiske Vers og spille Studenterkomedie, men samtidig Filistersathed nok til under alle de poetiske Sidespring intet Ojeblik at tabe sin Standsinteresse af Syne.

Næst Faderen og Moderen fremtræde i Bogens første Del som vellykkede Personer en i Mynsters og Heibergs Skole uddannet og fintdannet Gejstlig, Præsten Birk, en godhjærtet og brav Mand, men som ganske og aldeles mangler Evnen til at gjøre sig forstaaelig for Menigmand og som græmmer sig over sin Kirkes Tomhed, endelig Bonden Ole Sørensen, en mesterlig gjennemfort sjællandsk Bonde i gammel Stil, nærig, mistænksom, snu og ret-

tænkende, stor Kjender af Svin og vidtberømt for sit Kjendskab til dem.

Der forekomme imidlertid ogsaa Karakterer, om hvis Sandhed det ikke lykkes Schandorph at overbevise en kritisk Læser.

Der er ment noget Rigtigt med den gale Romantiker Friehling (en Parallel-Figur til den graa Galt hos Paludan-Müller) men i Udførelsen bugner Skildringen ud i vild Uvirkelighed. Friehling har i altfor høj Grad Forfatterens Sympathi, thi Intet er uheldigere for en Forfatter end at røbe Sympathi for Personer, der ikke formaa at vinde Læserens Deltagelse. Friehling gjør kun nu og da det Indtryk af høj Begavelse, som Schandorph har villet bibringe: han vilde have imponeret vore Bedstefædre, men han kjeder os, og han bliver slet ikke genial, kun ulidelig, naar han løber om i sin Have om Natten og til sin Cither synger selvlavede Vers om sine gamle Kjærester. Derfor rører hans Modgang og Undergang os ikke.

Rigtigt Held med sig har Schandorph heller ikke havt i Tegningen af Heltens to gamle Beskyttere og Velgjorere, Krambodssvenden Frandsen og Smeden Johansen. Han har givet efter for det Hang til Overdrivelse, som han i slige Skildringer altid har at kæmpe med. Jeg anfører et typisk Exempel i denne Stump Sam-

tale, som de to gamle Venner, der begge i deres Ungdom forgjæves have elsket samme Pige, og nu begge ville hjælpe Thomas frem i Verden, føre med hinanden en Aften paa Frandsens Værelse:

— Fra sin Fader faar Drengen s'gu ingen Besked.

— Saa? Hvorfor?

— Fordi det er . . . saadan En, som jeg ikke kan lide . . . saadan en Tværdriver . . . en Tørvetriller.

— Saa synes jeg netop, at Du maatte holde meget af ham.

— Hør nu — Din Smedetamp!

— Saa, saa, saa! . . . Saa skal vel Drengen nu imorgen, det er Søndag, gaa ud paa Aagaarden og tale med Manden.

— Ja, det kan Du da begribe, Dit Fæ . . .

— Ja, saa er det jo godt Altsammen.

Alle de vexlede Repliker vare blevne fremsagte med den langsomste, sjællandske Rolighed. Smeden rejste sig nu for at gaa, Frandsen rejste sig ogsaa, de saa et Øjeblik paa hinanden, saa tog Smeden endnu en Gang sit Glas, stødte det mod Frandsens og sagde:

— Førend jeg gaar . . . Du . . . Mines Skaal!

— Ja, det forstaar sig. Aa, Herre Gud! nu er hun i Himmerig, Johansen!

— Det er hun, Satan hente mig! sagde Smeden.

Og de to gamle Karle lagde Hænderne paa hverandres Skuldre og sang med snøvlende Stemme:

Fryd dig ved Livet
i dine Dages Vaar!
Pluk Glædens Rose,
før den forgaar!

Jeg tror aldeles ikke paa denne Scene og jeg hører bestandig Forfatteren igjennem. Det morer ham at lade de to Gamle udvexle Skældsord af lutter Venskab, det morer ham at lade den sentimentale og halvfulde Smed bede Satan hente sig paa, at den Elskede er i Himmerig, og det morer ham at lade dem, naar de ere mest fortabte i Mindets Vemod, give sig til at synge: Fryd dig ved Livet! For mig er dette ikke Divination, men et Effektjageri paa det lavkomiske Omraade, som, hvis Schandorph ikke er paa sin Post imod det, vil udvikle sig til fast Manér hos ham.

Som fattig velbegavet Degnesøn, der ved Understøttelse er sat i Stand til at studere, kommer nu Thomas Fris til Kjøbenhavn som Student. Forbi hans Øjne passerer Hovedstadens hele Selskabelighed omkring Aaret 60, dets aandelige og politiske Liv i hine Tider, da det nationalliberale Embedsparti sad inde med al Magt. Thomas blændes først af den Dannelse, den Glans og det Skin, der udgaar fra Partiet og omstraaler det, han bliver endog Medarbejder ved et Blad, der ikke utvetydigt er betegnet som det Ploug'ske, men efterhaanden faar han Øjnene op for disse Frihedsmænds ringe Frisind, deres Undertrykkelseslyster, deres Hovmod overfor Bondebefolkningen og deres lovpriste

Dannelses Ensidighed og Indskrænkethed. Ved Indtrædelsen i Mandsalderen løsriver han sig fuldstændigt fra dem, og ved Bogens Slutning se vi ham indtage en hæderfuld, om end beskeden Plads paa det danske Folkethings venstre Side.

Som Helhed er denne Del skreven med stort Liv og lystigt Lune. Det er en Satire, der ikke vrænger («Fædrelandets» Redaktør er tegnet fint og uden Hadskhed); der fortælles alt efter Scenernes Beskaffenhed afvexlende med episk Ro — som hvor den Forestilling paa Hoftheatret, der overværes af Frederik VII, skildres — og med overgivent Humør — som hvor vi ere i Selskab hos Fru Planck — men dog sporer man bag den rolige som bag den lattermilde Stil en Harme, der i Stilhed og Tavshed har voxet sig stor lige fra den Tid af, da Forfatteren begyndte at iagttage den Periode af Danmarks Historie, han her har malt. Det er fem og tyve Aars indeklemte Harme, der her har faaet Luft i Satire.

Blandt Karaktererne i anden Del staar den lille blide, begejstrede Fuldmægtig, der i Studenterforeningen forelsker sig i Thomas og pousserer ham frem med en Elskers bly Lidenskab, højest. Han er en Mester værdig; thi han er, som Enhver, der har oplevet hin Tid

og kjendt dens Typer, kan bevidne, i al sin Løjerlighed ubetinget sand. Der er en Scene, hvor Thomas finder ham siddende i sit Værelse, ventende paa Vennens Hjemkomst, og hvor Thomas ubemærket gaar igjen, fordi han er kjed af sin tro Beundrer, — som alene er Guld værd. Og alt hvad Fuldmægtigen siger og gjør, Arten af hans Religiøsitet som Arten af hans politiske Tro, er truffet paa en Prik — uden Latterliggjørelse, uden Overdrivelse; det lever. De øvrige Studenterfysiognomier ere temmelig udviskede; kun Kolbergs hæver sig frem; men desværre har Schandorph fordærvet Indtrykket af denne Figur ved det virkeligt afskyelige og rent overflødige Indfald at lade ham have været Elsker af Thomas' Moder og ufrivilligt berøre det for denne. Replikskiftet gjør et ganske unyttigt modbydeligt Indtryk, hvor Kolberg omtaler Zigeunersken for Thomas og denne, som véd at Pigen er hans Moder, røber sin Interesse ved Udbruddet: «Men Pigen, De talte om?» Kolberg begynder endog sit Svar med Ordene:

— Puh — Pigen! Pigen! Se, hvor Øjnene lyner paa den unge Hingstplag!

I Skildringen af det kjøbenhavnske Selskabsliv er meget Godt; dog turde her findes nogen Karikeren. Et enkelt Træk er afgjort urigtigt,

og da det er betegnende for Schandorphs Menneskefremstilling, vil jeg dvæle et Øjeblik ved det. Hans Personer ere gjennemgaaende altfor aabne. Det beror paa det Samme, som gjør, at Jacobsens Helte alle ere Stilkunstnere og Drachmanns alle have Garderhøjde; det beror paa det Aabne i Schandorphs egen Karakter.

Det er ægte Schandorphsk, at Grosserer Planck, en af det nationalliberale Partis Matadorer i Kjøbmandsverdenen, der fører et stort Hus for Politikere, Kunstnere og Videnskabsmænd, og der er Mæcenas og Maleri-Elsker, første Gang han bliver ene med den pur unge Student Thomas Fris, giver sig til at traktere ham med Punsch i sin lille Kontorstue og efter Nydelsen af nogle faa Glas skærer sig fuldstændig op for ham, staar aabenbar Skrifte, fortæller ham at for ham, Planck, er Alt det med Friheden Vrøvl, at han i Et og Alt følger Hovedstadsbladenes Redaktører alene af Hensynet til sin Fordel, at han aldrig læser de Bøger, han kjøber, ikke forstaar sig det Ringeste paa de Malerier, han samler paa o. s. v. o. s. v.

Sligt er som sagt yderst Schandorphsk og endnu mere usandsynligt.

Jeg kunde tænke mig den Indvending, at hvor slige Selv-Afsløringer hos Schandorph finde Sted, der har i Regelen adskillige Glas Vin

eller Spirituosa aabnet Hjærterne og bragt Tungerne paa Gled. I Virkeligheden spille Drikkevarerne en meget stor Rolle i Schandorphs som i flere andre danske Forfatteres Bøger, mulig dog en noget for stor. Jeg maa her gjentage hvad jeg sagde i Anledning af Verseskriveriet i de moderne Romaner. Skulde den Skildring, som i disse Værker er givet af det danske Folk virkelig være sand, er Racen — da øjensynligt af klimatiske Grunde — saaledes beskaffen, at den, i Modsætning til den keltiske eller romanske, er helt ude af Stand til uden alkoholsagtige Pirringsmidler at udtale sig med Liv og Flud, overhovedet nyde selskabelig Underholdning, da maa vi finde os i at se os saaledes aftegnede i vor Literatur, som Væsener, der uden Drik sidde tvære og tavse, og naar de drikke, omvendt aldrig kunne holde Maade, men enten give sig til at fortælle Alt det, hvormed de skulde tie, eller efter en Times Tids Forløb forvandles til Dyr. Ofte kan jeg imidlertid ikke lade være at tænke, hvilket Indtryk vel den danske Borgerstands Ungdom maatte gjøre paa en helt fremmed Læser, hvis han gjennem vor moderne novellistiske Literatur lærte den at kjende! Disse unge Mænd som gjennemgaaende besidde en Uldsoks Fasthed! Og hos dem denne staaende Kombination af

Verseskriveriet og Drikkeriet! denne evige Afvexling af idealistisk Frasemageri og materialistisk Nyden! Denne stadige Stigen paa en tyndbenet Pegasus, og denne ligesaa stadige Falden og Sølen sig til i Drukkenskabens Rendestene! Er dette ikke to Sider af samme Sag, én og samme Selvbedøvelse og Virkeligheds-forglemmelse, to Poler af en og samme Umandighed?

V.

Schandorphs Lyrik indtager en lille men udmærket Plads i hans Produktion. Hans «Samlede Digte» er et helt Levnetsløb i sammentrængt, digterisk Form, en sjældent god Bog, skjøndt den indeholder adskillige fortællende Digte, som «En romersk Nat», «Etatsraaden» og nogle flere, hvilke jeg for min Del ingen Pris sætter paa. Der er Punkter, hvor hans Digte grænse lige op til hans ejendommeligste Prosaskildringer, saaledes i den lille Gruppe «Fra Landet», der er Schandorph'ske Bondenoveller i en Nødd. Der findes ligeledes Smaavers, i hvilke det elskværdige Lune sysler med ganske samme Art Æmner, som han i Prosa gjerne dvæler ved. Man læse blot dette lille morsomme Vers til en Tegning:

Jeg melder mig.

En Dreng fra Kommuneskolen siger:

Jeg sku' sige fra Hr. Nielsen . . .
. . . jeg sku' melde mig . . og . . sige . .
at jeg stod her i Porten
Og . . saa var'et, at han lige
gik ud . . . Og saa fik han
en Snebold i Nakken.
Men saa var'et den ramte ham
barestens paa Frakken.
Og . . . saa var'et, at han trak mig
her inden for Døren
og sa'e . . . jeg skulde stille
til Klo hos Inspektøren.

Men saa spænder paa den anden Side Schandorphs Lyrik over Udtryksformer, til hvilke der i hans djærvere og drøjere Prosa-Produktion intet Tilsvarende findes, Udtryk af Vemod, Kamplyst, personlig Varme, høj Begejstring. Man tage som Modstykke til det lige anførte korte Vers dette lille Digt, som vel kun er bearbejdet af Schandorph, men er blevet hans eget:

For mig skal ingen Klokker
til Ligfærd ringe;
at død er slig en Stakkel,
kun lidet spørges.
Mit hele Følge være
min svundne Ungdoms Drømme
i Sorgeklæder.

Skjønne Digte i en sørgmodig, højtidelig Stil ere de to «En gjenvakt Erindring» og «Efter Paris's Fald» der ere skrevne under Indtrykket af den store Krigs Gang i 1870—71. Interessante som Udtryk for en fast og mandig Overbevisning ere de i deres Hjærtelighed saa bløde, polemiske Digte mod Kaalund om den moderne Skoles Berettigelse i Literaturen; interessantere endnu, thi flammende af Harme over Middelmaadighedens dumme Tyranni, vare de polemiske Digte mod Ploug fra Aarsskiftet 1880, som Digteren har havt den Svaghed at udelade af sin Samling.

En sjælden Evne har Schandorph vist til i lyrisk Form at tegne Portræter. Det af Mantzius er slaaende ligt, og man kan ikke læse noget i sit Skjælmeri mere fuldendt end det af F. L. Liebenberg. Skjøndt Schandorph ellers som Lyriker staar langt tilbage for Drachmann i Færdighed som i Flugt, i Frugtbarhed som i Ynde, overgaar han ham i dette ene Punkt aldeles. Drachmann synes i de sidste Aar at have tabt den Evne, han engang besad som lyrisk Portrætmaler, han bliver strax abstrakt og rhetorisk; han kan skrive Linjer saa forvirrende og lidet betegnende som disse, i hvilke han forsøger at male Gambetta ved om «hans Friheds Værn og Vagt» (?) at sige:

Den gav hans Fantasi de brede Vinger
som Shakespeare, Milton, Byron, Hugo har.

Shakespeare — Milton — Hugo — Byron! hvilket Maskepi, hvilken Ragoût af Navne!

Schandorph, der er saa langt mindre i det Større, er langt større i denne mindre Genre; man har hele Liebenberg for sig i disse fire Linjer:

Per Paars sig forgjæves som Heros ter,
den gamle Hr. Liebenberg staar og ler,
— fiffig, smørret —
han opdaged strax, det var Per.

Af alle Schandorphs Digte er det sidste i hans Samling det bedste. Man læse denne Henvendelse «Til mine unge Venner» med største Omhu, den fortjener det; aldrig har denne Digters Vers havt fastere Form og kjækkere Sving end i disse dejlige Strofer:

Se — ud over Landet vifter
en Foraarsvind med et Løvspringsbud,
den sprængte alt brede Rifter
i Dorskhedens Taageskrud.
Og pletvis trindt i vort kjære Land
i høje Farver staar Skov og Strand;
ei længer kan Taager drive
i Luften med laset Rand.

Jeg lever vel næppe saa længe
at jeg faar set Jer i Sejerstog
med Aandens Torpedoer sprænge
de gamle Blokskibes Skrog.

Tag disse Vers som en kampøvet Mands
Lykønskning til Fremtidens Sejersdans,
som Hilsen fra en Slags Præst i
ecclesia militans!

VI.

Dog af Alt hvad Schandorph indtil nu har skrevet er Romanen «Smaafolk» det bedste. I denne Bog, dette Mesterværk, har man det fyldigste, ubetinget gyldige Udtryk for hans Talent. Det er en af de bedste og sanddrueste Fortællinger, der er skrevet paa Dansk; den tager Smaaborgere og Almuesfolk i det moderne Kjøbenhavn endnu sikrere paa Kornet end Hostrup for fyrretyve Aar siden tog dem i det daværende Kjøbenhavn. Der er Partier i denne Bog,. som vore yngre Forfattere burde studere atter og atter, for at komme under Vejr med til hvilken Grad af Livagtighed i Gjengivelsen en Digter med skarp Virkelighedssans ved haardnakket Naturstudium kan drive det. Sligt begynder som Iagttagelse og ender som en Art Sjælevandring; thi Schandorph lægger her et Kjendskab til en Mursvends og en «Humbugssyerskes» indre Liv for Dagen, som havde han af og til kunnet bytte Sjæl med dem. Jeg fremhævede for mange Aar siden i en Kritik af

Hostrups «Gjenboerne», hvilket Fremskridt i Naturtroskab der hos ham var gjort fra Skikkelser som Mursvenden i Heibergs «Kjøge Huskors» eller de Holbergske Tjenestefolk i Hertz's første Stykker; men i Hostrups Ungdomsarbejder ere de naturalistisk udførte Skikkelser gjennemgaaende stillede i en romantisk Helhedsvirknings Tjeneste. Hos Schandorph er Naturalismen principiel.

Hans «Smaafolk» har dette Æmne: Paa den ene Side et lille, kjønt, netop udvoxet Pigebarn, enfoldigt og forlegent, slet og smagløst paaklædt, uvidende og uskyldigt som et rigtigt Guds Ord fra Landet, lige sluppet ud af den store Tjenestepigeskole derude paa den frie Mark med den vide Udsigt over Bakkekamme og Skovkroner — ankommende til Kondition i det store, trykkende, ukjendte Kjøbenhavn. Paa den anden Side det tohundredtusindehovedede Uhyre, seet fra den Side af dets Fysiognomi, som det vender ud mod den unge Tjenestepige. Og nu begynder Vexelspillet mellem hende og det, des interessantere, fordi Uhyret viser sig at være en Proteus. Ligesom Proteus forvandlede sig først til en skjægget Løve, saa til en Leopard, saa flød som rindende Vand, saa skjød i Vejret som et Træ, viser Kjøbenhavn sig først for hende i en blid Overkrigskommissærs

Skikkelse, saa i hendes arrige Herskabs, en gammel Urtekræmmerenkes, Lignelse, aabenbarer sig saa i en Mandsstemme, den flotteste Mursvends Røst, stærk og skingrende som et Messinginstrument, der kaadt trodsende, raat forstyrrende frembuldrer sit:

Paa Alleenberg er mejet kjønt
der er grumme kjønt,
der vi danser under Løvet grønt
det er mejet grønt
det er grønt!

indtil den store By paa engang vender sig imod hende med sin hele samlede Magt som et Kaos af Lys, som en Verden af pragtfulde Farver, brusende Musik, knaldende Raketter, som en Summen af frem og tilbagebølgende Menneskeskarer, som vildt Ridt i Rundkreds af fantastisk paaklædte eller halvnøgne Mænd og Kvinder paa udpyntede Heste under Bravoraab og Piskesmæld. Byen griber hende i sin Hvirvel og hvirvler hende med i Dans under Skæret af kulørte Lamper. Og den forvandler sig paany, bliver flydende, bliver en Drik, en sød, dejlig, lysegul Drik, og hun drikker den i sig og føler den som Ild i alle Aarer. Og Byen er i selve Luften, som hun aander, og hun indaander den under Dans med sin Kjæreste, under Tummel og Larm, som en aandedrætsbetagende, hed Atmo-

sfære — Byen suser og summer, synger og klinger, knalder og knitrer for hendes Øren, tindrer og blinker, lyser og flammer, funkler og gnistrer for hendes Øjne, trykker sig som Kys paa hendes Læber, stiger som en salig Rus op i hendes Hjærne. Kampen synes endt; Uhyret har bemægtiget sig hende, overvældet hende, for en kort Stund derefter at slippe hende med Foragt, kaste hende fra sig og overlade hende til sin Skæbne.

Se her, hvorledes hun hviler efter Kampen, Jublen og Nederlaget:

Paa Tagkammeret i Fru Kringelbergs Hus faldt Maaneglansen sagte sitrende gjennem Vinduet, Lysstrømmen bredte sig ud over den lille Seng og omhyllede en hvid Skikkelse med det i Panden skilte, prægtige blonde Haar, der strømmede ned over Skuldrene og Ryggen, mens hendes Hage hviiede paa Knæerne, som hun omsluttede med sine Arme og stemte Brystet imod. Gjennem Aftenens og Nattens berusende Minder: Kunstnydelsen i Kjærestens Hjem, vild Dans ved Lampeskin, kvælende Kys og Favntag, slyngede en Angstfølelse, Frederikke dog ikke vilde have undværet, sig som en mork Vedbendranke om den spraglede Guirlande af Minder, snart uhyggeligt knugende, snart trøstende som en Hvile for Fantasiens Øje fra det Brogede, Glitrende, Blændende. De slappede Knæ sank endelig ned i Sengen, og Armene skilte sig og gled ud over Dynen og det lysfunklende Haar spredte sig som en Vandstrom, hvis Leje bliver bredere og fladere, ud over Sengens Hovedgjærde, og det var for hende, som hun sejlede ind i Søvnen, saa lyd-

løst som paa hin Gondolfart over den dunkle Stadsgrav med sølvglitrende og karmoissinrøde Lyssøjler i . . . .

Saaledes glider hun ind i Elendighed, Vanære og Usseldom.

Uhyret med de tohundredtusind Hoveder viser hende færre og færre Ansigter; hendes Herskab jager hende bort, hendes Kjæreste gjør sig usynlig; kun «Humbugssyersken» med de mange Erfaringer har endnu gode Ord tilovers for hende; saa Assistenshuset, Kulden, Ensomheden — og nu Julen, en Jul uden Højtid, uden Lys, uden Juletræ: Julen i Kjøbenhavn bryder forfærdelig ind over Landsbypigen med alle Barndommens religiøse Indtryk i sit Følge, Ord som Synd, Straf, Guds Vrede, Anger, der fører til Død. Det mørke Kammers Ensomhed bliver ikke til at udholde. Nej ud paa Gaden med det sorte uldne Shavl om Hovedet, med de tynde Lædersko over de hullede Bomuldsstrømper paa Fødderne! Og Byen slaar sammen om hende som en Rædsel; hun tørner mod dens Huse og Lygtepæle; Lyd af Vogne, Menneskestrin og Stemmer kommer til hende fra det Fjærne, som Noget, der varsler Ondt, der truer. Snart skubber én snart en anden af Gadens Skikkelser ublidt til den lurvede Skikkelse; det er hende, som kom det hende ikke ved. «Aa — kunde hun blot blive ved at gaa og

gaa og gaa sig død, uden at vide af det, sluges umærkeligt af alt det Graa og svinde hen i Taagen ligesom Lyden og Gjenstandene. Hun er ude af Byen, de blodrøde Gasblus tabe sig i det Fjærne som Prikker; der er Noget for hendes Fødder, der ruller svagt og glimter mat op imod hende. Det er Vandet, der lokker hende, der frister til Selvmord. Saa besvimer hun.

Men faa Minutter efter staar den store Proteus for hende i en ny Skikkelse. Hendes Jammer har naaet sit Vendepunkt. Paa Dæmningen, der deler St. Jørgens Sø, bliver Frederikke fundet af den slette Poet og brave Mand Damberg i Forening med den skikkelige Filister, Pastor Hjorth; hun bliver plejet og passet, sendt i rette Tid til den brave Jordemoder og Vaskemadam Lodsberg, lærer af hende og andre det jævne Arbejdes Folk at vise Tapperhed, sørge for sig selv, sin Interesse og sit Barn, udskammer sin gjenfundne Mursvend, tager ham til Ægtemand og gjør ham til en bedre Mand end han var, lærer at tumle det Kjøbenhavn, hun kjender og kommer i Berøring med, og naaer en nogenlunde sorgfri Existens. Og Bogen slutter ganske henrivende med Skildringen af en ensom Spadseregang, hun foretager sig langs St. Jørgens So en klar og dejlig Frosteftermiddag,

da der ligger en let gjennemsigtig Taage over Søen, og Maanen som en Sølvsabel krummer sig paa Himlens hvidblaa Grund, medens hun i den dybe Stilhed langt borte fra horer en tjærn Hornmusik, hvis Toner, klart perlende, rulle sagte gjennem den rene Frostluft. «Hun tænkte ikke Noget, hun strømmede hen i det Hele». Freden er sluttet mellem hende og den store By. Dens Elendighed har hun overvundet ved gode Menneskers Hjælp og «Noget indeni hende selv». Dens gjøglende Side, dens Illuminationer og Fyrværkerier, dens Lamper og Raketter, dens Dans og Sang og Skraal og Allarm er som forsvundet, har tabt sin Magt over hende, da det Altsammen ikke frister hende mere, og hun føler og tænker dunkelt, at bedre og kjønnere end at se og høre sig tosset i Hovedet og feberhed i Blodet paa alt det kulørte, larmende og skrattende Tøjeri er det at sidde og se paa alle disse Kulører, som Vorherre selv har skabt, og at høre paa denne kjønne og skikkelige Musik.

Dette er «Smaafolks» Plan og Moral, og Udførelsen af de talrige, forskjelligartede Bifigurer staar helt igjennem i Højde med Planen. Det er et Bevis paa, hvor ukritisk det danske Publikum er, at denne Roman ikke forlængst er

bleven stillet øverst blandt Schandorphs Frembringelser og i første Række blandt danske Romaner. Dèr er dens Plads.

Schandorphs sidste Bog «Et Aar i Embede» viser vel egentlig ikke hans Talent fra nogen ny Side, men indeholder en enkelt mere gjennemført Karakterstudie end de tidligere Bøger, nemlig den Kvindetype, der i Bogen defineres med Ordene: «Nej disse dannede danske Damer! . . . Hu . . . indeklemt Erotik, angest Lystenhed, knibsk Koketteri . . .» Hun er Modstykket til endnu én af de Ynglinge, som ere definerede i dette Replikskifte af Kagepigen:

— Jeg vil mane Lidenskaben og Gemyttet frem i hende; hun skal tilhøre mig.

— Store Ord og fedt Flæsk! Jeg kjender de danske Studenter, naar de blive drabelige. Det er noget rent Nervøst.

— Jeg hører til en anden Generation end De.

— Ja, som har anlagt et moderne, koldt Staalpanser, men bag det bævrer den samme Gelée som altid.

Analysen af hin Kvindetype er finere end nogen i Schandorphs tidligere Bøger og vistnok sørgeligt sand; Kamma Rahbeks samtidigt udgivne Breve til Molbech gav Skildringen et betegnende Bilag. For første Gang har Digteren ogsaa her givet os dansk Kjøbstadsliv i *vore* Dage. For de højere Klassers Vedkommende tror jeg

Skildringen er træffende; men de lavere har han gjengivet, som tærede han paa gamle Erindringer fra sin Ungdom; de tale som i hans andre Bøger Folk for en Menneskealder siden. Æmnet, den Hurlumhej, som den moderne literære Bevægelses Frembrud foranlediger i en Provinsby, vilde ogsaa have vundet i Interesse, hvis Alterationen i Hovedstaden, som hin Hurlumhej kun gjentager i lidt grovere Former, var taget med som Baggrund. «Et Aar i Embede» er en god Bog, men dens Forfatter kan skrive en bedre.

Maaské burde Schandorph give sit Talent et nyt Udtræk ved friske Naturstudier. Hvad Voltaire siger om vor Aand i Almindelighed, at den er en Flamme, som vi stedse maa give ny Næring, gjælder særligt for de frembringende Aanders Vedkommende. Og det, som er enhver Forfatters Opgave at udvikle sit Talent, idet han modarbejder sin Manér, det vilde Schandorph sikkert komme nærmest ved at studere Hovedstadsfysiognomier i vore Dage, iagttage det fine Selskab mere end det grove, og det bevægede Liv mere end det stagnerende. Det vilde, synes mig, ligge for ham at concentrere sine Iagttagelser om et eller andet Knudepunkt for Samfærslen eller Samkvemmet, hvor Livet pulserer stærkt.

Han, der i den modnere Manddomsalder, hvor andre Poeter undertiden forstumme, aabenbarede saa megen ubrugt Evne, at hans digteriske Ungdom først oprandt da, har endnu Mandsdaadens Aar for sig som Digter.

ERIK SKRAM.

Denne Forfatter skylder man den kyndigste og mest gjennemførte Studie af en ganske ung Piges Væsen, som rimeligvis existerer i nyere dansk Literatur, en Studie, der ikke giver Brødrene Goncourts Analyser og Skildringer af beslægtet Art noget efter i Grundighed og Finhed. Men som (efter Sagnet) Titians Son har han malt dette ene ypperlige Kvindeportræt og derefter kastet Penslen. Erik Skram har den Hæder at have skrevet en enkelt saa udmærket Bog, at det er umuligt at forbigaa ham blandt den moderne Retnings bedste Mænd; men han har det paa sin Samvittighed ikke at have skrevet noget som helst efter denne Bog.

Da «Gertrude Coldbjørnsen» imidlertid ikke blot er et vægtigt Aktstykke, der i alle sine afgjørende Partier taaler at granskes Linje for Linje, men er et Kunstværk, gjennem hvis individuelle Præg en original Kunstnerpersonlighed

træder Læseren imøde, saa afgiver den enkelte Novelle et lige saa godt Grundlag for en Karakteristik, som en lang Række af Bind vilde afgive. Vi møde her en Aand, der kun behersker et forholdsvis snevert Omraade af Sjælelivet, men paa dette Omraade er ganske hjemme, en Aand, der paa én Gang er meget aaben og yderst subtil; en Hedning med sand Kulsviertro paa Idealer; en Kvinde-Gjennemskuer og Kvinde-Tilbeder; en Sjælekyndig, der formaar at anatomere det unge Damehjærtes fineste Fibre og stadig er forelsket i det Kvindelige, han stræber at forklare; en Fysiolog, i hvem der stikker en Troubadour; en Kvindelæge, der i sin Analyse vel nu og da bruger Lægens Sprog, men ligesaa hyppigt drøfter Elskovsproblemer med en Alvor og en erotisk Religiøsitet, der minder om Diskussionerne ved Provences eller Gascognes Kjærlighedshoffer. Skram synes, uvist hvor og naar, at have besvoret en strængt moderne og dog strængt ridderlig *Code d'amour*, forkynder dens Lære og fælder Domme i dens Aand.

I.

A. O. E. Skram fødtes 10. Marts 1847 i Kjøbenhavn i en Embedsfamilie. Faderen var administrerende Direktør for det første Stykke af

den sjællandske Jærnbane; Bedstefaderen, Konferensraad Skram, var ligeledes Embedsmand; ogsaa paa mødrene Side stammer han fra en højere Embedskreds, en æsthetisk dannet, der trofast bevarede Traditionen fra Dilettantkomediernes gyldne Tid og iøvrigt havde faaet sit Præg af J. L. Heibergs Aand.

Erik Skram voxede op som en stærk, ærekjær Dreng, der tidligt forsømte Pligterne i Skolen for at styrte sig over Romanlæsning og der følte Skolelivet som en umaadelig Plage. Han var i 1864 i Metropolitanskolens næstøverste Klasse, da Krigen med Tyskland brød ud; men havde allerede dengang Mandskraft og en Mands Behjærtethed. En smuk Dag løb han bort fra Skolen for at melde sig som Officers-Aspirant. Han blev antaget .for sit store Skægs Skyld, skjøndt han ikke havde Alderen — han havde jo ikke fyldt sytten Aar. Man ansaa ham for toogtyve. Ved Kampen paa Als blev han haardt saaret; i Løbet af ti Minutter fik han tre Kugler, en gjennem Laaret, en gjennem Haanden og en gjennem Underlivet. Han blev, som Fabricius i «Gertrude Coldbjørnsen», omhyggeligt plejet paa et preussisk Lazaret.

Hjemkommen og helbredet tog han fat paa Artiumslæsning og blev Student 1866, valgte imidlertid intet Fagstudium, hørte Rasmus Niel-

sen, læste Heiberg, Heine, Søren Kierkegaard. Poul Møller o. s. v. I Begyndelsen af Halvfjerdserne blev han stærkt revet med af den moderne Literaturbevægelses første Rørelser i Danmark. Han ernærede sig som Rigsdags-Stenograf, var i nogle Aar Redaktions-Sekretær ved «Morgenbladet», har gjort nogle Rejser, synes sent at have vundet Mod til Optræden som Forfatter, hurtigt at have tabt dette Mod paany og turde nu staa i Begreb med definitivt at gjenvinde det.

Skram debuterede i 1877 pseudonymt med Fortællingen «Herregaardsbilleder», i hvilken det Talent, der fandtes, fremtraadte uden Sikkerhed, Myndighed eller Methode. Der var en Del gode Iagttagelser; hvad der var sét, var sét paa første Haand; der fattedes ikke en egen rolig Dristighed og der stak en Overbevisning i Bogen; men som æsthetisk Produkt havde den kun ringe Værd, Karaktertegningen var svag, uden Fordybelse; af de to unge Par, som splittede Interessen og af hvilke det ene var helt overflodigt, var Parret v. Osten—Emilie Vest endda kun en blegere Gjentagelse af Parret Krog og Julie With.

Bogen skildrede til en Begyndelse dansk Ferieliv paa en stor Herregaard. Man fik det — rimeligvis ikke urigtige — Indtryk, at Beboer-

nes og Gjæsternes Tid paa danske Herregaarde i Ferierne er helt optaget af mere eller mindre uskyldigt Kurmageri og Lefleri. Der kures og kysses stærkt i Fortællingens første Halvdel; Kyssenes Art betegnes, der er «lette» Kys, «ærlige og smukke Kys» etc.; i Regelen ere Damerne mere ligefremme til at lægge deres blidere Følelser for Dagen end det mandlige Kjøn. Bogens Handling var den, at Julie, en ganske ung Herregaardsfrøken, forelsker sig i den unge, ikke synderligt mærkværdige, men for Damer meget indtagende Hovedperson Krog, og i længere Tid ikke møder Gjenkjærlighed hos ham, fordi han endnu ikke har faaet lægt de Saar, som en flere Aar gammel Kjærlighedsforbindelse med en dansk-fransk Dame, Madame Vallée, har slaget ham. Da han endelig føler sig helbredt, ægter han Julie, sørger først over, at den nye Følelse for hende dog ikke fylder ham saa helt som hin gamle Lidenskab, men erobres endelig ganske, og et Gjensyn med Madame Vallée har ingen anden Følge end den, at han faar sagt denne Dame, hvilken Uret hun har gjort ham, og at Julie faar den fulde Vished om, at hendes Mands Fortid er død.

Bogens Hovedinteresse og Idé beror imidlertid paa den kun skitserede, midt i Fortællingen

refererede Episode, Forholdet mellem Krog og Madame Vallée. Forfatterens Uerfarenhed røber sig i, at det, hvorom Alt drejer sig, og som alene er virkelig følt, er et Stykke Forhistorie, der indskydes, istedenfor at være selve Fortællingens Gjenstand.

Krog er en ung Literator, *ami des femmes* i Dumas'sk Forstand, hvem derfor mange Kvinder skænke Fortrolighed; han hører til dem, der behandle det Alvorlige med Alvor, og der gives for en Riddersmand i Fredstid intet mere Alvorligt end Hjærte-Anliggender; han har og bruger, som efter ham Fabricius i «Gertrude Coldbjørnsen», mere Tid end andre Mænd til at være Sjæleven, Skriftefader og Raadgiver for smukke Damer. Man har endda næppe Indtryk af, at han faar stort Andet udrettet.

Krog tror paa Kjærlighedens Ret; ja det er noget nær det eneste, han tror paa. Han har «en Livsanskuelse, grundet paa Elskov» (som Titlen lyder paa en med Urette oversét dansk Bog). Han har forelsket sig i en gift Kone, der nærer Ligegyldighed for sin Mand og som gjengjælder hans Følelser med al den Varme, hun raader over, men som er altfor hildet i Samfundsvedtægtens Baand til at turde løsrive sig fra Hr. Vallée og tilhøre sin Elskede helt. Det er Krogs Stolthed at behandle hende som et frit Væsen; han vil

ikke overtale eller overliste hende, hun skal vælge ham frit. Men hun hører til de Kvinder, som ikke kunne handle, som maa tages. Hendes Smertes-Udbrud efter Parrets endelige Adskillelse «Hvorfor tog Du mig ikke!» maler hende fra denne Side helt. Ved Elskværdighed og personlig Ynde er hun indtagende for de fleste Mænd; men i sit Væsen er hun «en daarlig Kvinde», fordi hun «løb fra det Alvorligste, hun havde paataget sig i Livet — at elske en Mand». Forfatterens Livsanskuelse fremtræder skarpt og bestemt i Dommen, som fra forskjellige Sider, men især fra Krogs, fældes over hende. Hendes Kjærlighed til Krog var dødfødt, var forgiftet fra Undfangelsens Øjeblik, fordi hun troede, den var Synd. For hende var den den forbudne Frugt og havde dennes Tiltrækning. Krog afskyer forbuden Frugt; det vil sige, han er overbevist om, at i en Elskovshave som den, hvori han har vandret med Madame Vallée, gives ingen fremmed Ejer af Frugten. Hun var i Stand til at tage ham til sin hemmelige Elsker og tilhøre ham under Angst for Opdagelse; han vil, at hun skal følge ham ved højlys Dag med fuld Bevidsthed om sin Ret dertil, idet han indbilder sig, at hendes Kjærlighed til ham og hans Gjenkjærlighed kan omskabe hende. Resultatet

bliver ikke Omskabning, men Forkvakling. Forfatterens Opfattelse af denne kvindelige Hovedskikkelse er sammentrængt i disse Ord: «Dit Ægteskab staar kun for Dig som et Tryk og en Modbydelighed. At det er en Skændsel, har Du aldrig begrebet». Derfor aner Fru Vallée heller ikke, hvilke Lidelser hun kar beredt den Mand, der elsker hende. Og hine Ord suppleres for Læseren ved Krogs Udsagn: «Din hæslige Stilling i Livet har suget mig Marven af Knoglerne, din Nedværdigelse har været min grænseløse Fortvivlelse».

Bogens Moral er da den samme, som senere med anderledes Fynd indpræntes i «Gertrude Coldbjornsen», nemlig at ethvert Samliv mellem Mand og Kvinde, der ikke adles ved Kjærlighed, er et utugtigt Forhold. Det er den samme Moral, som Bjornson senere forkyndte i «Magnhild», Ibsen i «Gjengangere»; men den er ikke her meddelt paa virkelig digterisk Maade, gjennem Personer og Scener, der indpræge sig i Erindringen. Der er i «Herregaardsbilleder» kun en eneste slaaende og derfor uforglemmelig Situation, som jeg vil anføre, fordi den er hele Bogen i kort Begreb; det er den, hvor Holger Krog pludselig modtager et Telegram fra den Elskede, som lyder paa, at han strax maa indfinde sig i Hamburg, Hotel l'Eu-

rope. Alt jubler i ham: han forstaar det som om alle Vanskeligheder for deres Forbindelse ere hævede, er næste Morgen i Hamburg, iler til Hotellet.

Jeg læste paa Tavlen og fandt næsten øjeblikkelig Navnet, jeg søgte — der stod «Monsieur et Madame Vallée». Det løb rundt for mig. «Er Monsieur her ogsaa?» spurgte jeg Portier'en med Fingeren paa Tavlens Nummer. Jeg har formodentlig talt dansk, han svarede ikke, men tog mit Kort, som jeg stod parat med i Haanden, og en Kellner løb op ad Trappen med det. Aldeles mekanisk gik jeg bag efter og stod et Øjeblik efter overfor Monsieur. Han var ved Frokosten og tog noget forundret imod mig. Hans Frue var desværre ikke paaklædt endnu, men det vilde sikkert være hende en stor Glæde at se mig. En Kuvert til mig? Jeg var aldeles maalløs og satte mig. Nogle Minutter efter kom Marie — det var hendes Navn — fra det fælles Sovekammer og ilede med det højeste Udtryk af Glæde imod mig. — Det er underligt, at man ikke kan dø pludselig af Smerte, at man tværtimod kan tale, jeg kan huske, at jeg endog spiste. — Monsieur havde Forretninger og gik snart, men haabede at se mig til Middag. Saa var jeg ene med Marie — i Himlens Navn, hvad var hendes Plan? Ingen. Hvad var da Meningen med dette? Hun vilde se mig, sige mig, at hun elskede mig, spørge mig, om det ikke var muligt, at jeg kunde komme til Genève, hvor hun og Manden nu boede. Jeg var som lamslaaet af Sorg, hun forstod ikke det Mindste deraf, eller vilde ikke forstaa mig; min Fortvivlelse blev til Raseri . . . «mais 'olger, c'est mon mari». — — Jeg var fejg, ussel, elendig nok til at blive Dagen over i Hamburg og spise sammen med de Mennesker.

Paa denne ene Side staar hvad Bogen handler om og Enhver, der kjender «Gertrude Coldbjørnsen» vil kunne se, hvorledes den første Novelle fører ind til den anden. Hin er et middelmaadigt Begynderarbejde, denne en Studie, som kun mangler en Smule Frihed og Sikkerhed i Behandlingen for at være et Mesterværk, men dog ligge næsten alle Figurerne i «Gertrude Coldbjørnsen» skizzerede eller antydede i «Herregaardsbilleder». Vennerne Krog og v. Osten komme igjen som Vennerne Fabricius og Vilhjelm, Julie og Marie blive i Forening Gertrude, Tante Marianne vender tilbage som Tante Rosalie, Selskabsdamen Emilie Vest som Lærerinden Thora Hallager, ja Hovedgaarden Egede som Herregaarden Belinda.

II.

Og dog er i «Gertrude Coldbjørnsen» Alt nyt; thi Fremskridtet fra den foregaaende Bog er forbavsende, enormt. Goethe skriver skjelmsk nok paa Fransk, som citerede han, blandt sine Strotanker disse Ord: L'amour est un grand recommenceur. Det Samme gjælder om Talentet. Og Skram begyndte i «Gertrude» helt forfra at forkynde og forklare sin Kjærlighedens Lovbog. Novellen er med al sin realistiske

Fordybelse i Enkelthederne en Prædiken i poetisk Form og med lyrisk Sving, en bevæget Advarsel til Kvinden om ikke at kaste sig hen til en tilfældig Mand, en Appel til hendes Naturs medfødte Blufærdighed og Finhed. Med grelle og skarpe Træk ere Følgerne af et Valg for Livet, som er foretaget med tilbundne Øjne og stumpe Sanser i barnlig eller barnagtig Lydighed mod en Konveniens, fremstilte «til Skræk og Advarsel» og saa er Appellen gjentaget endnu en Gang.

Det er nu glemt, men det fortjener at mindes, hvorledes Skram efter Udgivelsen af denne Bog, der er saa kysk i sin Aand, saa sart i sit hele Anlæg, blev overfuset og tilsølet af raa og uvidende danske Journalister. Der var netop paa hint Tidspunkt (Foraaret 1879) bleven skrevet saa megen Passiar paa Dansk om Idealisme og Realisme, at Ingen mere vidste ud eller ind. Den populære Opfattelse havde slaaet sig til Ro ved den Forestilling, at naar de optrædende Personer i en Bog ikke alle vare orthodoxe og ikke allesammen tænkte og talte, som om de intet Legem havde, saa var det Realisme; vare de derimod alle eller dog alle de Gode fuldstændigt orthodoxe og kjønsløse, saa var det Idealisme — og det var Idealismen, som var det Rigtige. Endelig havde enkelte

aldeles hjælpeløse Journalister netop da erfaret Zola's Navn og Existens, hvad ganske havde fortumlet deres Skrivemaade; de kunde ikke mere sætte ti Linjer paa Papiret uden at dette Navn flød ind. En af dem skrev om «Gertrude Coldbjørnsen»: «Vi kunne ikke tro, at slige Blomster af Emile Zolas Urtegaard ville bidrage til at skaffe den realistiske Retning i Literaturen Indgang hos os». Man maa visselig leve af sin Uvidenhed for at kunne nævne Zola's Navn i Anledning af denne Bog. Men gjennem en Horde af saadanne Modstandere er det, at den moderne Literatur har maattet bryde sig sin Vej.

Det er et mærkværdigt Træf, at de to ypperste Karaktertegninger, vi i vor nyere Literatur have af Barnet i Kvinden, Skrams Gertrude og Ibsens Nora, udkom netop samme Aar. Tegningen af Nora er udført med en ganske anden Virtuositet og Skikkelsen er anbragt i bedre behandlede Situationer, men selve Detailstudiet af Karakteren staar i Gertrude lige saa højt.

Gertrude er en ganske ung Pige, næsten et Barn endnu, Brunette. Hendes unge Skjønhed «dannede en Helhed af Smil og hurtig Ynde om et Par nøddebrune Øjne, der saa sig frem i Verden med den mest sikre Tillidsfuldhed». Hun indtager Alle; hun kan paa Bal

ikke stille sig i en Vinduesfordybning uden at en Herre tager Lejligheden i Agt og frier til hende. «Skam Dem dog at tale saadan til en ung Pige» er hendes Svar, mens hun et Øjeblik kommer til at se alvorlig ud. Hun faar efterhaanden en vis utydelig Forestilling om at alle Herrer gaa om med en Forelskelse fix og færdig og præsentere den for den tilfældige Dame, de blive ene med.

Hun er efter sin Moders tidlige Død bleven opdraget af en gammel Tante, «dygtig Dame, men strix og from som bare Satan», under hvis velmenende Optugtelse hver Spire til Selvstændighed er bleven hæmmet i sin Væxt og kuet i hendes Sjæl, skjøndt hun aldrig har havt Følelsen af at lide Tvang. Der behøves ingen Tvang. Barnet er bleven saaledes «spundet ind i et Net af Kjærlighed og Katekismus», at hun ikke har og ikke kan have en Tanke fri.

Saaledes gaar det til, at da Advokat Feddersen, en Mand, hun neppe kjender og ikke er et Gran forelsket i, men som hun véd er en anset Mand og som i nogen Tid har gjort hende sin Kur, uformodet frier til hende, siger hun i sin Befippelse Ja, halvt af Angst for hans Lidenskab, halvt af Mangel paa Kraft til at afvise og bedrøve ham, mest fordi en dunkel Følelse af, at hun bør gjøre ham lykkelig, naar

hun kan det, forvirrer og overvælder hende. Endelig véd hun overhovedet slet ikke hvad det vil sige at give en Mand sit Ja. Ikke med en Tanke tænker hun paa Favntag eller Bryllup. Hans Kjærtegn ere hende imod.

Det Kapitel af »Gertrude Coldbjørnsen«, i hvilket Advokaten forebringer sit Frieri først for Gertrudes Fader, saa for hende selv, er et af de ypperste Novelle-Kapitler, vi have i vort Sprog. Der er her en sand Rigdom af interessante psykologiske Smaatræk, og ikke ét, som jo er iagttaget rigtigt, og det paa et af de vanskeligste Felter for Iagttagelse, som existerer. Det, der her foregaar, tager vel en god Time op; vi erfare, hvad der skér hvert Minut, saa detailleret er Angivelsen; og vi føle den mest levende æsthetiske Nydelse. Der er Feddersens Venten før han indlades til Etatsraaden, Samtalen mellem de to Mænd paa Kontoret, Passagen op ad Trappen til Gertrude, Feddersens Præsentation, Etatsraadens Bortgang, Frieriet, det første Kys, Afbrydelsen ved den unge Coolmans Afskedsvisit, som kommer Advokaten saa utilpas og stemmer Gertrude saa muntert, endelig Frieriets Fortsættelse og de Ældres Indvielse i det Skete. Det er en Akt i mange Scener, hvor hver Scene har sit selvstændige Værd.

Hvor er det fint, at Advokaten overfor Etatsraaden lader, som kjendte han ikke den Gadevise, der saa hojligt har frydet ham som et Bevis paa hans Popularitet, eller at Etatsraadens Skikkelse, da de sammen stige op ad Trappen, erindrer ham om den lille snurrige Optikus, hos hvem den vigtige Begivenhed, Kjøbet af hans første Lorgnet, var foregaaet» eller endelig, at Gertrude, da Advokaten efter Frieriet omtaler, hvor meget han har ønsket at blive inviteret til en af hendes smaa Middage, føler en Slags Anger over aldrig at have tænkt paa at indbyde ham, har en Fornemmelse, som burde hun have gjort det.

Man læse denne Skildring af Gertrudes Tilstand, mens Advokaten frier:

Det susede svagt for Gertrudes Øren, hendes Hoved var spændt. Det forekom hende, at Verden med Et var langt borte og kun gav sig til Kjende ved en dump Rumlen fra det Fjærne. Selv sad hun paa en indskrænket Plads med det tomme Rum omkring sig, og der nede dukkede Advokat Feddersen op og talte som i en Tønde. Han sagde vistnok Ting, som han slet ikke vilde have berort. Det var jo dog urimeligt nu at fortælle hende, at hans Ungdom var gaaet hen i smaa Kaar, det kunde han fortælle hende bag efter. — Hvor gammel han var, det vidste hun godt. — — Der gik Løjtnant Spærch nede paa Torvet — mon han saa havde været hos Güllichs igaar? Det havde været morsomt, om han havde villet gjore Visit idag. — — Men det blev jo ved og fik aldrig Ende! — Nej, nu be-

gyndte han at fortælle om sin store Proces, som havde staaet omtalt i alle Blade — —

Hun afbrød ham.

«Jeg véd, hvad De vil sige,» sagde hun med en utaalmodig Lyst til at hjælpe ham, men blev i det samme forskrækket over sin Dristighed, der gjorde en Virkning paa Advokaten, som om en Bombe var sprungen.

Da Alt er i Orden, er Gertrude saa adspredt og ligegyldig, at hun svarer ud i Vejret paa Advokatens Meddelelse om, at hendes Fader har fordret Brylluppet udsat til Nytaar om et Aar. Faderens Kulde mod Advokaten, der er saa berettiget og kun foranlediget af Kjærlighed til hende, har den barokke men naturlige Følge, at der kommer en Nuance af Ømhed i hendes Væsen overfor sin Forlovede. «Bestandig forekom det hende, at der var Et og Andet at bøde paa.»

Faderen prøver tidt at tale med hende, vil have hende til at udtale sig, vil lære hendes Sjæleliv at kjende; men Forsøgene mislykkes; det er ham som var ved den Opdragelse, Datteren har faaet, ethvert selvstændigt Tankefrø udryddet, ethvert «Hvorfor» dræbt i Spiren; hun spejler i Stemninger Alt, hvad der omgiver hende, det er, hvad hun forstaar ved at tænke.

Det er da intet Under, at hun, der nu som forlovet Pige lærer Bogens Helt, den unge Maler Fabricius at kjende, en Dag forbavser ham ved

følgende Svar paa en lille Kompliment, der gaar ud paa, at hun i et eller andet Tilfælde danner en Undtagelse fra Reglen:

— Men det vil jeg ikke, det er forkert at danne en Undtagelse.

— Saa—aa? Naar man nu er en Undtagelse?

— Saa maa man gjøre sig Umage for at forandre det og lære, hvad det er, man mangler.

Handlingen foregaar i Begyndelsen af Tredserne. Selvfølgelig er da Gertrude ikke blot opdragen i stræng Orthodoxi, men har næppe hørt Tale om, at der gives Anderledestænkende.

Da en ung Dame i hendes Nærværelse kalder sig «Hedning», svarer hun: «Hedninge! det er jo umuligt — dem er der jo ingen flere af — — i Evropa», og da Samtalen fortsættes om Hedninge og Hedenskab faar hun «et utydeligt Indtryk af, at Noget har sneget sig forbi Bibelhistorien fra de gamle Tider helt op i vore Dage». Ogsaa Fabricius er imidlertid Hedning, og efter nogen Tids Forlob finder følgende Replikskifte Sted:

— Det er underligt, Alle dem, jeg synes bedst om, ere Hedninger, sagde Gertrude.

— Er Feddersen ikke Kristen? spurgte Thora adspredt.

— Jo—o, det er han vist! Det gav et Stød i Gertrude, hun havde aldeles ikke tænkt paa Advokaten.

Medens samme Advokat i en Række af forskjellige Situationer er tegnet med fuldendt

Sikkerhed som det typiske danske dannede Mandfolk i dets hele Raahed, er Helten Fabricius, som i Regelen Helte, langt mindre vellykket. Han er alt for meget Forfatterens Talerør, og han kan blive lidt søgt i sin Form og lidt sødlig som Dame-Converserer. Han glemmer helst, at der gives andet i Verden end «Samtaler, Spasereture, Kvindeynde, Læber, som le, og Øjne der gaa som Solpletter paa hans Ansigt», han lader sig gjerne «imprægnere med Kvindesmil» og det i den Grad, at en Ven «næppe vil kunne kjende ham igjen». Undertiden præker han formelig, som naar han til en ung Dame, der formodes at ville forblive ugift, siger disse komiske Ord:

Det støder Dem formodentlig, naar jeg siger det, men det er dog min Mening, at De skal være rede til at blive Brud, have Deres Bryllupsklædning færdig, og ikke leve Dem ind i den Forestilling, at De aldrig kan blive gift. Hvorfor staa som en af disse Liljer paa Marken, naar man dog har meget Mere af Rosens varme Blod i sig.

Naar Sligt ikke er en kluntet Form for en Kjærlighedserklæring — hvad det her ikke er — saa er det lidt dumt og lidt flovt, og Forfatteren burde ikke, som han gjør, tage det for gode Varer.

Disse Skavanker ved Fabricius's Personlighed udelukke jo imidlertid ikke, at han har sit

Kald i Livet, særlig overfor Gertrude: han opdager det med Forfærdelse: Ingen har lært denne unge skjønne Pige, at hun i sit eget Legem har en Helligdom mod hvilken der kan begaas Helligbrøde, og at hun ikke tør modtage Kys et eneste Øjeblik, for hun elskende kan give Kysset tilbage, og han opdager, at hun ikke véd dette uden at have lært det. Det gaar op for ham, at hendes Forhold til sin Forlovede er et uanstændigt Forhold i dette Ords dybeste Forstand, og han indbilder sig gjennem sine Samtaler at have bragt hende over til sin Opfattelse.

Men heri fejler han. Hun har i Virkeligheden intet Nyt erfaret, fordi hendes Opdragelse forhindrer hende i at bruge sine egne Erfaringer. Han kan ikke gribe hendes Natur i hendes Følelser: thi hun handler ikke efter sine Følelser — eller rettere, hun har andre Følelser til Brug for det daglige Liv. Hun holder af Advokaten og holder ikke af ham, véd hvad Kjærlighed er og véd det ikke — en ung Pige kan sno sig fra Alt!

Omsider fører Krigens Udbrud i 1864 en Katastrofe med sig. Ved Afskeden fra Fabricius, der som indkaldt Reserve-Officer skal støde til Hæren, føler Gertrude at det er ham, hun elsker, og lover ham at bryde med Advokaten. En Kjæde af sammenknyttede Begivenheder

og Makinationer knække meget mod Gertrudes Vilje denne af hendes inderste Væsen udsprungne Beslutning. Hun bliver Feddersens Hustru, og Ægteskabet opløses først efter at hun har gjensét Fabricius som haardtsaaret efter en Amputation, har følt sig tilintetgjort af hans Foragt og er bleven sig al den Uret, hun har lidt, og al den, hun har tilføjet ham, bevidst. Novellen slutter med Udsigten til de Elskendes Forening.

Da Bogen udkom, blev Analysens sjældne Finhed ganske oversét. Hvad man holdt sig til, var de Steder, hvor Forfatterens Overbevisning enten ved Handlingens Anlæg eller i Samtaler har givet sig mest energisk Udtryk. Der var nu og da nogen Ubehændighed. Da Gertrude Morgenen efter sit Bryllup dødeligt krænket flygter hjem til sin Faders Hus, erfarer Læseren ved dette ene Faktum Alt, hvad han behøver at vide om Ulykken i hendes Ægteskab. Større Tydelighed er ufornøden. Ikke desto mindre har Forfatteren ansét det for rigtigt i flere paa hinanden følgende Samtaler længere hen i Bogen at komme tilbage til dette Punkt og har svækket Virkningen ved denne Udtværen. Selve Gertrudes Ankomst i Hjemmet er ypperligt skildret, men Samtalerne ere paa sine Steder svage. Jeg finder Affektation i en Replik som denne af Fru Winge til sin Mand:

Paa det farligste, det fineste Punkt i en Kvindes Liv — hendes Blufærdighed og hendes Lyst — ak hold den Tanke klar — har han traadt med Vaner fra det Liv, I alle har ført.

Disse Samtaler burde været forkortede, én af dem maaské udeladt, ikke som anstødelig, men som overflødig.

Til Gjengjæld er et andet Punkt i Bogen, der ligeledes hører til det Vovede i den og over hvilket Pressen derfor ved dens Udgivelse kastede sig med Hæftighed, det bedste Træk i Bogens Handling, ja ubetinget genialt: det Foster, som Gertrude har undfanget i Smerte og Skændsel gaar tilgrunde ved en utidig Fødsel, da hun gjensér Fabricius som Krobling. Dette Træk er modigt; det er hensat med Mesterskab og staar i sit halvt græsselige, halvt burleske Skær som belyst af et Lyn fra den straffende Retfærdighed selv. Det er et skærende Træk, men det giver hele Bogen en Karakter af Alvor og Energi, som vil gjore, at den mindes, naar andre, ikke mindre velskrevne, men tammere Bøger ere glemte.

I Skrams første Bog var der kun Tilløb til Stil. Udtrykket var dannet og literært, nu og da lidt Goldschmidt'sk i Fortællemaaden, men Tonen var Konversationstone, og der var altfor lidt af Farve og Fantasi. «Gertrude Coldbjørn-

sen» derimod bærer det skarpe og tydelige Præg af en Personlighed. Her er ikke en Sætning, paa hvilken ikke denne Personlighed har sat sit Mærke; Foredraget er blevet Kunst; og en Kunst, der forstaar at skjule sig og forsvinde i Dialogen. Selv en Bifigur som Vilhjelm er tydeligt betegnet gjennem sin Diktion, naar han f. Ex. siger: «Er hun virkeligt saa —» og standser ledende efter et Udtryk, medens hans højre Haand forsigtigt griber om en indbildt Gjenstand i Luften, og fortsætter: «saa — for Fanden, uskyldig? — hvad? Det er et dumt Ord».

Forfatterens personlige Stil er gjennemgaaende bestemt ved det rent artistiske, rent æsthetiske Grundsyn paa Livet, som overalt skinner igjennem, og som fra Fabricius's Person udbreder sig over hele Bogen. Det er ingen Tilfældighed, at som Helten i «Herregaardsbilleder» var Forfatter, er han Maler her. Man føler Kunstnerens Glæde ved det Smukke i det aller Mindste, naar der dvæles ved saadanne Træk som Fordelingen af «dybtfarvet Rødgrød paa guldkantede Tallerkener»; og den æsthetiske Livsbetragtning fornemmes end stærkere gjennem Fabricius's iøvrigt lidt brede og doktrinære Forfægten af Naturens Skjønhed som højere end Kunstens; han glemmer bl. A., at der er

elementær Kunstvirksomhed i selve den menneskelige Fantasi-Opfattelse af det Skjønne i Naturen og Livet.

Mest betegnende for det Kunstneriske i Bogens hele Aandsretning og Tone tiltrods for den Moralprædiken den er, turde den Scene være, hvor Fabricius gribes af Harme og Foragt ved at blive Vidne til, hvorledes nogle Herrer og Damer — der sé ud over Havet og der opdage en Gruppe af nøgne Soldater, som i Solnedgangsbelysning langt borte danne et underfuldt skjønt Billede — forfalde til Smaalatter og forlegen Taushed istedenfor at nyde Synet med et rent Sind, som man nyder Skuet af Statuer og Malerier. Blot et saadant Træk stempler Bogen som ægte dansk. I Norge har den Moral, der af Digterne prædikes, en mere praktisk Karakter. Det belystes særligt slaaende, da faa Maaneder efter «Gertrude Coldbjørnsen»s Udgivelse Bjørnsons «Det ny System» kom ud. Her rettes en lignende Harme som den, Fabricius føler, mod nogle unge Piger, der, da de i en Baad paa Søen anraabes af en druknende Mand, skyndsomst ro bort fra ham af Angst for hans Nøgenhed. Den norske Digter bruger for at skildre de unge Pigers Forfjamskethed et praktisk Tilfælde. Han vil, de skal redde Manden. Den danske Forfatter benytter i samme Øjemed et

æsthetisk Experiment. Han vil, at de skulle kunne sé kunstnerisk paa Livet. Der røber sig en Nationalforskjellighed i denne enkelte Kontrast.

Der er megen psykologisk Finsans i »Gertrude Coldbjørnsen«s Stil, liden Fantasi. Man overraskes, naar man nu og da støder paa en fantastisk Vending, som naar det hedder, at der stadigt var en underlig Støj paa Belinda: det kom af «at der paa et eller andet Sted i Huset var stængt Latter inde, som trængte paa for at slippe ud» eller naar Fabricius siger, at hans to Veninder, hvis han kom i Fortræd, vilde sælge Alt, hvad de ejede, for at redde ham, og nu beskriver Scenen, hvorledes den Ene vilde holde sin Kjole op, den Anden drysse Smykker i Fanget o. s. v. En og anden, meget sjælden Gang hører man Forfatteren gjennem andre Personer end Fabricius, saaledes naar Etatsraaden siger:

Hvad mener Du om ifjor Vinter, da Du bragte os Hr. Svigersønnen til Huse? Forstod han at give Gertrudes Latter Indhold? Han ler spidst, det kan en ung Pige ikke lære Noget af.

Dette kunstige, iøvrigt meget træffende og literære Udtryk «at give Latteren Indhold» er ikke Etatsraadens, men Skrams. Ellers sér man gjennemgaaende Personernes Minespil og Haand-

bevægelser igjennem de skrevne Repliker og hver Personlighed i Bogen taler sit Sprog.

Saaledes er da denne Novelle, idealistisk begejstret i sin Lære, og i sin Karaktertegning saa nænsom, saa optimistisk, at ingen Kvinde, der gik ud paa — uden Tilsidesættelse af Kunstens Virkelighedskrav — at forherlige sit eget Kjøn, kunde have brugt mere smigrende Farver eller ængsteligere vogtet sig for ethvert smudsigt Stænk. Der forekommer tre unge Piger i Bogen, og de ere alle tre næsten ideale ved Ynde, Uskyld eller hjærtensgod Hengivenhed. Det er en Karaktertegning, man i gamle Dage vilde have kaldt ridderlig. Man føler, at Digteren er forelsket i sine unge Kvinder, at han i sit stille Sind beundrer dem, i sine Drømme forskjønner dem, med Pennen i Haanden omdigter dem en lille Smule og besynger dem. Det er et Bevis paa, hvor dybt den nordiske Literatur endnu stikker i vag Sentimentalitet og tommetykke Taager, at man i Anledning af denne Bog gav sig til at bekæmpe Forfatteren som Lærling af Balzac og »Realist«.

Hans Realisme bør ingen Sorger gjøre Nogen, derimod snarere den Hvile, han saalænge har søgt paa de ved »Gertrude Coldbjørnsen« høstede Lavrbær. Han kan ikke i Længden staa som Forfatter til én Bog. »Je crains

l'homme d'un livre» sige de Franske som Talemaade med Oversættelse af et bekjendt latinsk Ord. I en anden Mening end den, hvori de tage det, vil det kunne bruges om Skram. Jeg véd ikke, om Skram kjender Don Juan Manuels gamle Samling af Apologer fra det fjortende Aarhundrede «Grev Lucanor»; ellers vilde jeg bede ham gjennemlæse dens 41de Stykke. Han vil her kunne læse om hvor ulykkelig Greven, der var en stor Jæger og havde udført Gjerninger paa Jagten som Ingen før ham, tilsidst følte sig over en Opfindelse, der fra først af havde skaffet ham megen Anseelse og et betydeligt Ry. Han havde fuldkommengjort Falkesnorene, Falkehætterne og dermed Maaden, hvorpaa man lod Falkene stige. Men da han ikke senere opfandt Noget, saa maatte han stadigt naar Talen kom paa Cids og andre store Heltes Bedrifter lade sig drille med at ogsaa han havde udført én Bedrift.

Skram vil her videre kunne læse den smukke Historie, som den tro Raadgiver Patronio fortæller Greven i den Anledning, om den Maurerkonge i Cordova, Al-Hakem ved Navn, der paa lignende Maade led under engang i sine unge Dage at have opfundet en Forbedring af et musikalsk Instrument, Maurernes Yndlings-Instrument, hvilket de kalde Albogon, og som saa senere aldrig mere havde opfundet Noget.

Man gjorde Nar ad Kongen og hver Gang En lod som han kom i Ekstase over Noget, udbrød han paa Arabisk: Vahedezut Al-Hakem! (det er Kong Al-Hakems Opfindelse!) Tilsidst ærgrede han sig saa meget derover, at han byggede den store Moské i Cordova.

Maatte Skram følge Maurerkongens Exempel!

III.

Vi saa, at tilhører denne Forfatter end den moderne evropæiske Skole ved sin Iagttagelse og sin momentane Hensynsløshed, hvor det gælder, saa staar han dog efter hele sin Aandsretning George Sand meget nærmere end Balzac. Og hvis man ved en Idealist forstaar en Mand, der benytter sin digteriske Evne til at forkynde Ideer, til mere eller mindre direkte at meddele hvad han ansér for sandt og ene fornødent — som blandt de store moderne Digtere bl. A. Schiller, Shelley, Victor Hugo have gjort det — saa er Skram ikke mindre end saa godt som alle den nordiske Skoles moderne Forfattere en Idealist.

Vi lære heraf, at man overhovedet slet ikke kan anvende Stikord som Idealisme og Realisme, der jo iøvrigt hver Gang maa de-

fineres om igjen, paa den moderne nordiske Literatur i den Mening, hvori de tages i Evropa. I evropæisk Mening ere alle vore Digtere — i deres Egenskab af Moralister — Realister og Idealister paa én Gang. Mellem den energisk virkelighedssøgende og den energisk forkyndende Retning i Poesien existerer i Norden slet ingen Strid. Her findes kun Afskygninger. Kampen staar her, forsaavidt den ikke allerede er udfægtet, overhovedet ikke mellem Energi og Energi, men mellem Energi og Rutine.

Jeg for min Del har derfor heller ikke brugt Ordet «Realisme» som fast Terminus for den moderne Bevægelse i nordisk Literatur; jeg stræbte i sin Tid kun at indføre én Benævnelse, den samme, som nogle Aar efter den unge franske Skole optog i noget forandret Mening, nemlig Ordet Naturalisme, et meget omfattende Ord, fordi det rummer Alt fra det aandigste Sværmeri til den Virkelighed, der staar lavest paa Stigen, i Poesien Alt fra den sarteste Alfemelodi hos Shelley til Ostesymfonien hos Zola, et Ord, som kun udtrykker den Begrænsning, at Grundlaget er Naturhengivelse eller Naturstudium, at Standpunktet er taget indenfor Alnaturen og og ikke i det dogmatisk Overnaturlige.

Hvis man imidlertid ved Idealisme og Realisme som Stikord sigter til Skribenternes

Stilling til det saakaldte Overnaturlige, ja da er Spørgsmaalet, om hvilken af de to Retninger, der er ypperst, kun det Spørgsmaal, om Literatur og Kunst i vore Dage skulle have deres Midtpunkt i det Menneskelige eller i det Overmenneskelige, og det er et Spørgsmaal, der intet er, fordi det for længe siden har faaet sit Svar.

Der gives, ideelt betragtet, i Literaturen slet ikke to Partier, af hvilke det ene kunde kaldes det Naturliges, det andet det Overnaturliges Parti. Thi dette sidste Parti raader ikke mere i Evropas skjønne Literatur over en eneste Pen, om det end skriver en hel Del i Aviser.

Det var anderledes for 60—70 Aar siden. Dengang raadede blot for Frankrigs Vedkommende Partiet over saadanne Aandens Potentater som Lamartine, Victor Hugo, Lamennais; dengang var Romantiken endnu en Magt i Tyskland, dengang gjaldt endnu i England Southey for mer end Shelley. Men snart fulgte i Frankrig en Omslagets Tid, alle Aandens Store gik over til Fjenden og langsomt udfoldedes den naturalistiske Spire, der laa skjult i den franske Romantisme. Den engelske Literatur beherskes nutildags af Spencer, George Elliot og Swinburne, den tyske af Feuerbach, Schopenhauer,

Heyse og Gottfried Keller. Og saa meget er vist, i vore Dage er det klerikale Parti ikke mere noget literært Parti, men et rent politisk.

Med det klerikale Parti mener jeg selvfølgelig ikke de Religiøse. De Religiøse i Norden som andensteds, de virkeligt Religiøse, bekymre sig om deres Sjæles Frelse og danne aldrig noget Parti. Ligesom Bourgeoisiet ikke er det samme som Borgerstanden, men kun den Mand er en Bourgeois, der vil, at Borgerstanden skal kunne undertrykke og udnytte de andre Stænder, saaledes er kun den en Klerikal, der vil bruge Religionen som officiel Magt i Politikens Tjeneste, bruge den til at holde Tankelivet nede og lægge Forskningens og Skildringens Frihed Hindringer i Vejen. Der er derfor mangen Religiøs, som aldrig kan kaldes Klerikal, ligesom der er mange, saare mange Fritænkere, der med fuld Ret kunne kaldes Klerikale, fordi de af politiske Hensyn fornægte deres Overbevisning.

Spaltningen mellem Naturalister og Klerikale er da den eneste ulægelige; men den er politisk, ikke literær.

Naar det alligevel for Modparten tager sig ud, som var der to literære Partier, da beror dette paa en Illusion, et optisk Bedrag, der imidlertid som enhver Illusion kan forstaas og

har sin gode Grund: den er endog hvad man maa kalde en nødvendig Illusion. De nødvendige Illusioner have længe beskjæftiget mig. For 15 Aar siden skrev jeg i Spøg: »Var jeg saasandt Poul Møllers Licentiat, jeg indførte et langt Kapitel om de nødvendige Illusioner i mit store Værk over Menneskets fysiske og aandelige Natur». Der gives nemlig nødvendige Illusioner saavel i den fysiske som i den aandelige Verden.

Vi kjende alle fra Jærnbanefarter en saadan, sig uimodstaaeligt paatrængende Illusion. Det er et ganske hverdags Fænomen. Man holder stille i et Tog, der, efter at have været i Fart, er standset; man sér et andet Jernbanetog, der i fuld Fart kommer En forbi i modsat Retning, og det vil da, naar man ikke i høj Grad er paa sin Post, forekomme En, som om man ogsaa selv var i Fart, som om her to store Menneskekaravaner, begge i fuld Bevægelse, fløj hinanden forbi i stik modsat Retning, eller endog, som man selv, de stillestaaende, var i Fart, og de andre, de kjørende, holdt stille. Først naar det andet Tog er fløjet helt forbi, ophører Illusionen, og man opdager ligesom med et Ryk, at man hele Tiden ikke har bevæget sig af Pletten.

Til denne fysiske Illusion svarer en ganske parallel i Aandens Verden.

Det store klerikale Parti i Evropa, der er en saa betydelig og respektindgydende politisk Magt, er, hvad dets literære Stilling angaar, mageligt placeret i lutter første og anden Klasses Vogne og sér nu fra sit bekvemme Stade et ildsprudende Lokomotiv med sit Følge, det Jernbanetog, som er Fremskridtets, fare sig imode. Ved den lange Karavanes ustanselige Bevægelse opstaar da hos de stillesiddende den Illusion, at de ogsaa selv er i Fart, at ogsaa de udgjore et Bevægelsesparti, kun i modsat Retning. Ja lidt efter lidt gaar denne Illusion over til den endnu stærkere, at det er det andet Tog, som ikke kommer af Stedet, medens de selv befinde sig i uafbrudt Fremgang.

Og nu er der det mærkelige ved denne Skuffelse til Forskjel fra den fysiske, at denne ikke ophører af sig selv, som den anden gjør det, naar det fremmede Tog er fløjet forbi. Thi det fremmede Tog faar her ingen Ende; det er ikke et endeligt Tog, men et uhyre, aldrig rastende, endeløst Tog, Menneskehedens evige Higen mod en stedse idealere opfattet Frihed, Civilisationens og Fremskridtets endelose Triumftog. De stakkels Folk komme

saaledes aldrig ud af Illusionen; de tro haardnakket, at de tilbagelægge Stadier efter Stadier i evig Fart, kun i modsat Retning af de andre. De har ikke lagt Mærke til, at deres Lokomotiv for længe siden er spændt fra, at dets Damp er gaaet af det og dets Ild er slukt.

Rettelse.

S. 182 L. 13: Du er, læs: som Du er.

